

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV**

DIZERTAČNÁ PRÁCA

2010

Ing. Simona Klingová

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
Fakulta medzinárodných vzťahov

DIZERTAČNÁ PRÁCA
Centrá moci vo svetovej politike na začiatku 21. storočia

Vedný odbor: Medzinárodné vzťahy 67-21-9
Doktorandka: Ing. Simona Klingová
Vedúci dizertačnej práce: doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Bratislava 2010

Klingová, Simona: *Centrá moci vo svetovej politike na začiatku 21. storočia*. (Dizertačná práca) – Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Doktorandský vedný odbor: Medzinárodné vzťahy 67-21-9, Školiteľ: doc. PhDr. František Škvrnda, CSc. – Bratislava: FMV EU, 2010.

Abstrakt:

Dizertačná práca pod názvom *Centrá moci vo svetovej politike na začiatku 21. storočia* sa zaoberá problematikou moci, vytváraním nového svetového poriadku po rozpade bipolárneho usporiadania sveta a možného usporiadania centier moci na začiatku 21. storočia. Skúmaná tematika predstavuje interdisciplinárny problém, ktorý má dynamický charakter. Moc a mocenské vzťahy prenikajú do všetkých sfér spoločnosti a nájdeme ich na všetkých úrovniach. Za základný problém súčasnej svetovej politiky považujeme proces jej usporiadania po skončení studenej vojny. Do popredia vystupuje najmä otázka nového svetového poriadku, o ktorej sa v súčasnosti stále diskutuje. Na novú etapu vo vývoji svetovej politiky možno poukázať aj preto, lebo sa mení postavenie veľmocí. Poukazujeme na diskusiu o pozícii EÚ, Číny a Ruska vo svetovej politike, vo vzťahu k USA, ale aj k celému svetu a riešeniu ich aktuálnych problémov. Uvažuje sa však aj o ďalších aktéroch, ktorí môžu vystupovať v rámci svetovej politiky v rámci skupiny BRIC.

Kľúčové slová: Moc – Svetový politický systém - Nový svetový poriadok - Globalizácia – Centrá moci

Summary:

The dissertation thesis *Centers of power in the world politics in the early 21st century* deals with problems of power, creation of the new world order after decline bipolar world order and eventual ordering the centers of power in the early 21st century. Examined theme represents cross-disciplinary problem, which has dynamic character. Power and power relations penetrate into all society spheres and can be found in all levels. The process of order after the end of the Cold War is considered as a fundamental problem of the present world politics. The question of the new world order which is still discussed presents forefront theme. The new period in world politics evolution could be pointed out because the position of the Great Powers is changing. There is discussed position of the EU, China and Russia in the world politics, in relation to USA and the all world, as well and solving their current problems. There also are considered other actors which could act in the world politics in group BRIC.

Keywords: Power – World politics system - New world order – Globalization – Centres of power

OBSAH:

Úvod	8
Súčasný stav rozpracovania skúmanej problematiky dizertačnej práce	12
1. Moc a jej charakteristika	21
1.1. Teoretické východiská skúmania pojmu moci	21
1.1.1. Vybrané aspekty filozofického chápania moci	23
1.1.2. Vybrané aspekty sociologického chápania moci	31
1.1.3. Vybrané aspekty politologického chápania moci	37
1.1.4. Základné teoretické koncepcie moci a ich aplikácia v medzinárodných vzťahoch	42
1.2. Systémový pohľad na moc v súčasnom svete	47
1.2.1. Atribúty moci	49
1.2.2. Spôsoby uplatňovania moci	51
1.2.3. Mechanizmus pôsobenia politickej moci	53
1.2.4. Moc vo svetovom politickom systéme	55
1.2.5. Centrá moci vo svetovej politike a sféry ich vplyvu	59
2. Svetový poriadok	63
2.1. Štruktúra svetového politického systému	67
2.1.1. Veľmoci a supervel'moci	70
2.1.2. Systémová rovnováha a rozptýlenie moci v systéme	74
2.2. Základné modely mocenského usporiadania	78
2.2.1. Multipolarita	78
2.2.2. Bipolarita	80
2.2.3. Hegemónia / Unipolarita	81
2.3. Základné znaky súčasného svetového poriadku	83
2.4. Vplyv globalizácie na svetový poriadok	94
3. Aktuálne problémy utvárania svetového poriadku po skončení studenej vojny	103
3.1. Centrá moci na začiatku 21. storočia	103
3.1.1. USA	106
3.1.2. Európska únia	117
3.1.3. Čína	125
3.1.4. Rusko	131
3.1.5. India a Brazília	137
3.2. Vzťahy medzi centrami moci na začiatku 21. storočia	142
3.3. Možné scenáre vývoja v najbližšom desaťročí	152
Záver	167
Summary	169
Zoznam použitej literatúry	170

Podakovanie:

Týmto ďakujem svojmu školiteľovi, doc. PhDr. Františkovi Škvrndovi, CSc., za jeho odborné vedenie počas môjho doktorandského štúdia, ako aj za cenné rady a všestrannú pomoc pri spracovávaní dizertačnej práce.

ZOZNAM TABULIEK A OBRÁZKOV

Tabuľka č. 1: Klasifikácia základných názorov v teóriách po 2. svetovej vojne	15
Tabuľka č. 2: Mechanizmus kontroly v politickom systéme	58
Tabuľka č. 3: Porovnanie troch scenárov z hľadiska globálnej politiky a vzťahov	157
Obr. č. 1: Mocenská pyramída	73
Obr. č. 2: Svetový politický systém	76
Obr. č. 3: Systém európskeho koncertu	79
Obr. č. 4: Tri scenáre pre nasledujúce desaťročie	155

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK

BRIC – Brazília, Rusko, India, Čína

HDP – Hrubý domáci produkt

MMF – Medzinárodný menový fond

NPT – Zmluva o nešírení jadrových zbraní

OSN – Organizácia spojených národov

PNAC – Projekt pre nové americké storočie

SZBP – Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika

WTO – Svetová obchodná organizácia

Úvod

Najmarkantnejšou črtou vývoja medzinárodných vzťahov po studenej vojne, ktorá sa už niekedy považuje za štvrtú etapu ich vývoja, je narastajúca zložitosť, ktorá sa prejavuje viacerými spôsobmi, vo viacerých kvantitatívnych i kvalitatívnych parametroch. Okrem zmien spojených s ukončením studenej vojny na stav a tendencie vývoja súčasnej etapy vývoja medzinárodných vzťahov vplýva aj globalizácia.

Za prvý základný problém vývoja medzinárodných vzťahov v súčasnosti sa považuje ich mocenské usporiadanie. Poukazuje sa pritom najmä na protirečivosť hegemonického postavenia USA v monopolárnom (unilaterálnom) usporiadaní medzinárodných vzťahov a na postupný proces vytvárania multipolárneho usporiadania, ktorého časový interval sa však vidí v desaťročiach.

Za druhý základný problém sa považuje dosiahnutie väčšej miery koordinácie (spolupráce), ako aj kompromisov pri riešení aktuálnych problémov medzinárodných vzťahov. Symbolicky, ale aj reálne sa ľudstvo na prelome tisícročí ocitlo v zložitej, prelomovej situácii, ktorá vyžaduje systematické a komplexné riešenie problémov vo všetkých základných oblastiach medzinárodných vzťahov.

Zmeny v súčasných medzinárodných vzťahoch sú výsledkom procesov, ktoré majú aj širší sociálno-historický kontext, než je len zánik ich bipolárneho usporiadania. 20. storočie sa skončilo radikálnym geopolitickým prelomom, ktorý bol podobný tomu, aký sa udial v 17. storočí. Usporiadanie medzinárodných vzťahov prešlo v priebehu necelého storočia od multilaterálneho cez bipolárny k hegemonickému systému. Výsledkom prudkej akcelerácie vývoja medzinárodných vzťahov v 20. storočí bolo aj presunutie geopolitického ťažiska sveta z Európy do USA.

Polarizácia medzinárodného systému a nárast počtu aktérov medzinárodných vzťahov ovplyvnili hĺbku a šírku rastu vzájomnej závislosti. Okrem štátov, ktoré boli tradičnými aktérmi medzinárodných vzťahov sa začali objavovať ďalší aktéri, ktorí sú spojení s ekonomickou, bezpečnostnou, či sociálnou oblasťou. Na formovaní agendy medzinárodných vzťahov sa začali podieľať medzinárodné organizácie vládneho a mimovládneho charakteru, nadnárodné záujmové skupiny, nadnárodné finančné korporácie, atď.

Koniec dlhotrvajúceho ideologického konfliktu znamenal počiatok hlbokých zmien v medzinárodnom systéme a začiatok novej éry. Vzhľadom k náhlemu a do veľkej miery nečakanému koncu bipolárneho systému neexistovali žiadne plány na vytvorenie nového

svetového usporiadania. Nový medzinárodný systém sa polarizoval, resp. regionalizoval a rozpadol sa na mnoho častí, ktoré hľadajú cesty k vzájomnej komunikácii. Rozpad a stroskotanie modelu štátom riadených ekonomík prehĺbili internacionalizáciu svetového hospodárstva.

Mnohí odborníci z oblasti medzinárodných vzťahov si myslia, že súčasné globalizačné procesy v ekonomickej a informačnej oblasti a rozvoj autonómie ekonomických síl vedú k oslabeniu moci a postavenia štátu v medzinárodných vzťahoch a k posilneniu vplyvu a nadradenosti ekonomických aktérov.

Koniec studenej vojny, ktorý viedol k zmene charakteru medzinárodných vzťahov, mal na štáty a regióny i celkový vývoj medzinárodných vzťahov asymetrický dosah, ktorý je znásobovaný aj protirečivým charakterom globalizácie. Dochádza k ďalšiemu prehľbovaniu nerovnomerného rozdelenia ekonomických a bezpečnostných výhod, ktoré zostávajú v rukách najsilnejších. Víťazstvo západného bloku vedeného USA v studenej vojne viedlo v 90-tych rokoch minulého storočia k posilneniu supervelmocenského postavenia USA, ktoré dnes rôznym spôsobom determinuje stav a tendencie vývoja medzinárodných vzťahov i spôsoby riešenia problémov v nich.

Rad zmien do vývoja medzinárodných vzťahov na konci 20. storočia priniesla globalizácia. Ide o rozsiahle a rozmanité procesy prejavujúce sa v prvom rade na vzájomnom prepájaní sveta v ekonomickej, politickej, sociálnej i kultúrnej oblasti, ktoré sa intenzifikuje. Globalizácia sa prejavuje protirečivo spôsobom i v dôsledku prelínania integrácie a fragmentácie, homogenizácie a diverzifikácie a pod. Prináša so sebou pozitívne i negatívne dôsledky, ktoré sa premietajú do meniaceho sa charakteru medzinárodných vzťahov i spôsobu ich usporiadania.

Odborníci z oblasti medzinárodných vzťahov majú pre novú etapu medzinárodných vzťahov rôzne označenia. Niektorí ho označujú ako postbipolárne, alebo poststudenovoynové, iní hovoria o vytváraní nového svetového poriadku, pričom zdôrazňujú vplyvy globalizácie, ďalšie označenie sa spája predovšetkým s časovým vymedzením a ide o formovanie svetového poriadku na prelome tisícročí, prípadne na začiatku 21. storočia.

Na začiatku 21. storočia stojíme tvárou v tvár neistote. Spojené štáty dominujú súčasnému unilaterálnemu (hegemonickému) usporiadaniu, avšak zatiaľ ani jedna z vynárajúcich sa veľmocí neaspiruje na násilnú zmenu existujúceho svetového poriadku. Zároveň neexistuje rovnováha síl medzi mocnosťami a každá sa usiluje o získanie čo najväčšieho podielu na moci a vplyve na vývoj a usporiadanie medzinárodných vzťahov. Z tohto dôvodu považujeme za významné zaoberať sa v predkladanej dizertačnej práci pod

názvom *Centrá moci vo svetovej politike na začiatku 21. storočia* stavom a tendenciami vývoja súčasného svetového poriadku, mocou, formovaním nového svetového poriadku a potenciálnymi novými centrami moci.

Cieľom doktorandskej dizertačnej práce bolo charakterizovať súčasné a potenciálne centrá moci a vzťahy medzi nimi, ktoré sa premietajú do usporiadania svetového politického systému a vytvárania nového svetového poriadku spojeného so začiatkom 21. storočia. Metódou porovnávania (vo všeobecnej rovine, so zameraním na pojmy a teoretické prístupy) sme systematicky skúmali jednotlivé teoretické smery zaoberajúce sa problematikou moci, so zámerom vypracovať relatívne komplexný pohľad na moc z filozofického, sociologického i politologického hľadiska. V tomto kontexte sme skúmali protirečivosť v súčasnom globálnom usporiadaní sveta a poukázali na možné trendy a smery budúceho vývoja v usporiadaní svetového politického systému a utváraní nového svetového poriadku („the new world order“) s dôrazom na centrá svetovej moci. Z nich vychádzajú možnosti a spôsoby riešenia svetových problémov v rámci politických, sociálno-ekonomických, kultúrnych vzťahov medzi krajinami s poukázaním na záujmy, vnútornú štruktúru a napätie v systéme. V rámci pohľadu na utváranie nového svetového poriadku sme identifikovali dve protirečivé koncepcie. Prvá je spojená s Projektom pre nové americké storočie (PNAC) a druhé teoretické chápanie očakáva iný svet ako bol v predchádzajúcom období. Dnes sa ukazuje, že výsledkom nového usporiadania nie je nové americké storočie, ale dlhodobo sa formujúca multipolarita. Vzhľadom na charakter témy boli použité všeobecné teoretické metódy analýzy, syntézy a dedukcie na priblíženie pohľadu na centrá moci a možné smery budúceho vývoja ich vzájomných vzťahov.

Pri spracovaní doktorandskej dizertačnej práce sme si stanovili nasledujúce hypotézy:

H1: Moc predstavuje ústredný problém v teórii medzinárodných vzťahov a k nemu sa viaže správanie sa aktérov medzinárodných vzťahov, pričom snaha o získanie moci je ich prirodzeným úsilím.

H2: Medzinárodné vzťahy sú na začiatku 21. storočia spojené s nerovnováhou, nestabilitou, pričom nový svetový poriadok sa ešte len formuje.

H3: Úsilie veľmocí o získanie väčšieho vplyvu na vytvorenie nového svetového poriadku môže viesť v najbližšom období k procesu vytvárania mocenskej rovnováhy vo forme multipolarity.

Z cieľa a hypotéz vychádza štruktúra dizertačnej práce, ktorá je rozdelená do troch kapitol. Prvá kapitola predstavuje východiskový rámec pre definovanie a skúmanie základných pojmov ako je moc, anarchia, mocenská rovnováha, centrum moci, sféry vplyvu.

Je založená na analýze podstaty moci, jej foriem, prejavov a dopadov. Moc je zachytená ako fenomén v súčasnej spoločnosti, ktorý je predmetom skúmania rôznych teoretických, filozofických, sociologických, politologických smerov.

V druhej kapitole, ktorá je venovaná svetovému poriadku, sme skúmali súčasný svetový poriadok, jeho vývoj a štruktúru. Zvláštny význam v týchto problémoch prikladáme geopolitickému štiepeniu na začiatku 21. storočia a vplyvu globalizácie na utváranie nového svetového poriadku.

Tretia kapitola (nosná) je postavená na analýze aktuálnych problémov utvárania svetového poriadku po skončení studenej vojny. Odvíja sa od súčasného postavenia Spojených štátov vo svetovom poriadku z dvoch pohľadov. Ide buď o unilaterálnu supervelmoc, pred ktorou sa objavujú nové možnosti, alebo hegemóna, ktorý využíva toto postavenie vo svoj prospech. Poukazujeme na ďalších aktérov medzinárodného systému, ktorých môžeme, prípadne v blízkej budúcnosti budeme považovať za svetové veľmoci – Európska únia, Rusko, Čína, India a Brazília. Zamerali sme sa najmä na charakteristiku ich silných a slabých miest v úsilí stať sa centrom moci. V závere sme identifikovali niekoľko rôznych koncepcií a možných variantov pohľadu na budúcnosť centier moci a svetového usporiadania v 21. storočí. Vzhľadom na zložitosť a mnohostrannosť problematiky výskumu sme sledovali postoj Spojených štátov a Ruska k medzinárodnému usporiadaniu sveta len do obdobia nástupu B. Obamu a D. Medvedeva.

Dizertačná práca bola zostavená na základe štúdia vedeckej literatúry, s dôrazom na filozofické, sociologické, politologické a ekonomické publikácie. Vychádzali sme najmä z diel Z. Brzezinského, N. Chomského, I. Wallesteina, H. Kissingera, O. Krejčího, A. Z. Kamińskiego, R. Geista, U. Becka, P. Baršu, S. P. Huntingtona a mnohých ďalších. Pozornosť sme venovali aj štúdiám a dokumentom medzinárodných organizácií najmä OSN, NATO, OECD, Medzinárodný menový fond, Svetové sociálne fórum, a pod.

Dizertačná práca na tému *Centrá moci vo svetovej politike na začiatku 21. storočia* môže byť využiteľná pre potreby pedagogickej praxe, ale aj ako podklad pre rôzne štúdie zaoberajúce sa novým svetovým poriadkom, prípadne môže slúžiť ako vhodný zdroj pre ďalší výskum v tejto oblasti. Vzhľadom na zložitosť a dynamickosť problematiky je to len vstup do témy, ktorý sa môže ďalej hlbšie rozpracovať.

Súčasný stav rozpracovania skúmanej problematiky dizertačnej práce

V predkladanej dizertačnej práci pod názvom *Centrá moci vo svetovej politike na začiatku 21. storočia* sa zaoberáme problematikou moci, utvárania nového svetového poriadku po rozpade bipolárneho usporiadania sveta a možného vývoja vzťahov medzi centrami moci na začiatku 21. storočia. Skúmaná tematika predstavuje interdisciplinárny problém, ktorý sa neustále vyvíja a mení a pod vplyvom nových informácií neustále vznikajú nové úvahy a varianty možných scenárov usporiadania medzinárodných vzťahov v rôznych časových výhladoch.

Jedným z hlavných dôvodov zamerania predkladanej dizertačnej práce na skúmanie utvárania nového svetového poriadku, moci a vzťahov medzi centrami moci, ktorý ma viedol k výberu témy dizertačnej práce bola rozdielnosť pohľadov a rôzne koncepcie a scenáre budúceho svetového usporiadania po skončení studenej vojny a zvýrazňovanie vplyvu moci na toto usporiadanie. Tento dôvod bol však výrazne poznačený tým, že úvahami o možných scenároch vývoja medzinárodných vzťahov v 21. storočí sa zaoberajú nielen najvýznamnejší teoretici v oblasti medzinárodných vzťahov, ale skúmaná problematika sa priamo dotýka každého z nás, keďže žijeme v globalizovanom svete, kde sú aktéri medzinárodných vzťahov vzájomne poprepájaní a významné politické a ekonomické (ale aj ekologické, vojenské, vedecké, technologické, a i.) udalosti a zmeny ovplyvňujú celé regióny a oblasti.

Vzhľadom na problémy, ktoré sa objavujú v medzinárodných vzťahoch a vo svetovej politike na začiatku 21. storočia dochádza k rôznym zmenám vo vnútri samotných aktérov, prípadne sa objavujú noví aktéri medzinárodných vzťahov, dochádza tiež k zmenám vo vývoji názorov na problematiku moci, ktorá sa spája najmä s filozofiou, sociológiou a politológiou. Objavujú sa rôzne princípy, teórie, koncepcie, ktoré túto problematiku objasňujú, avšak len s veľmi malými zmenami oproti klasickým teóriám, čo v podstate potvrdzuje správnosť východiskových teórií a ich doplnením dochádza k ucelenému obrazu vývoja medzinárodných vzťahov.

Fenoméni moci priťahoval pozornosť od počiatku dejín spoločenských a politických vied. Neskôr prevládli názory, že moc je vo svojej podstate spoločenským vzťahom. Moc a mocenské vzťahy prenikajú do všetkých sfér spoločnosti a nájdeme ich na všetkých úrovniach. Ich analýza patrí medzi mimoriadne zložité oblasti skúmania, pretože ich nemožno skúmať oddelene a nezávisle od iných vzťahov.

Anglické slovo „power“ pochádza z francúzskeho *pouvoir*, ktoré sa zasa odvodzuje z latinského *potestas* alebo *potentia* s významom „schopnosť“ (oba sa tvoria od slovesa *potere* – byť schopný moci). V predkladanej dizertačnej práci sa prikláňame k charakteristike moci ako skutočného prípadne potenciálneho vplyvu alebo nátlaku štátu (alebo iného aktéra), ktorý sa môže presadzovať voči iným štátom alebo neštátnym aktérom na základe vlastníctva politických, geografických, ekonomických a finančných, technologických, vojenských, sociálnych, kultúrnych alebo iných schopností.¹ Moc podľa nášho názoru taktiež napomáha fungovaniu spoločnosti: zaisťuje stabilitu základných vzťahov jednotlivcov, skupín a tried v spoločnosti a niekedy pridáva navyše vedome zacielené zmeny týchto vzťahov.

Delenie teórií medzinárodných vzťahov po 2. svetovej vojne na realizmus, racionalizmus a revolucionizmus obsahuje tri hlavné ideologické tradície, ktoré ovplyvňovali súčasné úvahy o politike: liberalizmus, konzervativizmus a ľavicový radikalizmus.

Liberálna ideológia² mala pôvod v optimistickom osvietenstve. Jej najzákladnejšie predpoklady sú, že ľudia sú si rovní vo svojich schopnostiach, majú prirodzené potreby a túžby, sú obdarení rozumom a snažia sa svoje potreby a túžby uspokojiť racionálnymi spôsobmi. Liberálnu perspektívu zhrnul v 70-tych rokoch 17. storočia Richard Cumberland, keď vysvetľoval, že vo svete rovných a racionálnych jednotlivcov existuje dosť prirodzených odmiernych čností a trestov za necnosť, aby sa udržal mierumilovný spoločenský poriadok bez pomoci občianskeho násillia.

Liberálna tradícia je zložitá a dvojznačná – a rovnaký je aj racionalistický prístup. Na jednom konci spektra sú niektorí liberálni teoretici, ktorí majú sklon k anarchizmu a veria, že spoločnosti najviac prospeje, ak budú sociálni aktéri ponechaní bez akejkoľvek regulácie. Táto pozícia sa odráža u racionalistov, ktorí veria, že otvorený ekonomický svet zvýši bohatstvo a zníži riziko vojny. V druhom extréme sú liberáli orientovaní na socializmus, veriaci, že štát musí byť využitý ako nástroj zväčšovania všeobecného blahobytu spoločnosti. Takáto argumentácia sa zhoduje s názorom, že silné štáty alebo (radšej) nejaká svetová organizácia môžu zaručiť pravidlá medzinárodného správania, udržať poriadok a redistribuovať zdroje a príležitosti medzi bohaté a chudobné národy spravodlivejšie.

Radikálna ľavicová ideológia³ vychádzala zo širokej palety revolucionistických prístupov, ktoré zanechali významnú stopu v štúdiu svetovej politiky v 70-tych rokoch. Charakteristický pocit radikalizmu, nepriateľský voči ustanovenej spoločnosti, je zjavný už

¹ Viotti, P. R., Kauppi, M. V.: *International Relations and World Politics*, Pearson Education, 2007, str. 88

² Knutsen, T. L.: *Dějiny teorie mezinárodních vztahů*, Centrum strategických studií, 2005, str.284

³ Knutsen, T. L.: *Dějiny teorie mezinárodních vztahů*, Centrum strategických studií, 2005, str.285

v úvodnej vete Rousseauvej Spoločenskej zmluvy: „Človek sa narodil ako slobodný, ale všade je v okovách“⁴. Pôsobil tiež na Marxov a Engelsov Komunistický manifest a jasne sa prejavuje v jeho závere: Nech sa trasú panujúce triedy pred komunistickou revolúciou! Proletári nemajú v nej čo stratiť, iba ak svoje okovy. Dobýť môžu celý svet. Komunisti otvorene vyhlasujú, že ich ciele sa dajú dosiahnuť len násilným zvrhnutím celého doterajšieho spoločenského zriadenia.⁵

Radikálna ideológia⁶ vysvetľuje ekonomický pôvod biedneho osudu ľudstva kapitalistickým privlastňovaním, útlakom a nespravodlivosťou. V jednom revolučnom vzmachu musí ľudstvo odstrániť starý, zotročujúci kapitalistický výrobný spôsob; musí celkom inak usporiadať spôsob, akým produkuje svoje životné prostriedky. Táto revolúcia bude v tých segmentoch spoločnosti, v ktorých sú ľudia najmenej odcudzení a najmenej skazení nadbytkom a vlastníctvom. Podľa Marxa a Lenina to budú zbedačené masy priemyselných robotníkov, ktoré privedú revolúciu k jej celosvetovému víťazstvu; podľa Mao Ce Tung, Ho Či Mina a Che Guevaru začne revolúcia v chudobných, vykorisťovaných masách tretieho sveta. Ako náhle revolúcia zvíťazí, bude zavedený nový, socialistický výrobný spôsob a vytvorené predpoklady pre vývoj „nového človeka“.⁷

Konzervatívna ideológia⁸ ovplyvňuje realistický prístup. Konzervativizmus sa objavil ako reakcia na turbulencie priemyselných revolúcií. Raní konzervatívni autori sa obávali ich arogancie. Odmietali osvietenecký axióm, že človeku vládne rozum; podľa nich je ľudský život bojom o bezpečie a kontrolu vzácných zdrojov. Vysmievali sa prostým predpokladom, že všetky dobré veci spolu súvisia; že sú vzájomne previazané – zdravie, bohatstvo, mier, rozvoj a demokracia; že človek môže byť strojcom svojho prírodného a sociálneho prostredia, a že zmena je ľahká. Podľa konzervatívcov je zmena vždy sprevádzaná neistotou.

Konzervatívci starého razenia tvrdili, že sociálny poriadok sa dá najlepšie udržať čo najväčším zachovávaním princípov existujúcej politickej ekonómie. Ak už hovorili o domácich otázkach, alebo o svetových záležitostiach, dovoľávali sa nie ľudského rozumu, ale skúsenosti; opierali sa o tradície a inštitúcie, ktoré obstáli v skúške času. Menej sa zaujímali o to, čo je morálne „správne“, než o to, čo je pragmaticky možné. Burke napríklad uznával, že práva vyhlásené francúzskymi revolucionármi môžu byť dosť dobre „metafyzicky pravdivé“, ale nemyslel si, že by boli relevantné pre politickú prax. Práva ľudí, tvrdil Burke,

⁴ Rousseau, J.-J.: O spoločenskej smlouvě, neboli o zásadách státního práva, Dobrá voda, 2002

⁵ Marx, K., Engels, F.: Manifest Komunistické strany, Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska, 2003, str. 50

⁶ Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str.285

⁷ Bližšie pozri: Guevara, E., CH.: Partyzánská válka, Naše vojsko, 1961

⁸ Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str. 286

sú najlepšie zaručené múdrosťou ich panovníkov, blahobytom ich štátov a rozumnosťou statusu quo. Porovnateľné prístupy utvárali „arcirealizmus“ Kennana, Morgenthaua a Niebuhra. Všetci varovali pred zlučovaním „morálnych aspirácií konkrétneho národa s morálnymi zákonmi, ktoré vládnu univerzu“.

Aby sa dali najzákladnejšie myšlienkové postoje v povojnovom teoretizovaní o medzinárodných vzťahoch stručne identifikovať, možno toto množstvo názorov zhrnúť do nasledujúcej tabuľky:

Klasifikácia základných názorov v teóriách po 2. svetovej vojne⁹

	Primárna jednotka analýzy	Primárna úroveň analýzy	(kľúčové) explanatórne faktory	(hlavné) témy alebo zamerania	Ideologická tradícia
Realizmus	Ľudské skupiny	(medzi-) skupinovú/ štátnu úroveň	Vojenská sila/ moc, rovnováha moci	Konflikt, poriadok v anarchii	Konzervativizmus
Racionalizmus	Racionálni aktéri	(medzi-) individuálna úroveň	Vyjednávanie, kompromis, záujmy	Racionálna spolupráca	Liberalizmus
Revolucionarizmus	Kapitalistický svetový systém	Úroveň svetových systémov	Štrukturálna moc, represie, vykorisťovanie	Ekonomický rozvoj, politická nezávislosť	Radikalizmus

Tabuľka č. 1

Postmodernizmus je súbor myšlienok a pocitov, ktorý sa objavil koncom 60-tych rokov 20. storočia a na začiatku 90-tych rokov sa javil ako životaschopný. Rozšíril sa s úspechom po celej Európe a USA. Najzaujímavejšia postmodernistická spoločenská myšlienka pochádza z Francúzska, kde sa rozvinula počas parížskych nepokojov v r. 1968, z potlačenia tohto povstania a zo syndrómu posttraumatického stresu, ktorým francúzski intelektuáli prechádzali. K pôvodným postmodernistickým mysliteľom patrili Michel Foucault, Jacques Lacan, Roland Barthes, Jean-Francois Lyotard, Jacques Derrida, Julia Kristeva a Jean Baudrillard. K ich horlivým nasledovníkom mnohokrát patrili akademici z USA, ktorí usporadúvali vzájomné transatlantické stretnutia.¹⁰

Postmodernizmus vyjadruje narastanie protirečivosti súčasného sveta v jeho teoretickej i praktickej podobe. Časovo sa postmodernizmus objavuje v období, keď sa začal formovať postindustrializmus. Jeho predstavitelia sa začali ohradzovať proti prílišným ambíciám spomaľujúceho sa racionalizmu, najmä proti snahám racionalistov udržať si v týchto podmienkach univerzálnu a nekriticky uznávanú dominanciu. Postmodernizmus

⁹ Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str. 287

¹⁰ Krieger, J.: Oxfordský slovník světové politiky, OTTOVO nakladatelství, Praha, 2000, str. 662-663

vyzdvihuje svoj zmysel a cit pre skutočnosť a rozdiely a poukazuje na neprospech spájania ideálov s jedným rozumom a s mocou.¹¹

Niektorí skeptici tvrdia, že postmodernizmus je vo svojej podstate deštruktívnym projektom, ktorý nemôže k zavedeným sociálno-vedným prístupom poskytnúť žiadnu konštruktívnu alternatívu. To však nie je presné. V skutočnosti prístupy postmoderny ako „archeológia“, „genealógia“ a „dekonštrukcia“ od polovice 80-tych rokov k teórii medzinárodných vzťahov tvorivo prispievali. Archeológia je analytický nástroj navrhnutý k odкрývaniu konkrétneho náleziska poznania a dosahuje pod úroveň epistemológie.¹²

Genealógia (ako archeológia) skúma vzťah medzi poznaním a mocou. Zatiaľ čo sa archeológia zameriava na vedomosti (a jazyk), genealógia zdôrazňuje moc. Genealógia je teda historiografia písaná vo svetle súčasných znepokojení. Genealogické skúmania sú uskutočňované tak, aby vrhli kritické svetlo na nespochybňované hodnoty a nároky na pravdivosť tým, že ukážu, ako sú všetky pravdy v skutočnosti len produktom minulých praktík. Dekonštrukcia sa pokúša dokázať hodnotovo nezaťaženu povahu pravdivostných nárokov ukázaním ich vnútorných kontradikcií.¹³

Pokiaľ existuje súvislá postmodernistická politická vízia, pravdepodobne sa podobá tomu, čo americkí politológovia nazývajú „liberalizmus záujmových skupín“: otvorené, stále sa množiace dobrovoľné skupiny či asociácie, niektoré neúmerne mocné, iné skutočne bezmocné, pričom žiadna nevykazuje iný záujem než o seba samu. Francúzski postmodernisti tento pohľad na svet popisujú ako okázalý objav a ako kľúč k slobode a šťastiu v novom pluralistickom, „polyteistickom“ svete.¹⁴

Postmodernizmus hlása koniec jednotného a univerzálneho pohľadu na svet. Odmietajú jednotiacu, univerzálnu a všeobecne platnú vysvetlenie a snaží sa ich nahradiť rozdielnosťou a jednotlivosťou. Za základný znak postmodernistickej vedy sa považuje najmä to, že je všeobecne nedôverčivá voči všetkým teóriám, ktoré tvrdia, že obsahujú „pravdu“. Napáda však aj ďalšie pojmy tradičných spoločenských vied – realitu, štruktúru, poriadok, identitu, a i. Zdôrazňuje ľubovoľnosť, fragmentáciu a verí v možnosti rôzneho spájania fragmentov (v protiklade k modernej, ktorá zdôrazňovala celosť).¹⁵

Postmoderné prístupy predstavujú najradikálnejší prúd kritického tradície. Väčšina kritických prístupov navrhuje také alternatívy súčasnému usporiadaniu medzinárodných

¹¹ Škvrnda, F.: Svetová politika, EKONÓM, 2005, str. 25

¹² Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str. 307

¹³ Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str. 308-309

¹⁴ Krieger, J.: Oxfordský slovník světové politiky, OTTOVO nakladatelství, Praha, 2000, str. 664

¹⁵ Škvrnda, F.: Svetová politika, EKONÓM, 2005, str. 26

vzťahov, ktorých uskutočnenie by priblížilo ľudstvo k ideálu emancipácie. Postmodernisti sa sústreďujú na dôkladnú kritiku praktík, poukazujú na ich mocenský charakter, jasnejšej identifikácii alternatív sa však vyhýbajú, pretože by sa tým postavili do mocenskej pozície tvorcov iného poriadku, čo sami kritizujú. Ich základným posolstvom je rešpekt inakosti a načúvanie potlačovaných názorov. Postmoderna sa preto sústreďuje na diskurz, tj. na to, čo je vyriešené a napísané a stavia sa skepticky k existencii objektov stojacich mimo diskurzu. Hlavným prínosom postmoderného myslenia v medzinárodných vzťahoch, ktorý vstrebávajú aj ostatné kritické prúdy, je zásadná kritika zdánlivo prirodzených a samozrejmych praktík a inštitúcií.¹⁶

Z množstva tém nastoľovaných postmodernistickou teóriou považujeme vo vzťahu k teórii medzinárodných vzťahov za najvýznamnejšie dve témy: vzťah medzi mocou a vedením (poznaním) a tzv. textové stratégie.

M. Foucault zdôrazňuje, že vedenie utvára moc. Pravda preto nestojí niekde mimo spoločenského rámca, či nad ním, ale je jeho súčasťou a je ním aj utváraná. Pravda nemá absolútny charakter, ale sa vyskytuje len v rámci tzv. režimov pravdy, v ktorých sa odráža vzájomne sa podporujúci vzťah pravdy a moci. Postmodernisti pri štúdiu dejín z hľadiska vzťahu medzi mocou a vedením využívajú prístup, ktorý označujú za genealógiu a považujú za potrebné odlišiť ju od hľadania koreňov identity ľudského správania. V prípade textových stratégií vychádzajú postmodernisti z názorov J. Derridu, ktorý tvrdí, že svet je ako text, a preto ho treba interpretovať, lebo jedine tak odhalíme všetky možné významy rôznych pojmov a vzťahov.

Postmodernizmus v rôznych podobách navrhuje takú alternatívu súčasného usporiadania medzinárodných vzťahov, ktorej realizácia by prispela k priblíženiu ideálu emancipácie ľudstva. V tomto rámci sa sústreďuje na kritiku existujúcich praktík v medzinárodných vzťahoch a poukazuje na ich mocenský charakter. Dôraz kladie aj na objasňovanie potreby rešpektovania odlišnosti a vypočutia potláčaných názorov.

Pozícia postmodernizmu v rámci teórií medzinárodných vzťahov je zatiaľ málo vplyvná. Ako myšlienkový smer, ale i ako teória, ktorá sa zaoberá aj otázkami medzinárodných vzťahov, je množstvom svojich pohľadov a prístupov v protiklade ku globalizácii a zvyrazňuje potrebu skúmania a riešenia rôznych fragmentárnych a parciálnych problémov života súčasnej spoločnosti i v celosvetovom rámci, čo naznačuje, že jeho význam v budúcnosti môže nastať.¹⁷

¹⁶ Drulák, P.: Teorie mezinárodních vztahu, Portál, 2003, str. 117-118

¹⁷ Škvrnda, F.: Světová politika, EKONÓM, 2005, str. 26-28

Na to, aby sme objasnili ako moc pôsobí na jednotlivých aktéroch, na ich správanie a konanie, aby sa dali charakterizovať vzájomné vzťahy, ich zmeny, prípadne riešenie konfliktov, bolo vytvorených niekoľko teórií o systémovom charaktere moci a systéme medzinárodných vzťahov. Takýto systém nie je reálny, ale umožňuje nám pochopiť ako prvky v systéme pôsobia a objasniť ich vzájomné vzťahy. Štruktúra politického systému je modelom toho, ako štáty stoja voči sebe, ako sú usporiadané či umiestnené z hľadiska pomeru ich moci (veľmoci, superveľmoci, malé štáty, mikroštáty).

Moc vo svetovom politickom systéme je koncentrovaná v štátoch a teda je rozptýlená. Nositeľom moci sú jednotlivé suverénne štáty. Základnou charakteristikou je existencia niekoľkých nezávislých mocenských centier v prostredí anarchie. Anarchiu však nechápeme ako synonymum pre pojmy ako chaos, násilie alebo deštrukcia, ale ako podobu vzťahov medzi suverénnymi štátmi v podmienkach absencie nadštátnej moci, právnej a morálnej authority.¹⁸

Na základe toho sa v predkladanej dizertačnej práci prikláňame ku charakteristike centra moci ako aktéra medzinárodných vzťahov so schopnosťou slobodne konať a kontrolovať či ovplyvňovať správanie iných aktérov prostredníctvom mocenskej politiky, ktorú charakterizujú vzťahy medzi štátmi riadenými takmer výlučne silou či hrozbou sily a to bez ohľadu na právo či spravodlivosť.¹⁹

V podmienkach rozptylu moci do viacerých centier sa dosahuje stabilita svetového politického systému len na základe vytvorenia mocenskej rovnováhy medzi mocenskými potenciálmi jednotlivých štátov. Mocenská rovnováha je tak základnou charakteristikou svetového politického systému.

Pri spracúvaní problematiky dizertačnej práce sme sa stretli s problémom vymedzenia pojmov systém – štruktúra a poriadok – usporiadanie. Definície týchto zložitých pojmov sú u rôznych autorov rôzne. Z tohto hľadiska nebolo možné ich presne vymedziť a preto dochádza v texte k určitým nepresnostiam.

Svetový politický poriadok prešiel v priebehu dejín evolúciou, na počiatku ktorej bola existencia niekoľkých nezávislých a izolovaných regionálnych medzinárodnopolitických systémov, a na konci môže byť jeden globálny systém. Jeho premeny sa prejavujú zmenami jeho komponentov, t.j. štátov, ako hlavných aktérov svetovej politiky, ktoré sa nachádzajú v stave anarchie. Napriek tomu tu existuje určitá štruktúra, ktorá predpokladá abstrakciu od všetkých ich charakteristík, okrem mocenského potenciálu.

¹⁸ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 125-126

¹⁹ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 101-102

Súčasný svetový poriadok má euro-americký charakter, keďže sa vyvíjal ako produkt civilizácie zrodenej v západnej Európe, neskôr bol pod drvivým vplyvom Spojených štátov. Za základný problém súčasnej svetovej politiky považujeme proces usporiadania v podmienkach, ktoré sa vytvorili po skončení bipolárneho usporiadania systému medzinárodných vzťahov a sú reglementované globalizáciou a postmodernou. Do popredia vystupuje najmä otázka nového svetového poriadku, o ktorom sa v súčasnosti stále diskutuje a nechápe sa jednoznačne. Základná otázka pohľadu na nový svetový poriadok spočíva v tom, či ide o teoretickú konštrukciu alebo reálne fungujúci fenomén vo svetovej politike. Prikláňame sa k názoru, že zatiaľ ide predovšetkým o teoretickú konštrukciu.

Procesy globalizácie v súčasnej podobe vedú k oslabovaniu pozície a roly národných štátov pri súčasnom posilňovaní kľúčovej úlohy euro-atlantického (západného) ekonomického a politického zoskupenia. Vytvárajú sa podmienky na vznik a upevňovanie autoritatívnych systémov na medzinárodnej úrovni a na dominanciu USA ako supervelmoci. Bipolárna dynamika bola nahradená monopolizmom a zosilňujúcim sa zápasom o bohatstvo a moc vo svete a v regiónoch. Vyostruje sa vzťah medzi dvomi hodnotovými prístupmi v rámci západnej civilizácie: americkou (spojenou s mesiášskou víziou rozsievateľa individuálnej slobody) a európskou (vytváranou na národnoštátnych hľadiskách a kalkuláciou moci v záujme rovnováhy a stability).

Na novú etapu vo vývoji svetovej politiky, ktorá nastala začiatkom 90. rokov možno v tejto súvislosti poukázať aj preto, lebo sa mení postavenie veľmocí. Postavenie jedinej supervelmoci v súčasných medzinárodných vzťahoch – USA je predmetom diskusií, či ide o hegemonickú pozíciu, alebo ide o prejav unipolárneho usporiadania. Podobne sa diskutuje o pozícii EÚ, Číny a Ruska vo svetovej politike vo vzťahu k USA, ale aj k celému svetu a riešeniu jeho aktuálnych problémov. Uvažuje sa však aj o ďalších aktéroch, ktorí môžu vystupovať v rámci svetovej politiky: Indii, Brazílii a i.

Systém medzinárodných vzťahov sa doteraz interpretoval predovšetkým v hierarchizovanej podobe, na ktorej vrchole bola svetová politika. Znamená, že systém svetovej politiky je v závislosti od centier moci usporiadaný spôsobom, ktorý na základe určitých kritérií odstupňuje možnosti pôsobenia jednotlivých aktérov. V tomto zmysle sa môžeme stretnúť s tromi základnými formami hierarchie: unipolaritou, bipolaritou a multipolaritou. Špecifickým prejavom unipolarity je hegemonizmus. Multipolarita môže mať tiež viacero prejavov v závislosti od toho, koľko centier moci pôsobí.

Frekventovanou otázkou teórie súčasnej svetovej politiky je postavenie USA ako supervelmoci – má alebo nemá hegemonický charakter? Existujú rozdielne teoretické

pohľady na postavenie USA a EÚ (Európy) v novom svetovom poriadku. Taktiež sa berie do úvahy mocenský a politický vplyv budúcich centier moci na svetový poriadok – Číny, Ruska, Indie a Brazílie. Vynárajú sa otázky aký bude svetový poriadok v 21. storočí, akú bude mať podobu, aké štáty ho budú formovať? Existuje niekoľko protichodných scenárov budúceho vývoja medzinárodných vzťahov. Na jednej strane stojí scenár chaosu, na opačnej strane predstava nového amerického storočia, v ktorom Spojené štáty získajú jedinečné vodcovstvo vo svetových záležitostiach, posilnia svoj vplyv a vytvoria jadro hodnôt a pravidiel, podľa ktorých sa bude správať celý svet. Medzi týmito pólami existujú koncepcie predpovedajúce multipolaritu v závislosti od stupňa politickej moci jednotlivých centier moci.

1. Moc a jej charakteristika

V spoločenských vedách je moc obvykle definovaná ako schopnosť dostať to, čo je požadované, alebo uskutočňovať žiadanú zmenu. Existuje mnoho spôsobov objasňovania moci. Mnoho autorov používa tri hlavné varianty: prvá je často nazývaná „sila“, ktorá v sebe zahŕňa moc nad inými ľuďmi. Moc je silne spojená s hrozbou, ktorá sa skladá z A, ktorý hovorí B: „Ty urobíš niečo, čo chcem, alebo ja urobím niečo, čo ty nechceš.“ To je obvykle spojené s politickými štruktúrami, napr. s vládami. Dynamika, ktorá z hrozby vyplýva, môže byť veľmi komplexná a závisí na reakcii ohrozeného a na protireakcii ohrozovateľa. Ohrozovaný sa môže podriaďovať, tak ako keď platíme daň z príjmu alebo keď musíme príležitostne dodržať časový limit. Druhou možnosťou je odpor na strane ohrozovaného. To nahráva ohrozovateľovi, ktorý rozhodne, či realizuje hrozbu, čo je často nákladné a preto sú hrozby často podvodom. Hrozba, voči ktorej bol kladený odpor, neuspela. Pokiaľ je hrozba realizovaná, nastáva i možnosť, že ohrozovateľ utrpí ujmu. Treťou možnosťou je explozívny odpor na strane ohrozovaného, lebo moc ohrozovateľa sa vždy znižuje do tej miery, ako sa vzhľadom k výdavkom na dopravu zväčšuje vzdialenosť od ohrozovateľa. Pokles výdavkov na dopravu hrozby vo forme deštruktívnej sily, tak ako sme to dramaticky zažili v 20. storočí, môže hlboko ovplyvniť inštitúcie, ktoré sa o hrozbu opierajú. Štvrtou možnosťou je protihrozba, keď B povie A: „Keď mi urobíš niečo zlé, urobím ja niečo zlé tebe“. To môže viesť k súťaži v zbrojení a uplatňovaní vzájomných zastrašovacích prostriedkov. Vzájomné zastrašovanie sa však môže udržať len krátko. Musí tu byť nejaká pozitívna pravdepodobnosť zrušenia tohto stavu alebo fakt ukončenia zastrašovania.²⁰

Moc možno charakterizovať ako skutočný alebo potenciálny vplyv alebo nátlak štátu (alebo iného aktéra), ktorý sa môže presadzovať voči iným štátom alebo neštátnym aktérom na základe vlastníctva politických, geografických, ekonomických a finančných, technologických, vojenských, sociálnych, kultúrnych alebo iných schopností.²¹

1.1. Teoretické východiská skúmania pojmu moci

Pojem moci je kľúčom k pochopeniu politických ideí, inštitúcií, vzťahov a procesov. Fenomén moci síce priťahoval pozornosť vedcov od samého počiatku dejín spoločenských

²⁰ Krieger, J.: Oxfordský slovník světové politiky, OTTOVO nakladatelství, Praha, 2000, str. 510-511

²¹ Viotti, P. R., Kauppi, M. V.: International Relations and World Politics, Pearson Education, 2007, str. 88

a politických vied, ale jeho výklad dlhú dobu upadal do predstáv o nemožnosti ju obsiahnuť, o jej tajomnosti a démonickej sile. Francúzsky politológ F. Bourricaud uvažoval o moci v jej politickej forme ako o najhroznejšej záhade. Taktiež M. Crozier považoval pojem moc za hmlistý a neurčitý. Niektorí bádatelia, napr. B. Chanbebout spájali existenciu mocenských vzťahov s celým vývojom živej prírody a prehlasovali moc za prioritne antropologický fenomén, ktorého genézu a prejavy má skúmať i biológia a medicína.²²

Postupne sa však presadili názory, že moc je svojou podstatou spoločenským vzťahom, ktorého účastníkmi môžu byť len ľudia, sociálne skupiny alebo organizácie. V ľudskej spoločnosti nikdy neboli a ani nie sú si všetci absolútne rovní. Ľudia majú sklon k udržiavaniu určitých hierarchických štruktúr, v ktorých vždy niektorí v rôznom odstupňovaní majú väčšiu zodpovednosť za obec, a tým taktiež i väčšie právomoci než tí ostatní. Tieto hierarchické štruktúry boli niekedy dedičné, inokedy boli jednotlivci do svojich funkcií menovaní absolútnym vládcom.²³

Moc je vlastná všetkému existujúcemu; tým, že niečo je a že je tak, ako je, sa presadzuje a potvrdzuje. Vo zvláštnom zmysle patrí moc do osobnej a sociálnej sféry: označuje každú príležitosť presadiť v nejakom sociálnom vzťahu vlastnú vôľu i napriek odporu ostatných. Kvalita, na ktorej sa zakladá, sa nazýva autoritou. Ak je výkon moci inštitucionalizovaný, ide o spoločensky diferencujúcu vládu. Legitimizovaním a vymedzením moci je právo. Moc sa odlišuje od prirodzene pôsobiacej sily; nemožno ju stotožňovať s nátlakom a násilím, ktoré však musí za určitých okolností poznať a používať ako prostriedky k svojmu uskutočneniu.²⁴

Autorita znamená súhrn takých vlastností fyzických alebo morálnych osôb, ktorý motivuje osobu, ktorá je ochotná súhlasiť a dovoliť sa nositeľovi authority. Odlišuje sa od fyzického alebo morálneho nátlaku, ktorý vynucuje súhlas na základe pohľadu na predkladaný stav vecí, ale tiež od čistej skutočnej moci. Súhlas rozumu na základe authority sa nazýva vierou; súhlas vôle a správania zas poslušnosťou. Ak je súhlas odvodený len z osobnej prevahy nositeľa authority (podľa skúseností, vedomostí, schopností, charakteru), potom ide o autoritu osobnú. Tá sama osebe nezaväzuje, ale ostáva na úrovni rady. Ak spočíva autorita na oprávnení na sebe nezávislom na niektorej z osobných vlastností nositeľa (úradná autorita),

²² Křížkovský, L., Adamová, K.: Základy politologie, Nakladatelství SVOBODA, Praha, 1992, str. 69

²³ Lidák, J., Koganová, V.: Politológia pre ekonómov, SOFA, 2000, str. 18

²⁴ Brugger, W.: Filosofický slovník, Nakl. Naše vojsko, Praha, 1994, str. 241

potom sú jej kategorické výzvy (rozkaz, príkaz, zákaz) v rámci oprávnení záväzné pre svedomie kvôli trestu alebo hriechu.²⁵

Moc a mocenské vzťahy prenikajú do všetkých sfér spoločnosti a nájdeme ich na všetkých úrovniach. Analýza moci a mocenských vzťahov patrí medzi mimoriadne zložité oblasti skúmania, kde sa mocenské vzťahy prelínajú s politikou, právom, sociológiou, morálkou, filozofiou, normami, atď. Skúmanie moci je mnohostranné, zložité a nie je možné ju skúmať oddelene a nezávisle od iných vzťahov. Preto je potrebné zamerať sa na interdisciplinárny charakter tohto skúmania.

V nasledujúcich častiach za budeme zaoberať vybranými aspektmi chápania moci a mocenských vzťahov z filozofického, sociologického a politologického hľadiska. Taktiež poukážeme na jej systémový charakter. Široký pojem moci však nemôžeme rozobrať úplne. Zaoberáme sa ním len vo všeobecných súvislostiach s vyústením do pohľadu na moc štátov v medzinárodných vzťahoch, ktorá je základom problému centier moci na začiatku 21. storočia a vytvárajúceho sa svetového poriadku, ktorý môžeme označiť aj za nový, pričom aj toto chápanie môže byť rozdielne – prinajmenšom v pohľade USA (new world order) a ďalších centier moci.

1.1.1. Vybrané aspekty filozofického chápania moci

Filozofia je veda o najvšeobecnejších zákonoch, ktorými sa riadi bytie (t.j. príroda a spoločnosť) i ľudské myslenie, proces poznania. Pochádza z gréckych slov *phileo* (milujem) a *sophia* (múdrosť). Je jednou z foriem spoločenského vedomia, v konečnom dôsledku závisí od ekonomických vzťahov spoločnosti. Základnou otázkou filozofie ako špecifickej vedy je problém vzťahu myslenia a bytia, vedomia a hmoty. Každý filozofický systém predstavuje konkrétne rozpracované riešenie tejto otázky, a to aj vtedy, keď sa v ňom „základná otázka“ priamo neformuluje.²⁶

Z filozofického pohľadu je moc vlastná všetkému jestvujúcemu; tým, že niečo je, a že tak, ako je, sa presadzuje a potvrdzuje (mohutnosť bytia). Vo zvláštnom zmysle patrí moc do osobnej a sociálnej sféry: označuje každú príležitosť presadiť v nejakom sociálnom vzťahu vlastnú vôľu i napriek odporu ostatných. Moc je filozofická otázka, ktorá je však špecifická vo vzťahu k štátu a k jeho pôsobeniu ako aktéra medzinárodných vzťahov. Ak je výkon moci inštitucionalizovaný, ide o spoločensky diferencujúcu vládu. Moc má obzvlášť významnú

²⁵ Brugger, W.: Filozofický slovník, Nakl. Naše vojsko, Praha, 1994, str. 76

²⁶ Kolektív autorov: Filozofický slovník, Nakladatelství Pravda, 1988, str. 140

úlohu v politickej sfére; štát musí mať mocenské ciele politiky – vybudovať spravodlivý poriadok a zabezpečiť ľudskému spoločenstvu život v mieri – možno dosiahnuť na národnej i medzinárodnej úrovni len prostredníctvom moci, pretože inak by záujmy a snahy, ktoré sa z hľadiska jednotlivých spoločností a celého sveta rôznia, by nemohli byť včlenené do spoločných úloh, prípadne sa im podriaďovať. Ako všetky pozemské hodnoty môže byť aj moc zneužitá; zvlášť nebezpečenstvo plyní z posilňovania moci pomocou techniky alebo kolektívu. Moc potom prestáva byť osobne zodpovednou a jej výkon sa stáva anonymným.²⁷

V zásade možno povedať, že moc z hľadiska toho, kto ju vykonáva, predstavuje určitú duchovnú alebo fyzickú potenciu, ktorá naráža na odpor, prekážku a túto prekážku mení alebo zdoláva. U Rimanov *potentia* znamenala schopnosť jednej osoby alebo veci pôsobiť na inú. *Potestas* mala užší politický zmysel a vzťahovala sa ku zvláštnym schopnostiam, ktoré sú vlastné ľuďom komunikujúcim a konajúcim v zhode. Dodnes je niečo z tohto pojmu zachytené v úsloví, že množstvo znamená moc. Cicero vytýčil rozlíšenie *Potestas in populo*, *auctoritas in senatu* (moc v ľude, autorita v senáte). Moc sa však dôsledne odlišovala od iných pojmov – od *authority*, nátlaku, sily a násilia.²⁸ Svoje filozofické, sociálno-politické a etické názory rozpracoval v prácach *Tuskulské rozhovory*, *O najvyššom dobre*, *O povinnostiach*, *O zákonoch*, *O osude*, *O štáte*, atď. V jeho politických úvahách zaznievajú výzvy na obmedzenie slobody širokých vrstiev ľudu, varovania pred prílišným vplyvom tzv. ľudových tribunov a podobne.²⁹

Najvyššími orgánmi moci v rámci kmeňa v starovekom Grécku bola rada starešinov a zhromaždenie všetkých dospelých. Zvrchovaná moc v rukách zhromaždenia ešte nebola oddelená od ľudu. Grécky filozof Platón vyjadril svoje politické presvedčenie v dvoch spisoch: *Politeia*³⁰ (Ústava) a *Nomoi* (Zákony). V prvom uviedol politickú víziu ideálneho štátu z hľadiska spravodlivosti, v druhom popísal a hodnotil rôzne druhy ústavného zriadenia *polis*. Základ politiky videl v deľbe práce a v sociálnej nerovnosti medzi ľuďmi. Do obsahu politiky premietal svoj idealistický názor na svet, vrcholiaci predstavou idey dobra ako jediného cieľa a účelu politického diania.³¹ Pojem moci začal nadobúdať filozofický význam v diskusii medzi Platónom a sofistami. Platónovo učenie ľudskej moci vychádza z rozumnosti a mravnosti. Tým odmieta sofistické chápanie čistej moci, ktorá sa usiluje legitimovať aj výkon moci tyrana.

²⁷ Brugger, W.: *Filosofický slovník*, Nakladatelství Naše vojsko, Praha, 1994, str. 241

²⁸ Miller, D., Colemanová, J., Connolly, W., Ryan, A.: *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*, Barrister&Principal, Brno, 1991, str. 317

²⁹ Leško, V., Mihina, F. a kolektív: *Dejiny filozofie*, IRIS, Bratislava, 1999, str. 67

³⁰ Blackburn, S.: *Platónova ústava*, Beta, Praha, 2007

³¹ Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.: *Politologický slovník*, Vyd. C.H.Beck, 2001, str.182-183

Platónov žiak Aristoteles pri úvahách o politike vychádzal z delby mocenských pozícií medzi hlavnými sociálnymi skupinami a z diferenciácie činností v oblasti riadenia a správy spoločenských záležitostí. Rozoznával šesť foriem štátnej moci: medzi správne štátne zriadenia radil kráľovstvá, aristokraciu a politéu, ich zhoršenými formami boli tyrania, oligarchia a demokracia. Za najlepšiu formu vlády považoval politéu, ktorá vychádzala z demokratických princípov, ale nesmerovala proti bohatým.³² Aristoteles prestavil svoje sociálno-politické učenie hlavne v práci *Politika*. Človeka chápe ako bytosť politickú. Je teda prirodzené, že ľudia sa zoskupujú do širších sociálno-politických celkov, ktoré potom vystupujú ako im nadradené, lebo naplňajú kritériá dobrého života. Štát je podľa Aristotela spoločenstvom slobodných a rovných ľudí s rôznou mierou podielu na moci. Obrovské teoretické úsilie vzťahuje Aristoteles k analýze konkrétnych ústavných zriadení starovekých Grékov. Skúma rozdielne ústavné zriadenia v prejavoch jednotlivých zložiek štátu, v jeho fungovaní a rozložení politickej a výkonnej moci. Ako jeden z prvých v dejinách ľudstva si uvedomuje nevyhnutnosť oddelenia zákonodarnej moci od výkonnej a súdnej.³³

Niccollo Machiavelli v období renesancie načrtol možnosti vytvorenia jednotného a silného štátu, pričom v centre jeho pozornosti stáli mechanizmy získania, fungovania a udržania moci. Svoje názory sústredil okolo pojmu slobody, ktorú spojil s autonómiou osobnosti. Autonómna osobnosť je človek disponujúci určitou mocou, alebo snažiaci sa ju rozšíriť. V prvom prípade mu ide o jej udržanie, v druhom o jej získanie. Iný variant konania osobnosti pre Machiavelliho neprichádza do úvahy. Autonómna osobnosť pri snahe o udržanie alebo získanie moci musí poznať vlastnosti, psychiku, motívy konania jednotlivcov a skupín, hatiacich, alebo naopak podnecujúcich jeho zámery a činy. Mal by poznať hlavné sily a tendencie pôsobiace vo vnútri určitej komunity, ktorých rešpektovanie, resp. nerešpektovanie, môže ovplyvniť jeho mocenské ambície.³⁴

Ako píše vo svojom diele *Vladár*, ten kto chce byť pri moci a chce si udržať republiku alebo kráľovstvo, ten musí preto nevyhnutne vzbudiť voči sebe lásku vlastných poddaných, ako to urobili všetci, ktorí pomocou vlastných vojsk dosiahli veľké územné zisky.³⁵ Machiavelli vymedzuje politiku ako autonómnu sféru ľudskej činnosti, ako sféru boja o moc a v tomto kontexte ju zbavuje morálneho hodnotenia.³⁶

³² Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.: *Politologický slovník*, Vyd. C.H.Beck, 2001, str.182-183

³³ Leško, V., Mihina, F. a kolektív: *Dejiny filozofie*, IRIS, Bratislava, 1999, str. 53

³⁴ Marci, L.: *Autonómia osobnosti a problémy moci v názoroch N.Machiavelliho a M. de Montaigne*, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Nitra, 1999, str. 39-40

³⁵ Machiavelli, N.: *Vladár. Úvahy o prvej dekáde Tita Lívia*, Vojenské umenie, Bratislava, 1992, str. 92-93

³⁶ Fryk, V.: *N.Machiavelli, I.Kant: Dva pohľady na politiku*, Filozofický zborník Kant a súčasnosť, Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, Prešov, 2004, str. 158

Od 17. storočia však staroveké rozlišovanie moci slabne až celkom mizne. Revolúcia v prírodných vedách priniesla so sebou snahu urobiť štúdium politiky rovnako vedecké a exaktné. Jedným z prvých filozofov, ktorí rozšírili novú vedu na odbor politiky – a predovšetkým na „moc“ – bol Thomas Hobbes. Verný mechanickému zobrazovaniu novej vedy nanovo definoval moc ako vzťah medzi príčinou a účinkom, medzi aktívnym hybným činiteľom a pasívnym trpným činiteľom.³⁷

Napriek tomu malo toto mechanicko-kauzálne zobrazenie mocenských vzťahov výhodu jednoduchosti, nechýbali mu ani isté problémy. Napriek tomu, že si Hobbes prial redukovať ľudskú činnosť na mechanické tlaky a ťahy, nemohol sa zbaviť starého aristotelovského názoru, že všetky veci smerujú k určitému cieľu a že ľudské konanie nutne vyžaduje určitú predstavu dobra. To je hlavne zrejmé pri výkone moci. Pokiaľ ide o ľudí, je získanie a uplatňovanie moci nevyhnutne spojené s tým, že konajúci má nejakú predstavu dobra a snahu ju uskutočniť. U Hobbesových egoistov žijúcich vo svete nedostatku možno predpokladať, že konajúci sa budú pokúšať realizovať vlastné dobro, ktoré každý spája s uspokojovaním vlastných túžob. Túto túžbu môže udržať pod kontrolou jedine zvrchovaná moc panovníka.³⁸ Pri výklade politiky vo svojom diele *Leviathan* vychádzal Hobbes z toho, že pôvodne v spoločnosti vládol prirodzený stav, kde platila zásada „človek človeku vlkom“. V „prirodzenom stave“, keď je človek obdarený úplnou slobodou, bude mať právo na všetko. Ľudia, ktorí nemajú nad sebou spoločenskú moc, ktorá by ich všetkých držala na uzde, sú medzi sebou v tom stave, ktorému hovoríme vojna. Je to „vojna všetkých proti všetkým“. V rámci štátu môže panovník vyžadovať od svojich občanov bezvýhradnú poslušnosť. Panovník je štátom, jeho záujmy sú štátne záujmy, jeho vôľa je vôľa štátu.⁴⁰

V nemeckých teóriách medzinárodných vzťahov sa odráža nasledujúca dualita: diskusie boli buď abstraktne idealistické, alebo úplne praktické. Táto dualita je evidentná i v Kantových komentároch k medzinárodným vzťahom.⁴¹ Immanuel Kant píše o tom, ako ochotne idú štáty do vojny. Uvádza, že vojna nepotrebuje žiadny zvláštny dôvod a je vštepená do ľudskej prirodzenosti. Kant si uvedomoval, že v medzištátnych vzťahoch existuje mechanizmus rovnováhy moci. Podľa neho bol ale mechanizmus chybný. Neveril, že by mal prirodzenú seba vyvažujúcu schopnosť. Podľa neho možno mier medzi štátmi nastoliť jedine

³⁷ Miller, D., Colemanová, J., Connolly, W., Ryan, A.: Blackwellova encyklopedie politického myšlení, Barrister&Principal, Brno, 1991, str. 317

³⁸ Miller, D., Colemanová, J., Connolly, W., Ryan, A.: Blackwellova encyklopedie politického myšlení, Barrister&Principal, Brno, 1991, str. 317

³⁹ Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.: Politologický slovník, Vyd. C.H.Beck, 2001, str.174

⁴⁰ Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str.109

⁴¹ Pozri tiež: Arendt, H.: Přednášky o Kantově politické filosofii, Oikoymenh, Praha, 2002

prostredníctvom ľudského rozumu a politickej vôle. Paradoxné je, že takáto vôľa sa nutne objaví, ako náhle ľudstvo spozná nové, hroznejšie formy vojny. Ľudí bude desiť rast ich ničivých schopností a stále viac si budú uvedomovať naliehavú potrebu zrušiť vojnu a nastoliť a udržať mier. Z dlhodobého hľadiska je podľa Kanta nevyhnutný večný mier.⁴²

Vyvrcholením politickej filozofie Immanuela Kanta je nevelký spis K večnému mieru⁴³. Toto dielo bolo napísané v roku 1795, bezprostredne po Bazilejskom mieri.⁴⁴ Pri chápaní podstaty politiky vychádza z maxim morálneho konania, ktoré sa stanú (majú sa stať) určujúcim faktorom aj vo sfére politického boja, politike ako v jednej z oblastí ľudskej činnosti. Morálka má pre Kanta objektívny význam a chápe ju ako súhrn bezpodmienečne nariaďujúcich zákonov, podľa ktorých je nevyhnutné konať.⁴⁵

V 17. storočí sa rovnováha moci medzi štátmi ponímala ako politika prospievajúca konkrétnej krajine, predstava rovnováhy sa interpretovala pomocou pojmu individuálneho záujmu. V 18. storočí bola naopak vízia spoločenskej rovnováhy víziou politiky prospešnej pre celú spoločnosť. Rovnováha moci sa napríklad chápala vo vzťahu k celému seba vyvažujúcemu sociálnemu systému. Z politiky rovnováhy moci mal prospech celý systém štátov a tiež všetky systémy individuálnych príslušníkov. Podľa tohto názoru nie je prvoradým cieľom politiky rovnováhy moci v 18. storočí zachovávať suverenitu a nezávislosť jednotlivých štátov. Skôr by mala zachovávať poriadok samotného medzinárodného systému. Medzinárodná rovnováha moci sa pokladala za základný stabilizačný faktor v spoločnosti suverénnych štátov a stala sa tiež cieľom sama o sebe.⁴⁶

V stredoveku sa problém moci pokladal za čisto teologický problém, všetka pozemská moc sa odvodzovala od všemohúcnosti Boha a tá bola absolútna a nedotknuteľná. Podľa Kalvina aj postavenie človeka ako hriešnej bytosti vyplýva práve z toho, že neustále rebeluje proti všemohúcnosti Božej. Narastajúci význam vedeckého myslenia pre filozofiu v 16. a 17. storočí sa prejavil aj v zmenenom chápaní pojmu moci. V otázke moci, jej vzniku a pôsobenia nadobúda rozhodujúci význam nerozlučné spojenie, jednota moci a vedomia.⁴⁷

Bacon a Hobbes spájajú výkon politickej moci priamo s vedomosťami o ľudskej prirodzenosti. V Hobbesovom celostnom chápaní moci vystupuje moc ako niečo nedeliteľné;

⁴² Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str. 143-144

⁴³ Kant, I.: K večnému mieru, Archa, 1996

⁴⁴ Fryk, V.: N.Machiavelli, I.Kant: Dva pohľady na politiku, Filozofický zborník Kant a súčasnosť, Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, Prešov, 2004, str. 154

⁴⁵ Fryk, V.: N.Machiavelli, I.Kant: Dva pohľady na politiku, Filozofický zborník Kant a súčasnosť, Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, Prešov, 2004, str. 158

⁴⁶ Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str. 159

⁴⁷ Delfová, H., Georg-Lauerová, J., Hackeneschová, CH., Lemckeová, M.: Lexikón filozofie, Vydavateľstvo OBZOR, 1993, str. 184-185

jej uskutočňovanie spočíva v tom, aby čo najúplnejšie vyplnila politický priestor. Jeho politická teória sa priamo usiluje o maximalizáciu moci v jedných rukách. Hobbes sa domnieva, že sa tým znižuje odpor. Dôsledkom toho by mala byť minimalizácia sociálnych konfliktov. Už takmer storočie pred Hobbesom taliansky mysliteľ Machiavelli tiež zastával koncepciu koncentrácie moci ako prostriedok politiky. Vo svojom diele *Vládár* zastáva tézu, že moc má svoj účel sama v sebe. Machiavelli sleduje tento účel moci a analyzuje formy mocenskej politiky, s ktorou sa stretával vo svojej dobe.⁴⁸

Francúzska revolúcia (1789) a etablovanie buržoázných národných štátov bolo rozhodujúcou udalosťou, na ktorú nadviazala filozofická reflexia a zdôvodňovanie pojmu moci. Nemecký idealizmus sa venuje duchovnej a morálnej legitimizácii moci ako štátnej moci. Podľa Hegelovho názoru je štát neutrálny, túto jeho koncepciu ostro kritizujú Marx a Engels. Podľa nich štát nie je nijaká neutrálna inštitúcia, ktorá by sa vznášala nad usporiadaním spoločnosti. Štát je vždy triednym štátom, jeho moc je triedna moc a štát v podstate presadzuje záujmy ekonomicky vládnucej menšiny.

Nietzscheho teória moci sa neskôr v 19. storočí venuje fenoménu moci celkom nezávisle od jej politického kontextu a úplne izolovane od jej štátnej inštitucionalizácie.⁴⁹ Nietzsche predpokladá univerzálnu prítomnosť moci ako vôle moci vo všetkých formách prejavu prírody a civilizácie. Vôľa k moci nie je len základný princíp všetkého živého, ale je to aj základná, fundamentálna sila.⁵⁰ Nietzsche videl prameň politického myslenia a konania v intuícii, reflektujúcej základný princíp ľudského života, ktorým je podľa neho „vôľa k moci“ a „boj o moc“. Z tohto hľadiska žiadal prehodnotiť všetky princípy existencie doterajšej spoločnosti a zbaviť ľudstvo záťaže kresťanských a ostatných náboženských a etických návykov. Ospravedlňovaním „práva silných“, velením násilia a pohrdaním prostým ľudom sa snažil pripraviť príchod nového ľudského typu, tzv. „nadčloveka“.⁵¹

V postmodernistickej teórii moci Michela Foucaulta nachádzame také chápanie moci, ktoré vychádza z Nietzscheho pojmu moci a tento pojem sa usiluje verifikovať na základe historických skúmaní. Foucaultova koncepcia moci sa zakladá na teórii necentralizovaných, pluralistických vzťahov medzi silami, ktoré vytvárajú vzájomné napätie. Podobne ako u Nietzscheho moc nie je iba základným, všadeprítomným fenoménom, ale je to aj produktívny faktor, moc je tvorivá.

⁴⁸ Delfová, H., Georg-Lauerová, J., Hackeneschová, CH., Lemckeová, M.: Lexikón filozofie, Vydavateľstvo OBZOR, 1993, str. 185

⁴⁹ Pozri tiež: Šlosiar, J.: Od klasickej filozofie k postmoderne, Metodické centrum, Banská Bystrica, 1993

⁵⁰ Delfová, H., Georg-Lauerová, J., Hackeneschová, CH., Lemckeová, M.: Lexikón filozofie, Vydavateľstvo OBZOR, 1993, str. 185-186

⁵¹ Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.: Politologický slovník, Vyd. C.H.Beck, 2001, str.166

M. Foucault si myslí, že moc je všade. To neznamená, že všetko obklopuje, ale to, že odvšadiaľ vychádza. Moc nie je inštitúciou, nie je to štruktúra, nie je to ani nejaká sila, ktorou by boli niektorí vybavení; je to meno, ktoré prisudzujeme komplexnej strategickej situácii v danej spoločnosti.⁵² V svojej analýze moci, ktorá sa v novoveku sústreďuje okolo fenoménu vedomostí, dospel k vymedzeniu troch typov moci – 1. moc ako sieť necentralizovaných vzťahov medzi silami s príslušnými formami konfrontácie, 2. moc ako zápas, vojnový vzťah, 3. moc ako potenciál sily, ktorý vždy zároveň utvára tie fenomény, na ktoré sa vzťahuje.⁵³

Pre Foucaulta predstavuje moc komplexný problém. Moc a mocenské vzťahy podľa neho prenikajú do hĺbky celého sociálneho organizmu, usadzujú sa v každom jeho póre, na všetkých úrovniach, interferujú so všetkými ostatnými vzťahmi. Z toho dôvodu aj analýza mocenských vzťahov pokrýva mimoriadne zložitú oblasť, kde sa problematika moci prepleťá s politikou, právom, morálkou, umením, vedením, pravdou, normami, atď. A preto je tiež nemožné vyextrahovať moc a mocenské vzťahy v akejsi „čistej“ podobe a skúmať ich oddelene, nezávisle od iných vzťahov.⁵⁴

Toto zreteľne odlišuje Foucaultov prístup a ponímanie moci od tradičných, ako aj od väčšiny súčasných koncepcií moci. V nich sa moc najčastejšie stotožňuje s politickou mocou a tá zase – so štátnou administratívou, vládou, parlamentom a s ich zákonmi, s armádou, políciou a pod. Foucault si myslí, že podobné prístupy by viedli k značnému ochudobneniu problematiky moci. Tá je oveľa širším, komplikovanejším a difúznejším fenoménom, než je len súhrn inštitúcií a zákonov.

Podobnosť Foucaultovej filozoficko-politickej koncepcie moci a koncepcia Alexisa de Tocquevilla je evidentná. Tocqueville sa vo svojom preslávenom diele *Demokracia v Amerike* okrem iného zamýšľal nad dôsledkami buržoázných revolúcií vo Francúzsku a v Spojených štátoch. Všimá si, že v rodinách sa demokratických štátoch v prvej polovici 19. storočia vzniká nová forma moci a útlaku, ktorú nazval „demokratickým despotizmom“: demokracia a sloboda v politickej oblasti, despotizmus v administratívnej sfére. Centrálna moc chce sama jednotným spôsobom všetko riadiť. Jej moc sa rozširuje aj do najodľahlejších oblastí života ľudí, dovtedy prináležiacich iba jednotlivcom.⁵⁵

Už v *Dejinách šialenstva* vydaných v roku 1961 Foucault otvára jednu zo svojich najfrekvencovanejších tém, keď sa snaží odhaliť úzke spojenie medzi vedením a mocou.

⁵² Thompson, K.: *Klíčové citace v sociologii. Hlavní myslitelé, pojmy a témata.*, Barristers&Principal, Brno, 2001, str. 197

⁵³ Delfová, H., Georg-Lauerová, J., Hackeneschová, CH., Lemckeová, M.: *Lexikón filozofie*, Vydavateľstvo OBZOR, 1993, str. 186

⁵⁴ Buraj, I.: *Foucault a moc*, Univerzita Komenského, Bratislava, 2000, str. 8-9

⁵⁵ Buraj, I.: *Foucault a moc*, Univerzita Komenského, Bratislava, 2000, str. 11-12

Konkrétne ho tu zaujíma nielen zvláštny typ poznania, ktorý sa vytváral od 17. storočia po našu súčasnosť vo vzťahu k duševnej chorobe, ale tiež to, aký typ moci sa dovtedy začal prostredníctvom rozumu vykonávať nad šialenstvom. Zásluhou novovekej racionalistickej vedy, najmä psychiatrie, začína epocha vylúčenia, internácie ľudí, ktorí nemyslia v súlade s prevládajúcimi spoločenskými normami. Z toho hľadiska sú dejiny šialenstva v prvom rade dejinami moci, a opačne – dejiny moci sú predovšetkým dejinami šialenstva. Aj v ďalšej svojej práci *Slová a veci* publikovanej s veľkým čitateľským ohlasom v roku 1966 sa Foucault miestami vracia k otázke vzťahu vedenia a moci, keď sa usiluje identifikovať mocenské mechanizmy vo vnútri vedeckých diskurzov.⁵⁶

Foucault rozlišuje tri hlavné oblasti možného vykonávania moci.⁵⁷ Prvou je oblasť, kde sú predmetom moci veci a kde moc prejavuje schopnosť ich používať, spotrebúvať, meniť či ničiť. V tomto zmysle hovoríme o moci ako schopnosti – „kapacite“. A pretože takáto moc sa zase odvodzuje od schopností, ktoré sú „zabudované“ buď priamo v tele, alebo v sprostredkujúcich nástrojoch, Foucault nazval celú spomínanú oblasť „kapacitou predmetov“, resp. oblasťou účelových aktivít. Druhou je oblasť komunikácie, kde sa moc presadzuje pomocou jazyka, systému znakov, odovzdávania zmyslov a inými spôsobmi verbálnej a symbolickej komunikácie. Treťou je oblasť samotných mocenských vzťahov, ktorá je predmetom Foucaultovej analýzy. Keďže vo všetkých troch oblastiach sa vykonáva moc, je zrejmé, že medzi nimi musí jestvovať určitá spojitosť.

Hlavná osobitosť mocenského vzťahu podľa Foucaulta spočíva v tom, že v ňom jedni mocensky ovládajú druhých, a v širšom zmysle, že sa v ňom jednotlivci alebo skupiny navzájom riadia, ovládajú. V prvom prípade Foucault považuje za špecifickú črtu mocenského vzťahu fakt, že niektorí ľudia môžu viac-menej úplne určovať správanie iných ľudí. V danom zmysle všeobecne definuje mocenský vzťah ako „spôsob konania, ktorým jedni pôsobia na druhých“. Druhý prípad zahŕňa nielen už ustanovené formy politického alebo ekonomického podmanenia, ale aj formu viac-menej reflektovaného a cieľavedomého konania, ktoré pôsobí na možnosti konania iných. Toto konanie môže vyvolávať, stimulovať, uľahčovať jeho pôsobenie, alebo naopak ohraničovať jeho vplyv, stavať mu do cesty prekážky a v extrémnych prípadoch ho dokonca potláčať či úplne zakazovať. Skrátka, „vládnuť“ v tomto zmysle znamená štruktúrovať pole možného konania iných.⁵⁸

⁵⁶ Buraj, I.: Foucault a moc, Univerzita Komenského, Bratislava, 2000, str. 14

⁵⁷ Bližšie pozri Foucault, M.: *Subjekt a moc*, Myšlení vnějšku, Herrmann & synové, Praha, 1996

⁵⁸ Buraj, I.: Foucault a moc, Univerzita Komenského, Bratislava, 2000, str. 64-65

1.1.2. Vybrané aspekty sociologického chápania moci

Sociológia je veda o spoločnosti. Samotné vymedzenie sociológie vykazuje celú škálu definícií ako napríklad veda o spoločenských javoch, veda o organizácii a o vývoji spoločnosti, veda o asociácii, veda o civilizácii, výtvoroch a inštitúciách, veda o vzájomnom pôsobení ľudí, interakcii, veda o sociálnych vzťahoch a ich formách, veda o skupinách, atď.⁵⁹

Národné štáty od čias Vestfálskeho mieru pripisovali prvoradý význam vytváraniu politických (vojenských a diplomatických) a ekonomických nástrojov zaistenia bezpečnosti svojho obyvateľstva a územia. Zo sociologického hľadiska to zvyrazňuje aj v medzinárodných vzťahoch prioritný význam fenoménov moci a bohatstva, ktorá podmieňuje aj procesy v rámci svetovej politiky. Prejavovalo sa to v tradičnom výroku, ak chceš mier, pripravuj sa na vojnu, čo malo neobmedzenú platnosť.⁶⁰

Sociológia okrem toho, že charakterizuje moc ako sociálny vzťah, spája jej skúmanie s bohatstvom. Bohatstvo je taký objem nedostatkových statkov, ktoré nemožno vyčerpať bežným užívaním. Napätie medzi kontrolou hmotných statkov, teda bohatstva, a mocou v zmysle kontroly osôb prechádza dejinami a tvorí os stratifikačných schém sociológie. Hlavne potom, čo v dôsledku prevládnutia peňažných foriem výmeny získalo bohatstvo generalizovanú peňažnú podobu, stáva sa dominantným zdrojom moci.⁶¹

Tento posun zodpovedá prechodu od tradičnej spoločnosti, v ktorej spravidla bohatstvo bolo distribuované podľa siločiar mocenských vzťahov, k modernej spoločnosti, v ktorej sa pomer medzi bohatstvom a politickou mocou obracia. Kontrola bohatstva vo forme produktívneho kapitálu sa stáva jadrom distribúcie moci v najširšom zmysle. Pokus reálneho socializmu zvrátiť pomer medzi bohatstvom a mocou a vytvoriť relatívne technicky vyspelú verziu tradičnej spoločnosti bol len epizodický.

Ďalšie zvyšovanie kontroly nad spoločnosťou prostredníctvom kontroly toku hmotného bohatstva naráža na ekologické limity. Premena samotnej prírody na nedostatkový statok v dôsledku priemyselnej výroby statkov konzumných vytvorila kvalitatívne nový problém prírodného bohatstva, ktorého reprodukcia a akumulácia môžu byť len ťažko využité k mocenským cieľom. Snahy o záchranu prírodného bohatstva sa tak dostávajú do rozporu so

⁵⁹ Geist, B.: Sociologický slovník, VICTORIA PUBLISHING, 1992, str. 415

⁶⁰ Škvrnda, F.: Svetová politika, EKONÓM, 2005, str. 24

⁶¹ Kolektív autorov: Veľký sociologický slovník, KAROLINUM, Praha, 1996, str. 639

snahou kontrolovať pomocou akumulovaného kapitálu mocenské vzťahy, tak so snahou podrobiť distribúcii hmotného bohatstva direktívnu reguláciu z pozície politickej moci.⁶²

Označenie „bohatý“ je relatívne, pretože záleží na meritách a rozvinutosti príslušnej spoločnosti. V súčasnosti je bohatstvo i jedným z výrazných nástrojov a zdrojov politickej moci, čo sa týka i vyspelých demokratických krajín. Bohatstvo (to čo niekto má) sa líši od príjmu (to čo niekto dostáva) a prestíže (spoločenského rešpektu), hoci tieto pojmy môžu v praxi tesne súvisieť. Bohatstvo je dôležitým atribútom podľa ktorého sa určuje spoločenský status. V medzinárodnom merítku sa z hľadiska bohatstva diskutuje o rozdelení planéty na bohatý Sever a chudobný Juh a príčinách a dôsledkoch tohto javu.⁶³

Bohatstvo má určite svoj distribučný aspekt a v určitom zmysle platí, že bohatstvo jedného človeka alebo skupiny nemôže vlastniť tiež iná skupina. Distribúcia bohatstva je tak z povahy veci ohniskom stretu záujmov v spoločnosti. Je vžitá, že bohatstvo, ktoré je k dispozícii na distribúciu, môže vzniknúť jedine v procesoch výroby a že tieto procesy vyžadujú „spoluprácu“ alebo integráciu množstva rôznych činiteľov, ktorým ekonómovia hovoria výrobné faktory.

Bohatstvo je potom zasa generalizovanou skupinou materiálnych možností, ktoré sú dostupné jednotkám spoločnosti – jednotlivcom a rôznym typom a úrovňami kolektívov – či už je pre ne dôležité akékoľvek využitie. Ale i bez ohľadu na otázku, aký diel každý dostáva, fakt, že by malo existovať nejaké bohatstvo na rozdelenie a koľko ho je, nemožno brať ako samozrejmu danosť inak než v rámci veľmi obmedzeného kontaktu. Niečo veľmi podobné možno povedať o moci v politickom zmysle. Moc sú generalizované schopnosti či zdroje pre pôsobenie v spoločnosti. Je potrebné ju rozdeliť či alokovať, ale tiež je nutné ju produkovať a má svoje kolektívne, ako aj distribučné funkcie. Je to schopnosť mobilizovať zdroje spoločnosti v záujme dosiahnutia cieľov, pre ktoré bola získaná – alebo môže byť získaná – široká „verejnosť“. Predovšetkým je mobilizáciou jednanie ľudí a skupín, ktorá je pre nich záväzná z povahy ich postavenia v spoločnosti.⁶⁴

Pre povahu mocenského monopolu v spoločnosti je rozhodujúce:

- Do akej miery je moc koncentrovaná v jednom orgáne, či ako je rozdelená medzi viacero orgánov, ktoré navzájom obmedzujú svoju moc, čo je tzv. sústava báz a protiváh

⁶² Kolektív autorov: Veľký sociologický slovník, KAROLINUM, Praha, 1996, str. 639

⁶³ Jandourek, J.: Sociologický slovník, Portál, Praha, 2001, str. 40

⁶⁴ Thompson, K.: Klíčové citace v sociologii. Hlavní myslitelé, pojmy a témata., Barristers&Principal, Brno, 2001, str. 71

- Aký je rozsah pôsobenia monopolizovanej moci, t.j. ktoré činitele jednotlivcov a skupín podliehajú schváleniu
- Akým spôsobom sa obsadzujú miesta držiteľov (vykonávateľov) tejto moci (voľbou, menovaním, losovaním, atď.) a aký okruh osôb sa rozhodovania o tomto obsadzovaní môže zúčastniť.⁶⁵

Sociológovia 19. storočia sa nachádzajú vzhľadom k tradičnej autorite a predovšetkým vzhľadom k modernej moci v schizofrenickej situácii. Na jednej strane uznávajú nutnosť sily, ktorá bude garantovať fungovanie nového poriadku s nemenej rovnakou spoľahlivosťou, ako to robila autorita v tradičnej dobe. Súčasne sa však obávajú možnosti, že táto sila zneužije svoje postavenie a obráti svoje dozorné ambície proti spoločnosti a všetkým jej členom. Aby tejto hrozbe čelil, navrhuje Auguste Comte rozdeliť opäť moc v spoločnosti na časť svetskú a morálnu a poistiť kontrolu nad počínaním vládcov pomocou verejnej mienky. Karol Marx bol výraznejšie pod vplyvom historického optimizmu osvietenecov než Comte, čo mu bránilo pripustiť, že odcudzujúce potencie moci by mohli trvať dlhšie než len v dočasne deformovaných podmienkach kapitalistickej spoločnosti. Všetku ambivalentnosť moci, a predovšetkým moci modernej (a to dokonca aj v demokratickom prevedení) vníma veľmi ostro Alexis de Tocqueville. Celú jeho prácu o starom režime a revolúcii možno čítať ako príbeh moci, ktorá prechádza odlišnými systémami v zarážajúcej kontinuite, vychádzajúc z každého z nich len viac posilnená.⁶⁶

Vilfredo Pareto bol silne ovplyvnený myšlienkami N. Machiavelliho, odkiaľ je jeho presvedčenie, že ľudia sú riadení nenásytnou egoistickou túžbou po moci a po materiálnom zisku. Z Machiavelliho úvah čerpá Pareto presvedčenie o zásadnom význame moci, ktorú majú určití ľudia nad druhými a o schopnostiach menšiny presadiť svoju vôľu voči väčšine. Preto je talianske sociálne myslenie tradične viac zamerané na štát než na spoločnosť a pozerá sa na sociálny poriadok ako na prívesok štátu, či ako na arénu, v ktorej indivíduá alebo celé skupiny súperia o podiel na štátnej moci. Pareto sa usiluje skonštruovať vedu, ktorá vyloží nakoľko sú zdroje ľudského konania trvalo zakorenené v povahe človeka. Zároveň chce rozpracovať vedu o moci, ktorá bude schopná vysvetliť, akými spôsobmi menšina ovláda väčšinu a to celkom bez ohľadu na zdanlivé zmeny v charaktere spoločnosti a na premeny politickej rétoriky. Pareto akceptuje použitie sily, pokiaľ nič iného nedokáže zabezpečiť vnútornú stabilitu a vonkajšiu nezávislosť spoločnosti, resp. štátu.⁶⁷

⁶⁵ Kolektív autorov: Veľký sociologický slovník, KAROLINUM, Praha, 1996, str. 639

⁶⁶ Keller, J.: Dějiny klasické sociologie, Praha, SLON, 2005, str. 402-403

⁶⁷ Keller, J.: Dějiny klasické sociologie, Praha, SLON, 2005, str. 295

Chápanie moci sa v sociológii rozšírilo aj v zmysle schopnosti uskutočňovať určité konanie alebo pôsobiť na správanie ľudí. Zakladateľom tejto koncepcie bol nemecký sociológ Max Weber. Moc podľa neho znamená reálnu šancu, že jeden konajúci v rámci sociálneho vzťahu bude schopný presadiť svoju vôľu napriek odporu, bez ohľadu na to na akom základe táto šanca spočíva.⁶⁸ Rovnaký názor má aj C.W. Mills, ktorý pod pojmom mocní ľudia mieni také osobnosti, ktoré sú schopné presadiť svoju vôľu i vtedy, ak sa im postaví iní ľudia na odpor.⁶⁹

Max Weber v tomto zmysle chápe moc ako:⁷⁰

- a) moc trestajúcu – ktorá kalkuluje predovšetkým s primeraným spravodlivým trestom, zodpovedajúcemu určitému previneniu. Poukazuje na možné ohrozujúce dôsledky a vyhráža sa tým, čo by sa mohlo stať, keby sa presadili do reality (osobné alebo verejné pokarhanie)
- b) moc kompenzačnú – ktorá naopak ponúka odmeny. Má rôzne podoby – forma pôdy a podiel na produktoch, pochvala, peniaze, atď.
- c) moc podmienenú – ktorá je postavená na zmene viery, presvedčenia a postojov. Významnú úlohu hrá komunikácia a presvedčanie. Obsahuje pomerne zreteľný aspekt ovplyvňovania, ktorý môže nadobúdať až podobu manipulácie (reklama, reklamná kampaň)

Max Weber je ohľadom vzťahu medzi mocou a jedincom skeptický. Cez všetky historické peripetie prechádza moc procesom stále úplnejšej racionalizácie, je stále abstraktnejšou a komplexnejšou. Moderný kapitalizmus predpokladá okrem iného oddelenie ekonomickej a politickej moci. Pokiaľ by však došlo k procesu postupujúcej byrokracie k splynutiu oboch týchto síl (Max Weber si dokázal takúto fúziu predstaviť len v podobe socializmu), potom by sa logika moci zmenila na železnú klietku, z ktorej by nebolo úniku.⁷¹ Max Weber definuje moc ako pravdepodobnosť, že jeden činiteľ v spoločenskom vzťahu uplatní svoju vôľu, napriek odporu druhých.

Max Weber vymedzuje tri zdroje moci:⁷²

- Osobnosť – moc viazaná na osobnosť je spätá s jej čiastkovými atribútmi. A to: fyzická stránka (sila), duševné kvality, morálna istota, osobnostné vlastnosti.

⁶⁸ Thompson, K.: Klíčové citace v sociologii. Hlavní myslitelé, pojmy a témata., Barristers&Principal, Brno, 2001, str. 257

⁶⁹ Mills, C.W.: Mocenská elita, Orbis, Praha, 1966, str. 22 a 28

⁷⁰ Bedrnová, E., Nový, I.: Moc, vplyv, autorita., Management press, Praha, 2001, str. 10-15

⁷¹ Keller, J.: Dějiny klasické sociologie, Praha, SLON, 2005, str. 403

⁷² Bedrnová, E., Nový, I.: Moc, vplyv, autorita., Management press, Praha, 2001, str. 10-15

- Vlastníctvo - v modernej spoločnosti sa stávajú peniaze najdôležitejším atribútom vlastníctva
- Organizácia – organizáciu chápe ako určitý presah determinujúci vnútorné usporiadanie i fungovanie ľudského spoločenstva. Uplatňuje sa hlavne prostredníctvom presvedčania, vzdelávania a výchovy.

Max Weber ďalej definoval moc a taký výkon moci, ktorý je prijímaný ako oprávnený a vhodný ako autoritu a zároveň stanovil tri druhy autority:⁷³

- Tradičná – ktorá sa odvodzuje zo zvykov a tradícií
- Charizmatická – ktorá vyviera z charizmatickej osobnosti vodcu
- Legálne racionálna – ktorá je daná formálnou pozíciou človeka

Pojem autorita pochádza z latinského *autoritas*, čo znamená moc. Autorita vyjadruje v politike všeobecne prijímanú a uznávanú vlastnosť osoby, sociálnej roly, organizácie vlády a pod., ktorá robí vo svojom mene legitímne rozhodnutia a príkazy. Ide o aktivitu zahrňujúcu právo tvoriť zákony a všetky podzákonné normy spojené s vládnutím. Od pojmu politická autorita je potrebné odlišovať obsah pojmu politická moc, ktorá vyjadruje v najvšeobecnejšej rovine schopnosť vynútiť si poslušnosť. Podobne ako sociológia aj politológia často používa pojmové rozdelenie do troch typov podľa Maxa Webera.⁷⁴

Moc si chce v modernej spoločnosti udržať všetku záväznosť tradičnej autority, opiera ju však o rozum, aby ju urobila účinnejšou pri dosahovaní cieľov, ktoré sú údajne žiaduce ako z hľadiska celku, tak i jeho častí. Moc, zbavená svojich tradičných opôr, je v modernej spoločnosti legitimizovaná odkazom na vôľu ľudu ako na svoj zdroj. Vysoká komplexnosť moderných spoločností však vedie prinajmenšom ku dvom problémom. Na jednej strane vzniká asymetria medzi systémom moci a jednotlivcami, moc sa ľuďom vzdďaľuje a má tendenciu fungovať svojou vlastnou logikou. Na druhej strane je výkon moci stále finančne náročnejší, čo je veľkým problémom v spoločnostiach, ktoré sa snažia na každom kroku maximalizovať účinnosť.⁷⁵

V podmienkach organizovanej modernity oba problémy výkonu moci vystupujú do popredia v podobe byrokracie. Byrokracia je kritizovaná jednak za svoje odcudzenie voči tým, ktorí sú objektom byrokratickej správy, taktiež za vysokú nákladnosť a nízku účinnosť svojho fungovania.

⁷³ Phua, K. L.: Chcete získať moc a vliv?, Moderní řízení, 12/2003, str. 55-56

⁷⁴ Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.: Politologický slovník, Vyd. C.H.Beck, 2001, str. 9

⁷⁵ Keller, J.: Dějiny klasické sociologie, Praha, SLON, 2005, str. 401

Vo svete sietí sa riešením problému moci má stať sebakontrola, ktorá je reprezentovaná ako radikálne odbúranie vonkajších kontrolných mechanizmov a možno ju považovať za najlacnejší spôsob kontroly vôbec. Vzniká však otázka, či sebakontrola znižuje asymetriu moci v moderných podmienkach, či len maskuje nové a prenikavejšie formy dohľadu, než aké dokázala vyvinúť tradičná spoločnosť a neskôr organizovaná modernita.⁷⁶

Francúzsky sociológ A. Biron vysvetľuje moc ako „schopnosť niečo robiť, realizovať také alebo iné konanie, vo všeobecnosti akúkoľvek schopnosť pôsobiť“. „Moc znamená robiť dôležité rozhodnutia, a význam rozhodnutí sa meria významom pre rozdelenie hodnôt“ (H. Lasswell). R. Scruton si myslí, že moc je „schopnosť dosiahnuť akýkoľvek žiadaný výsledok, a to za všetkých okolností, aj navzdory opozícii“.⁷⁷

T. Parsons vychádza z predstavy moci ako „možnosti plnenia funkcie v záujme spoločnosti a v jej mene“ a charakterizuje ju ako „schopnosť mobilizovať zdroje spoločnosti“. Jeho sociologická koncepcia pôsobenia moci v sociálnom systéme bola transformovaná do politológie D. Eastonom, W. Mitchelom, G. Almondom a K. Deutschom v ucelenej koncepcii politického systému a politickej moci.⁷⁸

M. Mann, predstaviteľ historickej sociológie, si postavil za cieľ zmapovať zdroje spoločenskej moci v priebehu celých dejín a dospel k záveru o spojení foriem moci s určitými typmi štátu. Na tomto základe vytvoril tzv. IEMP model, kde skúma ako hlavné formy moci ideologickú, ekonomickú, vojenskú a politickú formu. Jeho model má dvojstupňovú štruktúru. Na prvom stupni vyčleňuje tri aspekty moci (v ambivalencii medzi mocou distributívnou a kolektívnou, mocou extenzívnou a intenzívnou a mocou autoritatívnou a rozptýlenou). Najefektívnejšia je moc vtedy, ak sa jej podarí spojiť zložky vo všetkých troch aspektoch moci. Na druhom stupni sa prejavujú štyri zdroje spoločenskej moci. Ideologická moc vychádza z potreby človeka nájsť zmysel života a podieľať sa na spoločných normách. Ekonomická moc je daná potrebou disponovať prírodnými zdrojmi a spotrebúvať ich. Vojenská moc sa zakladá na potrebe organizovanej obrany a užitočnosti agresie. Moc politická (štátna) je spojená s výhodnosťou centralizovaného riadenia určitého územia. Boj o tieto druhy moci určuje spoločenský vývoj.⁷⁹

⁷⁶ Keller, J.: Dějiny klasické sociologie, Praha, SLON, 2005, str. 401-402

⁷⁷ Kolektív autorov: Politológia, ENIGMA, 2003, str. 11

⁷⁸ Křížkovský, L., Adamová, K.: Základy politologie, Nakladatelství SVOBODA, Praha, 1992, str. 71

⁷⁹ Škvrnda, F.: Svetová politika, EKONÓM, 2005, str. 24

V súvislosti s tým Raven rozlišuje šesť prirodzených báz sociálnej moci:⁸⁰

- Informačná moc – využíva znalosti faktov, schopnosti argumentácie a presviedčanie
- Donucovacia moc – zahŕňa hlavne hrozbu trestu, ktorá však účinkuje len vtedy, ak je vnímaná ako reálna
- Odmeňujúca moc – umožňuje dosiahnuť zmeny v správaní ľudí prostredníctvom odmien, neuvažuje sa o negatívnych odmenách
- Legitímna moc – zahŕňa prostriedky, ktoré existujúce formalizované zásady a normy prisudzujú určitej osobe a funkcii
- Expertná moc – vyplývajúca z vyšších profesionálnych schopností a/alebo sociálnej kompetencie nositeľa vplyvu
- Referenčná moc – plynie z pocitov vzájomnosti, identity, spolunáležitosti a solidarity

1.1.3. Vybrané aspekty politologického chápania moci

Politológia je veda o politike, je samostatnou vednou disciplínou, ktorej obsahom je⁸¹:

- a) Vedecký výskum historického vývoja politického myslenia a vedy o politike, hodnotenie rôznych poňatí politológie, určenie postavenia a funkcie politológie v systéme spoločenských vied, stanovenie štruktúry politológie ako vedeckovýskumnej a pedagogickej disciplíny a rozpracovanie metódy politologického výskumu a využívanie jeho výsledkov v rôznych podmienkach spoločenskej praxe
- b) Vymedzenie základných politologických pojmov a kategórií vedeckého skúmania politiky, obzvlášť politických subjektov, objektov a vzťahov, politických potrieb, záujmov, hodnôt, pozícií a rolí, politickej moci a politickej kultúry
- c) Skúmanie obsahu a foriem politického procesu, hlavne faktorov, motivácie a spôsobov politického rozhodovania a jeho presadzovania v živote spoločnosti, politickej interakcie a integrácie, vytváranie stratégie a taktiky, boja o politickú moc a spôsob užívania moci
- d) Výskum inštitucionálnej, normatívnej a procesuálnej stránky vyjadrovania, konfrontácie a zjednocovania rozdielnych politických záujmov, predstáv

⁸⁰ Bedrnová, E., Nový, I.: Moc, vplyv, autorita., Management press, Praha, 2001, str. 17

⁸¹ Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.: Politologický slovník, Vyd. C.H.Beck, 2001, str. 202-203

a požiadaviek pri dosahovaní všeobecne záväzných politických rozhodnutí a kontrole ich plnenia

- e) Pojmové vymedzenie politického systému a jeho subsystemov, štúdium a komparácia ich štruktúr, funkcií a metód pôsobenia v historicky konkrétnych spoločnostiach
- f) Skúmanie spoločenských podmienok a teoretických východísk tvorby a uplatňovania zahraničnej politiky štátov a neštátnych organizácií, podmienok mieru a integračných procesov v regionálnych i celosvetových dimenziách
- g) Rozpracovanie interakčných vzťahov medzi politológiou a špeciálnymi politicko-vednými odbormi, ako je veda o štáte, teória práva, politická ekonómia, sociológia politiky, a pod.

Pre politológiu predstavuje moc ústredný pojem. Zaoberá sa ňou však z iného hľadiska ako filozofia alebo sociológia. Keď sa povie moc akosi mimovoľne sa nám obvykle v mysli vybaví predstava vlády, štátnej byrokracie, súdnictva, polície, vojska a pod., slovom nejakej zvrchovanej inštitúcie, ktorá stále niečo zakazuje, potláča alebo niekoho podmaňuje. Nedá sa povedať, že by tieto predstavy nemali nijaké opodstatnenie.⁸² Politológovia spájajú pojem moci hlavne s pojmom politická moc.

Politická moc⁸³ – v ideológii moci, ktorá slúži ako prostriedok organizácie a riadenia spoločenských vzťahov vo vnútri určitého relatívne autonómneho spoločenského útvaru. V štátne usporiadaných spoločnostiach prijíma formu štátnej moci, ale pôsobí i v iných podobách, napr. ako moc, ktorou disponujú orgány miestnej či profesijnej samosprávy. Štátna moc, predstavujúca najvýznamnejšiu súčasť politickej moci zahŕňa rôzne druhy moci, zodpovedajúcim potrebám zabezpečenia úloh štátu pri riadení a správe spoločenských záležitostí, hlavne moc zákonodarnú, moc výkonnú, moc vládnu a moc súdnu.

Fenomén moci nie je vlastný len štátu. Voči politickej moci sa vytvárajú i iné centrá moci: hospodárska moc, moc odborov, moc ideologická (cirkvi, intelektuálnej elity, moc masmédií) a tiež moc politických strán, ktoré sú v opozícii voči úradnej moci. Politici označujú pluralitu zdrojov vrcholnej moci ako polyarchiu.⁸⁴

Pod pojmom politická sila chápeme proces pohybu, aktiváciu, tlaku aktéra na objekt politického pôsobenia prostredníctvom rôznych silových foriem a prostriedkov, ako aj

⁸² Buraj, I.: Foucault a moc, Univerzita Komenského, 2000, str.42

⁸³ Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.: Politologický slovník, Vyd. C.H.Beck, 2001, str. 160

⁸⁴ Echaudemaison, C.D. a kol.: Slovník ekonomie a sociálních věd, EWA EDITION, Praha, 1995, str. 182

intenzitu pôsobenia, v zmysle slabého alebo silného politického tlaku, pôsobenia aktéra, so snahou uplatniť moc a donútiť objekt pôsobenia k želanému stavu, správaniu.⁸⁵

Politický vplyv vyjadruje také vzťahy medzi jednotlivcami a skupinami vo vnútri politického systému a jeho subsystémov (hlavne štátu, politických strán a spoločenských organizácií), ktoré nemusia mať mocenskú povahu, pretože im chýba aktuálny alebo potenciálny prvok fyzického alebo psychického donútenia, charakteristický pre mocenské vzťahy. Vplyv je vždy zložkou mocenského vzťahu, ale nie každý vplyv je mocenským vzťahom. Môže vychádzať napr. z dobrovoľného uznania lepších schopností, výraznejšej iniciatívy, a pod.⁸⁶

Štáty tvoriace súčasť kapitalistického svetového systému majú veľkú moc, ale nie sú všemocné. Tí, ktorí majú moc, nemôžu robiť čokoľvek, čo si zmyslia, a pritom si moc udržať. Držitelia moci sú v skutočnosti obmedzovaní najrôznejšími inštitúciami, obzvlášť medzištátnym systémom. To je štrukturálna realita, s ktorou boli konfrontované všetky hnutia, ktoré prišli k moci.⁸⁷

Na základe používania pojmov „schopnosť“ a „možnosť“ rozpracovali politológovia v západných krajinách rozsiahle spektrum definícií moci, v ktorých kladú dôraz na jej rôzne stránky a prejavy. Napríklad moc v najširšom zmysle slova znamená:⁸⁸

- a) schopnosť (realizovanú i nerealizovanú) spôsobiť určitý efekt
- b) vplyv, ktorý uskutočňuje človek alebo skupina akýmikoľvek prostriedkami na iných ľuďoch, aby sa správali určitým spôsobom.

G. Burdeau vysvetľoval, že moc a spoločnosť vznikali zároveň. Moc je podľa neho podmienkou poriadku a sloboda je možná len v podmienkach poriadku. Skúmal pojem moci nie len v historickej, ale aj konceptuálnej rovine. Prišiel k záveru, že moc je sila v službe ideí (alebo skôr samotná sila tejto ideí) „zrodená sociálnym vedomím, predurčená k vedeniu skupiny pri hľadaní všeobecného dobra a schopná v určitých prípadoch zaväzovať svojich členov k správaniu, ktoré predpisuje“.⁸⁹

Spojenie pojmu moci s ideou „všeobecného dobra“ priviedlo Burdeaua až na pozíciu normatívnej teórie práva, k takmer úplnému stotožneniu moci a práva. Moc je podľa neho norma, zachytiteľný výraz existencie právnej normy. Moc je:⁹⁰

⁸⁵ Volner, Š.: K teoretickým a metodologickým aspektom skúmania geopolitického pôsobenia (2.časť), Medzinárodné vzťahy, 2/2004, str.15-23

⁸⁶ Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.: Politologický slovník, Vyd. C.H.Beck, 2001, str. 197

⁸⁷ Wallerstein I.: Úpadek americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 208

⁸⁸ Křížkovský, L., Adamová, K.: Základy politologie, Nakladatelství SVOBODA, Praha, 1992, str. 71

⁸⁹ Lidák, J., Koganová, V.: Politológia pre ekonómov, SOFA, 2000, str. 18

⁹⁰ Křížkovský, L., Adamová, K.: Základy politologie, Nakladatelství SVOBODA, Praha, 1992, str. 70

1. prirodzeným pokračovaním ideí práva, z ktorej pramení
2. vo svojom fyzickom aspekte spája ideu práva a sily.

Určitým prínosom v procese skúmania politickej moci bolo učenie L. Duguita o vládnucich a ovládaných. Vychádza z toho, že v každej skupine ľudí existujú tí, ktorí rozkazujú a druhí, ktorí poslúchajú a plnia príkazy. Prví vládnu, druhí sú ovládaní. Slabinou Duguitovho učenia bolo, že sa nesnažilo vysvetliť, prečo existuje právo verejnej moci. Všetko, čo sa dá tvrdiť, je podľa neho len to, že:⁹¹

1. existuje viera ľudí v budúcnosť verejnej moci
2. v danej skupine majú niektorí ľudia materiálnu možnosť robiť použitie sily závislé na svojej vôli

V demokratickej spoločnosti sú obyčajne jednotlivci do svojich funkcií volení, prípadne menovaní volenými orgánmi. Politická moc v demokratickej spoločnosti je výsledkom vzájomného vzťahu medzi skupinou a jednotlivcom, pričom skupina uznáva kvalitu a zastupiteľskú úlohu jednotlivcov, ktorí zasa skupinu ponímajú ako nositeľa moci. Moc je vždy len jednotlivcom prepožičaná hodnota, ktorú majú využívať pre blaho celku a nie pre osobné výsady. Moc je prepožičaná na pevne stanovený čas a je inštitucionalizovaná ústavou, zákonmi a vôbec celým právnym systémom.

Podľa M. Duvergera pojem moc nevyhnutne obsahuje dva prvky:⁹²

- materiálne donútenie
- presvedčenie a vieru ovládaných, že podriadenie je chválhodné, spravodlivé a zákonné. Ak chýba tento druhý prvok, potom nejde o moc, ale o panstvo.

Niektorí autori, v snahe spresniť pojmové vymedzenie moci, pristúpili k jej redukcii na problematiku vplyvu a kontroly. Začali používať pojmy moc a vplyv ako synonymá (napr. H. Simon) alebo nahrádzali pojem moc pojmom kontrola (G. Bergeron).⁹³

Podľa Tocquevilla sa moc demokratického štátu stala nielen centralizovanejšou, rozsiahlejšou, absolútnejšou, ale i dotieravejšou a pedantnejšou. Zasahuje do čoraz drobnejších činností ľudí a neustále v čomsi jednotlivcovi (i proti jeho vôli) radí a k niečomu ho núti. O to je ale nebezpečnejšia a despotickejšia, lebo práve v drobných závislostiach je otroctvo najväčšie.⁹⁴

⁹¹ Křížkovský, L., Adamová, K.: Základy politologie, Nakladatelství SVOBODA, Praha, 1992, str. 70

⁹² Lidák, J., Koganová, V.: Politológia, SOFA, 2004, str. 18

⁹³ Křížkovský, L., Adamová, K.: Základy politologie, Nakladatelství SVOBODA, Praha, 1992, str. 70-71

⁹⁴ Buraj, I.: Foucault a moc, Univerzita Komenského, Bratislava, 2000, str. 11-12

„Demokratický despotizmus“ netyranizuje, ale robí nátlak a ponízuje. Nemučí, ale vysiluje, ohlupuje a manipuluje. Ten, kto sa neprispôsobí jeho pravidlám, stáva sa vyhnancom, „všeobecne“ nepohodlným, od ktorého sa odvracajú priatelia, aby sami neboli vystavení podobnému ostrakizmu. Ľud sa v demokratickej spoločnosti napokon stáva bojazlivým stádom a vládą jeho pastierom. Práve preto sa tohto druhu tichého, takmer nebadateľného a mäkkého teroru, ktorý však núti jednotlivca zrieknuť sa dokonca aj vlastnej vôle, Tocqueville najviac obával.⁹⁵

Marxizmus vidí základ moci a mocenských vzťahov v nerovnej možnosti uspokojovania potrieb, prameniách z nerovného rozdelenia vlastníctva výrobných prostriedkov, z nerovného postavenia ľudí, sociálnych skupín a tried v procesoch spoločenskej výroby. Moc je podľa marxistickej teórie vôľový vzťah medzi ľuďmi, vyskytujúci sa v spoločnosti a určovaný jej ekonomickou základňou. Použitie zvláštného systému nástrojov a metód zabezpečuje nositeľom moci prejavenie a nadvládu autoritatívnej vôle pomocou spoločenskej organizácie, s cieľom riadiť a zabezpečovať zachovávanie spoločenských noriem na základe princípu spoločenskej zodpovednosti.⁹⁶

Podľa „behavioristických“ politológov (hlavne pluralistov) je výkon moci vzťahom, v ktorom jeden činiteľ „C“ sa snaží spôsobiť, aby iný činiteľ „R“ robil to, čo C chce, ale R by to inak nerobil. Ak je mocenský pokus činiteľa C úspešný, potom možno o C tvrdiť, že má moc nad R vzhľadom ku konkrétnej „problémovej oblasti“ v ktorej sa zjavne nezhodli. Za posledné dve desaťročia sa však behavioristicko-pluralistické poňatie moci stávalo terčom stále prudších útokov, hlavne preto, že je čiastočné a jednostranné, či jednorozmerné.⁹⁷

Podľa dvojrozmerného poňatia rozvíjaného Petrom Bachrachom a Mortonom Baratzom má politická moc dve tváre. Ochoťne pripúšťajú, že pluralisti majú pravdu v jednom aspekte moci, a to tej, ktorá je vykonávaná otvoreným a pozorovateľným spôsobom. Avšak moc má ešte jednu, skrytú tvár. Moc možno v niektorých prípadoch uplatňovať skryte a spôsobmi, ktoré nie sú priamo pozorovateľné. Skutočnosť, že nenachádzame pozorovateľné útoky alebo otvorené pokusy o uchopenie moci, nemusí nutne znamenať, že sa moc neuplatňuje. Naopak, často je to znakom, že moc je vykonávaná efektívnejšie.

Ďalším pohľadom je trojrozmerná koncepcia. Najúčinnnejším spôsobom ako môže C uplatňovať moc nad R je vytvárať jeho predstavy o tom, čo je a čo nie je jeho záujmom. V závislosti na tom, ako sa C podarí vštepiť R falošné či mylné interpretácie záujmov

⁹⁵ Bližšie pozri: Tocqueville, A.: O demokracii v Amerike, I a II zväzok, Kalligram, 2009, str. 984-990

⁹⁶ Křížkovský, L., Adamová, K.: Základy politologie, Nakladatelství SVOBODA, Praha, 1992, str. 71

⁹⁷ Miller, D., Colemanová, J., Connolly, W., Ryan, A.: Blackwellova encyklopedie politického myšlení, Barrister&Principal, Brno, 1991, str. 318

a využiť ich, stáva sa moc, ktorú má C, takmer úplnou a je tým väčšia, ak ju nevnímajú tí, voči ktorým je uplatňovaná.⁹⁸

Teória medzinárodných vzťahov sa niekedy považuje za súčasť politických vied a preto sa politologické názory na moc a mocenské vzťahy využívajú v medzinárodných vzťahoch častejšie ako sociologické a filozofické závery o moci.

Narastajúca zložitosť a mnohostrannosť medzinárodných vzťahov, ku ktorým dochádza v dôsledku vývoja sveta, sa prejavujú aj v ich teórii. Teória medzinárodných vzťahov sa v súčasnosti chápe v dvoch významoch:⁹⁹

- v širšom, ako interdisciplinárna problematika, ktorú vytvárajú najmä historický, politologický, ekonomický, právny a kulturologický pohľad, pričom sociologický pohľad je spojený najmä s podobami sociálnej interakcie medzi jednotlivými aktérmi medzinárodných vzťahov¹⁰⁰
- v užšom, spravidla ako súčasť politológie, kde sa za ich jadro považuje medzinárodná politika, ktorá sa zaoberá predovšetkým otázkami konfliktov a spolupráce medzi ich aktérmi

1.1.4. Základné teoretické koncepcie moci a ich aplikácia v medzinárodných vzťahoch

Moc sa definovala v teórii medzinárodných vzťahov rôzne. Pre ilustráciu možno uviesť názory Hansa Morgenthaua: „kontrola človeka nad myslou a činnosťami iných ľudí“, Karla Deutscha - „schopnosť mať prevahu v konflikte a prekonať prekážky“ a Roberta Dahla - schopnosť jedného účastníka „prinútiť (druhého účastníka) aby robil niečo, čo by inak nerobil“.¹⁰¹

Koncepcie moci možno rozdeliť do dvoch protirečivých kategórií. Na jednej strane sú koncepcie, ktoré sú asymetrické a spravidla zahŕňajú (aktuálny alebo potenciálny) konflikt a odpor. Takéto koncepcie predpokladajú, že sociálne a politické vzťahy sú konkurenčné a inherentne konfliktné. Hobbes poukazuje na to, že: „Keďže moc jedného človeka odporuje a bráni účinkom moci iného, moc nie je skrátka nič iné než prevaha moci jedného nad mocou

⁹⁸ Miller, D., Colemanová, J., Connolly, W., Ryan, A.: Blackwellova encyklopedie politického myšlení, Barrister&Principal, Brno, 1991, str. 318

⁹⁹ Plechanová, B.: Úvod do mezinárodních vztahů, Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2003, str. 13

¹⁰⁰ Pozri tiež: Ort, A.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Praha, VŠE, 1994, str. 55-56 a 67

¹⁰¹ Pearson, F.S., Rochester, J.M.: Medzinárodné vzťahy, IRIS, 1992, str. 36

iného.“ Na druhej strane sú koncepcie, ktoré nepredpokladajú, že niektorí ľudia získavajú na úkor iných a vychádzajú skôr z toho, že získať môžu všetci: moc je kolektívna schopnosť či výkon. Tieto koncepcie sa opierajú o názor, že sociálne a politické vzťahy sú prinajmenšom potenciálne harmonické.

V dnešnej dobe nemôžeme jednoducho predpokladať, že v konečnom dôsledku sa štáty musia riadiť tým, na čom sa dohodli. K dnešným prostriedkom moci patrí aj schopnosť ovplyvňovať ich súhlas a manipulovať nimi. Nie je potrebné dokazovať, že „konečnou“ formou moci je v poslednej inštancii donútenie. Konečná inštancia ale rozhodne nenastáva vždy. Popri donútení treba vziať do úvahy i autoritu (moc, ktorá dáva oprávnenie presvedčiť dobrovoľne poslušných) a manipulácia (moc, ktorá je vykonávaná bez vedomia bezmocných). Tieto tri typy je v skutočnosti treba navzájom oddeliť, kedykoľvek uvažujeme o moci.¹⁰²

Od okamihu, keď sa na začiatku 16. storočia zrodil machiavellizmus, ktorý politický svet analyzoval výhradne v pojmoch moci, stoja ostro proti sebe dve koncepcie politiky:¹⁰³

- Idealistická¹⁰⁴, moralistická koncepcia, ktorá chápe politiku v pojmoch abstraktných morálnych princípov a
- Realistická koncepcia¹⁰⁵, ktorej sa politická scéna javí ako nekonečný boj o záujmy a moc

Podľa realistickej koncepcie¹⁰⁶ sa poriadok opiera o moc založenú na donútení, podľa druhej sa opiera o legitimitu založenú na racionálnej dohode. Sporu medzi realizmom a liberalizmom zodpovedajú dva ďalšie protiklady: medzi nárokmi kolektívu a slobodou jednotlivcov a medzi anarchickými, teda potenciálne násilnými vzťahmi národných štátov a nenásilnými vzťahmi vo vnútri nich. Tri protiklady možno v skratke zhrnúť nasledovne: donútenie verus dohoda, kolektív verus jednotlivec, anarchia medzi štátmi verus spoločenstvo v ich vnútri.¹⁰⁷

¹⁰² Thompson, K.: Klíčové citace v sociologii. Hlavní myslitelé, pojmy a témata., Barristers&Principal, Brno, 2001, str. 69-70

¹⁰³ Krejčí, O.: USA a mocenská rovnováha, Nakladatelství SVOBODA, 1989, str. 18

¹⁰⁴ Pozri tiež: Jackson, R., Sorensen, G.: Introduction to International Relations. Theories and approaches., Oxford University Press, 2007, str. 97-128

¹⁰⁵ Pozri tiež: Jackson, R., Sorensen, G.: Introduction to International Relations. Theories and approaches., Oxford University Press, 2007, str. 59-96

¹⁰⁶ Barša, P.: Mezi anarchií a hierarchií. Republikánsky koncept světového řádu a jeho neokonzervativní alternativa, Mezinárodní vztahy, 4/2007, str. 73

¹⁰⁷ Pozri tiež: Viotti, P. R., Kauppi, M. V.: International Relations and World Politics, Pearson Education, 2007, str. 90-111

V teórii medzinárodných vzťahov sa realizmus vyznačuje tromi pojmami a s nimi spojenými problematikami:¹⁰⁸

1. je to charakteristika medzinárodných vzťahov ako vzťahov anarchie v zmysle absencie politickej authority, ktorá by bola schopná vynucovať pravidlá vzájomného súžitia národných jednotiek. Bez nadnárodnej authority sú tieto jednotky odkázané na svojpomoc a ich súžitie je poznamenané neustálym nebezpečenstvom sklzu do násilnej skúšky síl. Ústrednú úlohu v ich správaní preto hrajú koncepty, späté s prípravou, odvracанím či vedením vojny – nepriateľstvo, spojenectvo, bezpečnostné dilemy.
2. s tým je bezprostredne spätý druhý hlavný pojem realizmu – mocenská rovnováha. S ňou súvisí otázka o spôsoboch dosahovania takeého rozloženia moci a anarchickej štruktúre, ktoré je najvýhodnejšie pre stabilitu systému a pre zachovanie jeho jednotiek.
3. tretím pojmom – rozvinutým anglickou školou – je medzinárodná spoločnosť v zmysle pospolitosti, založenej na uznaní zdieľaných noriem a inštitúcií, ako je suverenita, diplomacia či medzinárodné právo.

V realistickej koncepcii sledujú aktéri predovšetkým vlastné mocenské záujmy. Kľúčovým pojmom je moc. V anarchistickom prostredí medzinárodných vzťahov, fungujúcom na princípe svojpomoci, je základným a primárnym záujmom každého aktéra jeho vlastná bezpečnosť. Z toho samozrejme nevyplýva, že by vojenská sila bola jedinou podstatnou zložkou moci. Hans J. Morgenthau varuje pred jej absolutizáciou pri posudzovaní moci medzinárodného aktéra. Súčasne však pripúšťa, že závislosť moci štátu na vojenskej pripravenosti je tak zjavná, že ju nie je nutné ďalej rozvádzať. Ako možno vysvetliť tento zdanlivý paradox? V realistickej paradigme sa štáty neustále nachádzajú v štádiu potenciálneho konfliktu, ktorý môže vyústiť do ozbrojeného násillia. Dôvodom tohto stavu je skutočnosť, že v medzinárodnom systéme na rozdiel od prostredia vo vnútri štátu neexistuje žiadna vyššia moc s monopolom na legitímne použitie násillia. To neznamená (ako pripomína Waltz), že by obvyklým spôsobom interakcie medzi aktérmi bola vojna. Avšak skutočnosť, že k nej môže dôjsť, dáva vojenským kapacitám štátov hodnotu poslednej, vrcholne dôležitej „poistky“. Neplatí, že vojensky silný štát je vždy mocným štátom; platí však, že dosiahnuť

¹⁰⁸ Barša, P.: Mezi anarchií a hierarchií. Republikánsky koncept světového řádu a jeho neokonzervativní alternativa, Mezinárodní vztahy, 4/2007, str. 73-74

v medzinárodnom systéme pozíciu mocného štátu nie je možné bez príslušnej vojenskej sily.¹⁰⁹

Realistické teórie sa zaoberajú medzištátnym systémom. Ich hlavným teoretickým záujmom je stará otázka, ako môže byť zachovaný poriadok v systéme suverénnych štátov. Prvým moderným teoretikom, ktorý sa na ňu snažil odpovedať, bol Thomas Hobbes. Bol jedným z prvých teoretikov, ktorí explicitne vyjadrili analógiu medzi medzinárodnou interakciou a prirodzeným stavom. Túto analógiu následne rozpracovali iní a v súčasnosti je kľúčovou predstavou realistických teórií.¹¹⁰

Hlavné črty realistickej tradície sú:¹¹¹

- rozhodujúcou otázkou medzinárodných vzťahov je problém moci. Zhromažďovanie moci je základným cieľom aktérov medzinárodných vzťahov a celkové rozloženie moci najdôležitejšou charakteristikou daného systému medzinárodných vzťahov. Akákoľvek dôležitá otázka je odvodená od mocenských otázok
- moc má mnoho dimenzií, ale väčšinou rozhoduje jej materiálna základňa, čo obvykle znamená vojenskú silu, t.j. moc je obvykle stotožňovaná s vojenskou silou
- medzi aktérmi medzinárodných vzťahov neustále vládne nepriateľstvo či rivalita
- najvýznamnejšími aktérmi medzinárodných vzťahov sú štáty. Štáty definujú svoje ciele ako mocenské, v podobe tzv. národných alebo štátnych záujmov

Hans J. Morgenthau sa stal počas prvých rokov studenej vojny hlavným strojcom syntézy atlantického a kontinentálneho poňatia svetovej politiky a jedným z najvplyvnejších realistických teoretikov na svete. Americký realizmus sa opiera o diela dvoch mužov: o niekoľko roztrúsených Niebuhrových textov o teológii, histórii a svetovej politike a o Morgenthauovu „Politiku medzi národmi“, a ktorý vyvodil závery pre teóriu medzinárodných vzťahov z Niebuhrových textov.¹¹²

Podľa Hansa J. Morgenthaua predstavuje medzištátny systém anarchickú spoločnosť. Jediným princípom, ktorý jej môže prepožičať podobnosť s poriadkom je „rovnováha moci“. Táto rovnováha nie je nikdy automatickým výsledkom samotnej vojenskej sily. Závisí tiež od „morálneho presvedčenia“ a „vôle“. Pretože moc je funkciou toho, ako aktéri navzájom

¹⁰⁹ Karásek, T.: Budoucnost transatlantických bezpečnostních vztahů: čtyři scénáře, Mezinárodní vztahy, 2/2004, str. 23

¹¹⁰ Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str. 283

¹¹¹ Drulák, P.: Teorie mezinárodních vztahů, Portál, 2003, str. 55

¹¹² Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str.269-270

vnímajú svoje duchovné a materiálne schopnosti, za rovnováhou moci sa skrýva niečo viac ako len rovnováha síl. Medzinárodný poriadok sa teda udržiava základným vnemovým konsenzom – či „akousi tichou dohodou“.¹¹³

Podľa Niebuhra si mnoho amerických odborníkov a politikov dostatočne neuvedomuje, že náležitý ohľad na morálne ciele je zdrojom politickej prestíže, a že táto prestíž je sama nevyhnutným zdrojom moci.¹¹⁴ Vo vojne sa štáty spoliehajú na silu, ale v mieri sa spoliehajú na „prestíž“, t.j. nie na „moc“ ako takú, ale na starostlivo budované „renomé moci“.¹¹⁵

Polemika liberalizmu s realizmom v povojnovej teórii medzinárodných vzťahov spočívala skôr v úsilí o jeho modifikáciu či doplnenie než úsilie o jeho vyvrátenie. Liberalizmus sa vyhýbal priamej konfrontácii s realizmom odvádzaním pozornosti od bezpečnosti k ekonomike (a neskôr k ekológii), od štruktúry k procesu a od materiálnych k ideálnym a subjektívnym faktorom (teda k sociálnym normám a k predstavám aktérov).

Prvým kľúčovým pojmom liberalizmu je demokratický mier – vnútorné demokratické usporiadanie národov sa má prejavovať ich mierumilovnosťou voči iným demokraticky usporiadaným národom. Druhým pojmom je obchodný mier – zosilňujúca sa vzájomná ekonomická závislosť národov má zdvíhať náklady na vojnu na takú úroveň, že sa vedenie vojny stáva pre všetky strany neracionálne. Tretím pojmom liberalizmu sú medzinárodné inštitúcie v zmysle formálnych aj neformálnych režimov i nadnárodných organizácií, ktoré posúvajú tradičné inštitúcie medzinárodnej spoločnosti na kvalitatívne vyššiu úroveň, čím výrazne zmenšujú pravdepodobnosť násilných stretov.¹¹⁶

Liberálno-idealistická tradícia¹¹⁷ spochybňuje úlohu štátu ako výlučného aktéra medzinárodných vzťahov, spochybňuje úlohu medzinárodných inštitúcií, vnútroštátnych subjektov, firiem, verejnej mienky a jednotlivcov, čím je tiež spochybnené jednoznačné oddeľovanie vnútornej a zahraničnej politiky. S tým súvisí i spochybnenie racionality konania štátov, kde sa na štát nepozera ako na subjekt s jasne definovaným záujmom, ale ako na konglomerát rôznych subjektov a záujmov. Pokiaľ sa liberálni idealisti napriek tomu opierajú o koncept racionality konania subjektov medzinárodných vzťahov, nejde o racionalitu ponímaní ako správanie smerujúce k akumulácii moci a zabezpečovaniu vlastnej bezpečnosti, ale ako správanie smerujúce k ekonomickej či technickej efektívnosti a akumulácii bohatstva.

¹¹³ Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str. 271

¹¹⁴ Bližšie pozri: Niebuhr, R.: Plans for World Reorganization, Christianity and Crisis, 1942, str. 4

¹¹⁵ Bližšie pozri: Niebuhr, R.: The Structure of Nations and Empires, Scribner's Sons, New York, 1959, str. 8

¹¹⁶ Barša, P.: Mezi anarchií a hierarchií. Republikánsky koncept svetového rádu a jeho neokonzervatívni alternatíva, Mezinárodní vztahy, 4/2007, str. 74

¹¹⁷ Drulák, P.: Teorie mezinárodních vztahů, Portál, 2003, str. 73

1. 2. Systémový pohľad na moc v súčasnom svete

Politológovia – a medzi nimi aj teoretici medzinárodnej politiky – vypracovali celý rad definícií systému, v ktorých kladú rôzny dôraz na význam interakcií a na štruktúru. Preto je vhodnejšie definovať systém pomocou základných črt, ktoré v tej či onej miere skúmajú všetci politológovia venujúci pozornosť systémom. Pre teóriu medzinárodnej politiky je systém spojený so šiestimi hlavnými črtami:¹¹⁸

- Hranicu svetového politického systému, ktorú tvorí línia interakcií s prostredím, ktorým je medzinárodný systém, prípadne planetárne spoločenstvo. Tieto hranice možno vymedziť ako geografické, aliančné, kultúrne, problémové, atď. Niekedy je predstava hranice doplnená „vnútornou hranicou“ medzi medzinárodným a vnútroštátnym subsystémom;
- Charakteristika hlavných politických jednotiek-aktérov, ktoré formujú systém. Ide o štáty, medzinárodné organizácie, nevládne organizácie s medzinárodnou posobnosťou, atď.;
- Štruktúra systému, ktorá je daná konfiguráciou moci a vplyvu, formami vzťahov dominancie a podriadenosti. Ukazuje stratifikáciu v systéme a vymedzuje, ktorí z aktérov sú hegemoni, satelity, neutrálni, partneri, atď.;
- Interakcia medzi aktérmi. Zahŕňa formy vzťahov aktérov – diplomatické kontakty, obchod, typy rivality, organizovaného násilia alebo vojen – a spôsoby ich dopĺňania a nahrádzania;
- Rovnováha vznikajúca v systéme počas interakcií aktérov usporiadaných do štruktúry. Systémová rovnováha je predpokladom trvania systému a je teda základnou zákonitosťou jeho zachovania;
- Režim, ktorý tvorí explicitné alebo implicitné pravidlá správania a zvyky, ako sú právo, morálka, tradícia, atď. Režim sa podieľa na tvorbe rovnováhy.

Zrodenie systémovej teórie medzinárodných vzťahov je spojené s rokom 1957, keď Morton Kaplan využil spôsob systémovej analýzy navrhovaný W. R. Ashbym. Kaplanovo poňatie svetového systému je známe z jeho dvoch hlavných prác: z knihy *Systém a proces*

¹¹⁸ Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*, EKOPRESS, 2001, str. 391-394

v medzinárodnej politike¹¹⁹ a článku Rovnováha moci, bipolarita a ďalšie modely medzinárodných systémov. Kaplan definuje systém ako „súbor premenných usporiadaných na rozdiel od jeho prostredia tak, že popisované regulatívy správania charakterizujú vnútorný stav súboru jednotlivých premenných v kombinácii s vonkajšími premennými“. Túto málo zrozumiteľnú, ale často citovanú definíciu spojil s predstavou šiestich modelov usporiadania svetového politického systému, ktorú neskôr rozšíril na desať modelov:¹²⁰

1. Systém „mocenskej rovnováhy“ – v tomto systéme sú jedinými významnými aktérmi štáty s veľkou vojenskou a ekonomickou kapacitou. Mocnosti majú rovnaké roly v systéme a všetky sú zainteresované na zachovaní ostatných štátov ako podstatných aktérov a potenciálnych spojencov.
2. Voľný bipolárny systém – roly aktérov sú odlišné, existujú rôzne druhy aktérov, ako sú štáty, bloky štátov, bloky vodcov, členovia a nečlenovia blokov a hlavne univerzálne organizácie. Pre každého aktéra platia iné pravidlá.
3. Pevný bipolárny systém – je modifikáciou voľného bipolárneho systému, odlišuje sa tým, že tu nie sú neutrálni aktéri a univerzálne organizácie, alebo nemajú význam. Keď nie sú bloky hierarchicky organizované, systém má tendenciu byť nestabilným. Ide o systém s vysokým vnútorným disfunkčným napätím, v ktorom chýba rola integračných faktorov a sprostredkovateľa.
4. Univerzálny systém – tento systém môže vzniknúť, keď bude mnoho dôležitých politických právomocí delegované na univerzálnu organizáciu.
5. Hierarchický systém – takýto systém môže vzniknúť v dôsledku zmien vo veľkosti medzinárodných organizácií alebo ako výsledok veľmi dobrého fungovania univerzálného systému, či ako dôsledok dobytia sveta alebo hegemonie jedného aktéra.
6. Veto systém – každý štát alebo blok je vlastníkom nukleárných zbraní, avšak nikto nemá kapacitu k úplnej eliminácii nepriateľských síl. Navyše v prípade úspešného útoku proti jednému aktérovi existuje nebezpečenstvo odvety zo strany tretieho aktéra.
7. Veľmi voľný bipolárny systém – obsahuje elementy vnútornej nestability. Vzniká tu priestor pre partizánsku vojnu a veľmi obmedzené vojny. Bloky sú oslabené, ale stále existujú. Pre systém je charakteristická snaha o kontrolu zbrojenia, urovnávanie rozporov medzi blokmi.
8. Systém détente – je to systém supervelmocí, ktoré si silne konkurujú, ale ich konkurencia nie je konfliktná. Napätie je uvoľnené a boli podpísané dôležité zmluvy

¹¹⁹ Bližšie pozri: Kaplan, M.: *System and Process in International Politics*, John Wiley, New York, 1957

¹²⁰ Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*, EKOPRESS, 2001, str. 391-394

o kontrole zbrojenia. Posilňuje sa úloha práva a princípu nezasahovania do vnútorných záležitostí iných štátov. Prípadné vojny budú mať tendenciu k lokalizácii, budú sa týkať malých štátov a budú úplne bezjadrové.

9. Nestabilný blokový systém – ide o protiklad systému détente, napätie medzi supervelmocami rastie, zmluvy o kontrole zbraní sú minimálne, oblasť konfliktu je extenzívna.
10. Neúplný systém jadrovej difúzie – ide o variant nestabilného blokového systému, s rozdielom, že okrem supervelmocí vlastní jadrové zbrane ďalších 15 až 20 štátov.

1.2.1. Atribúty moci

Moc predstavuje reálnu schopnosť skutočne ovplyvniť ľudí a to prípadne aj napriek ich odporu. Nositeľom moci je potom konkrétna osobnosť človeka, ktorá túto moc ich fakticky realizuje.¹²¹

Odborníci v tejto oblasti rozlišujú šesť zdrojov moci a určujú čo dáva určitému jedincovi moc:¹²²

- Formálna pozícia v hierarchii
- Moc vznikajúca z asociácií
- Moc vznikajúca z ojedinelých znalostí a schopností
- Moc vznikajúca kontrolou vzácných zdrojov
- Moc vyplývajúca zo vzťahu s vplyvnými spojencami (vnútornými alebo vonkajšími)
- Moc odvodená z charismatickej osobnosti

Moc jednotlivca má mnoho atribútov, ktoré podmieňujú výsledky, resp. zapríčiňujú dôsledky mocenského konania. Ide hlavne o:¹²³

- Konanie – je dôležité poznať individuálne paradigmy a konanie všetkých jednotlivých aktérov tých sociálnych vzťahov, ktoré majú mocenský základ
- K čomu a prečo toto konanie smeruje – mottom každého jednania sú spravidla záujmy. Ľudské konanie má vždy silnejší mocenský charakter tam, kde sú síce

¹²¹ Bedrnová, E., Nový, I.: Moc, vplyv, autorita., Management press, Praha, 2001, str. 79-85

¹²² Phua, K. L.: Chcete získať moc a vliv?, Moderní řízení, 12/2003, str. 55-56

¹²³ Bedrnová, E., Nový, I.: Moc, vplyv, autorita., Management press, Praha, 2001, str. 79-85

záujmy jednotlivých aktérov rozdielne, avšak súčasne je nutný ich konečný konsenzus

- Aká je kombinácia subjektov a vzťahov medzi nimi – ten kto má moc a ten kto je jej podriadený, sú hlavným východiskom pre analýzu širokej siete sociálnych vzťahov v organizácii. Aktér je buď v stredovej/centrálnej pozícii, alebo je len súčasťou siete. Ostatní, ktorí stoja mimo, nemôžu byť súčasťou mocenských vzťahov, ale len ich objektom
- Ako sú udalosti kontrolované a riadené – existujú dve predstavy:
 - a) Záležitosti majú samy o sebe vopred presne stanovenú logiku bez akýchkoľvek stupňov voľnosti
 - b) Rozumne a silou argumentov je vždy možné sa dohodnúť

Ani v jednej z týchto krajných alternatív nie je prakticky nutné uplatňovať konanie založené na mocenských princípoch a využívajúcich mocenské nástroje. V skutočnosti je mocenské konanie často nevyhnutné či žiaduce.

- Zvládanie vzájomnej závislosti – v prípade uplatňovania moci je vždy v hre vzájomný interpersonálny, resp. sociálny vzťah vyjadrujúci symetriu. Moc okrem iného závisí aj od:
 - a) Miery (ne)istoty dôsledkov mocenského konania
 - b) Úspechu pri zvládnutí tejto neistoty
 - c) Nahraditeľnosti
 - d) Dôležitosti
- Ako sú mocenské vzťahy a konanie ospravedlňované – významným aspektom mocenského konania je jeho legitimita – t.j. jeho odôvodnenie
- O aký časový horizont ide – mocenské konanie pracuje s príležitosťou, pribrzdením a zrýchlením, kritickým okamihom, časovým prepojením, alebo naopak asynchroniou
- Aké mnohoznačnosti, protiklady a neprieľadnosť umožňujú, alebo dokonca podmieňujú mocenské konanie – tieto skutočnosti a schopnosť odhadu vývoja ďalších udalostí sú mimoriadne významnými výhodami vedúcimi nositeľov moci k úspechu¹²⁴

¹²⁴ Bedrnová, E., Nový, I.: Moc, vplyv, autorita., Management press, Praha, 2001, str. 79-85

1.2.2. Spôsoby uplatňovania moci

Disponovať politickou mocou znamená ovplyvňovať alebo ovládať inštitúcie, prostredníctvom ktorých sa tvorí, alebo aplikuje právo. Osobná moc znamená ovládať ľudí, vykonávať na nich svoj vplyv z akýchkoľvek dôvodov. Atribútmi moci sú prestíž, vplyv, autorita, vodcovstvo. V rôznych formách sa objavuje na všetkých spoločenských stupňoch.¹²⁵

Jedným z hlavných znakov štátu je osobitná verejná moc, štátna moc, ktorej nositeľom je mechanizmus štátu – štátny aparát. Štátna moc na rozdiel od verejnej moci v predštátnej organizácii spoločnosti už nesplýva s obyvateľstvom ale vystupuje ako politická moc. Politická moc je jedným z najdôležitejších prejavov štátnej moci a môžeme ju definovať ako reálnu schopnosť určitej skupiny (alebo jednotlivca) realizovať svoju vôľu prostredníctvom politiky a právnych noriem.

Dôležitou otázkou, súvisiacou s problematikou moci, je spôsob akým možno dosiahnuť záväznosť rozhodnutí v procesoch uplatňovania politickej moci. Pod mocou sa v najvšeobecnejšom zmysle rozumie schopnosť jedného individua alebo skupiny osôb určovať správanie iných osôb alebo ich združení, schopnosť zabezpečiť jednotné správanie sa iných subjektov. Obyčajne sa záväznosť rozhodnutí uskutočňuje dvojakým spôsobom:¹²⁶

- donútením (rovina podriadenia jednotlivých indivíduí zdroju moci) a
- využitím autority riadiaceho subjektu (rovina zdroja autoritatívnej vôle – t.j. vôle záväznej pre všetkých príslušníkov určitého kolektívu).

Pri donútení existuje reálna možnosť prinútiť objekt mocenského pôsobenia k súhlasnému správaniu i proti jeho vôli. Prvok donútenia sa vyskytuje v každej moci (ekonomickej, politickej, ideovej, atď.), ale jeho formy a rozsah sú rôzne. Politická moc sa spravidla uplatňuje v troch hlavných formách donútenia, ktorými sú:¹²⁷

- a) fyzické donútenie alebo násilie. V právnom štáte musí byť obsah a spôsob jeho uskutočňovania právne vymedzený a zároveň musia byť stanovené garancie, že nedôjde k jeho zneužitiu.
- b) ekonomické donútenie. Je spojené s hrozbou materiálnych strát v prípade, že riadený spoločenský subjekt nebude rešpektovať právoplatné rozhodnutie príslušného politického riadiaceho orgánu. Pri ekonomickom donútení nedochádza k obmedzeniu osobnej slobody, ako je to u právne stanovenej formy fyzického násillia.

¹²⁵ Kolektív autorov: Politológia, ENIGMA, 2003, str. 12

¹²⁶ Kolektív autorov: Politológia, ENIGMA, 2003, str. 141

¹²⁷ Křížkovský, L., Adamová, K.: Základy politologie, Nakladatelství SVOBODA, Praha, 1992, str. 75

- c) tlak verejnej mienky. Prejavuje sa spravidla hrozbou straty osobnej (alebo inštitucionálnej) prestíže pri nedodržaní politického správania očakávaného subjektom moci. Riadiaci subjekt môže využiť tlak verejnej mienky voči jednotlivcom alebo skupinám, u ktorých je nebezpečenstvo nesúhlasného vystupovania, len vtedy, ak je vnútorné rozloženie organizačných a procesuálnych noriem medzi väčšinou komponentov spoločenského systému na dostatočne vysokej úrovni a ak je v súbore spoločenského vedomia obsiahnutá požiadavka kompromisu.¹²⁸

Druhou cestou, ktorá vedie k presadeniu politických rozhodnutí je využitie autority riadiaceho subjektu. Mieru autority je možné stanoviť na základe pravdepodobnosti očakávania, že rozhodnutia riadiaceho subjektu budú riadené objekty plniť bez nevyhnutnosti použitia donútenia. Závisí to od toho, do akej miery sa stala poslušnosť voči rozhodnutiam riadiaceho orgánu „vnútorným príkazom“. V oblasti motivácie sa autorita prejavuje ako výsledok uznania hodnoty subjektu moci z hľadiska určitých cieľov a taktiež v tom, že jednotlivci stanovené úlohy považujú za správne a spoločensky žiaduce. Pre fungovanie demokratickej spoločnosti je ideálne, ak sa vláda zakladá na súhlase väčšiny občanov s vládny programom.

Autorita vôle môže mať rôzny pôvod a charakter. V politológii bola, a zrejme aj bude, táto problematika interpretovaná rôznymi školami nejednotne. Všeobecne sa uznáva, že v živote spoločnosti moc znamená faktickú možnosť rozvinúť vlastnosti spoločnosti proti prekážkam, ktoré kladú jej členovia alebo iné spoločnosti. Autoritu môžeme deliť na formálnu autoritu, ktorá sa opiera o autoritu funkcie alebo zastávaného úradu a neformálnu autoritu, ktorá sa opiera o silu a kvalitu osobnosti. Autorita pozície sa vzťahuje na postavenie v úrade alebo v hierarchii politického rozhodovania. Spravidla platí, že čím je vyšší orgán moci, tým je aj vyššia autorita. Autorita funkcie je spojená s významom určitých politických činností v delbe práce všeobecne a tým aj v delbe činností vo vnútri politického systému. V súčasnej dobe veľký význam nadobúda najmä autorita profesionálna.¹²⁹

Existencia a uplatnenie moci v uvedenom zmysle je objektívnou nevyhnutnosťou života každej spoločnosti. V záujme zachovania svojej existencie, dosiahnutia úloh a cieľov sa ľudia musia zjednocovať a koordinovať svoje počínanie. Zjednocovanie a koordináciu môže zabezpečiť iba moc uplatňovaná príslušnou organizáciou, ktorá tvorí a aplikuje právo v spoločnosti. Takýto špecifický charakter a autoritu má politická moc.

¹²⁸ Křížkovský, L., Adamová, K.: Základy politologie, Nakladatelství SVOBODA, Praha, 1992, str. 75-76

¹²⁹ Lidák, J., Koganová, V.: Politológia, SOFA, 2004, str. 19-20

Politická moc je spoločenská sila schopná aj pomocou donútenia zabezpečiť realizáciu, ochranu a rozvoj určitej spoločnosti. Objektívna nevyhnutnosť používať rôzne druhy a formy donútenia (sily) si vyžaduje vytvoriť osobitný aparát – štátny mechanizmus, prostredníctvom ktorého sa štátna moc a donútenie realizujú, v ktorom sa sústreďuje monopol moci v spoločnosti.¹³⁰ S pojmom politická moc a autorita politickej moci úzko súvisí i pojem politický vplyv. Ide o schopnosť nositeľa politickej moci presvedčiť ostatných, aby prijali a realizovali jeho vôľu.

Legitímnosť politickej moci – znamená oprávnenosť politickej reprezentácie vykonávať moc v mene ľudu. Zdrojom legitimacy politickej moci sú demokratické voľby. Politickú moc považujeme za legítimnú vtedy, ak s jej organizačnou štruktúrou, funkciou a zložením mocenských orgánov súhlasí väčšina občanov. Legálnosť politickej moci – predstavuje zákonnosť politickej moci, t.j. jej súlad so zákonom a právnym štátom.¹³¹

1.2.3. Mechanizmus pôsobenia politickej moci

Štát je inštitúciou organizovaného, suverénneho a legálneho násillia na určitom obývanom území. Takáto pozícia štátu vyplýva predovšetkým z toho, že suverénne disponuje takou mocou a silou, ktorou nedisponuje žiadny iný politický subjekt, žiadny iný subjekt medzinárodného, resp. svetového politického systému. Zatiaľ len štát (alebo koalícia štátov) je schopný koncentrovať a do pohybu uviesť komplexnú moc a silu a efektívne ňou vplývať na vnútorné spoločenské ale aj medzinárodné procesy. Moc a sila je základným a neoddeliteľným atribútom štátu. Preto skúmanie podstaty či funkcií moci a sily, osobitne mechanizmu ich pôsobenia je podmienkou pochopenia politiky, mechanizmu politického pôsobenia aktérov, resp. štátu. Moc aktéra (štátu) je kľúčovým miestom a úlohou v mechanizme politického pôsobenia. Je kľúčovou politickou kategóriou. Definované je z najrôznejších aspektov: moc ako kontrola človeka nad myslou a činnosťami iných ľudí (H.Morgenthau), moc ako schopnosť mať váhu v konflikte a prekonávať prekážky (K. Deutch). Pod pojmom politická moc chápeme schopnosť politického aktéra (štátu) vyvinúť na objekt politického pôsobenia taký mocenský tlak, aby ho prinútil k želanému správaniu a pohybu, a to nehládajac na jeho suverenitu, záujmy a súhlas.¹³²

¹³⁰ Kolektív autorov: Politológia, ENIGMA, 2003, str. 141

¹³¹ Lidák, J., Koganová, V.: Politológia pre ekonómov, SOFA, 2000, str. 20

¹³² Volner, Š.: K teoretickým a metodologickým aspektom skúmania geopolitického pôsobenia (2.časť), Medzinárodné vzťahy, 2/2004, str.15-23

Mechanizmus pôsobenia moci štátu je proces cieľavedomého pôsobenia subjektov moci na objekty mocensko-politického pôsobenia prostredníctvom celého systému foriem, metód a prostriedkov mocensko-politického pôsobenia s cieľom uspokojenia si politických záujmov a dosiahnutia vytýčených cieľov politiky. Úspešnosť, efektívnosť, charakter, smer a intenzita pôsobenia mocenského aktéra bude závisieť predovšetkým od typu uplatňovanej moci, charakteru a spôsobu uplatňovania moci štátu, charakteru, spôsobu, typu, veľkosti a intenzity použitia sily. Podľa toho, či teoretickým základom typológie moci bude realistická alebo idealistická paradigma, resp. či základom koncipovania a realizácie politiky bude realizmus alebo idealizmus, môžeme hovoriť o dvoch základných typoch politickej moci:

- a) Tzv. silovej moci (alebo tvrdej moci), keď aktéri v politickom pôsobení uprednostňujú uplatňovanie skôr silových spôsobov a prostriedkov moci, nevylučujúc ani vojenskú moc, presadzovanie skôr vlastných „egoistických“ záujmov a cieľov (môžeme hovoriť o tzv. aristotelovskej línii uplatňovania moci)
- b) Tzv. nesilovej moci (alebo mäkkej moci) keď aktéri v politickom pôsobení uprednostňujú uplatnenie skôr „nesilových“ spôsobov a prostriedkov, nevojenských druhov moci, so snahou presadiť mimo vlastných záujmov aj záujmy celku, sveta, ľudstva, civilizácie, teda ostatných politických aktérov (môžeme hovoriť o tzv. kantovskej línii uplatňovania moci).¹³³

Toffler, ktorého myšlienky sú podnetné, poukazuje na tri typy moci: moc založená na násilí, na bohatstve a na vedomostiach. Najvyšším typom moci, ktorá by sa mala uplatňovať v tretej vlne vývoja ľudstva je posledný typ – moc založená na vedomostiach, poznaní, vede a kultúre (bohužiaľ, cesta k takejto premene, posunu moci je pre ľudstvo zatiaľ nedohľadná). Základné druhy moci sú: politická moc, ekonomická moc, vojenská moc, vedecko-technická moc, sociálna moc, morálno-duchovná moc, informačná moc. Charakter a spôsob uplatňovania moci sú značnou mierou určované charakterom záujmov a cieľmi štátu. Buď ide o záujmy a ciele, ktoré sledujú odstredivé alebo dostredivé záujmy a ciele, vlastné záujmy a ciele aktéra (národný rámec), alebo aj záujmy celku (všeľudský rámec), záujmy kontinentu, koalície, globálne záujmy ľudstva, záujmy len úzkej skupiny ľudí, alebo celého národa, záujmy spolupráce, integrácie, alebo izolacionizmu, dezintegrácie alebo záujmy a ciele expanzívne, koloniálne, atď. Charakter záujmov a cieľov determinuje voľbu použitia alebo priority jednotlivých druhov moci v procese presadzovania politiky štátu. Silovú formu moci

¹³³ Volner, Š.: K teoretickým a metodologickým aspektom skúmania geopolitického pôsobenia (2.časť), Medzinárodné vzťahy, 2/2004, str.15-23

môžeme podľa charakteru a spôsobu uplatňovania moci členiť na: vojenskú a nevojenskú (nevojenskú formu moci na násilnú, tzv. tvrdú a nenásilnú, tzv. mäkkú). Posun moci, resp. sporov v uplatňovaní jednotlivých typov, foriem a druhov moci je zložitým a dlhodobým procesom. Nemôže znamenať len posun v prostriedkoch moci. Súčasný pohyb moci je oveľa hlbší. Mení a vyvíja sa nielen typ, druhy a charakter moci, ale aj samotná moc, nástroje (prostriedky) moci, menia sa, resp. by sa mali meniť aj mocenské ciele aktérov, ale i samotní aktéri. Vývoj by mal smerovať skôr k rozloženiu moci (osobitne vojenskej), než k jej hegemonickému posunu.¹³⁴

1.2.4. Moc vo svetovom politickom systéme

Moc v politických systémoch je možné vidieť v dvoch základných podobách: pôsobenie moci vo vnútornom politickom systéme a uplatňovanie moci vo svetovom (medzinárodnom) politickom systéme. Vzhľadom na tému dizertačnej práce sa budeme zaoberať len uplatňovaním moci vo svetovom politickom systéme.

Základná odlišnosť vnútroštátneho a svetového politického systému spočíva v tom, že svetovému politickému systému chýba centrálny mocenský orgán, ktorý by bol nadradený jednotlivým komponentom, t.j. v prvom rade štátom, a ktorý by vedome určoval podobu svetového politického systému. Moc vo svetovom politickom systéme zostáva koncentrovaná v štátoch, teda je rozptýlená. Pokiaľ existencia niekoľkých nezávislých mocenských centier znamená vo vnútroštátnom politickom systéme len výnimočnú a dočasnú anomáliu, v svetovom politickom systéme predstavuje základnú charakteristiku. V medzinárodnej sfére je politický záujem v prvom rade štátnym záujmom. V tomto zmysle hovoriť o štátnom záujme ako o čiastkovom záujme vo svetovom spoločenstve nie je celkom presné, pretože štátny záujem nie je časťou nejakého širokého politického záujmu, ktorému by bol podriadený a ktorým by bol obmedzovaný z hľadiska obsahu, aj z hľadiska výberu prostriedkov. Vzhľadom k mocenskému potenciálu štátu je štátny záujem fakticky nadradený záujmu všetkých ľudí.¹³⁵

Vo svetovom politickom systéme vystupuje štátna moc vo svojej relatívnej podobe. Nositeľom moci zostávajú jednotlivé suverénne štáty a moc tak stráca svoju integračnú funkciu, ktorú plní vo vnútri štátu. Naopak, vo svetovom politickom systéme je to práve

¹³⁴ Volner, Š.: K teoretickým a metodologickým aspektom skúmania geopolitického pôsobenia (2.časť), Medzinárodné vzťahy, 2/2004, str.15-23

¹³⁵ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 9

štátna moc, ktorá podnecuje konkurenciu, konflikt, anarchiu – stáva sa zdrojom nerovnováhy. Anarchia¹³⁶ – podoba vzťahov medzi suverénnymi štátmi v podmienkach absencie nadštátnej moci, právnej a morálnej autority. Nie je synonymom pre pojmy ako chaos, násilie či deštrukcia. Zákonitým dôsledkom takejto distribúcie moci do jednotlivých komponentov svetového politického systému je v porovnaní s vnútroštátnym systémom jeho relatívne malá súdržnosť. V podmienkach rozptylu moci do mnohých centier sa dosahuje stabilita svetového politického systému len vytvorením mocenskej rovnováhy medzi mocenskými potenciálmi jednotlivých štátov. Táto rovnováha moci (mocenská rovnováha), je základnou charakteristikou svetového politického systému. Mocenská rovnováha¹³⁷ – zákonitosť, ktorá usporiadaním vzťahov suverénnych štátov dáva svetovému politickému systému relatívnu stabilitu.¹³⁸

Medzinárodné vzťahy boli dlhú dobu oblasťou, v ktorej dominovali štáty. Hlavným cieľom štátov bolo udržanie vlastnej bezpečnosti, zabezpečenie vlastného prežitia a posilnenie vlastnej moci. Bezpečnosť a moc štátu ohrozovali predovšetkým zábery, konanie a správanie sa ostatných štátov, ktoré sa pokúšali maximalizovať vlastnú moc a bezpečnosť. Štáty pôsobili a konali v medzinárodnom systéme podobne – ako samostatné a nezávislé jednotky. V medzinárodnom systéme neexistovala žiadna nadradená inštitúcia, ktorá by mohla riešiť konflikty vo vnútri štátov alebo medzi nimi. Jediným výsledkom mohlo byť víťazstvo alebo porážka, prípadne bilaterálne či multilaterálne rokovanie medzi stranami konfliktu.¹³⁹

Vytvorenie základných noriem medzinárodného systému (suverenita, teritorialita a neintervencia) a ich prijatie umožňovali od polovice 17. storočia len výnimočne zasahovať do vnútorných záležitostí jednotlivých štátov. Dodržovanie výsledkov dohody medzi spornými stranami väčšinou záviselo na dobrovoľnom konaní aktérov.

Viedenský kongres v roku 1815 a následný koncert veľmocí sa stali multilaterálnym fórom či kondomíniom európskych veľmocí, ktoré sa pokúšali udržať existujúcu rovnováhu moci. Koncert veľmocí obmedzil na tri desaťročia voľnosť konania malých a stredne veľkých štátov, pretože o premene medzinárodných vzťahov rozhodovali na pravidelných stretnutiach veľmocí (tzv. kongresová diplomacia). Princíp suverenity, teritoriality a neintervencie platil len pre malú oligopolistickú skupinu, ktorá hrala úlohu hegemóna v riešení konfliktov medzi menšími a strednými štátmi. Pre veľmoci naďalej platila logika riešenia konfliktov z predchádzajúceho storočia. V medzinárodných vzťahoch sa objavuje rad neštátnych aktérov

¹³⁶ Pozri tiež: Griffiths, M., O'Callaghan, T., Roach, S. C.: International Relations, 2008, str. 7-8

¹³⁷ Pozri tiež: Griffiths, M., O'Callaghan, T., Roach, S. C.: International Relations, 2008, str. 17-20

¹³⁸ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 9

¹³⁹ Waisová, Š.: Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích, Portál, 2005, str. 17-22

(medzinárodné vládne a nevládne organizácie, nadnárodné korporácie, mafia, medzinárodne organizovaný zločin, atď.), ktorí majú nezanedbateľný vplyv na formovanie a agendu medzinárodnej politiky. Hranice štátov stále častejšie strácajú ochrannú funkciu a štát prichádza o svoju nezraniteľnosť. Zdá sa, že v 90-tych rokoch 20. storočia sa veľmi výrazne zmenili normy, pravidlá a princípy medzinárodných vzťahov, pretože zásady suverenity, teritoriality a neintervencie stratili svoju absolútnu platnosť.¹⁴⁰

Diskusie okolo vzťahu vnútornej a zahraničnej politiky sú spojené s dvoma predstavami. Tou prvou je tvrdenie, že zahraničná a vnútorná politika sú to isté, neexistuje žiadna odlišnosť medzi nimi. Ale i keď sú vnútorná a zahraničná politika zúžené len na politiku štátu, potom sa obe tieto politiky jedného štátu odohrávajú v odlišnom sociálnom prostredí. Preto úspešná zahraničná politika nevyhnutne vyžaduje, aby bol rešpektovaný fakt, že vnútropolitický systém má jedno štátne mocenské centrum zabezpečujúce svojou činnosťou základný charakter systémovej rovnováhy, zatiaľ čo svetový politický systém je polycentrický a rovnováha sa v ňom dosahuje do značnej miery živelné. To znamená, že politická aktivita podlieha niektorým odlišným zákonitostiam.

Druhým diskutovaným tvrdením pri vymedzovaní vzťahu vnútornej a zahraničnej politiky je predstava, že zahraničná politika je z vnútornej bezprostredne odvodená, až priamo podriadená. Vízia podriadenosti zahraničnej politiky vnútornej vznikajú spravidla ako analógie teórií o vzťahu podstaty a javu či o vzájomne sa vylučujúcich rozporoch. Sú historické chvíle, keď je riešenie vnútorných štátnych problémov závislé na splnení zahraničnopolitických úloh štátu. Preto nie je vhodné hovoriť o nadradenosti vnútornej politiky štátu zahraničnej alebo naopak, ale o východiskovej úlohe štátu pri zaisťovaní oboch týchto politík.¹⁴¹

Odlišnosť medzinárodnej a vnútroštátnej politiky nie je absolútna. Ich zhodná povaha je daná sústredením sa na otázky moci, odlišnosť je tak rôznou povahou moci. Obe politiky smerujú k udržaniu, rozvoju či zmene aktuálneho mocenského usporiadania a následne sociálnych vzťahov. Povaha týchto zmien má však vzhľadom k odlišnému prostrediu, v ktorom sa vnútroštátna a medzinárodná politika odohrávajú, odlišnú podobu:

- Vo vnútornej politike je základnou metódou evolučnej zmeny vyjednávanie medzi triedami, skupinami a jednotlivcami; základným cieľom tejto zmeny je potom úprava systému. V medzinárodnej politike je základnou metódou evolučnej zmeny

¹⁴⁰ Waisová, Š.: Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích, Portál, 2005, str. 17-22

¹⁴¹ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 10

vyjednávanie medzi štátmi; základným cieľom tejto zmeny je úprava medzinárodného systému.

- Vo vnútornej politike je základnou metódou kvalitatívnej zmeny revolúcia či občianska vojna a cieľom je zmena režimu alebo sociálnej štruktúry. V medzinárodnej politike je základnou metódou kvalitatívnej zmeny hegemonická vojna a cieľom je zmena politickej štruktúry v zmysle získania nadvlády.¹⁴²

Ale politika je tiež snahou zabrániť sociálnym zmenám. Rovnako ako v úsilí o zmenu je i v mechanizmoch obrany proti zmenám systému podobnosť v odlišnosti. Tabuľka ukazuje, aké sú podľa R. Gilpina mechanizmy kontroly zabudované v oboch systémoch ako ich elementy.

Mechanizmus kontroly v politickom systéme¹⁴³

VNÚTROŠTÁTNY SYSTÉM	MEDZINÁRODNÝ SYSTÉM
Vláda (založená na delbe moci medzi vnútroštátnymi skupinami, koalíciami, triedami, atď.)	Dominancia veľmoci (založená na delbe moci medzi štátmi)
Autorita	Hierarchia prestíže
Vlastnícke práva	Rozdelenie teritória
Zákon	Systémové pravidlá
Vnútoraná ekonomika	Svetová ekonomika

Tabuľka č. 2

Vnútoraná politika štátu je sférou autority, administratívneho riadenia a práva. Možno ju popísať ako hierarchicky usporiadanú, vertikálnu, centralizovanú, s rôznymi špecializovanými aktérmi. Medzinárodná politika je sférou moci, boja a prispôsobenia. Medzinárodná politika je anarchistická, horizontálna, decentralizovaná a homogénna. V tejto situácii štát vo svetovom politickom systéme koná v prvom rade ako inštitúcia, ktorá môže a musí sa spoliehať len na vlastné sily. Len moc štátu je zárukou jeho prežitia. Štát, rovnako ako firma pôsobiaca na voľnom trhu, sa musí v prvom rade snažiť ovládnuť podmienky svojej vlastnej zvrchovanej existencie.

Zahraničná politika štátu je teda v podmienkach spoliehania sa na vlastné sily a svojpomoc vo svojom minimálnom rozmere zameraná na sebazáchovu, vo svojom

¹⁴² Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 10

¹⁴³ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 11

maximálnom rozmere potom na získanie postavenia hegemóna – zaistenie si univerzálnej nadvlády.¹⁴⁴

1.2.5. Centrá moci vo svetovej politike a sféry ich vplyvu

V teórii medzinárodnej politiky majú vzťahy medzi suverénnymi štátmi v podmienkach absencie nadštátnej moci, právnej a morálnej autority podobu anarchie. Je potrebné uviesť, že anarchia nie je synonymum pre pojmy ako chaos, násilie či deštrukcia. Anarchia predstavuje len neprítomnosť vlády nad aktérmi svetovej politiky, čo vôbec nemusí znamenať absenciu moci a poriadku.

V systéme neexistuje ústredná moc alebo autorita, ktorá by vedome a samostatne rozhodovala o postavení jednotlivých aktérov, určovala normy ich správania, a ktorá by bola schopná svoje rozhodnutia aj presadiť. Aktéri vo svetovom systéme nie sú len štáty, ale aj nadštátne a medzinárodné inštitúcie, prípadne neštátne inštitúcie.¹⁴⁵

Ide o taký spoločenský subjekt, ktorý je schopný vyvíjať dostatočný mocensko-politický tlak s cieľom realizovať svoje geopolitické záujmy a ciele mimo vlastného územia. Takýmito subjektmi geopolitického pôsobenia môžu byť od medzinárodne organizovaných teroristických skupín, národných štátov až po nadnárodné koalície štátov (ríše, impériá, federácie, únie, aliancie), ale i rôzne nadnárodné hnutia (Hnutie nezúčastnených, atď.), medzinárodné organizácie (OSN).

Skúsenosti v posledných rokoch naznačujú, že do kategórie geopolitický aktér môžeme zahrnúť aj medzinárodné teroristické organizácie, avšak také, ktoré sú prepojené a podporované štátmi, ktoré sú organizované a ktoré majú možnosti a schopnosti ovplyvňovať geopolitické správanie geopolitických aktérov. Z toho vyplýva, že takýmto spoločenským subjektom, ktorý disponuje celým komplexom moci a sily a má suverénne postavenie vo svetovom politickom systéme, má možnosti a schopnosti vnucovať svoju vôľu a moc, je štát, alebo koalícia štátov. Štát, alebo koalícia štátov sústreďujú skoro všetky mocenské funkcie a typy moci (ekonomickú, vojenskú, politickú, sociálnu, vedecko-technickú, geopolitickú, morálno-politickú, duchovnú a informačnú).

Majú schopnosť sústreďovať a aktivizovať silové potenciály krajiny, alebo krajín v záujme presadenia svojich mocensko-politických záujmov a cieľov. Štát je kľúčovým mocensko-politickým subjektom, základným geopolitickým aktérom. Z hľadiska sily

¹⁴⁴ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 10-11

¹⁴⁵ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 125-126

a schopnosti tohto pôsobenia môžeme geopolitických aktérov rozdeliť na: malé moci, stredné moci, veľmoci a supervel'moci.¹⁴⁶

Aktívnymi geostrategickými hráčmi sú tie štáty, ktoré majú schopnosť a vôľu uplatňovať silu alebo vplyv mimo svojich hraníc, aby zmenili existujúce geopolitické pomery. Z mnohých dôvodov (snaha o hospodársky rast, národnú veľkoleposť, naplnenie ideologických cieľov, či náboženský mesianizmus) sa niektoré štáty snažia dosiahnuť regionálnu prevahu alebo postavenie centra moci.¹⁴⁷

Centrum moci možno charakterizovať ako aktéra medzinárodných vzťahov so schopnosťou slobodne konať a kontrolovať či ovplyvňovať správanie iných aktérov prostredníctvom mocenskej politiky, ktorú charakterizujú vzťahy medzi štátmi riadenými takmer výlučne silou či hrozbou sily a to bez ohľadu na právo či spravodlivosť.¹⁴⁸

Stručne povedané centrum moci uplatňuje úplnú prevahu v štyroch základných oblastiach, ktoré sú rozhodujúce pre udržanie globálnej moci:¹⁴⁹

- Vo vojenskej sfére má neobmedzenú celosvetovú pôsobnosť
- V ekonomickej sfére je hnacím motorom celosvetového rastu
- V technologickej sfére si udržiava náskok hlavne pokiaľ ide o inovácie
- V kultúrnej sfére je nesmierne príťažlivé pre ostatné krajiny

Spojením týchto sfér poskytuje centru moci vplyv, v ktorom sa mu žiadny iný štát nevyrovná.

V podmienkach globalizácie sa vytvára nová podoba systému svetovej politiky, ktorá sa označuje za sieťový model. Vyznačuje sa existenciou väčšieho množstva rôznych centier moci, ktoré pôsobia relatívne rovnakým spôsobom a mocensky nie sú od seba závislé. Sieťové usporiadanie systému svetovej politiky sa prejavuje najmä v tých oblastiach, kde sú menej výrazné mocenské prvky. Pribúdanie prvkov sieťového usporiadania svetovej politiky súvisí aj s nárastom počtu aktérov, ktorí v nej pôsobia. Sieťový pohľad na svetovú politiku, najmä na pôsobenie centier moci v nej znovu zvyrazňuje problém utvárania nového svetového poriadku, ktorý nemožno stotožňovať len s mocenským usporiadaním a spôsobmi riešenia problémov svetovej politiky.¹⁵⁰

Vymedzovanie základných regiónov svetovej politiky sa uskutočňuje rôznym spôsobom. Najvšeobecnejšie sa vymedzujú európsky, atlantický a pacifický región (zóna), ku ktorej niektorí autori, v súčasnosti najmä ruskí, pridávajú eurázijský región. Ide o zvýraznenie

¹⁴⁶ Volner, Š.: K teoretickým a metodologickým aspektom skúmania geopolitického pôsobenia (2.časť), Medzinárodné vzťahy, 2/2004, str.15-23

¹⁴⁷ Brzezinski, Z.: Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha., Mladá fronta, 1999, str.47

¹⁴⁸ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 101-102

¹⁴⁹ Brzezinski, Z.: Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha., Mladá fronta, 1999, str.31

¹⁵⁰ Škvrnda, F.: Svetová politika, Ekonóm, 2005, str. 58

hospodárskej podmienenosti svetovej politiky, lebo v podstate tieto regióny sú sústredené okolo troch centier svetovej hospodárskej moci – západnej Európy (v súčasnosti už v podobe EÚ¹⁵¹), USA, ktoré hospodársky vedie celý americký kontinent a Japonska, ktoré je centrom pacifikkej zóny, kde s čoraz viac vzráha ČLR, ale aj viaceré štáty juhovýchodnej Ázie.¹⁵² V ekonomickom pohľade zostáva Eurázia, najmä vzhľadom na svoje ekonomické ukazovatele v súčasnosti ešte mimo troch hlavných centier ekonomickej moci (bohatstva). Poukazuje sa však na potenciál tejto oblasti, najmä na bohaté náleziská surovín, ktoré môže zvýšiť význam tejto oblasti aj vo svetovej politike.¹⁵³

Ak sa domáce politické zmeny objavujú v prvom rade v dôsledku redistribúcie vlastníckych práv, potom podobné zmeny vo svetovej politike vznikajú v dôsledku prerozdelenia medzinárodného územia. I keď došlo k poklesu významu priameho a úplného ovládnutia teritória vo svetovej politike, jeho význam je stále prvoradý.

Došlo tiež k transformácii roly „politického teritória“, územia s dosahom štátnej politiky, v súčasných medzinárodných vzťahoch. Pole pôsobnosti štátu je dnes vymedzené rozmerom a charakterom problémových oblastí, v ktorých môže účinne ovplyvňovať svetovú politiku; kontrola územia dnes nie je totožná s obsadením územia. Niekedy sa na vymedzenie aktivity štátu používa výraz „operačné prostredie“. Ide o oblasť, ktorá je ohraničená prekážkami alebo obmedzeniami, ktoré tvorcom politiky bránia dosiahnuť svoje ciele, príp. ktoré dokážu prekonať.¹⁵⁴

Klasickým, i keď do určitej miery špecifickým výrazom pre mocensko-právne vymedzenie takéhoto priestoru je pojem sféra vplyvu. Sférou vplyvu bol označený štát, územie alebo oblasť, nad ktorými sa iný štát domáhal kontroly, vplyvu alebo prednostného postavenia. Nárokováním si sféry vplyvu nebola požadovaná zvrchovanosť, ale vojenská a hospodárska výlučnosť.

Základom pre usporiadanie sveta počas studenej vojny sa stala jaltská konferencia, summit troch protifašistických mocností (Veľká Británia, ZSSR, USA) vo februári 1945, na ktorej bolo rozhodnuté okrem iného o povojnovom rozdelení sfér vplyvu. Prvá dohoda s týmto výrazom pochádza z roku 1885. Bola uzatvorená medzi Nemeckom a Veľkou

¹⁵¹ Z hľadiska teórie medzinárodných vzťahov však EÚ nemožno považovať za región svetovej politiky. Ide o aktéra medzinárodných vzťahov, ktorý vstupuje vzhľadom na svoju veľkosť a silu do svetovej politiky ako jeden z jej veľkých hráčov (veľmocí).

¹⁵² Pozri tiež: Schubert, K., Brandeck-Müller-Bocquet, G.: Die Europäische Union als Akteur in der Weltpolitik, Opladen: Leske + Budrich, 2000

¹⁵³ Škvrnda, F.: Svetová politika, Ekonóm, 2005, str. 71

¹⁵⁴ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 105

Britániou a týkala sa územia v Guinejskom zálive. Vzápätí bol tento pojem používaný v rokoch 1896 až 1898 pri delení Číny.¹⁵⁵

Sféra vplyvu je sociálne a ekonomicky viac priepustná a politicky menej monopolná. Zahŕňa geografický priestor, v ktorom sa rôzne štáty pri určovaní svojich politických krokov podriaďujú záujmom, názorom a predpokladaným reakciám dominantnej moci v regióne.¹⁵⁶

Svet, v ktorom hrajú vedúcu alebo dominantnú úlohu ústredné štáty, je svet rozdelený na sféry vplyvu. Je to ale tiež svet, v ktorom uplatňovanie vplyvu ústredných štátov mierni a tlmí spoločná kultúra, zdieľaná s ostatnými štátmi. Kultúrna spolunáležitosť legitimuje vedúce postavenie a oprávňuje ústredné štáty utvárať poriadok, a to ako vo vzťahu k vlastným členským krajinám, tak k vonkajším mocnostiam a inštitúciám. Takže je celkom zbytočné vyhlasovať nejaké pravidlo o „nenarušovaní sfér vplyvu“, tak ako to urobil v roku 1994 generálny sekretár OSN Butrus-Butrus-Ghálí, podľa ktorého nesmie pri riešení konfliktov pochádzať z dominantnej regionálnej moci viac ako jedna tretina mierových zborov OSN. Takáto požiadavka totiž popiera geopolitickú skutočnosť, že pokiaľ v danom regióne existuje dominantný štát, možno mier dosiahnuť (a aj ho udržať) len prostredníctvom vedúceho postavenia tohto štátu.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 105

¹⁵⁶ Brzezinski, Z.: Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha., Mladá fronta, 1999, str. 169

¹⁵⁷ Huntington, S.: Střet civilizací, RYBKA PUBLISHERS, 2001, str. 180

2. Svetový poriadok

O medzinárodnom usporiadaní¹⁵⁸ je možné hovoriť pokiaľ dva alebo viacero štátov majú dostatočné množstvo kontaktov medzi sebou navzájom a majú dostatočný vzájomný vplyv na rozhodovanie toho druhého, aby ho prinútili konať (aspoň do istej miery) ako časť celku.¹⁵⁹ Súčasný svetový poriadok má euro-americký charakter, keďže sa vyvíjal ako produkt civilizácie zrodenej v západnej Európe, neskôr bol pod drvivým vplyvom Spojených štátov. Koncom 90-tych rokov bol prezentovaný Projekt pre nové americké storočie (PNAC). Ide o neziskovú, výlukovú organizáciu, založenú v roku 1997, ktorej cieľom je zabezpečiť podporu amerického globálneho vedenia. Lexikón Bushovej doktríny na unilaterálne ovládnutie sveta je detailne vyložený v PNAC. Možno tu vidieť ideologické, politické, ekonomické a vojenské základy americkej zahraničnej politiky v honbe za vládou nad svetom. PNAC sa o kľúčových spojencoch ako Británia vyjadruje ako o najefektívnejších a najspoľahlivejších prostriedkoch zaisťujúcich americké globálne vodcovstvo. Mierové sily opisuje ako tie, ktoré si vyžadujú americké vedenie a nie vedenie OSN, vyjadruje obavy z Európy ako budúceho možného rivala USA, volá po zmene režimu v Číne a zvýšení amerických síl v juhovýchodnej Ázii. PNAC volá po zriadení americkej vesmírnej jednotky za účelom kontroly vesmíru a totálnej kontroly internetu na zabránenie používania internetu nepriateľmi Američanov. Naznačuje, že napriek vyhrážkam vojny proti Iraku, USA zvažuje výrobu biologických zbraní. Na Severnú Kóreu, Lýbiu, Sýriu a Irán ukazuje ako na nepriateľské režimy.¹⁶⁰

PNAC požaduje armádu, ktorá je silná a pripravená čeliť súčasným a budúcim výzvam, zahraničnú politiku, ktorá odvážne podporuje americké princípy, národné vedenie, ktoré akceptuje zodpovednosť Spojených štátov. Vzhľadom k tomu, že Amerika dnes nemá žiadneho globálneho rivala, mala by byť americká stratégia namierená na zachovanie a predĺženie svojej výhodnej pozície tak ďaleko do budúcnosti, ako je to len možné. Existujú samozrejme relatívne silné štáty, ktoré nesúhlasia so súčasnou situáciou a chceli by ju zmeniť, ak by mohli, smerom, ktorý by ohrozil naše relatívne mierové, prosperujúce a slobodné podmienky, ktorým sa svet dnes teší. Uchovanie súčasnej strategickej situácie si vyžaduje globálnu vojenskú schopnosť dnes a tiež v budúcnosti. Avšak roky obmedzeného vojenského rozpočtu mali za následok erodovanie plánov Pentagonu na udržanie vojenskej prevahy

¹⁵⁸ Pojem medzinárodné usporiadanie sa považuje za synonymum svetového poriadku.

¹⁵⁹ Huntington, S. P.: Stret civilizácií. Boj kultur a proměna světového řádu., RYBKA PUBLISHERS, 2001, str.49

¹⁶⁰ Pozri: PNAC www.newamericancentury.org

v budúcnosti. S týmto na mysli sa na jar 1998 začal projekt, ktorého účelom bolo preskúmať obranný plán krajiny a jej zdrojov. Vychádzalo sa z predpokladu, že vojenské schopnosti by mali byť dostatočné na to, aby podporili americkú stratégiu, ktorej cieľom je využiť túto bezprecedentnú príležitosť. Defence Policy Guidance v roku 1992 poskytol plán na americkú prevahu, čím zabránil vzostupu veľkého rivala a vytvoril medzinárodný bezpečnostný poriadok založený na amerických princípoch a záujmoch.

Podľa neokonzervatívcov dnes majú Spojené štáty bezprecedentnú strategickú príležitosť. Nečelia žiadnej bezprostrednej hrozbe, sú požehnané bohatými a silnými spojencami v každom kúte sveta. Nachádzajú sa na počiatkoch najdlhšej ekonomickej expanzie vo svojich dejinách a americké politické a ekonomické princípy sú takmer univerzálne akceptované. Nikdy v dejinách nebol svetový bezpečnostný poriadok tak nápomocný americkým záujmom a ideálom. Podľa PNAC nukleárne zbrane ostávajú kritickým komponentom americkej vojenskej sily. Veľkosť a charakter amerických nukleárných zbraní by však nemal byť motivovaný numerickou rovnováhou s Rusmi, ale držaním americkej strategickej prevahy. Nastolenie a udržiavanie pre USA výhodného poriadku vo vitálnych regiónoch v Európe, na Strednom východe a východnej Ázii kladie na americkú armádu jedinečnú zodpovednosť. Región Európy je stabilným, avšak pokračujúca americká prítomnosť pomáha uistiť hlavné európske mocnosti, najmä Nemecko, že USA si ponechávajú v regióne svoje bezpečnostné záujmy. Toto je obzvlášť dôležité vo svetle pohybov smerom k vytvoreniu nezávislej európskej bezpečnostnej „identity“. Je dôležité, aby Amerika nebola nahradená EÚ, čím by zanechala Spojené štáty bez hlasu v otázkach európskej bezpečnosti. PNAC vychádza z presvedčenia, že Amerika by si mala udržať a rozšíriť svoju pozíciu globálneho vodcu tým, že udrží nadvládu svojich vojenských síl.¹⁶¹

Súčasný poriadok je v podstate anglosaský, keďže štáty, ktoré ho formovali, najmä Veľká Británia a Spojené štáty, patria do tej istej euroatlantickej kultúry. Z toho dôvodu môžeme považovať USA a EÚ za ústrednú oblasť. Ďalšia oblasť, mimo európskeho kultúrneho kruhu, ktorá prešla počas posledných 50 rokov obrovskými transformáciami, zachovajúc si relatívnu politickú stabilitu, je východná a juhovýchodná Ázia, nazvaná intenzívne rozvíjajúca sa oblasť. Tretia je neutrálna oblasť, zložená z mozaiky štátov Afriky, Južnej Ameriky, strednej Ázie a východnej Európy. Tieto štáty z rôznych dôvodov majú obmedzený počet politických alternatív. Napriek ich potenciálne významným geopolitickým rolám, zväčša sú oblasťou mocenských hier medzi globálnymi aktérmi. Štvrtá oblasť,

¹⁶¹ Pozri: PNAC www.newamericancentury.org

antagonistická oblasť, je zložená zo zaostalých štátov, ktoré používajú rôzne nástroje sabotáže poriadku za účelom zvýšenia svojho vplyvu v politickej dimenzii globálneho systému, alebo porušiť systém samotný. Ústredná oblasť zahŕňa (v geografickom zmysle) severnú časť euroatlantického regiónu, čiže Severnú Ameriku a západnú Európu, kde sa zrodila a vyvíjala súčasná globálna civilizácia. Vzťahy v rámci tejto oblasti a vzťahy tejto oblasti s „intenzívne rozvíjajúcou sa oblasťou“ budú z veľkej časti určovať budúcnosť sveta.¹⁶²

Súčasný svetový poriadok bol založený na projekte, ktorý vyjadruje americký prístup ku globálnym problémom. Spojené štáty vzhľadom na svoju polohu, ekonomický, ako aj politický a vojenský potenciál sú nezávislým aktérom v globálnom systéme, v úlohe hegemóna, podobne ako Veľká Británia v minulosti. Vedúce postavenie vo svete je vždy mnohorozmerné, hoci každá dimenzia môže byť prezentovaná iným aktérom. V tomto prípade americká hegemonia zahŕňa všetky dimenzie: USA sú najvyššou politickou, vojenskou a ekonomickou supervelmocou, vodca vo vedeckom výskume a inštitucionálnych inováciách, využívajúce najsilnejšieho vplyvu na kultúrne modely a štandardy, ktoré dominujú súčasným spoločnostiam bez ohľadu na ich polohu a kultúrnu príslušnosť. To môže vzbudiť nevôľu, závisť alebo nevraživosť iných národov, zatiaľ je to len americký štýl života, ktorý sa stal vzorovým modelom ich túžob.

Intenzívne rozvíjajúca sa oblasť.¹⁶³ Globálne ekonomické a geopolitické zmeny vo vývoji za posledné desaťročia naznačujú, že ťažisko v zmysle globálneho rozvoja sa začalo posúvať do pacifického regiónu a hlavne Číny a Indie. Úloha týchto dvoch štátov vo vedeckom výskume a aplikáciách moderných technológií je tiež na vzostupe, nielen ich ekonomická dynamika.¹⁶⁴

Antagonistická oblasť zahŕňa štáty a národy so zjavne negatívnymi postojmi voči existujúcemu globálnemu poriadku. Antagonizmus môže mať rôznu intenzitu, ale tiež môže byť reprezentovaný rozpoltenými postojmi. Táto oblasť sa rozkladá severne od rovníka a zahŕňa štáty Strednej Ameriky, severnej Afriky, časť Ázie, Rusko, Pakistan až po Indonéziu, s výnimkou Indie. Vlády v antagonistickej oblasti sú autoritárske, ľahko sa transformujúce na ľavicovo populistické alebo teokratické režimy. Stanoviská štátov sú

¹⁶² Kamiński, A. Z.: World Order: The Mechanics of Threats (Central European Perspective), The Polish Quarterly of International Affairs, 1/2007, str. 49-50

¹⁶³ Kamiński, A. Z.: World Order: The Mechanics of Threats (Central European Perspective), The Polish Quarterly of International Affairs, 1/2007, str. 56

¹⁶⁴ Povojnová transformácia východnej Ázie bola spustená koncom 60-tych rokov dynamickou expanziou japonskej ekonomiky, o niekoľko rokov neskôr sa pridali Južná Kórea a Taiwan a v polovici 70-tych rokov Filipíny, Malajzia a Thajsko. V 80-tych rokoch bol zaznamenaný začiatok bezprecedentného rastu, pokračujúceho do dnes, jedného z dvoch ázijských gigantov, a to Číny a v 90-tych rokoch prudký ekonomický rozvoj Indie.

neprajné, dokonca až nevraživé voči súčasnému svetovému poriadku, obzvlášť voči USA. Rozlišujeme štyri typy štátov v rámci tejto oblasti, pričom klasifikácia nemá presne vyhranené hranice, takže niektoré štáty patria do viac ako jednej skupiny a ich špecifické črty sa môžu zmeniť. Každá zo skupín predstavuje rôzne ohrozenie globálneho poriadku.

1. štáty, vlády ktorých sú neschopné kontrolovať celé svoje územie, ako napr. Sudán, Barma, Afganistan, Kolumbia a mnoho štátov strednej Afriky. Časti ich územia sú kontrolované revolučnými partizánskymi skupinami, výrobcami drog alebo vzbúrencami.
2. štáty, vlády ktorých sa vzdali kontroly nad určitými sociálnymi skupinami. Napr. Saudská Arábia, kde má vláda obmedzenú kontrolu nad hnutím Wahhabi. Tu sa pozeráme na príklad štátu, ktorý je značne efektívny, strategicky dôležitý, ale tiež prinútený tolerovať fenomén, ktorý vedie k rastu globálneho terorizmu.
3. štáty, pre ktoré je zdrojom vnútornej integrácie podpora ideologickej a politickej sabotáže voči imaginárnemu nepriateľovi, ako globálny kapitalizmus alebo americký imperializmus. Štáty vytvárajú aliancie s cieľom zvrhnúť alebo oslabiť svetový poriadok. Štáty, ktoré patria do tejto kategórie sú Kuba, Venezuela, Irán, v poslednom čase Bolívia a Rusko.
4. štáty, v ktorých vládnuce elity profitujú z podpory kriminálnych aktivít, ako v prípade Severnej Kórey, Sudánu, Barmy, Afganistanu, Abcházsku, neprípustných akoukoľvek vládou na svete. Vlády v týchto krajinách často úmyselne sa zapájajú do prania špinavých peňazí, podpory medzinárodného zločinu, pašovania drog a ľudí ako aj nezákonného obchodovania s ľuďmi, atď'.¹⁶⁵

Neutrálna oblasť predstavuje zanedbateľnú hrozbu pre Západ, kým antagonistická oblasť je neporovnateľne vážnejším zdrojom nebezpečenstva. Toto tvrdenie je doložené množstvom vzájomne súvisiacich faktorov:

1. nevraživosť voči kresťanskej (alebo západno-kresťanskej) civilizácii, hlboko zakorenenej vo ich kultúre a/alebo nevôľa bývalých kolónií voči ich bývalým materským krajinám
2. prirodzená istota, ktorá dáva ekonomickú silu, nespájanú so zmyslom pre zodpovednosť za globálnu situáciu

¹⁶⁵ Kamiński, A. Z.: World Order: The Mechanics of Threats (Central European Perspective), The Polish Quarterly of International Affairs, 1/2007, str. 61-62

3. inštitucionálna zaostalosť, chrániaca tak využitie ich zdrojov na politický a ekonomický rozvoj
4. odpor tradicionalistických komunít proti modernizácii, ktorú prináša západný vplyv
5. „americký imperializmus“ a „globálny kapitalizmus“ ako dôvody pre všetky problémy (chudoba, sociálna nerovnosť, žiadna nádej), ktoré sú v skutočnosti výsledkom zlej vlády

Štáty v tejto oblasti nie sú vojensky schopné čeliť Západu a spravidla ani tak nezamýšľajú urobiť. Taktiež robia málo pre to, aby zabránili rozšíreniu rôznych teroristických skupín a členovia ich vlád sú často zapojení do medzinárodných kriminálnych aktivít. Kým neutrálna oblasť zväčša plodí humanitárne problémy pre Západ, antagonistická oblasť ich mení na závažnejšie ohrozenia s rozšírením jadrových zbraní, porušovaním princípov medzinárodného súžitia alebo aspoň poskytovanie diskkrétnej podpory štátom, ktoré ich porušujú. Prírodné zdroje sú zdrojom ich financovania.¹⁶⁶

Súčasný medzinárodný poriadok prechádza zmenou.¹⁶⁷ To však neznamená, že medzinárodná kríza je javom výnimočným len pre 20. storočie. Systém medzinárodných vzťahov nikdy nebol štrukturálne adekvátny. Čo sa chystá spraviť svet tvárou k tejto situácii? Je dosť zrelý na to, aby pochopil nutnosť nastolenia stabilnejšieho, demokratickejšieho svetového poriadku, alebo, aby upokojil svoje svedomie, bude pokračovať v zbrojení a len rozdeľovať charitu pre zaostané krajiny? Inými slovami, vyberie sa cestou postupnej, ale nevyhnutnej reformy, alebo bude tvrdohlavo brániť status quo?¹⁶⁸

2.1. Štruktúra svetového politického systému

Štruktúry z pohľadu teórie medzinárodných vzťahov sú inštitucionálne alebo normatívne vopred dané parametre správania alebo rolí, na ktoré sa aktéri orientujú. Charakter, usporiadanie a štruktúra systému determinujú správanie a konanie aktérov.¹⁶⁹ Vo vzťahu k medzinárodnému systému existujú určité pojmy a modely, ktoré sa používajú na popis štruktúry a jeho charakteru.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Kamiński, A. Z.: World Order: The Mechanics of Threats (Central European Perspective), The Polish Quarterly of International Affairs, 1/2007, str. 63

¹⁶⁷ Pozri tiež: Lebow, R. N., Risse-Kappen, T.: International Relations Theory and the End of the Cold War, Columbia University Press, New York, 1995

¹⁶⁸ Mikuš, J. A.: Čo po zastrašovaní. Od politiky moci ku svetovému verejnému poriadku., Štúdio F, 2002, str. 7

¹⁶⁹ Pod pojmom aktér chápeme aktívneho účastníka svetovej politiky. Aktéri sa zvyčajne rozdeľujú na štátnych a neštátnych (medzivládne organizácie, medzinárodné nevládne organizácie, atď.)

¹⁷⁰ Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Dobrá voda, 2002, str. 21

Medzinárodný systém predstavuje najväčší konglomerát interaktívnych a interdependenčných jednotiek, ktoré nad sebou nemajú systémovú úroveň a konštituuje prostredie, v ktorom jednotky medzinárodnej politiky operujú. Medzinárodný systém je akékoľvek zoskupenie nezávislých politických entít, ktoré majú vzájomné vzťahy interakcie nezanedbateľnej frekvencie a podľa regulovaných procesov. Ciele, aspirácie, potreby a činnosť jednotiek v systéme sú signifikantne ovplyvnené všeobecnou distribúciou alebo štruktúrou moci v systéme, jeho pravidlami a transnacionálnymi hodnotami (sebaurčenie, autonómia). Podľa Kalevi J. Holstiho¹⁷¹ v histórii existovalo niekoľko viac alebo menej neprepojených systémov paralelne vedľa seba, v súčasnosti existuje jeden komplexný medzinárodný systém, ktorý úplne obklopuje planétu.¹⁷²

Svetový politický systém prešiel v priebehu dejín evolúciou, na počiatku ktorej bola existencia niekoľkých nezávislých a izolovaných regionálnych medzinárodnopolitických systémov, a na konci môže byť jeden globálny systém. Premeny vo svetovom politickom systéme¹⁷³ sa prejavujú zmenami niektorých jeho súčastí, pričom východiskovým nositeľom zmeny v systéme sú jeho komponenty – teda v danom prípade štáty ako hlavní aktéri svetovej politiky.¹⁷⁴ V medzinárodnej politike operujú štáty v priestore bez nadradenej autority, ktorá by ich nútila dodržiavať normy správania. Sú bez vládcu, v stave anarchie. V systéme štátov napriek tomu nepanuje úplný chaos. Existuje tu akési usporiadanie, štruktúra.¹⁷⁵

Štruktúra svetového politického systému je modelom toho, ako štáty stoja voči sebe, ako sú usporiadané či umiestnené z hľadiska pomeru ich moci. Ide o abstraktný pojem, ktorého vytvorenie je spojené s ignorovaním niektorých vzájomných vzťahov štátov s cieľom vytvoriť uvedený model. Štúdium štruktúry svetového politického systému predpokladá, že úvahy o štátoch nebudú spájané s takými charakteristikami ako je tradícia, vnútroštátny režim, či ide o štáty demokratické, totalitné alebo autoritatívne, predpokladá abstrakciu od všetkých ich charakteristík a atribútov okrem mocenského potenciálu.¹⁷⁶

Štruktúra systému medzinárodných vzťahov je jedným zo základných, hoci najťažšie definovateľných pojmov zakomponovaných do systémových výskumov predstaviteľmi neorealistickej školy. Môžeme ju vymedziť ako druh závislosti a pôsobení medzi prvkami

¹⁷¹ Bližšie pozri: Holsti, K.J.: *International Politics. A Framework for analysis.*, Prentice hall: New Jersey, 1992

¹⁷² Waisová, Š.: *Úvod do studia mezinárodních vztahů*, Dobrá voda, 2002, str. 30

¹⁷³ Pod systémovou transformáciou sa spravidla rozumie základná zmena systému prostredníctvom kvalitatívnej premeny štruktúry – napr. prechod od bipolarity k multipolarite, či nahradenie polycentrickej anarchie jednou svetovou vládou.

¹⁷⁴ Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*, EKOPRESS, 2001, str. 101

¹⁷⁵ Tokár, L.: *Premena globálneho systému – hegemonova dilema*, www.blisty.cz, 28.3.2003, <http://www.blisty.cz/2003/3/28/art13506.html>

¹⁷⁶ Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*, EKOPRESS, 2001, str. 101

systému, ktoré vedú k jeho náležitému fungovaniu. Spôsob ich usporiadania a tiež množstvo a kvalita predstavujú podstatu a charakter medzinárodného systému. Sú pre neho akousi „rekvizitou“, potrebou, ktorá ho umožňuje odlíšiť od iných systémov.¹⁷⁷ V spoločných medzinárodných systémoch, hlavne pod vplyvom silného pôsobenia vedy a techniky, spolu so závislosťou, tak druhy ako i opisy pôsobenia stavajú sa stále viac komplexnejšími a zložitejšími.¹⁷⁸

V symetrickom stave sú vzťahy medzi aktérmi reverzibilné, t.j. akcie aktéra A vedú k zodpovedajúcej akcii aktéra B a opačne. Asymetrické vzťahy vedú naopak k nerovnému vzťahu medzi aktérmi a zvyšovaniu úžitku jedného aktéra na úkor druhého aktéra. Symetria popisuje vzťah medzi aktérmi alebo skupinami aktérov na základe rovných vzťahov, t.j. za približne rovnakého rozdelenia kapacít moci. Pri symetrickom vzťahu prevažujú vzorce konania ako prostriedok tvorby politických vzťahov medzi štátmi. Asymetria popisuje stav nerovných vzťahov, kedy jedna strana disponuje väčšou či menšou kontrolou a vplyvom nad druhou stranou. V asymetrických vzťahoch často určuje spôsob rozhodovania konfliktov medzi aktérmi hrozba a nátlak. Asymetrické vzťahy môžeme pozorovať napr. pri imperiálnych štruktúrach. V asymetrickom stave dominujú vzťahy medzi centrom a perifériou, kedy centrum je schopné ovplyvňovať alebo riadiť periferiu.¹⁷⁹

Pod štruktúrou systému môžeme rozumieť tak jeho vnútornú organizáciu, ako i v ňom prevládajúce interakcie. Býva tiež stotožňovaná s kategóriou „poriadku“. Vo všetkých týchto významoch má charakter všeobecného poriadku, harmónie, ktorý zabezpečuje nezávislosť krajín, zo svojej podstaty v anarchickom medzinárodnom prostredí, prejavujúc sa zároveň kvantitatívnou i kvalitatívnou charakteristikou systému. Tvorí neodmysliteľný prvok systému, ktorý je od neho nezávislý a premenlivý. Znovu ide o jej význam v rozsahu (šírke) jednotlivého účastníka medzinárodných vzťahov alebo medzinárodného subsystému, má bezprostredný vplyv na „hrane“ role a tiež na možnosti vplyvov i pôsobení v systéme. Vlastne samotná štruktúra stanovuje dynamický model správania sa jeho prvkov, ktoré sa menia zároveň so zmenou systému.¹⁸⁰

Nerovnomerné rozdelenie moci podmieňuje počet pólov v systéme – štátov, ktoré disponujú najväčšou mocou. Správaniu ostatných sa neprípisuje veľký význam a uvažuje sa

¹⁷⁷ Pozri tiež: Waltz, K. N.: *International Structure, National Force and the Balance of World Power, International Politics and Foreign Policy. A Reader in Research and Theory.*, Free Press and Collier-Macmillan, London, 1969

¹⁷⁸ Loś-Nowak, T.: *Stosunki miedzynarodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego, Wroclaw, 2000, str.99

¹⁷⁹ Waisová, Š.: *Úvod do studia mezinárodních vztahů*, Dobrá voda, 2002, str. 24

¹⁸⁰ Loś-Nowak, T.: *Stosunki miedzynarodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego, Wroclaw, 2000, str.99

o ňom len okrajovo, pretože ich moc neurčuje podobu prostredia medzinárodnej politiky. A tak rozoznávame unipolárne, bipolárne a multipolárne systémy. Súčasná podoba je charakteristická mimoriadne nerovnou koncentráciou moci v rukách jedného štátu – USA. Rozdiel medzi USA a potenciálnymi rivalmi je taký veľký, že nám umožňuje hovoriť o unipolarite alebo hegemonii.¹⁸¹

Štruktúra svetového politického systému sa mení podľa toho, ako sa mení vzťah mocenských kapacít jednotlivých aktérov. Štruktúru politického systému predstavuje konkrétne usporiadanie aktérov v systéme podľa osy moci. Zatiaľ čo mocenská anarchia je konštantou svetového politického systému, štrukturálne rozloženie moci je jeho premennou. To vo svetovom politickom systéme v prvom rade znamená usporiadanie štátov a ich koalícií podľa ich nerovného mocenského potenciálu.¹⁸² Vestfálsky systém¹⁸³ síce predpokladá právnu rovnosť štátov spojenú s recipročným uznaním suverenity, avšak faktické politické usporiadanie zodpovedá pomeru mocí. Právna rovnosť štátov v súčasnom systéme je zakotvená i v Charte OSN¹⁸⁴. Takto deklarovaná rovnosť je však v zjavnom rozpore s faktickou nerovnosťou ich mocenského potenciálu. Štáty sú si rovné v práve vyberať si ciele svojej zahraničnej politiky a formulovať stratégie k ich dosiahnutiu, ale už vôbec si nie sú rovné v možnostiach svoje ciele a stratégie uskutočniť. V zásade možno povedať, že zákonitosti mocenskej rovnováhy v ich globálnom poňatí sa netýkajú všetkých štátov, ale len veľmocí a supervelmocí.¹⁸⁵

2.1.1. Veľmoci a supervelmoci

Z nerovnosti mocenského potenciálu štátov vyplýva aj ich odlišné postavenie v štruktúre svetového politického systému. Keďže každý štát má určitú moc, niektoré štáty majú tejto moci viac, majú veľ(kú)-moc, teda štatút veľmoci. Samotný termín „veľmoc“ sa prvý krát objavil v talianskej politike 15. storočia. Za veľmoci možno pokladať tie štáty, ktoré

¹⁸¹ Tokár, Ľ.: Premena globálneho systému – hegemonova dilema, www.blisty.cz, 28.3.2003, <http://www.blisty.cz/2003/3/28/art13506.html>

¹⁸² Pozri tiež: Hume, D.: The Philosophical Works. Of the Balance of Power., Den Totowa, London, 1975

¹⁸³ Vestfálsky systém možno definovať ako usporiadanie svetového politického systému na základe uznania suverenity, teritoriálnej integrity, právnej rovnosti štátov a nezasahovania do vnútorných vecí.

¹⁸⁴ Podľa článku 2, odstavec 1 je Organizácia spojených národov založená na zásade zvrchovanej rovnosti všetkých svojich členov. Charta OSN, 26.6.1945, San Francisco

¹⁸⁵ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 101-102

môžu zaistiť svoju bezpečnosť bez pomoci iných štátov. V tomto zmysle je len veľmoc skutočne suverénnym štátom, aktérom vestfálskeho systému.¹⁸⁶

Dôvod je jasný: každý, kto si musí vyžiadať od niekoho pomoc pri zaistiť svojej bezpečnosti, musí za túto pomoc platiť časťou svojej suverenity. Z hľadiska podoby svetového politického systému odstránenie veľmoci či objavenie sa novej veľmoci predstavuje systémovú zmenu. Systémovou zmenou tohto poriadku je i vytvorenie aliancie mocností alebo takej aliancie, ktorá má novú moc na získanie nového štatútu – pólom v štruktúre je aktér svetovej politiky, ktorým nemusí byť jeden štát, ale i skupina štátov. Je to podobné ako v prípade oligopolného trhu¹⁸⁷.

Malé štáty sú vákuom v oblasti vysokého politického tlaku. Ich život nie je daný ich silou, ale tým, že nikto sa neusiluje o ich územie, alebo tým, že majú byť zachované ako nárazníkové štáty, či ako závažie v mocenskej rovnováhe záujmov silných národov. Keď táto rovnováha zmizne, malé štáty obvykle zmiznú s ňou. Malý štát teda nie je pólom v štruktúre, ale existuje len ako súčasť vzťahu mocností, skutočných pólov štruktúry.¹⁸⁸

Po druhej svetovej vojne zdomácnel termín „superveľmoc“. Ako prvý ho systematickejšie použil W. Fox v roku 1943 v názve svojej knihy Superpowers. V tom čase si myslel, že po druhej svetovej vojne budú superveľmocami Spojené štáty, Veľká Británia a Sovietsky zväz ako mocnosti silnejšie než iné mocnosti a schopné viesť konflikt na globálnej úrovni. Neskôr začal byť používaný v súvislosti s prevažujúcou vojenskou silou USA a Sovietskeho zväzu. Obidve krajiny okrem toho, že mali globálne politické, ekonomické a obranné záujmy, prostriedky na ich dosiahnutie, mali aj vôľu ich presadzovať. Súčasne boli schopné po útoku akéhokoľvek štátu za použitia zbraní hromadného ničenia odpovedať prinajmenšom rovnakým zničujúcim odvetným úderom.¹⁸⁹

Napriek tomu, že ostatné jadrové mocnosti mali také množstvo raketovo-jadrových zbraní, ktoré im umožňovali dostatočne odstrašiť každého potenciálneho protivníka, neboli schopné odpovedať v rovine druhého odvetného úderu. Obidve krajiny sa líšili od tradičných veľkých mocností nielen absolútnou, ale aj relatívnou veľkosťou svojej vojenskej prevahy. Disponovali aj konvenčnou vojenskou silou, ktorá omnoho prevyšovala silu ostatných mocností.

¹⁸⁶ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 102-103

¹⁸⁷ Oligopol je trh, kde neprebíha dokonalá konkurencia mnohých drobných podnikateľov, ktorých prínos je taký malý, že ich rozvoj a pád nemôže ovplyvniť stav na trhu; zároveň je trhom, kde nevládne jeden monopol. Oligopol je trh s nedokonalou konkurenciou, kde pôsobí relatívne malý počet väčších firiem. Tieto firmy si spravidla uvedomujú svoju strategickú závislosť; potom v tejto situácii nasleduje buď vypočítateľný konflikt alebo dohoda, podobne ako v prípade politiky mocenskej rovnováhy.

¹⁸⁸ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 102-103

¹⁸⁹ Novotný, A.: Slovník mezinárodných vztahov, MAGNET PRESS SLOVAKIA, 2004, str. 263-264

V súčasnosti sa podstatným spôsobom zmenil obsah tohto pojmu. Z hľadiska reálneho použitia ozbrojenej sily sa okrem raketovo-jadrovej charakteristiky vojenských potenciálov dostáva do popredia aj schopnosť viesť obmedzenú konvenčnú vojnu. V nej rozhodujúcu úlohu zohráva schopnosť presunúť v krátkom čase dostatočnú vojenskú silu do akejkoľvek časti sveta a disponovať moderným letectvom schopným viesť vojnu za pomoci *zbraní s presným navádzaním*. Zatiaľ čo z hľadiska schopnosti odpovedať na jadrový útok ničujúcim odvetným úderom existujú naďalej ako superveľmoci USA a Ruská federácia, z hľadiska schopnosti viesť obmedzenú vojnu kdekoľvek na svete sú jedinou superveľmocou USA.¹⁹⁰

Superveľmoc je možné definovať ako mocnosť s globálnymi cieľmi a nástrojmi na ich dosiahnutie. Tieto kritériá je možné konkretizovať:¹⁹¹

1. Superveľmoc je štát, ktorý má globálne (príp. i kozmické) záujmy, prostriedky na ich dosiahnutie a vôľu ich hájiť. Z tohto hľadiska boli v období studenej vojny dve superveľmoci (USA a ZSSR) a dnes sú jedinou superveľmocou Spojené štáty, pretože Rusko sa zmenilo zo superveľmoci na regionálnu mocnosť.
2. Superveľmoc je štát, ktorý je po útoku ktoréhokoľvek štátu (a to aj eventuálnej nepriateľskej superveľmoci) pri použití zbraní hromadného ničenia schopný druhého, prinajmenšom podobne ničivého odvetného úderu strategických zbraní. Takého superveľmoci sú dnes dve – Spojené štáty a Ruská federácia.

Okrem superveľmocí existujú v súčasnej mocenskej štruktúre mocnosti či veľmoci nižšieho rádu a samozrejme štáty ešte slabšie. Za veľmoci nižšieho rádu sú dnes pokladané štáty, ktoré síce nie sú schopné druhého úderu, ale majú také množstvo raketovo-jadrových zbraní, ktoré umožňuje dostatočne odstrašiť každého potenciálneho protivníka. Tieto mocnosti – niekedy nazývané stredné mocnosti – majú schopnosť súťažiť so superveľmocami len v určitých oblastiach.

V mocenskej škále za strednými mocnosťami nasledujú štáty bez statusu mocnosti. Okrem superveľmocí, veľmocí a malých štátov sa niekedy hovorí aj o tzv. mikroštátoch, za ktoré bývajú pokladané štáty s menej ako jedným miliónom obyvateľov. Malé štáty a mikroštáty sa musia pri riešení otázok bezpečnosti spoliehať na vonkajšie sily či ich vybalansovanie.¹⁹²

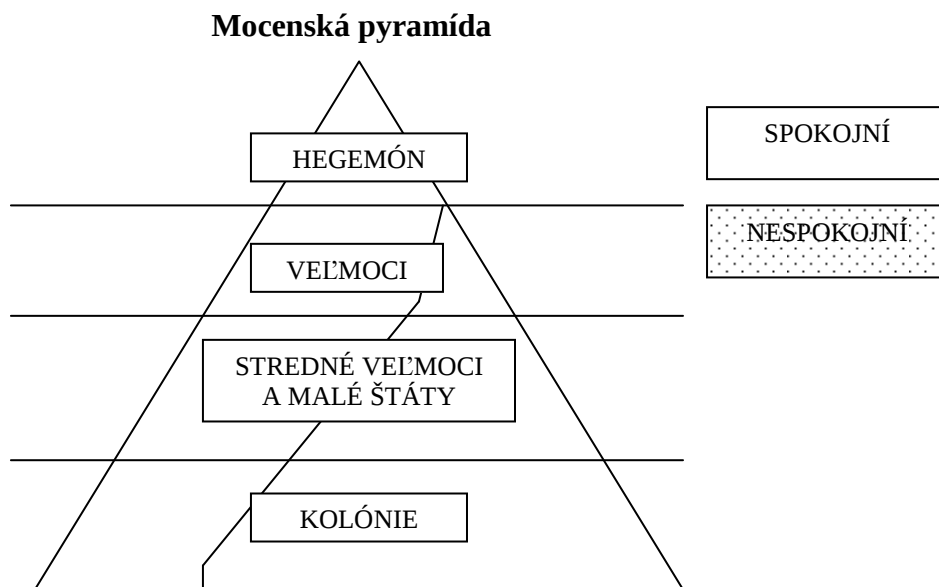
¹⁹⁰ Novotný, A.: Slovník mezinárodných vztahov, MAGNET PRESS SLOVAKIA, 2004, str. 263-264

¹⁹¹ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 102-103

¹⁹² Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 104

Z nerovnosti aktérov v medzinárodnom politickom systéme vyplýva, že štruktúra tohto systému je hierarchická. Hierarchia popisuje konšteláciu jednostranných vzťahov závislosti medzi štátmi, ktoré si možno predstaviť vo forme pyramídy. Opakom hierarchického modelu je model, kde sú vzťahy medzi štátmi rovné a rovnako hodnotné. Takýto model môže v skutočnosti len ťažko existovať, keďže hegemonne vzťahy veľmi často existujú vo vzťahu k určitému obmedzenému regiónu. Hierarchia sa, ako abstraktný model, vzťahuje predovšetkým k forme vlády a popisuje jej stav.¹⁹³

V každom svetovom politickom systéme (a to aj v systéme rovnoprávných štátov) sú niektorí aktéri mocnejší než iní – a práve títo mocnejší určujú základné vzťahy a normy správania v systéme. Spravidla ide o výslednicu stretu záujmov a potenciálov mocností. Štáty okolo hlavných mocností alebo supervelmocí sú zdrojom dôležitých funkcií pre systém: zabezpečujú pretváranie alebo zmenu štruktúry, ekonomického poriadku, sú zdrojom záujmu menších štátov o vedúcu úlohu hlavných mocností v koalícii alebo dokonca v celom systéme. Štruktúra svetového politického systému je buď oligopólna alebo hegemonická. Schéma znázorňuje ako vyzerá mocenská pyramída vo svetovom politickom systéme, jeho štruktúra.¹⁹⁴

Obr. č. 1

¹⁹³ Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Dobrá voda, 2002, str. 21

¹⁹⁴ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 104

Techniky na udržanie pozície v mocenskej pyramíde sú rôzne a možno ich kombinovať (skôr je nutné ich kombinovať):¹⁹⁵

1. Z dlhodobého hľadiska je nevyhnutné udržať alebo vytvoriť prostredie pre ekonomicko-technickú a samozrejme vojenskú inováciu.
2. Eliminovať mocenské konkurenčné centrum. Tento cieľ možno dosiahnuť dvoma spôsobmi:
 - a) Zmierenie sa s protivníkom
 - b) Preventívna vojna
3. Stiahnutie sa do výhodnejšej strategickej pozície.
4. Obmedzenie výdavkov na ríšu a jej dominantné postavenie v štruktúre.

2.1.2. Systémová rovnováha a rozptýlenie moci v systéme

Od počiatku ľudských dejín a politických usporiadaní je problém rovnováhy alebo nerovnováhy moci predmetom záujmu politikov i politických mysliteľov. David Hume nazval živelnú tvorbu rovnováhy medzi štátmi tajomstvom politiky, ale toto tajomstvo jeho epigoni ani kritici nedokázali odkryť ani v časoch, keď rovnováha ako predpoklad zachovania stability a mieru bola otázkou existencie tisícov alebo miliónov ľudských bytostí.

Pojem rovnováha¹⁹⁶ je vypožičaný z fyziky, kde označuje relatívne stály stav sústavy vzniknutý vyrovňaním vplyvov pôsobiacich na sústavu. Je to stav vyrovňovania síl a tlakov, teplôt a fáz a vyrovňovania, stabilizácie, priebehu chemických reakcií. Len z tohto povrchného popisu je však zrejmé, že verbálne a pojmové výpožičky z prírodovedy sú aspoň ako slová indikatívne používané pre medzinárodnú politiku.

Relatívne dlho sa používa pojem rovnováhy i v ekonomike, v ktorej mal označovať povahu hospodárskeho rastu, odveký ideál kolektívnej hojnosti a blahobytu. Ale v medzinárodných vzťahoch alebo politike ide tiež, a možno predovšetkým, o problém vojny a mieru za predpokladu, že je možné viesť viditeľnú hranicu medzi vojnovým a mierovým stavom.

Rovnováha politických síl na javisku medzinárodnej politiky, akokoľvek vyzerá chaoticky, je výsledkom jednaní a vyjednávaní, uzatvárania zmlúv a vykonávania dobrej vlády. Štát alebo systém sa pohybujú podľa pravidiel, ktoré je nutné poznať a pochopiť rovnako ako samotný systém. Mocenská rovnováha je teda nie len formou existencie systému

¹⁹⁵ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 112-113

¹⁹⁶ Zboril: Hledání rovnováhy sil, Mezinárodní politika, 7/2007, str. 3

alebo štátu, ale je aj úsilím politikov alebo diplomatov udržať existujúci stav vecí, obmedzovať vojenské sily rôznych aktérov medzinárodnej politiky a tiež nachádzať možnosti dvoch alebo viacerých strán žiť v pocite bezpečia.¹⁹⁷

Každý štát zaberá v štruktúre medzinárodnej politiky vďaka svojmu mocenskému potenciálu isté miesto alebo status. Zákonitosť, ktorá usporiadaním vzťahov suverénnych štátov dáva svetovému politickému systému relatívnu stabilitu sa nazýva mocenská rovnováha.¹⁹⁸ Za posledných 15 rokov bol pojem stabilita často porovnávaný so zotrvačnosťou alebo nehybnosťou. „Rovnováha“ bola niekedy porovnávaná s „rovnováhou moci“, ktorá má zreteľné miesto v diskusiách komunity medzinárodných vzťahov. Oba pojmy boli opakovane označené za „výrazy studenej vojny“ a dostali skôr negatívny vedľajší význam. „Stabilita“ sa hlavne týkala mechanických prístupov a zdalo sa, že poskytuje „kvázi istotu“. Nestabilita bola spojená so zmätkom až chaosom a neistotou. Obe, stabilita aj nestabilita, boli vnímané ako dva póly.¹⁹⁹

Rovnováha vo svetovom politickom systéme vzniká inak ako rovnováha vo vnútroštátnom systéme. Medzištátny politický systém nie je regulovaný vedomou aktivitou jedného mocenského centra, nejakého subjektu. Svetový politický systém patrí medzi systémy so skrytým regulačným mechanizmom, v ktorom sa mocenská rovnováha dosahuje stretom protikladných procesov, rôzne nasmerovaných záujmov, cieľov a zámerov štátov²⁰⁰.

Dosiahnutá rovnováha je výrazom pomeru aktivít rôznych mocenských potenciálov, snáh nezávislých štátov a ich koalícií – je vektorovým výsledkom mocenských aspirácií štátov pôsobiacich rôznymi smermi. Rovnováha vo svetovom politickom systéme sa dosahuje živelné; nie je výsledkom rozhodnutí, svetový politický systém nemá cieľovo orientované správanie. Svetová rovnováha je vedľajším produktom mocenských záujmov jednotlivých štátov usilujúcich sa v prvom rade o zabezpečenie vlastnej bezpečnosti alebo nadvlády. Túto mocenskú rovnováhu ako spôsob existencie svetového politického systému znázorňuje schéma.²⁰¹

¹⁹⁷ Zboril: Hledání rovnováhy sil, Mezinárodní politika, 7/2007, str. 3

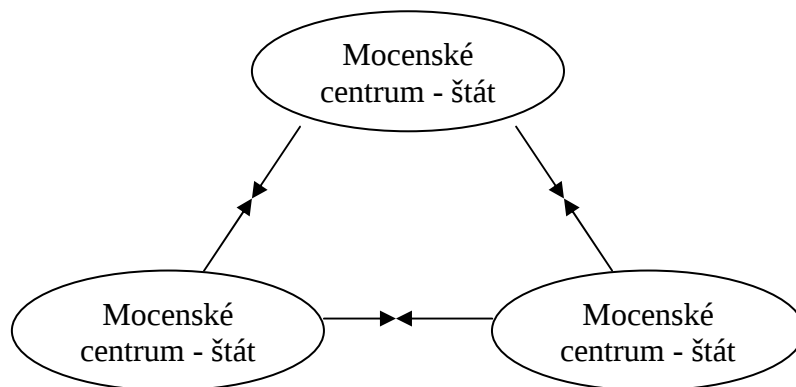
¹⁹⁸ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 9

¹⁹⁹ Riemer, A. K.: Semiperiphery States during the Post-cold war Era, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, str. 70

²⁰⁰ Rovnováha vo svetovom politickom systéme je aktuálnym prejavom procesu stretu moci štátov, dočasným stavom v reťazci nerovnovážnych stavov. Zároveň je táto rovnováha stále plná pokusov o narušenie jej aktuálneho stavu. Toto stále narušovanie aktuálneho stavu ekvilibria má svoj zdroj v nerovnomernom vývoji (teda v odlišnom raste) moci štátov. Rovnováha vo svetovom politickom systéme je dosahovaná prostredníctvom vyvažovania moci jednotlivých štátov

²⁰¹ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 9

Svetový politický systém

Obr. č. 2

Pre štáty je prvoradou podmienkou prežitia dostatočná moc, pričom samotná existencia každého štátu je spojená so sociálno-ekonomickým potenciálom. Ak sa vytvorí situácia, keď nedochádza k revolučným zmenám v štruktúre svetového politického systému, nedeje sa tak ani kvôli prevládnutiu mierovej myšlienky, ale hlavne preto, že hlavné mocnosti sú spokojné s existujúcim teritoriálnym, politickým a ekonomickým rozdelením. V opačnom prípade sa jedna alebo viacero mocností snaží o zmenu prostredníctvom nástrojov medzinárodnej politiky: vojna, diplomacia a medzinárodné právo.²⁰²

Idea mocenskej rovnováhy vychádza z podobných princípov ako klasická teória trhovej ekonomiky. Je to práve mocenská rovnováha, ktorá určuje, či je systém relatívne stabilný. Buď žiadna z veľmocí neverí, že môže niečo získať na jeho zmene, alebo systém prechádza štádiom výraznejšej nestability.

Aktér sa bude usilovať o zmenu povahy rovnováhy, a teda aj medzinárodného systému, keď bude očakávať, že získané výhody plynúce z tejto zmeny budú väčšie ako očakávané náklady vynaložené na túto zmenu. Aktér sa neusiluje o rovnováhu systému, ale o obhajobu záujmov a dosahovanie politických cieľov. Minimálnym cieľom aktéra je sebazáchova, maximálnym nadvláda v systéme. Mocenská rovnováha je vedľajším produktom mocenských ambícií štátov.²⁰³

²⁰² Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 126-127

²⁰³ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 129-130

V zásade možno rozlíšiť dvojaké používanie pojmu mocenská rovnováha:²⁰⁴

- Mocenská rovnováha sa chápe ako forma existencie systému medzinárodných vzťahov. Skôr by bolo v tomto prípade presnejšie hovoriť o rovnováhe mocí štátov vo svetovom politickom systéme ako o podmienke existencie tohto systému
- Mocenská rovnováha sa chápe ako špecifická politika štátu²⁰⁵, čo je poňatie, ktoré sa niekedy vyskytuje v slovnom spojení „politika mocenskej rovnováhy“. V tomto prípade spravidla ide o politiku, ktorá vychádza zo znalostí a predstáv o fungovaní mocenskej rovnováhy vo svetovom politickom systéme.

Politika mocenskej rovnováhy existuje v trojakej podobe:²⁰⁶

- a) Politika snažiaca sa využiť zákonitosti mocenskej rovnováhy k získaniu prevahy, nadvlády, hegemonie. Takáto politika sa nazýva politikou sily alebo vzhľadom k tomu, že sa usiluje o zmenu aktuálneho medzinárodného usporiadania vo svoj prospech, politikou imperialistickou.
- b) Politika smerujúca k udržaniu statusu quo. Motívy tejto politiky môžu byť veľmi rozdielne – od obrany v situácii vlastnej slabosti využívaním rozporov prípadných protivníkov až po politiku usilujúcu sa o mier. Takéto poňatie mieru môže byť spojené s pretekmi v zbrojení, teda k udržiavaniu svojho výsadného alebo rovnoprávného postavenia v podmienkach premeny sily. Takýto je spravidla obsah konzervatívnej politiky.
- c) Politika usilujúca sa využiť zákonitosti mocenskej rovnováhy na znižovanie hladiny rovnováhy vojenských síl a postupného odstránenia mocenskej rovnováhy ako formy existencie medzinárodných vzťahov. Táto politika sa nazýva mierovou.

Podľa neorealitov je podstatou medzinárodného systému snaha stále si konkurujúcich štátov vytvoriť a udržiavať rovnováhu moci (balance of power). Táto rovnováha moci nie je definitívna a stabilná, stále sa mení v procese dosahovania rovnováhy (balancing). Prostriedky, ktorými štáty dosahujú svoje ciele (minimálnym cieľom je prežitie, maximálnym získanie postavenia hegemóna) nie sú určované len konkrétnymi podmienkami medzinárodného systému, ale tiež vnútornými podmienkami jednotlivých štátov, t.j.

²⁰⁴ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 135

²⁰⁵ Cosimo I. Medici, florentský vladár z 15. storočia, je niekedy pokladaný za prvého štátnika, ktorý v modernej dobe pochopil logiku mocenskej rovnováhy a vedome sa ňou riadil vo svojej politike.

²⁰⁶ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 135

politickým, sociálnym a ekonomickým usporiadaním, schopnosťou mobilizovať zdroje, atď.²⁰⁷

2.2. Základné modely mocenského usporiadania

Pod pojmom mocenská štruktúra máme na mysli také usporiadanie systému, v ktorom určitý počet nezávislých veľmocí ovplyvňuje a vytvára jednotlivé vzťahy.²⁰⁸ Historická schéma vývoja svetového politického systému ukázala, že existujú tri základné modely rozptýlenia moci v systéme alebo tri základné podoby mocenskej štruktúry: multipolarita, bipolarita a hegemonia. Z uvedenej historickej schémy je viditeľná určitá tendencia kruhovej zmeny štruktúry systému od multipolarity k bipolarite a následne k hegemonii a potom znovu k multipolarite alebo bipolarite.²⁰⁹ Tieto tri podoby usporiadania mocenskej rovnováhy nemusia byť postupnými zámermi veľmocí. Cieľom mocností je čo najvýhodnejšie postavenie, čo z hľadiska umiestnenia v pyramíde moci bolo, je a bude postavenie hegemóna. Preto aj bipolarita je spravidla výsledkom úsilia o pozíciu hegemóna v multipolárnom systéme. Pretože všetky tri usporiadania štruktúry obsahujú elementy nestability, nemožno pohyb od multipolarity k bipolarite a hegemonii pokladať za ukončenie vývoja. Skôr ide o uzatváranie jedného cyklu v rozvoji systému a otváraní nového cyklu.²¹⁰

2.2.1. Multipolarita

V podmienkach multipolarity je svetový politický systém usporiadaný okolo troch alebo viacerých hlavných veľmocí, ktoré sú relatívne rovnako silné.²¹¹ Približne rovnaká sila jednotlivých mocenských centier môže byť daná buď potenciálom jednotlivých štátov, alebo ich koalícií. Bez ohľadu na význam koalície v tomto modeli každý štát sleduje vlastné ciele pri pozornom rešpektovaní existencie iných mocenských centier a sfér vplyvu.²¹²

V multipolárnom prostredí sú spojenecké zväzky pružné a sú uzatvárané medzi štátmi, ktoré majú rovnaké alebo podobné záujmy a ciele a sú približne rovnako silné. Súčasne žiadny z účastníkov zväzku nie je schopný absolútne ovládnuť medzinárodný systém alebo

²⁰⁷ Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Dobrá voda, 2002, str. 130

²⁰⁸ Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Dobrá voda, 2002, str. 22

²⁰⁹ Pozri tiež: Rosecrance, R. N.: Bipolarity, Multipolarity, and the Future, International Politics and Foreign Policy, Free Press and Collier-Macmillan, London, 1969

²¹⁰ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 106

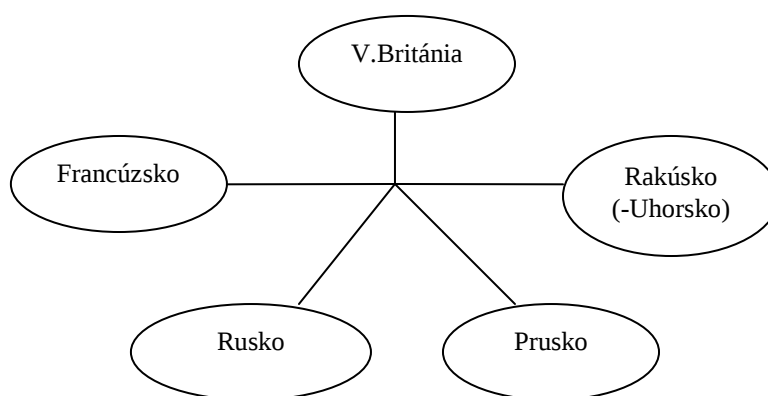
²¹¹ Pozri tiež: Kratochvíl, P.: Multipolarita jako teoretický problém, Mezinárodní vztahy, 4/2002

²¹² Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 106

jeho časť.²¹³ V multipolárnom prostredí sa aliancia neustále mení a preskupuje v snahe dosiahnuť rovnováhu v systéme a ideológia väčšinou nie je rozhodujúcim určujúcim faktorom tvorby aliancií.²¹⁴ Multipolárny systém je omnoho náchylnejší ku konfliktom ako unipolárny alebo bipolárny systém. K vojnám dochádza v prípade, keď je narušená rovnováha moci v systéme.²¹⁵

Schéma znázorňuje systém „európskeho koncertu“, ²¹⁶ ktorý je často pokladaný za takmer ideálny model multipolárneho usporiadania. Zvláštne postavenie Veľkej Británie v dobe európskeho koncertu privádza niektorých teoretikov k predstave, že špecifikom mocenskej rovnováhy v multipolárnom systéme je existencia balancéra. Samotný fakt, že balancér nemôže existovať v bipolárnej štruktúre, neznamená, že musí existovať v multipolárnej štruktúre. Podstatou multipolárnej štruktúry je existencia viac ako dvoch mocenských centier – buď s balancérom alebo bez neho²¹⁷.

Systém európskeho koncertu

Obr. č. 3

²¹³ Pozri tiež: Barša, P.: Hodina impéria. Zdroje súčasnej zahraničnej politiky USA, Masarykov univerzita v Brne, Mezinárodní politologický ústav, Brno, 2003, str. 58-71

²¹⁴ Pozri tiež: Deutsch, K. W., Singer, D. J.: Multipolar Power Systems and International Stability, International Politics and Foreign Policy, Free Press and Collier-Macmillan, London, 1969

²¹⁵ Waisová, Š.: Úvod do štúdia mezinárodných vzťahů, Dobrá voda, 2002, str. 22

²¹⁶ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 106-107

²¹⁷ Balancérom môže byť len štát, ktorý nepokladá hodnoty, ktoré sú hlavným predmetom mocenského konfliktu, za svoj životný záujem. Zároveň disponuje takou mocou, ktorá mu umožňuje rozhodnúť o výsledku konfliktu tým, že sa pridá na ľubovoľne zvolenú stranu. Balancér nevstupuje do mocenských konfliktov ako právny alebo morálny arbiter – je štátom, ktorý svojou politikou mocenskej rovnováhy sleduje vlastný záujem. Pretože nie je schopný sám pohltiť celý politický systém, plní svoju úlohu spravidla tak, že sa pridáva na stranu slabšieho – čím dotvára alebo obnovuje ekvilibrium v podobe, ktorá je pre neho výhodná.

Multipolárny svetový politický systém má mnoho podobných črt ako ekonomický oligopol. Podľa tejto analógie možno vo svetovom politickom systéme nájsť obdobu kolúzneho oligopolistického správania ekonomických subjektov na trhu. V ekonómii kolúzia znamená dohodu o kooperácii medzi firmami, ktorá by mala predchádzať vzájomne škodlivej rivalite. Kolúzia²¹⁸ firiem na trhu a aj mocností vo svetovej politike môže mať rôznu podobu – od neformálnej tichej dohody až po zmluvu o karteli či kondomíniu.²¹⁹

2.2.2. Bipolarita

V podmienkach bipolarity je svetový politický systém usporiadaný okolo dvoch mocenských centier. Tieto dva póly sú relatívne rovnako silné. Štruktúra je pomerne jednoduchá, pričom póly môžu byť tvorené buď dvoma štátmi – veľmocami alebo supervelmocami – alebo stabilnými koalíciami.²²⁰

Tieto dve približne rovnako silné veľmoci majú hegemónne postavenie (úplne ovládajú časť systému) a ich vzájomné vzťahy určujú vzťahy častí systému. S bipolaritou je spojený trend vytvárať teritoriálne uzavreté ideologické zoskupenia. V bipolárnom prostredí často spája aktérov ideológia, pričom tieto zväzky sú hierarchické a každému z nich dominuje jedna veľmoc. Výsledným vzorcom bipolárneho systému je nemenný systém aliancií, keď medzi oboma stranami takmer nedochádza ku konfliktu.²²¹

História pozná aj obdobie čistej bipolarity, aj obdobie voľnej bipolarity. V tejto štruktúre môže ísť buď o určité hierarchické usporiadanie blokov, ako aj o doplnenie bipolarity napríklad skupinou neutrálnych štátov, ale tiež medzivládnych organizácií. Samotná povaha bipolarity môže byť rôzna:

- Subjektívna bipolarita – vzniká na základe rozhodnutí skupín mocností vytvoriť proti sebe stojace bloky. Toto je prípad vzniku bipolarity koalíciami pred prvou a druhou svetovou vojnou.

²¹⁸ Uvedomelá politika mocenskej rovnováhy vyplýva z poznania zákonitostí mocenskej rovnováhy a z vedomia vzájomnej závislosti. Smeruje k zvýšeniu zisku, zníženiu neistoty, zníženiu nákladov. Ekonómovia dobre vedia, že oligopolistické firmy majú tendenciu byť vysoko novátorské vo svojom úsilí výhody na úkor svojich konkurentov. To platí aj vo svetovom systéme – žiadne dohody tohto typu neboli a nie sú večné.

²¹⁹ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 107

²²⁰ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 108

²²¹ Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Dobrá voda, 2002, str. 22

- Objektívna bipolarita – je daná bezkonkurenčným potenciálom dvoch mocností. Ide o situáciu, keď len dva štáty sú schopné samostatne zabezpečiť svoju bezpečnosť. Taká bola povaha bipolarity počas studenej vojny.²²²

2.2.3. Hegemónia / unipolarita

Hegemonické/unipolárne usporiadanie svetového politického systému predpokladá existenciu jedného mocenského centra, ktoré je výrazne silnejšie než ostatné štáty či kombinácia štátov – vlastné otázky bezpečnosti rieši samostatne, ostatné mocnosti a štáty pri zabezpečovaní svojej bezpečnosti musia v prvom rade rešpektovať jeho záujmy. Mocenská pyramída má teda vrchol v podobe jedného štátu.²²³

Unipolarita predstavuje hierarchický systém, na čele ktorého stojí jeden silný hegemon, ktorý je schopný vládnuť systému a jeho častiam. Niektorí vedci z oblasti medzinárodných vzťahov hovoria o dnešnom medzinárodnom systéme ako o systéme unipolárnom, ktorý je ovládaný jedinou svetovou veľmocou – Spojenými štátmi americkými.²²⁴

Slovo hegemon označovalo v starogréčtine moc, nadvládu, prevahu. Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN *O neprípustnosti hegemonie v medzinárodných vzťahoch* schválená v decembri 1979, vymedzuje hegemoniu ako prejav politiky štátu alebo skupiny štátov usilujúcich politicky, hospodársky, ideologicky alebo vojensky kontrolovať, podriaďovať si iné štáty, národy alebo časti sveta, alebo im dominovať.

Zo štrukturálneho hľadiska je hegénom taký štát, ktorý má autoritu a schopnosti určiť základné pravidlá svetovej politiky a ovplyvniť vôľu ostatných štátov tak, aby tieto pravidlá ctili. Hegemon je vojensky a ekonomicky najsilnejší štát, ktorý využíva svoju bezkonkurenčnú silu na vytvorenie a presadzovanie pravidiel k udržaniu existujúceho svetového poriadku a svojej vlastnej vrcholnej pozície v štruktúre systému, v mocenskej hierarchii. Hegemóna však nemožno chápať ako neobmedzeného vladára. V určitom zmysle svetový politický systém s hegénom pripomínajú oligopol s dominantnou firmou.²²⁵

²²² Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 109

²²³ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 110

²²⁴ Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Dobrá voda, 2002, str. 22

²²⁵ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 111

Objektívny pomer síl nemusí zodpovedať hierarchii prestíže medzi štátmi. Prestíž²²⁶ štátu vychádza z jeho autority, ktorá sa čiastočne opiera o jeho moc či o predstavu tejto moci a čiastočne o jeho morálnu a intelektuálnu výbavu. Na vrchole pyramídy prestíže stojí opäť oligopol mocností alebo hegemon. Pokiaľ moc vyjadruje ekonomickú, vojenskú a kultúrnu kapacitu štátu, prestíž štátu v prvom rade informuje o vnímaní týchto kapacít a ochotu využiť ju inými štátmi.²²⁷

Pokiaľ štát usilujúci sa o zmenu vo svojom postavení vo vnútri štruktúry dospeje k presvedčeniu, že jeho diplomatická prestíž nezodpovedá jeho reálnej sile, je veľmi pravdepodobné, že sa uchýli k vojne. Takýto štát sa stáva vyzývateľom, ktorý spochybňuje oprávnenosť statusu quo a útočí proti vláde hegemóna alebo vedúcej skupiny mocností alebo usporiadania v nej. Všetky veľké vojny v dejinách smerovali k výmene hegemóna v štruktúre. Len zriedkakedy prebehla výmena hegemóna bez väčšieho konfliktu²²⁸.

Hegemon môže byť za určitých podmienok zdrojom stability systému, ako je to napríklad dnes v súvislosti s výlučným ekonomickým a vojenským postavením Spojených štátov. V iných podmienkach, obzvlášť v období ústupu hegemóna z vrcholných pozícií na hrote mocenskej pyramídy, môže byť hegemonické usporiadanie pre systém destabilizujúce.²²⁹

Ak vytvorenie hegemonického štruktúry vo svetovom systéme predstavuje uzatvorenie cyklu, potom pád hegemóna z jeho výsostného postavenia spravidla znamená radikálnu premenu systému. I keď je likvidácia hegemóna výsledkom aktivity nejakého jeho mocenského rivala, samotný pád hegemóna z vrcholu mocenskej pyramídy ešte neznamená, že víťaz je schopný vytvoriť a udržať nový poriadok – že starý hegemon je hneď nahradený novým.²³⁰ S pozíciou hegemóna sa spája i istá zodpovednosť za dianie v medzinárodnej politike. Pretože stabilita systému si vyžaduje úsilie hegemóna a aj iných aktérov, je pre hegemóna výhodné oprieť svoju nadvládu o súhlas iných, nielen o mocenský nátlak.²³¹

²²⁶ Prestíž je reputácia moci, a to hlavne vojenskej moci. Aj keď je prestíž do značnej miery funkciou ekonomickej a vojenskej kapacity, dosahuje sa prevažne prostredníctvom úspešného použitia sily, a to hlavne prostredníctvom víťazstva vo vojne. Prestíž má väčšiu zotrvačnosť než moc; jej základom je spomienka na minulú vojnu, obzvlášť na hegemonickú vojnu.

²²⁷ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 105

²²⁸ Ako príklad výnimočnej mierovej zmeny hegemóna sa pravidla uvádza odchod Veľkej Británie z tejto úlohy a jej nahradenie Spojenými štátmi, avšak toto striedanie sa spája s ekonomicko-technickými charakteristikami, nie s reálnou zmenou štruktúry svetového politického systému: premene mocenských vzťahov do tejto podoby predchádzali dve svetové vojny a studená vojna.

²²⁹ Pozri tiež: Griffiths, M., O'Callaghan, T., Roach, S. C.: International Relations, 2008, str. 139-140, Hegemony

²³⁰ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001, str. 111

²³¹ Tokár, Ľ.: Premena globálneho systému – hegemonova dilema, www.blisty.cz, 28.3.2003, <http://www.blisty.cz/2003/3/28/art13506.html>

2.3. Základné znaky súčasného svetového poriadku

Stav a tendencie vývoja súčasného svetového politického systému, ktorý získal skutočne celistvú podobu až v priebehu 20. storočia, sú výsledkom dlhodobých, rôznorodých a protirečivých procesov a prejavujú sa a pôsobia rozličnými spôsobmi, pričom obsahujú aj nové podoby, ktoré sa zatiaľ vo vývoji medzinárodných vzťahov nenachádzali. Formovanie svetového politického systému (na základe uzlových bodov meniacich priebeh dejín medzinárodnej politiky) sa klasifikuje rôznym spôsobom. Poukážeme na prístup, ktorý ho rozčleňuje do piatich etáp.²³²

Prvú etapu²³³ predstavuje predmoderná etapa, ktorá sa ohraničuje časom od počiatkov civilizácie (vytvorenia štátnych útvarov) do vytvorenia vestfálskeho systému. V týchto podmienkach neexistuje jednotná svetová civilizácia a ani svetový politický systém nemá ucelenú podobu. Medzinárodné vzťahy v tejto etape nie sú navzájom prepojené v celosvetovom rozmere, ale predstavujú súhrn viacerých elementov vzťahov rôzne veľkého regionálneho rozsahu sústredených spravidla okolo veľkých štátnych útvarov, ktoré sa navzájom ovplyvňovali veľmi málo alebo len náhodným spôsobom. Hlavným cieľom konania aktérov bolo prežitie a expanzia v určitom regióne. V týchto podmienkach vynikali a rozvíjali sa elementárne formy kooperácie aktérov i konfliktov medzi nimi. Vznikla diplomacia a prvé normy regulácie správania aktérov medzinárodných vzťahov²³⁴

Druhá etapa sa spája spravidla s prvým moderným (vestfálskym) obdobím. V tomto čase vynikol celosvetový politický a ekonomický systém, ktorého centrom bola Európa. Vývoj medzinárodných vzťahov v tomto období bol spojený predovšetkým s dvomi procesmi: s premenou štátu na základného aktéra medzinárodnej politiky a s európskou kolonizáciou sveta. Práve európska kolonizácia sveta vojenskou a obchodnou expanziou, ktorá sa začala v roku 1415 a bola završená koncom 19. storočia, zjednotila svet. Za dokončenie formovania svetového politického systému podľa zásad vestfálskeho mieru sa považuje rezolúcia OSN o dekolonizácii z polovice 60. rokov 20. storočia. V tomto kontexte možno vidieť aj úvahy o konci modernej spoločnosti, o konci dejín a pod., ktoré vychádzajú z toho, že v druhej polovici 20. storočia sa končí spôsob riešenia problémov civilizačného vývoja, vrátane oblasti

²³² Škvrnda, F.: Svetová politika, Ekonóm, 2005, str. 29

²³³ Škvrnda, F.: Svetová politika, Ekonóm, 2005, str. 29

²³⁴ Pozri tiež: Goldstein, J.: International Relations, Longman, New York, 2004

medzinárodných vzťahov na tom základe, ktorý sa vytvoril v spojení s modernou (industriálnou) spoločnosťou.²³⁵

O vývoji medzinárodných vzťahov v súčasnom chápaní sa spravidla hovorí až od času Vestfálskeho mieru. Vývoj od tohto času sa charakterizuje predovšetkým v línii od situácie, ktorá vznikla v dôsledku rozpadu feudálneho (stredovekého) systému medzinárodných vzťahov v Európe koncom 14. storočia a viedla k budovaniu centralizovaných monarchií, ktoré začali prenikať do mimoeurópskeho sveta. Od konca tridsaťročnej vojny sa hlavným aktérom medzinárodných vzťahov postupne začína stávať štát, ktorý sa v 19. storočí pozvoľna mení na národný štát. Európske národné štáty v 19. storočí ovládli väčšinu sveta, ktorého súčasná podoba je ešte stále ovplyvňovaná rezíduami európskych mocensko-politických bojov najmä počas 20. storočia (dve svetové vojny, vznik a zánik svetovej koloniálnej sústavy) a konfrontáciou Východ - Západ v období po roku 1945. Málo známa je myšlienka S. P. Huntingtona o tom, že Západ nezvítazil nad svetom prevahou svojich myšlienok alebo hodnôt, ale prevahou organizovaného násillia. Ľudia západu na to často zabúdajú, kým ľudia z východu nikdy.²³⁶

Vývoj medzinárodných vzťahov od čias Vestfálskeho mieru (1648) sa rozdeľuje do troch období, ktoré sa spravidla považujú za základné etapy vývoja novodobých medzinárodných vzťahov:²³⁷

1. obdobie – od uzavretia Vestfálskeho mieru po tridsaťročnej vojne do napoleonských vojen, ktoré sa označuje aj za obdobie zrodu svetového politického systému
2. obdobie – od Viedenského kongresu po napoleonských vojnách do prvej svetovej vojny, ktoré sa označuje aj za obdobie európskeho koncertu
3. obdobie – po prvej svetovej vojne do ukončenia bipolárneho systému medzinárodných vzťahov (studenej vojny), v rámci ktorého sa vyčleňujú dve relatívne samostatné obdobia – obdobie medzi svetovými vojnami a obdobie po druhej svetovej vojne (studená vojna)

Piata etapa sa označuje ako globálna etapa vývoja medzinárodných vzťahov, ktorá vzniká na základe premeny svetového politického systému tvoreného predovšetkým štátmi na globálny systém s vlastnými cieľmi, kde sa začne prejavovať rozhodujúce pôsobenie iných aktérov ako štátov v medzinárodných vzťahoch. Vytváranie novej globálnej etapy

²³⁵ Škvrnda, F.: Svetová politika, Ekonóm, 2005, str. 29-30

²³⁶ Pozri tiež: Wallerstein, I.: The Modern World System, Academic Press, San Diego, 3 Vols.

²³⁷ Škvrnda, F.: Svetová politika, Ekonóm, 2005, str. 30

v medzinárodných vzťahoch možno spájať aj s procesmi globalizácie, ktorá prináša rad zmien aj do medzinárodnej politiky.

Predstavitelia súčasnej teórie medzinárodných vzťahov sa zhodujú v názore, že po skončení studenej vojny sa začala nová etapa medzinárodných vzťahov, ktorá sa odlišuje od predchádzajúcej etapy. Na jej charakteristiku sa používajú rôzne označenia, ktoré môžeme zaradiť do troch skupín. Označenia v prvej skupine sa snažia formálne zachovať kontinuálny pohľad na dejiny medzinárodnej politiky a súčasné obdobie ich vývoja nazývajú postbipolárnym alebo poststudenovojnovým.²³⁸ Označenia v druhej skupine zdôrazňujú novú kvalitu medzinárodnej politiky v súčasnosti. Najčastejšie zdôrazňujú hľadanie nového svetového systému, vytváranie nového svetového poriadku alebo hovoria o ére globalizácie. Tretia skupina označení má neutrálny pohľad a súčasnú medzinárodnú politiku spája predovšetkým s časovým vymedzením – medzinárodná politika (medzinárodné vzťahy) na prelome tisícročí (storočí), na začiatku 21. storočia a pod. V súvislosti s tým sa súčasná etapa medzinárodných vzťahov charakterizuje aj ako prechodné obdobie.²³⁹

Na základe zmien charakteru medzinárodných vzťahov na konci 80. rokov 20. storočia je potrebné zdôrazniť, že nenastali v dôsledku predchádzajúcej vojnovkej kataklizmy (ako napr. po napoleonských vojnách alebo po prvej svetovej vojne). Zmeny, ktoré priniesol začiatok novej etapy usporiadania medzinárodných vzťahov, sprevádzali tiež mnohé rokovania a iné politické aktivity. Boli síce uzavreté viaceré zmluvy a dohody, ktoré vychádzali z novovzniknutej situácie, neuskutočnili sa však zásadné (prelomové) rokovania hlavných aktérov medzinárodných vzťahov, na ktorých by sa exaktne a precízne určili také prelomové zásady a pravidlá usporiadania nových pomerov, ako boli stanovené na rokovaní o versailskom mieri po prvej svetovej vojne alebo v jaltských a postupimských dohodách po druhej svetovej vojne.²⁴⁰

Nová situácia v medzinárodných vzťahoch vznikla relatívne rýchlo, ale bola výsledkom dlhodobějších a hlbších procesov, ktoré mali rozličný charakter a prebiehali rozdielnymi spôsobmi a v odlišných štruktúrach. Zároveň sa zložitejšie ako v minulosti prelínajú nové a staré procesy, v dôsledku čoho vznikajú v medzinárodných vzťahoch nejasné, neurčité či ťažko vypočítateľné fenomény, ktorými sa špecificky zaoberá postmoderná teória. Za jednu z najvýznamnejších črtí novej situácie v medzinárodných vzťahoch sa považuje zvyšovanie počtu aktérov medzinárodných vzťahov. Nenarastá však len

²³⁸ Pozri tiež: Bredow von, W.: *Turbulente Weltordnung. Internationale Politik am Ende des 20. Jahrhunderts.*, Kohlhammer, 1994

²³⁹ Škvrnda, F.: *Svetová politika*, Ekonóm, 2005, str. 30-31

²⁴⁰ Škvrnda, F.: *Svetová politika*, Ekonóm, 2005, str. 31

počet aktérov, ale objavujú sa aj ich nové typy, ako i nové formy ich pôsobenia. Nemožno prehliadať ani meniaci sa charakter medzinárodného prostredia, kde viac na medzinárodné vzťahy pôsobí verejná mienka a iné sociokultúrne fenomény, ktoré vytvárajú sa realitu ovplyvňujú nielen rôznorodo, ale aj protirečivo.²⁴¹

Jednou zo základných otázok novej etapy medzinárodných vzťahov, ktorá ju umožňuje objasniť, je otázka, aký je charakter medzinárodného systému a jeho usporiadania. Súčasný charakter a usporiadanie medzinárodných vzťahov sa často spájajú s vytváraním nového svetového poriadku, čo predstavuje aj jeden z ústredných problémov svetovej politiky.²⁴²

Nová fáza formovania medzinárodného systému, ktorá predznamenalala základné črty medzinárodného systému 21. storočia, podľa niektorých autorov, začala v prvej polovici 70-tych rokov 20. storočia. Táto nová fáza bola založená na štyroch zásadných faktoch:²⁴³

1. na uvoľnení vo vzťahoch medzi oboma blokmi a väčšej polarizácii medzinárodného systému
2. na definitívnom potvrdení schopnosti vzájomného zničenia oboch blokov
3. na posilnení vzájomnej závislosti ekonomík štátov a ich politiky (ropné šoky)
4. nárast počtu neštátnych aktérov (ako napr. medzinárodné organizácie, tak nadnárodné korporácie) v medzinárodných vzťahoch a nárast ich vplyvu. Túto novú fázu medzinárodného systému označili Robert O. Keohane a Joseph S. Nye za obdobie komplexnej vzájomnej závislosti.

Obaja vedci si myslia, že v medzinárodných vzťahoch skončilo v druhej polovici 70-tych rokov 20. storočia obdobie nadradenosti vojenskej agendy (absolútny rozhodujúci vojenský stret medzi oboma ideologickými blokmi sa stal nemožným) a existuje množstvo paralelných tém medzinárodných vzťahov, ktorým chýba jasná hierarchia.

Blokáda ropných zdrojov a následný nedostatok ropy a ropných produktov ukázali, že mnohé štáty sú síce schopné zabezpečiť svoju vojenskú bezpečnosť, nie sú však schopné zabezpečiť svoju bezpečnosť v ekonomickej bezpečnosti (dostatok zdrojov, prístup na medzinárodný trh, atď.). Vďaka prehĺbovaniu vzájomnej závislosti štátov na celosvetovej úrovni sa objavili nové riziká a hrozby, ktoré vyplývajú zo samotnej interdependencie. Strata sebestačnosti štátu v akejkolvek oblasti predstavuje vitálne ohrozenie jeho existencie.

²⁴¹ Pozri tiež: Khanna, P.: The Second World: Empires and Influence in the New Global Order, Kindle Book, 2008

²⁴² Škvrnda, F.: Svetová politika, Ekonóm, 2005, str. 32

²⁴³ Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Dobrá voda, 2002, str. 153-154

Polarizácia medzinárodného systému a nárast počtu aktérov ovplyvnil hĺbku a šírku rastu vzájomnej závislosti.

Prelom rokov 1989 a 1990 vniesol do medzinárodných vzťahov zásadné zmeny, ktoré v mnohých ohľadoch transformovali základy medzinárodného systému. Rýchly rozpad bipolárneho usporiadania bol nielen pre mnohých politikov, ale aj pre vedcov v odbore medzinárodných vzťahov veľmi prekvapujúci. Koniec dlhotrvajúceho ideologického konfliktu znamenal počiatok hlbokých zmien doterajších procesov v medzinárodnom systéme a začiatok novej éry. Vzhľadom k náhlemu, a do veľkej miery nečakanému, koncu bipolárnej konfrontácie neexistovali žiadne plány na vytvorenie nového svetového usporiadania.²⁴⁴

Nový medzinárodný systém sa polarizoval, resp. regionalizoval a „rozpadol“ sa do mnohých častí, ktoré len hľadajú cesty k vzájomnej komunikácii. Definitívnym potvrdením nového obdobia v medzinárodných vzťahoch bolo rozpustenie Sovietskeho zväzu a vznik nových, respektíve obnovenie samostatných štátov na bývalom sovietskom území. V mnohých častiach sveta sa objavili nové vojnové konflikty a s konfliktami v bývalej Juhoslávii sa vojna vrátila po 50 rokoch i na európsky kontinent.

Rozpad a stroskotanie modelu štátom riadených ekonomík prehĺbili internacionalizáciu svetového hospodárstva.²⁴⁵ Nová ekonomika 21. storočia (tzv. new economic world order) je charakteristická internacionalizáciou finančných trhov a virtualizáciou hospodárskych transakcií; interdependencie v ekonomickej oblasti sme mohli sledovať už na prelome 70-tych a 80-tych rokov minulého storočia v západnom bloku, globálne rozmery však dosiahla až po skončení bipolárnej konfrontácie.

Mnohí odborníci v oblasti medzinárodných vzťahov a ekonómie si myslia, že súčasné globalizačné procesy v ekonomickej a informačnej oblasti a rozvoj autonómie ekonomických síl vedú k oslabeniu moci a postaveniu štátu v medzinárodných vzťahoch a k posilneniu vplyvu a nadradenosti ekonomických aktérov.²⁴⁶

Robert Keohane a Joseph Nye tvrdia, že zatiaľ čo komplexná interdependencia prevažovala v medzinárodnom systéme do 70-tych rokov minulého storočia, od 90-tych rokov (od prvej dekády 21. storočia) prevažuje globalizácia. Práve rast interdependencie viedol ku globalizácii. V porovnaní s interdependenciou, sa globalizácia odlišuje v dvoch charakteristikách: globalizácia predstavuje mnohopočetné spojenia a vzťahy (networks of connections, multiple relationships) a tieto mnohopočetné vzťahy sa rozprestierajú po celej

²⁴⁴ Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Dobrá voda, 2002, str. 154-155

²⁴⁵ Pozri tiež: Khanna, P.: The Second World: Empires and Influence in the New Global Order, Kindle Book, 2008

²⁴⁶ Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Dobrá voda, 2002, str. 155-156

zemeguli a predstavujú interkontinentálne prepojenie, nielen jednoduché väzby v regionálnych štruktúrach. Podľa typu tokov a spojenia môžeme rozlišovať rôzne typy globalizácie: globalizáciu bezpečnostno-politickú, environmentálnu, sociálnu, biologickú, kultúrnu, ekonomickú, atď.

Ak zhrnieme všetky vyššie menované tendencie, ktoré sa objavili v medzinárodnom systéme na počiatku 21. storočia, vidíme, že komplexnosť, vzájomná prepojenosť, prosperita a mier existujú paralelne vedľa chaotickej neistoty, nedobrovoľnej izolácie, úpadku a vojen. Budúcnosť medzinárodného systému ako systému usporiadaného, fungujúceho, prosperujúceho a mierového tak pravdepodobne najviac závisí na rozvinutí foriem globálneho riadenia (global governance), ktoré budú schopné efektívne riešiť dôsledky globalizácie. Globálne riadenie predstavuje súhrn formálnych i neformálnych procesov a inštitúcií, ktoré riadia a obmedzujú kolektívne aktivity najrôznejších aktérov v medzinárodnom systéme a sú schopné riešiť globálne problémy (životné prostredie, dostatok surovín). V medzinárodnom systéme 21. storočia vzrastie úloha medzinárodných inštitúcií, ale môžeme súčasne očakávať, že vláda a moc zostanú naďalej vo vlastníctve štátov. Pre usporiadanie medzinárodného systému zostane kľúčová moc štátu a distribúcia moci v systéme.²⁴⁷

Počas 20. storočia zoznam svetových veľmocí bol predvídateľne krátky: Spojené štáty, Sovietsky zväz, Japonsko, severozápadná Európa. 21. storočie bude iné. Čína a India sa vynárajú ako ekonomické a politické ťažké váhy: Čína má rezervy viac ako bilión dolárov vo voľne zameniteľnej mene, high-tech sektor v Indii prudko rastie a obe krajiny, uznávané jadrové mocnosti, posilňujú námorné loďstvo. Think tank americkej vlády, The National Intelligence Council, predpovedá, že do roku 2025 budú Čína a India druhou a štvrtou najväčšou ekonomikou sveta. Takýto rast otvára cestu k multipolárnej ére vo svetovej politike.²⁴⁸

Dnes je distribúcia moci vo svete veľmi rozdielna. Podľa Goldman Sachs²⁴⁹ a Deutsche Bank do roku 2010 ročný rast národného dôchodku Brazílie, Ruska, Indie a Číny spolu – tzv. krajín BRIC – bude väčší než súhrn národných dôchodkov USA, Japonska, Nemecka, Veľkej Británie a Talianska a do roku 2025 to bude dvojnásobok národného dôchodku štátov G7. Tieto trendy už boli evidentné v 90-tych rokoch a koniec studenej vojny poskytol príležitosť prispôbiť sa medzinárodným inštitúciám rastúcim mocnostiam. Každý pokus o zvýšenie vplyvu Číny, Indie a ďalších rastúcich štátov v rámci medzinárodných

²⁴⁷ Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Dobrá voda, 2002, str. 157-158

²⁴⁸ Drezner, D.W.: The New New World Order, Foreign Affairs, 2/2007, str. 34

²⁴⁹ Bližšie pozri: Goldman Sachs: Analysis of growth in the BRICs economies, <http://www2.goldmansachs.com/ideas/brics/index.html>

organizácii bude stáť iné štáty časť ich vplyvu v týchto fórach. Od týchto eventuálne stratových krajín možno očakávať blokovanie alebo sabotovanie pokusov o reformu. Hoci európske krajiny sú stále významné, ich ekonomický a demografický rast nezodpovedá ani vynárajúcim sa mocnostiam, ani Spojeným štátom.²⁵⁰

Zrútenie komunizmu sovietskeho štýlu a koniec studenej vojny uzavreli jednu etapu modernej histórie. Toto obdobie začalo európskymi zámorskými objavmi koncom 15. storočia. V makrohistorickej predstave možno prvých 400 rokov modernej histórie považovať za obdobie, v ktorom západné štáty konsolidovali svoje panstvo na celej planéte. Dvadsiate storočie môže byť interpretované ako obdobie úpadku západnej vlády, ktorá prebiehala v dvoch fázach. Prvá zahŕňala prvú a druhú svetovú vojnu a druhá fáza zahŕňala studenú vojnu. Starý svetový poriadok, v ktorom západné štáty boli v ekonomických a politických záležitostiach prvoradými aktérmi, bol nahradený novým, globálne rozloženým a multikutúrne priemyselným poriadkom, v ktorom hrá stále významnejšiu úlohu Ázia.²⁵¹

Na začiatku 21. storočia sa utápame v obavách a zmätkoch, do ktorých sa zapájajú úplne všetci. Ešte viac nás zbavujú odvahy neúspechy: neschopnosť Spojených štátov uskutočniť svetovú liberálnu utópiu, ktorú nám neustále sľubujú ich ideológovia; neschopnosť antisystémových hnutí splniť to, čo sľubovali prinajmenšom donedávna a vytvoriť tak novú spoločnosť. Stojíme tvárou v tvár neistote. Nachádzame sa v konečnej fáze existencie jedného historického systému, vo „veku prechodu“.²⁵²

Žijeme v čase, keď ani jedna veľmoc neaspiruje na násilnú zmenu svetového politického systému. Sú tým vytvorené podmienky pre pevné základy mieru. Zároveň však neexistuje nijaká rovnováha síl medzi mocnosťami. Spojené štáty majú armádu rozmiestnenú po základniach v celom svete a svoju moc používajú podľa vlastných uvážení. Medzinárodné inštitúcie, ktoré majú presadzovať medzinárodné právo, sú v kríze. A tak rastú ich náklady na zbrojenie, aj kvalita zbraní.²⁵³

V prvom desaťročí 21. storočia sužujú svet dve celkom odlišné geopolitické štiepenia, ktoré na seba navzájom pôsobia, ale majú odlišnú dynamiku. Tak tomu pravdepodobne bude i počas niekoľkých nasledujúcich desaťročí. Väčšina tých, ktorí analyzujú súčasnú svetovú situáciu, chybuje práve tým, že nevidí odlišnosť týchto štiepení. Niekedy sa tvrdí, že reálne existuje len jedno z nich, alebo že na jedinom skutočne záleží. Tieto štiepenia sú: 1. boj medzi

²⁵⁰ Drezner, D.W.: The New New World Order, Foreign Affairs, 2/2007, str. 36 a 44

²⁵¹ Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005, str. 299-300

²⁵² Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 43

²⁵³ Krejčí, O.: Politika Ruskej federácie. Revitalizácia mocnosti., Slovo, č. 30/31, 2003, http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=990&cislo=30_31/2003

Severom a Juhom, alebo medzi jadrovými a ostatnými zónami svetovej ekonomiky v podmienkach pokračujúcej ekonomickej, sociálnej a demografickej polarizácie svetového systému; 2. boj medzi duchom Davosu a duchom Porto Alegre o to, aký druh svetového systému máme kolektívne budovať.²⁵⁴

Štiepenie medzi Severom a Juhom

Dnes hrajú úlohu protagonistov Severu v severo-južnom konflikte Spojené štáty a to jednak vďaka svojej vojenskej sile, jednak vďaka značnému vplyvu v Medzinárodnom menovom fonde a Svetovej banke. Tak ako nevystupuje Sever vždy jednotne, ani Juh vždy netvorí jednotný blok. Politicky je rozdelený dvoma spôsobmi. Na Juhu existujú pri moci režimy, ktoré sú v podstate klientmi Severu, fakticky ich platenými agentmi a režimy, ktoré klientmi nie sú. Bez ohľadu na konkrétne režimy existujú tiež objektívne rozdiely medzi relatívne silnými semiperiférnymi zónami a takzvaným Štvrtým svetom (t.j. najslabšími, najchudobnejšími, najmenšími štátmi). Na Juhu samozrejme existujú veľmi veľké štáty, ktoré majú v súčasnosti alebo potenciálne reálnu geopolitickú moc – Rusko, Čína, India, Brazília, Indonézia, Kórea a ďalšie.

Štiepenie medzi Severom a Juhom je viac-menej reálne a je súčasťou základnej štruktúry kapitalistickej svetovej ekonomiky. V ekonomickom pohľade pokračuje neustála polarizácia, ktorá sa síce občas spomalí, ale vcelku rastie geometrickým radom. Sever udržuje túto štruktúru tým, že si zachováva monopol na pokročilé výrobné procesy, kontrolu nad svetovými finančnými inštitúciami, dominanciu vo svetovej vede a svetových médiách a hlavne tým že využíva svoju vojenskú moc.²⁵⁵

V zásade vyvinul Juh po roku 1970 ako mechanizmy pre zápas so Severom tri stratégie: 1. presadzovanie radikálnej odlišnosti s použitím rétoriky cudzej modernému svetovému systému, 2. priamu konfrontáciu používajúcu nástroje a rétoriku odvodenú od existujúceho svetového systému a 3. transfer obyvateľstva. Radikálna odlišnosť znamenala odmietnutie základných hodnôt Západu v modernom svetovom systéme, t.j. v podstate hodnôt osvietenectva s jeho teóriou nevyhnutného pokroku založenom na šírení sekularizácie a vzdelanosti. Hlavným argumentom hnutia radikálnej odlišnosti²⁵⁶ bolo, že

²⁵⁴ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 243

²⁵⁵ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 250

²⁵⁶ Najvýraznejšie z nich bolo hnutie vedené ajatollámom Chomejním v Iráne. Zosadilo jedného z popredných spojencov Severu v bohatom a veľkom štáte. Odsúdilo Spojené štáty ako Veľkého Satana a Sovietsky zväz ako

národnooslobodzovacie hnutia nesplnili svoj sľub, že zmenia sociálny svet a prekonajú polarizáciu svetového systému. Po druhé sa hnutia ponúkli ako predstavitelia občianskej spoločnosti proti zlyhávajúcim štátom Juhu. Tiež poskytovali materiálnu i duchovnú úľavu trpiacim, zatiaľ čo sa národnooslobodzovacie hnutia chválili nacionalistickými bojmi v minulosti. Po tretie mali hnutia radikálnej odlišnosti hlboký záujem o technické výdobytky moderného sveta a dokázali efektívne využívať všetku modernú infraštruktúru komunikácií a ostatných technológií vrátane vojenských.²⁵⁷

Takýchto silných i malých hnutí je dnes mnoho – väčšinou na Juhu, ale mnoho ich je aj na Severe. Všetky spolu vytvárajú trvalý (a do značnej miery nepredvídateľný) tlak na stabilitu pomerov, ktoré umožňujú Severu uchovávať si svoje privilegované postavenie. Tento tlak bude mať v priebehu nasledujúcich 25 až 50 rokov stále silnejšie dopady vzhľadom ku chaotickosť bojov prebiehajúcich vo svetovom systéme, ktorý sa nachádza v štrukturálnej kríze. Spomenuté hnutia sú jedným z prejavov politického chaosu, ktoré nezmiznú do tej doby, pokiaľ nebude zavŕšený prechod od nášho súčasného svetového systému k jeho nástupcovi. Zatiaľ predstavujú pre Sever trvalý vojenský problém. Druhý nástroj Juhu, stratégia priamej konfrontácie sa značne odlišuje od stratégie radikálnej odlišnosti. Dalo by sa predpokladať, že konfrontácia je úplne normálny aspekt vzťahov medzi štátmi. V skutočnosti sa ale slabšie štáty Juhu obvykle vyhýbajú konfrontácii so Severom práve preto, že sú slabšie. Mnohé z týchto konfrontácií boli vyprovokované Severom, keď chcel primäť niektorý štát Juhu, aby niečo urobil, alebo mu v niečom zabránil. Ide o priamu konfrontáciu vyprovokovanú Juhom.²⁵⁸

Posledný nástroj zo strategického zásobníku Juhu sa neodohráva vedome, ale je možno zo všetkých troch najpôsobivejší. Sociálno-ekonomická polarizácia svetového systému je sprevádzaná demografickou polarizáciou, ktorá sa stala akútnou až v posledných 50 rokoch. Faktom je, že štáty Severu neprodukujú svoje obyvateľstvo v množstve, ktoré by stačilo k obsadzovaniu všetkých potrebných pracovných miest a k udržiavaniu dostatočného počtu ekonomicky činných osôb tak, aby bolo možné udržať programy ekonomických transferov (predovšetkým sociálneho a zdravotného zabezpečenia) pre stále rastúcu časť obyvateľstva nad 65 rokov. Sever potrebuje imigrantov a potrebuje ich naliehavo. Súčasne je Juh plný ľudí, ktorí majú určité schopnosti a vzdelanie a trochu peňazí, ale ktorí nedokážu vo svojich domovských krajinách nájsť zodpovedajúce zamestnanie a príjem, a preto sa zo

Satana číslo dva. Ukázalo nám, že sa hnutie radikálnej odlišnosti môže na Juhu stretnúť s hlbokou odozvou a prejaviť veľkú politickú silu. Čo do svojej formy sa stalo vzorom pre ďalšie podobné hnutia.

²⁵⁷ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 251-252

²⁵⁸ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 253-254

všetkých síl snažia emigrovať na Sever. Hoci Sever týchto emigrantov potrebuje, rozsiahle vrstvy jeho obyvateľstva sa na nich pozerajú nepriaznivo, pretože sa boja, že imigranti ohrozia ich zamestnanie a mzdovú úroveň a že sa budú v krajinách Severu správať asociálne. Tieto protikladné tlaky majú za dôsledok, že vlády Severu zaujímajú v otázke prijímania imigrantov opakovane dvojznačné stanoviská. Potenciálnych imigrantov to podnecuje k využívaniu ilegálnych imigračných kanálov.

Dôsledkom tejto situácie, ktorá sa bude v nasledujúcich desaťročiach ďalej zhoršovať, je rozsiahla a do značnej miery ilegálna vlna imigrácie z Juhu na Sever. Aj keď existujú legálne bariéry a neustále sa posilňujú, nie sú schopné tento príval zastaviť. Ako náhle ilegálni imigranti prídu a stanú sa súčasťou bežných sociálnych sietí, vyniká tlak pre to, tak proti legalizovaniu ich postavenia. Postupom času sa tak na Severe vytvára rozsiahla vrstva osôb, ktoré sa v krajine nachádzajú, ale nemajú plné politické, ekonomické alebo sociálne práva. Nech je táto vrstva v jednotlivých štátoch Severu akokoľvek odlišná, existuje všade a naďalej rastie. Môžeme očakávať, že sa z nej stane významný zdroj vnútropolitického napätia, ktorý nielenže ovplyvní stabilitu krajín Severu, ale tiež ich schopnosť sledovať vlastné záujmy v boji medzi Severom a Juhom.²⁵⁹

Štiepenie medzi Davosom a Porto Alegre

Svetové ekonomické fórum²⁶⁰ bolo založené v roku 1971. Všeobecne je známe pod názvom Davos (Švajčiarsko), pretože sa každoročne schádza práve na tomto mieste (výnimkou bol rok 2002). Samo sa označuje za „nezávislú organizáciu usilujúcu sa o zlepšenie stavu sveta ... vytváraním vzájomných partnerstiev medzi vedúcimi podnikateľskými, politickými, intelektuálnymi a ďalšími osobnosťami za účelom definovania, prediskutovania a presadzovania kľúčových otázok globálneho programu“.

Svetové sociálne fórum²⁶¹ (SSF) sa každoročne schádza len od roku 2001.²⁶² Svoje meno dostalo podľa brazílskeho mesta Porto Alegre, ktoré bolo dejiskom jeho prvého stretnutia. Samo sa označuje za „otvorené zhromaždenie, na ktorom sa stretávajú skupiny a hnutia občianskej spoločnosti vystupujúce proti neoliberalizmu a svetu ovládanému

²⁵⁹ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 255-256

²⁶⁰ Bližšie pozri: Svetové ekonomické fórum <http://www.weforum.org/en/index.htm>

²⁶¹ Bližšie pozri: Svetové sociálne fórum http://www.forumsocialmundial.org.br/index.php?cd_language=2&id_menu=

²⁶² Bližšie pozri: Charta princípov ustanovená na prvom zasadnutí sociálneho fóra v roku 2001: <http://www.portoalegre2002.org/default.html> alebo http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=4&cd_language=2

kapitálom alebo akoukoľvek formou imperializmu, skupiny a hnutia angažované vo vytváraní planetárnej spoločnosti sústredujúce sa na ľudskú osobnosť, aby spoločne premýšľali a demokraticky debatovali o svojich ideách za účelom formulovania návrhov, výmena skúseností a vytvárania sietí pre efektívnu činnosť“.²⁶³

Prvého stretnutia v januári 2001 sa v Porto Alegre zúčastnilo okolo 20 000 účastníkov zo 117 krajín. Nasledujúce zasadnutia sa konali opäť v Porto Alegre – január 2002 (12 274 delegátov zo 123 krajín) a január 2003 (okolo 20 000 účastníkov zo 123 krajín). V januári 2004 sa po prvý krát konalo zasadnutie Svetového sociálneho fóra mimo územia Brazílie, a to v Mumbai v Indii, kde sa zišlo 74 126 účastníkov, aby prediskutovalo naliehavé otázky. Januárové zasadnutie v roku 2005 opäť prebehlo v Porto Alegre. V roku 2006 sa po prvý krát uskutočnilo zasadnutie decentralizovanou formou na troch miestach na svete. V Bamaku (Mali, Afrika - január 2006), Caracase (Venezuela, Amerika – marec 2006) a v Karáčí (Pakistan, Ázia – marec 2006). V januári 2007 rokovali delegáti SSF v Nairobi (Keňa, Afrika). Tento rok sa uskutočnilo zasadnutie v Los Angeles a v januári 2009 budú účastníci rokovať opäť v Brazílii, v Belém do Pará. Okrem zasadnutí SSF sa niekoľkokrát ročne konajú regionálne a tematické sociálne fóra v rôznych krajinách sveta.²⁶⁴

Davos sa pýši tým, že jeho členmi je viac než tisíc „najpoprednejších globálnych spoločností“. Porto Alegre sa pýši tým, že sa na ňom schádza viac ako tisíc „najrôznejších sociálnych hnutí“. Rozdiel v ich sociálnom základe je celkom zrejмый. Duch Davosu a duch Porta Alegre sú navzájom celkom protikladné. Davos vznikol ako miesto pre stretávanie sa mocných tohto sveta, ktorí sa usilujú o určitú koordináciu svojich akcií a vytvorenie normatívneho celosvetového programu. Porto Alegre vzniklo ako výzva Davosu – filozofii v jeho pozadí, jeho konkrétnym programom, jeho vízii budúcnosti. Heslo Porta Alegre znie: „Iný svet je možný“. Iný v porovnaní s čím? Zrejme so svetom, ktorý zamýšľa a uskutočňuje Davos.

Obe tieto štruktúry sú samozrejme fóra. Sú to verejné scény dúfajúce, že pritiahnu pozornosť verejnosti a dokážu ju presvedčiť. Davos je tiež miestom, kde sa môžu prejavovať konflikty vo vnútri triády, kde možno o nich hovoriť a možno ich aj zmierňovať. Je miestom, na ktorom môže sledovať svoje ciele Sever, pokiaľ možno v súčinnosti s nejakými poprednými politickými, ekonomickými a intelektuálnymi osobnosťami z Juhu. Na druhej strane Porto Alegre sa usiluje o to, aby zhromaždilo hnutia všetkých druhov – nadnárodné,

²⁶³ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 256

²⁶⁴ Zasadnutia SSF: http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=2&cd_language=2 a http://en.wikipedia.org/wiki/World_Social_Forum

regionálne, národné a miestne, ale čo je najdôležitejšie, hnutia ako z Juhu, tak zo Severu. Usiluje sa o reštrukturalizáciu svetového systému. V záležitostiach týkajúcich sa vzťahov medzi Severom a Juhom je vcelku na strane Juhu. Má ale tiež hlboký záujem o vnútorný život Severu.²⁶⁵

Napriek tomu, že činnosť Svetového sociálneho fóra je ešte len v začiatkoch, jeho výsledky sú neobyčajne bohaté. Vďaka tejto platforme uzreli svetlo sveta desiatky fundovaných návrhov na riešenie najvážnejších ekonomických, sociálnych, environmentálnych a politických otázok dneška. Čoraz viac mysliteľov sa zapája do príprav na zmenu. Hĺbka ich intelektuálneho úsilia je pritom taká pozoruhodná, že jednoznačne vyvracia neoliberálnu propagandu zhutnenú do hesla „Iná alternatíva nejestvuje“. Svetové sociálne fórum sa odvážne postavilo voči všetkým totalitárnym a redukcionistickým pohľadom na ekonomiku, rozvoj či dejiny a proti používaniu násilia ako prostriedku sociálnej kontroly štátu. Ukázalo, že kapacita pre nenásilný sociálny odpor voči procesu dehumanizácie sveta nezadržateľne vzrastá.²⁶⁶

2.4. Vplyv globalizácie na svetový poriadok

Globalizácia²⁶⁷ je spontánný, neriadený proces stále intenzívnejšej integrácie krajín sveta do jediného ekonomického systému. To je zrejme jediné kritérium, na ktorom sa zhodnú teoretici zaoberajúci sa týmto javom, bez toho, aby sa tým vzdávali možnosti do pojmu zahrnúť celé sady ďalších sociálnych, politických, kultúrnych, sociálno-psychologických atď. vzťahov súvisiacich s globalizáciou.²⁶⁸ Ide o často používaný, avšak nejasný pojem.

Z politologického hľadiska²⁶⁹ môžeme globalizáciu definovať ako proces zbližovania a relatívneho zjednocovania rozdielnych spôsobov života jednotlivých spoločností na celom svete. Ide o integráciu najmä výrobných a technologických procesov, obchodných aktivít a finančných vzťahov v rámci Európy a celého sveta. Pojem globalizácia pochádza z latinského globus, čo znamená Zem. Mnoho politikov a teoretikov poukazuje na pozitívna globalizačných tendencií, ktoré spočívajú hlavne na očakávanom zvyšovaní životnej úrovne

²⁶⁵ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 257

²⁶⁶ Chmelár, E.: Ako sa rodilo Svetové sociálne fórum, Slovo č. 39, 2002, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=3199&cislo=39/2002>

²⁶⁷ Pozri tiež: Griffiths, M., O'Callaghan, T., Roach, S. C.: International Relations, 2008, str. 131-133, Globalisation

²⁶⁸ Dlouhá, J., Dlouhý, J., Mezřícký, V.: Globalizace a globální problémy, Univerzita Karlova, Praha, 2006, str.

11

²⁶⁹ Adamová, K., Krížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.: Politologický slovník, Vyd. C.H.Beck, 2001, str. 68-69

menej vyspelých krajín a v informačnom prepojení jednotlivých štátov, prispievajúcim k rastu vzdelanosti, kultúrnosti a etickosti vzťahov medzi ľuďmi na celom svete. Iní poukazujú na negatívne stránky globalizácie a tvrdia, že prehĺbuje pocit bezmocnosti človeka voči pôsobeniu nadnárodných inštitúcií a vedie ku strate vplyvu jednotlivcov a skupín i celých národov na správu verejných vecí.²⁷⁰ Následkom toho je strata ich dôvery v účelnosť demokracie. Poukazujú aj na to, že dochádza k zániku identity štátu a občanov, k oslabeniu špecifik života jednotlivých spoločností a k ekonomickému i politickému ovládnutiu slabších štátnych útvarov silnejšími. Tieto pocity beznádeje sa odrážajú aj v rôznych radikálnych protiglobalizačných aktivitách namierených najmä proti pôsobeniu Medzinárodného menového fondu²⁷¹ a svetových inštitúcií.²⁷²

Ideologické jadro globalizácie spočíva v tom, že sa tu likviduje základná diferencia prvej moderny, a síce medzi politikou a hospodárstvom. Zo zreteľa sa stráca alebo sa obchádza centrálna úloha politiky – vytýčenie právnych, sociálnych a ekologických rámcových podmienok, medzi ktorými sa hospodárske konanie chápe ako spoločensky možné a legitímne. Zástancovia globalizácie tvrdia, že takú komplexnú stavbu ako štát, spoločnosť, kultúru, zahraničnú politiku treba viesť ako podnik. Globalizácia znamená procesy, prostredníctvom ktorých nadnárodní aktéri, ich mocenské možnosti, orientácia, identita a sieťové systémy, maria a zväzujú národné štáty a ich suverenitu.²⁷³

Globalizácia znamená aj nesvetový štát. Presnejšie, svetová spoločnosť bez svetového štátu a svetovej vlády. Rozširuje sa globálne dezorganizovaný kapitalizmus. Neexistuje totiž žiadna hegemonná moc a žiadny medzinárodný režim – ani ekonomický, ani politický.²⁷⁴

Immanuel Wallerstein bol jeden z prvých, ktorí v 70-tych rokoch začali konfrontovať sociálne vedy s otázkami globalizácie. Uviedol koncept kapitalistického svetového systému. Kapitalizmus bol preňho motorom globalizácie. Radikálne nahrádza obraz navzájom uzavretých jednotlivých spoločností protiobrazom svetového systému, v ktorom sa všetky spoločnosti, vlády, podniky, kultúry, triedy, domácnosti, jednotlivci musia umiestniť a udržať pri rozdeľovaní práce.²⁷⁵ Svetový systém, ktorý predostiera rámec pre sociálne nerovnosti vo

²⁷⁰ Pozri tiež: Kaplan, R. D.: Přicházející anarchie. Zborcení snů – svět po studené válce., Pavel Mervart, 2003

²⁷¹ MMF definuje globalizáciu ako proces, v ktorom prostredníctvom rastúceho voľného toku myšlienok, pohybu ľudí, tovarov, služieb a kapitálu dochádza k integrácii ekonomík a spoločností, rastu liberalizácie trhu a pokroku v komunikačných technológiách. Pozri: <http://www.imf.org/external/np/exr/glossary/showTerm.asp#91>

²⁷² Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.: Politologický slovník, Vyd. C.H.Beck, 2001, str. 68-69

²⁷³ Beck, U.: Čo je globalizácia, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2004, str. 22-23

²⁷⁴ Beck, U.: Čo je globalizácia, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2004, str. 25

²⁷⁵ Pozri tiež: Bauman, Z.: Globalizácia – Dôsledky pre ľudstvo, Kaligram, 2000, str. 20-21

svetovom meradle sa podľa Wallersteina presadzuje spoločne s kapitalizmom. Z tohto pohľadu je kapitalizmus podľa jeho vnútornej logiky nevyhnutne globálny.²⁷⁶

Zatiaľ čo v súčasnosti európsky kapitalizmus po páde východného bloku tvorí univerzálny ekonomický priestor, presnejšie priestor globálneho trhu, rozdeľuje ľudstvo, aj s ich terajším chápaním suverenity a pôvodu, do národných štátov a identít. Súčasne sa vo svetovom systéme zmnohonásobujú a zostrujú konflikty, pretože tento systém neprodukuje iba obrovské bohatstvo, ale aj obrovskú chudobu. Vzory globálnej nerovnosti kopírujú trojité delenie sociálneho priestoru v centre, poloperiférii a periférii, nastáva členenie sveta, ktoré integruje svetový systém plný konfliktov. Periodicky vystupujúce krízy vedú podľa Wallersteina k reštrukturalizáciám, ktoré zostrujú rozdelenie moci a nerovnosti. Súčasne stúpa pomer protirečení vo svetovom systéme. Wallerstein argumentuje tým, že univerzalizácia a prehlbovanie kapitalistickej logiky provokuje rozpory svetového rozsahu. K tomu počíta antizápadné, antimoderné, fundamentalistické reakcie, rovnako pohyb životného prostredia alebo prúdy neonacionalizmu. Vnútna logika kapitalistického svetového systému produkuje oboje: svetovú integráciu a svetový rozpad. Wallerstein je presvedčený o tom, že na konci hrozí zrušenie svetového systému.²⁷⁷

Aj Rosenau sa rozchádza s národnoštátnym myslením, avšak nie tak, že anarchiu národných štátov nahrádza svetovým systémom svetového trhu, ale tak, že rozlišuje dve fázy medzinárodnej politiky. V tomto rámci globalizácia znamená nasledovné: Ľudstvo nechalo éru medzinárodnej politiky za sebou; bolo to poznamenané tým, že národné štáty dominujú národnej scenérii, monopolizujú ju. A tak sa začalo obdobie postmedzinárodnej politiky, v ktorom sa národnoštátni aktéri musia deliť s medzinárodnými organizáciami, nadnárodnými koncernami, ako aj s nadnárodnými, sociálnymi a politickými pohybmi o globálnu scenériu a moc.

Prechod z národnej éry do postnárodnej sa, v súlade s Rosenauom, odôvodňuje po prvé vzťahmi medzinárodného politického systému a po druhé tým, že monocentrická mocenská štruktúra súperiacich národných štátov sa nahradila a stále nahrádza politickou delbou moci, kde si konkuruje, resp. kooperuje obrovské množstvo najrôznejších nadnárodných a národnoštátnych aktérov. Takže existujú dve arény globálnych spoločností, a síce spoločnosť štátov, v ktorej pravidlá diplomacie a národnej moci zostávajú kľúčovými variabilitami, a svet nadnárodnej subpolitiky, v ktorej sa pohybujú takí rozdielni aktéri ako multinárodné koncerny, Greenpeace, Amnesty International, ale aj Svetová banka, NATO,

²⁷⁶ Beck, U.: Čo je globalizácia, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2004, str. 49

²⁷⁷ Beck, U.: Čo je globalizácia, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2004, str. 50

Európska únia, atď. Rozpor medzi dvojitou svetovou spoločnosťou a teóriou svetového systému je zrejmý: Rosenau nahrádza ekonomicky „riadený“ systém svetového trhu polycentrickou svetovou politikou, v ktorej nehrajú rolu ani kapitál, ani národnoštátne vlády, dokonca ani OSN, Svetová banka, Greenpeace atď., ale všetci, samozrejme s rôznymi mocenskými možnosťami, navzájom zápasia o presadenie vlastných cieľov. Prechod on národnoštátne dominujúcej politiky až k politike polycentrickej odvodzuje Rosenau – v protiklade k Wallersteinovi – z technologickej dimenzie globalizácie a jej vlastnej dynamiky.²⁷⁸

Gilpinove²⁷⁹ vyjadrenie o globalizácii naopak skepticky nazerá po prvé na rétoriku súčasnosti a po druhé pritom zastáva pozíciu blízku ortodoxnému stanovisku medzinárodnej politiky. Argumentuje takmer jej vnútornou logikou. Gilpin však predsa vidí, že národné štáty sú v súčasnosti i do budúca viac ako kedykoľvek predtým, (z)viazané. V protiklade k Wallersteinovi a Rosenauovi prízvukuje, že globalizácia vzniká iba za určitých podmienok medzinárodnej politiky, teda že je produktom „permisívneho“ globálneho usporiadania, t.j. usporiadania medzi štátmi, ktoré to (ak vôbec) umožnia len preto, aby sa vybudovali, rozšírili a udržali závislosti a prepletenia vzťahov uprostred i medzi národnoštátnymi autoritami.²⁸⁰

Globalizácia, ak ju chápeme ako expanziu nadnárodných priestorov a aktérov, zostáva odkázaná v tomto ohľade – paradoxne – na národnoštátnu autoritu, presnejšie: na hegemonnú moc. Globalizácia predpokladá tichý súhlas na uskutočnenie globalizácie.²⁸¹ Otvorenosť, permisivita, ktorá je nutná, aby sa rozvinuli svetový trh, svetové cirkvi, svetové koncerny, svetové banky a celosvetové mimovládne organizácie, môže podľa Gilpina existovať a rásť iba v tieni odpovedajúcej štátnej koncentrácie moci. Ak vychádzame z tohto hľadiska, ktoré obhajuje primát národnoštátnej politiky voči ostatným tiežaktérom, zostáva globalizácia nutne kontingentná, čiže ohrozená; a síce v tom zmysle, že vznik a rozvinutie nadnárodných sociálnych priestorov a aktérov predpokladajú hegemonnú mocenskú štruktúru a medzinárodný politický režim. Iba to garantuje otvorenosť svetového neporiadku. Teória hegemonnej mocenskej štruktúry ako podmienka pre globalizáciu sa môže a musí konfrontovať, pretože pojem politickej suverenity, ktorý je jej základom, prostredníctvom globalizácie zastaráva. Toto je argument Davida Heldu. Ukazuje, ako prostredníctvom medzinárodných dohôd, internacionalizácie politických rozhodujúcich procesov, rastúcich

²⁷⁸ Beck, U.: Čo je globalizácia, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2004, str. 51-52

²⁷⁹ Pozri tiež: Gilpin, R.: The Political Economy of International Relations, Princeton, 1987

²⁸⁰ Beck, U.: Čo je globalizácia, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2004, str. 53-54

²⁸¹ Pozri tiež: Mezřický, V.: Globalizace, Portál, 2003

závislostí v bezpečnostnej politike, ako aj prostredníctvom národnej tovarovej dopravy a deľby práce, národnoštátna politika stráca to, čo tvorí základ jej moci: suverenitu.²⁸²

Globalizácia z pohľadu medzinárodných vzťahov je pojem, ktorý vyjadruje zatiaľ neukončený proces inštitucionalizácie vzájomnej závislosti, uskutočňovaný na základe intenzifikácie globálneho prepojovania sveta v politickej, ekonomickej, vojenskej a kultúrnej oblasti. Ako každý spoločensko-ekonomický proces má globalizácia pozitívne a negatívne dôsledky, pretože je rozporným procesom. Zahŕňa proces integrácie i fragmentizácie, homogenizácie i diverzifikácie, globalizácie i lokalizácie. Aj z tohto dôvodu neexistuje jednotná, všeobecne ponímaná definícia globalizácie.²⁸³

Z hľadiska medzinárodných vzťahov má globalizácia tieto hlavné charakteristiky:²⁸⁴

- Štát čoraz viac stráca monopol na medzinárodné vzťahy a musí súperiť s nadnárodnými činiteľmi (mnohonárodnými korporáciami, finančnými inštitúciami, médiami a mimovládnyimi organizáciami);
- Čoraz viac svetových problémov má globálnu dimenziu a táto narastajúca vzájomná závislosť de facto spochybňuje legitimitu tradičného modelu suverenity štátu;
- Mení sa medzinárodný systém, ktorý už nemožno charakterizovať len ako jednoduché medzištátne vzťahy;
- Rozširuje sa sféra medzinárodných vzťahov s ich jediným nástrojom – diplomaciou – o metódy a techniky typické pre súčasné demokracie;
- Rastie význam nepriamej stratégie, v ktorej sa využívajú obchodné spojenia, podnikateľská činnosť, globálne operujúce finančné trhy, školstvo, slobodná výmena informácií;
- Hospodárska sila má väčší vplyv a význam ako ostatné porovnateľné sily;
- Spoločne s globalizáciou napreduje aj technologická revolúcia a rastie úloha informácií

Prejavom globalizácie je i nárast netradičných nevojenských a tzv. asymetrických ohrození, pretože prináša so sebou väčšiu priepustnosť štátnych hraníc, internacionalizáciu bezpečnostných hrozieb, stieranie rozdielov medzi vonkajšími a vnútornými, vojenskými a nevojenskými druhmi ohrozenia. Rastúca spätosť jednotlivých dimenzií bezpečnosti navyše zvyšuje riziko, že nestabilita v jednej oblasti sa môže rýchlo preniesť do ďalších oblastí, čím

²⁸² Beck, U.: Čo je globalizácia, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2004, str. 54-55

²⁸³ Novotný, A.: Slovník medzinárodných vzťahov, MAGNET PRESS SLOVAKIA, 2004, str.76-77

²⁸⁴ Novotný, A.: Slovník medzinárodných vzťahov, MAGNET PRESS SLOVAKIA, 2004, str.76-77

sa zvyšuje nevyhnutnosť spoločného a účinného postupu medzinárodného spoločenstva proti ich zdrojom a pri riešení vzniknutých kríz.

Nové riziká vytvára aj technologická revolúcia možnosťou zavíriť informačné systémy, zachytiť citlivé informácie, zrušiť príkazy, vyprodukovať falošné správy, vyradiť z prevádzky identifikačné systémy a pod. To všetko vytvára možnosť paralyzovať mocenské prostriedky určitého štátu bez použitia násilia. Bezpodmienečným cieľom útoku nemusia byť ozbrojené sily, ale moderná infraštruktúra – bankový systém, systém zásobovania elektrinou a ďalšie kľúčové zabezpečovacie systémy. Moderná komunikácia a voľný prístup na medzinárodné trhy vytvárajú nové možnosti pre zločinecké organizácie, mafie a terorizmus.²⁸⁵

Všetky tieto faktory majú tendenciu konsolidovať integrované jadro vyspelých krajín, ktoré je globalizované a má prístup k technológii, pričom naďalej marginalizujú nepripojenú perifériu chudobných a niekedy nestabilných štátov, ktorých občania majú čoraz menej možností. Toto globalizované jadro, ktoré zahŕňa severnú Ameriku, Európu, Rusko, Čínu, Japonsko, Južnú Kóreu, Indiu a Austráliu, je silne prepojené ekonomicky a politicky. Na druhej strane perifériu zahŕňa časti Balkánu, Severnú Kóreu, veľkú časť Afriky (okrem napríklad Južnej Afriky) a stredozápadnú časť Južnej Ameriky.

Bližší pohľad odhalí, že nestabilita a súčasné a budúce krízy majú tendenciu vyskytovať sa v páse kontaktných oblastí medzi týmito dvoma kontrastnými geopolitickými jednotkami. Tento pás prechádza cez Európu a Áziu, na niektorých miestach zasahuje oblasti, ktoré ležia veľmi blízko pri Stredozemnom mori a území EÚ. Taktiež susedí s oblastami, ktoré sú strategicky dôležité kvôli prítomnosti zásob ropy a – osobitne v oblasti Tichého oceánu – dôležitých komunikačných tepien svetového námorného obchodu.²⁸⁶

O vyčerpávajúci prehľad jednotlivých konkrétnych problémov súčasného sveta sa pokúsil zástupca riaditeľa Svetovej banky pre Európu J. F. Rischard v knihe *Pravé poludnie*²⁸⁷. Mnohé z nich neboli vyvolané globalizáciou, ale sú dôsledkom modernizačného vývoja (moderny), sú v podstate dôsledkom zavedenia kapitalistického systému hospodárstva, rozvoja vedy a uplatnením ich technologických poznatkov vo výrobe, organizácii práce, atď. Globalizácia prispieva v mnohých smeroch k intenzifikácii týchto problémov a ich pôsobenia.

²⁸⁵ Novotný, A.: Slovník medzinárodných vzťahov, MAGNET PRESS SLOVAKIA, 2004, str.76-77

²⁸⁶ <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/slovak/art2.html>

²⁸⁷ Bližšie pozri: Rischard, J. F.: *High Noon 20 Global Problems, 20 Years to Solve Them*, Basic Books, New York, 2002

Rischarď delí globálne problémy do troch skupín:²⁸⁸

1. globálne statky, do ktorej patria: globálne otepľovanie (klimatické zmeny), odlesňovanie, nedostatok vody, znečisťovanie morí a ohrozenie biodiverzity morí, nadmerný výlov rýb
2. záležitosti vyžadujúce globálne záväzky, do ktorej patria: svetová chudoba, zachovanie mieru, prevencia konfliktov, boj proti terorizmu, vzdelanie, nebezpečenstvo svetových pandémieí, digitálna nerovnosť, predchádzanie prírodným katastrofám a zmierňovanie ich následkov
3. problémy vyžadujúce právnu reguláciu: rekonštrukcia daňového systému, technologická regulácia, obchod s drogami; obchod, investície a pravidlá voľnej súťaže; ochrana duševného vlastníctva, pravidlá elektronického obchodovania, pracovné podmienky a pravidlá migrácie

Rischarď popisuje základné dynamizujúce sily globalizácie, ale nezaznamenáva, čo je „za“ týmito silami. O to sa pokúšajú niektorí sociológovia. Základný rozdiel v ich výkladoch spočíva v tom, či hovorí o jednej „logike“ alebo o multikauzálnych „logikách“. Rozdiel vyjadruje weberovskú kontroverziu medzi ekonomickou dominanciou a pluralizmom ekonomicko-sociálno-kultúrnych výkladov.

Predstaviteľom prvého názoru je výrazne ľavicovo orientovaný Immanuel Wallerstein, ktorý rozvíja tézu, podľa ktorej prechod ku globalizácii je daný vnútornou logikou kapitalizmu. Jeho počiatky kladie do 16. storočia (iní autori vidia počiatok tejto éry už v období objavenia Ameriky). Svet kapitalistickej ekonomiky má podľa neho tri elementy:²⁸⁹

- jediný trh ovládaný princípom maximalizácie zisku
- štátne štruktúry, ktoré obmedzujú voľné pôsobenie trhu, aby sa zlepšili vyhliadky na zisk jednej alebo viacerých skupín
- privlastňovanie nadhodnoty vo vykorisťovateľskom systéme, ktoré zahŕňa ústredný priestor a periférne a semiperiférne krajiny (pôvodne kolónie, dnes rozvojové krajiny)

Predstaviteľom druhého názoru je J. Rosenau, podľa ktorého skončila éra národných štátov, ktoré sa dnes musia deliť o moc s medzinárodnými organizáciami (Medzinárodný menový fond, Svetová obchodná organizácia, Svetová banka), s nadnárodnými spoločnosťami, ako

²⁸⁸ Dlouhá, J., Dlouhý, J., Mezřický, V.: Globalizace a globální problémy, Univerzita Karlova, Praha, 2006, str. 13-17

²⁸⁹ Dlouhá, J., Dlouhý, J., Mezřický, V.: Globalizace a globální problémy, Univerzita Karlova, Praha, 2006, str. 13-17

i s transnacionálnymi sociálnymi a politickými hnutiami (Greenpeace, Amnesty International, a i.). Vzniká polycentrická politika. Svet spájajú komunikačné technológie.

Napokon z významných teórií je potrebné spomenúť teóriu svetovej rizikovej spoločnosti, označenia, ktorého autorom je U. Beck. Uvádza, že k vedomiu globálnosti prispievajú ekologické šoky (napr. v roku 2005 hurikán Katrina, ktorý spôsobil zatopenie New Orleansu). Podľa autora tejto teórie v dôsledku novej situácie možno vznikne vedomie spoločného osudu, ktoré by mohlo vyvolať kozmopolitné chápanie ľudského postavenia vo svete a vyústi do zrušenia hraníc medzi človekom, zvieratom a rastlinou.²⁹⁰

Ak sa bude globalizácia prejavovať tak ako doposiaľ, bude podľa názoru J. Stiglitzu predstavovať okliešťovanie slobôd, čo bude vzbudzovať odpor zvlášť u tých, ktorí sa cítia diskriminovaní. Na jednej strane globalizácia uvažovania o demokracii a občianskej spoločnosti zmenila spôsob myslenia ľudí, globálne politické hnutia dosiahli odpustenie dlhov a uzavretie zmluvy o nášlapných mínach, milióny ľudí dosiahli vyššiu životnú úroveň, globalizácia pomohla krajinám nájsť nové odbytové trhy pre svoje výrobky. Na druhej strane však miliónom ľudí neprinesla nič. Mnohí sú na tom ešte horšie, pretože vplyvom úbytku pracovných miest prišli o prácu a časť životných istôt. Tvárou v tvár nekontrolovateľným silám rástol ich pocit bezmocnosti. Pokiaľ sa bude globalizácia aj naďalej presadzovať takýmto spôsobom a nepoučíme sa z vlastných chýb, potom nielenže nebude napomáhať rozvoju, ale bude naopak prehlbovať biedu a nestabilitu. Bez nevyhnutných reforiem bude odpor voči globalizácii silnieť a spolu s ním vzrastie aj pocit znepokojenia.²⁹¹

Podľa Samuela Huntingtona globalizácia znamená prudký nárast interakcií medzi jednotlivcami, korporáciami, vládami, nevládnymi organizáciami a ďalšími entitami, zvyšovanie počtu a veľkostí nadnárodných korporácií, investujúcich, produkujúcich a uvádzajúcich svoj tovar v prostredí globálnych trhov a pribúdajúcich medzinárodných organizácií, režimov a regulácií.²⁹²

Transnacionalistické postoje a ich nositelia sa delia do troch kategórií: univerzalistické, ekonomistické a moralistické. Univerzalistický prístup je vo svojej podstate americký nacionalizmus a exepcionalizmus dotiahnutý do svojich konečných dôsledkov. V tomto poňatí je Amerika výlučná nie pre svoju jedinečnosť, ale preto, že sa stala „univerzálnym národom“. Stala sa univerzálnym prijatím ľudí z najrozmanitejších kútov sveta a širokým prijatím americkej populárnej kultúr a amerických hodnôt inými kultúrami. Rozdiel

²⁹⁰ Dlouhá, J., Dlouhý, J., Mezřícký, V.: Globalizace a globální problémy, Univerzita Karlova, Praha, 2006, str. 13-17

²⁹¹ Stiglitz, J.E.: Jiná cesta k trhu. Hledání alternativy k současné podobě globalizace, Prostor, 2003, str. 384-385

²⁹² Huntington, S.P.: Kam kráčíš, Ameriko?, RYBKA PUBLISHERS, Praha, 2005, str. 269-270

medzi Amerikou a svetom sa zotiera v dôsledku súčasného postavenia Ameriky ako jedinej ostávajúcej globálnej supervelmoci. Ekonomický prístup sa zameriava na ekonomickú globalizáciu ako na transcendentnú silu, pod náporom ktorej sa strácajú národné hranice, splývajú národné ekonomiky do jedného globálneho celku a rýchlo upadá autorita a funkčnosť národných vlád. Tento názor je rozšírený medzi exekutívou nadnárodných korporácií, významných nevládných organizácií a ďalších podobných asociácií pôsobiacich na transnacionálnej úrovni. Moralistický prístup zobrazuje patriotizmus a nacionalizmus ako negatívne sily a jeho stúpenci argumentujú, že medzinárodné právo, inštitúcie, procedúry a normy sú eticky nadradené právam, inštitúciám, procedúram a normám individuálnych štátov. Závazok k ľudstvu je vyšší ako záväzok k národu. Tento názor prevažuje medzi intelektuálmi, akademikmi a novinármi.²⁹³

Pojem globalizácie býva neodlučiteľne spájaný s činnosťou niekoľkých mnohonárodných obchodných a politických inštitúcií. Sú nimi Svetová banka, Medzinárodný menový fond, OSN a NATO. Popri týchto najväčších organizáciách existujú ešte menšie, lokálnejšie organizácie alebo inštitúcie zaoberajúce sa konkrétnymi problémovými oblasťami.²⁹⁴

²⁹³ Huntington, S.P.: Kam kráčiš, Ameriko?, RYBKA PUBLISHERS, Praha, 2005, str. 270-271

²⁹⁴ <http://global-info.szm.sk/index.html>

3. Aktuálne problémy utvárania svetového poriadku po skončení studenej vojny

3.1. Centrá moci na začiatku 21. storočia

Vývoj svetovej ekonomiky po 2. svetovej vojne viedol k postupnému sformovaniu troch centier,²⁹⁵ tzv. triády – európskeho (EHS, EZVO), amerického a japonského centra.²⁹⁶ Najviac obyvateľov a tým pádom i najväčší vnútorný trh má Európska únia, ktorá v roku 2006 zavŕšila ďalšiu etapu svojho rozširovania. 27 členských štátov v súčasnej dobe tvorí jedinečné integračné zoskupenie, ktoré disponuje vnútorným trhom predstavujúcim 454 miliónov obyvateľov. Spojené štáty majú približne 300 miliónov obyvateľov a pokiaľ započítame aj populáciu Kanady a Mexika, s ktorými USA vytvárajú postupne užšie centrum v rámci pásma voľného obchodu NAFTA, je počet obyvateľov porovnateľný s EÚ. USA však disponujú viac než dvojnásobnou rozlohou oproti EÚ a tiež obrovským nerastným bohatstvom, ktorému môže EÚ len ťažko konkurovať.

Hoci je ekonomický potenciál EÚ porovnateľný s americkým, alebo dokonca v niektorých ukazovateľoch väčší, jej politický vplyv zostáva podstatne menší. V rámci heterogénnej EÚ, i keď je tu viditeľná snaha o spoločné postoje a akcie v rámci Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, dochádza občas k pokusom ochrániť výsostné záujmy jednotlivých členských krajín, čím zostáva v medzinárodnom merite nie celkom hodnoverným partnerom. Heterogénnosť v politicko-ekonomických názoroch EÚ býva nazývaná „hospodárskym obrom alebo politickým trpaslíkom“.²⁹⁷ Heterogénnosť európskeho centra so všetkými jeho ekonomickými i neekonomickými súvislosťami a dôsledkami, a z toho vyplývajúce kultúrno-civilizačné rozmanitosti, tvoria dominantnú charakteristiku tohto centra. V tom je kľúčová odlišnosť od ekonomicko-politickej a inštitucionálnej rovnorodosti amerického centra. Heterogénnosť európskeho centra je do istej miery pozitívne prekonávaná komplexnými integračnými procesmi v rámci EÚ, zahŕňajúcimi ekonomickú, sociálnu, technologickú a politickú oblasť.²⁹⁸

²⁹⁵ Cihelková, E. a kol.: Vnější ekonomické vztahy Evropské unie, C.H.Beck, Praha, 2003, str. 139

²⁹⁶ Na začiatku 21. storočia môžeme konštatovať, že Japonsko už do svetovej politiky a poriadku vstupuje len okrajovo. Rovnako z ekonomického pohľadu je Japonsko na ústupe na úkor čoraz viac sa presadzujúcej Číny.

²⁹⁷ Cihelková, E. a kol.: Vnější ekonomické vztahy Evropské unie, C.H.Beck, Praha, 2003, str. 139

²⁹⁸ Cihelková, E. a kol.: Světová ekonomika – základní rysy a tendence vývoje, VŠE, 2004, str. 104-105

Medzi hlavné ciele Európskej únie už od počiatku patrí ekonomický rast, rast konkurencieschopnosti a zamestnanosti. Pokiaľ tieto hlavné ciele spojíme s princípom solidarity, javí sa heterogénnosť v pozitívnom svetle tým, že vyspelejšie štáty pomohli v rámci integrácie ekonomickému rozvoju tým menej vyspelým a Európska únia tak získava na svojej ekonomickej sile ako celok. Čím je toto centrum ekonomicky silnejšie, tým je jeho váha vo svetovej ekonomike dôležitejšia. Na druhej strane táto integrácia prináša množstvo problémov. Ide hlavne o spory v názoroch jednotlivých členských krajín, ktoré sa snažia brániť svoje národné záujmy. To do určitej miery brzdí a oslabuje Európsku úniu ako celok, pretože mnohokrát sú tieto spory veľmi ostré.²⁹⁹

Je tiež otázkou, či sú pre EÚ vhodné všeobecné koncepty rastu typu Lisabonská stratégia, keď jednotlivé členské štáty i napriek viditeľnému posunu stále fungujú na rozdielnych ako politických, tak ekonomických princípoch. Potenciál Európskej únie sa ešte viac posilnil rozšírením o nových členov zo strednej a východnej Európy. Zväčšil sa počet obyvateľov a rozšíril sa vnútorný trh. Čo sa týka ekonomickej úrovne EÚ ako celku, klesol priemerný HDP na obyvateľa. Na druhej strane sa EÚ stala najsilnejším centrom, čo sa týka podielu na svetovom HDP. Z dlhodobého hľadiska však Európska únia má obrovský potenciál. Je ale otázne či sa jej podarí ho využiť. Európska únia významnou mierou ovplyvňuje vývoj svetovej ekonomiky a patrí medzi jej tri najdôležitejšie a najvyspelejšie ekonomické centrá. Je nutné poznamenať, že úloha Japonska sa v tejto triáde bude zrejme i naďalej oslabovať a v priebehu niekoľkých desaťročí bude toto centrum nahradené novým, čínskym centrom.³⁰⁰

Viac ako 40 rokov je Japonsko ochraňované americkými nukleárnymi a konvenčnými silami a jeho morské trasy americkým vojenským námorníctvom. Japonsko bolo schopné presmerovať svoje národné sily z vojenskej expanzie a výdavky svojich zdrojov na obranu na snahu o trvalý ekonomický rast, hlavne na vývozné trhy. Tento úspech nemohol byť dosiahnutý bez samotného príspevku ľudí k podnikaniu, kontroly kvality a usilovnej práce, ale tiež určitých zvláštnych faktorov: stláčanie jenu na umelo nízku úroveň niekoľko desaťročí za účelom podpory exportu; oficiálne aj neoficiálne obmedzenia na nákup importovaných zahraničných výrobkov (samozrejme nie životne dôležitých základných surovín potrebných v priemysle); a existencia liberálneho medzinárodného obchodného poriadku, ktorý vytváral

²⁹⁹ Tvrdon, M.: Evropská unie ve světové ekonomice na prahu 21. století, Zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov, Vydavateľstvo Ekonóm, 2005, str. 852

³⁰⁰ Tvrdon, M.: Evropská unie ve světové ekonomice na prahu 21. století, Zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov, Vydavateľstvo Ekonóm, 2005, str. 853-854

málo prekážok japonským výrobkom, a ktorý ostal otvorený napriek vzrastajúcemu zaťaženiu zo strany Spojených štátov. Preto za posledné štvrtstoročie Japonsko bolo schopné využiť všetky výhody premeny na globálneho ekonomického giganta, ale bez akejkol'vek politickej zodpovednosti a teritoriálne nevýhody, ktoré malo historicky vyplývať z takéhoto rastu.³⁰¹

Odborníci vidia viaceré smery, ktorými sa Japonsko v budúcnosti môže uberať, v závislosti od faktorov ako rastúci vplyv Číny, obnovenie sily Japonskej ekonomiky, úroveň vplyvu USA v regióne či vývoj situácie v Kórei a na Taiwane. Predpokladá sa, že Japonsko sa v určitom momente bude musieť rozhodovať buď pre úlohu protihráča rastúceho vplyvu Číny alebo pre oportunistickú politiku smerom k Číne.³⁰²

Henry Kissinger tvrdí, že medzinárodný systém 21. storočia bude tvoriť najmenej šesť hlavných mocností, a to Spojené štáty americké, Európska únia, Čína, Japonsko, Rusko a pravdepodobne India, rovnako ako množstvo stredne veľkých a menších krajín.³⁰³

BRIC³⁰⁴ je skratka, ktorú v roku 2003 vymyslela investičná banka Goldman Sachs³⁰⁵ pre skupinu rozvíjajúcich sa štátov: Brazíliu, Rusko, Indiu a Čínu. Zámerom banky bolo upriamiť pozornosť na ekonomiky týchto štátov, u ktorých sa dá počas nasledujúcich 20 rokov očakávať vysoký hospodársky rast a investorom môžu ponúknuť výnimočnú návratnosť kapitálu.³⁰⁶

Goldman Sachs sa pri svojom hodnotení opiera najmä o ekonomické ukazovatele: veľmi vysoký hospodársky rast a existenciu niečoho mimoriadneho, čo v rámci komparatívnych výhod dáva krajine dodatočný potenciál. Brazília ponúka lacné komodity a pracovnú silu, Rusko vlastní obrovské uhl'ovodíkové ložiská, India má rozvinutý softvérový a farmaceutický priemysel a po anglicky hovoriacu pracovnú silu a napokon Čína je najľudnatejšou krajinou sveta. Ďalšou perspektívou týchto krajín je rýchly rast strednej vrstvy obyvateľstva, čo následne znamená aj rozšírenie radov spotrebiteľov.³⁰⁷

Ekonomický rast vymenovaných krajín je už teraz neprehliadnuteľný. Prejavuje sa posilňovaním národných mien, obrovským prílevom zahraničného kapitálu, vysokými

³⁰¹ Kennedy P.: The Rise and Fall of the Great Powers, Vintage Books, 1989, str. 459

³⁰² Domanická, A.: Zmeny geopolitického horizontu v dôsledku rastu vplyvu nových mocností, Zborník príspevkov z 5. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov, Vydavateľstvo Ekonóm, 2006, str. 112

³⁰³ Kissinger, H. A.: Diplomacy, New York, Simon & Schuster, 1994, str. 23-24

³⁰⁴ Horbulák, Z.: BRIC: Nakoľko zaväžia dejiny?, Zahraničná politika, 4/2006, str. 5-6

³⁰⁵ Bližšie pozri: Goldman Sachs: Analysis of growth in the BRICs economies,

<http://www2.goldmansachs.com/ideas/brics/index.html>

³⁰⁶ Z politického hľadiska sa v súčasnosti Brazília ani India takmer vôbec neprejavujú. Napriek tomu, že zatiaľ nemajú silnú politickú pozíciu, odborníci predpokladajú, že tým, že vzrastie ich ekonomická sila, môže v budúcnosti dôjsť k významnému rastu ich politickej moci.

³⁰⁷ Bližšie pozri: OECD Employment Outlook, 2007 Edition, str. 2

aktívami v zahraničnom obchode a tiež vysokým rastom HDP. Ich hospodársky rozmach sa prirovnáva k Spojeným štátom z druhej polovice 19. storočia alebo povojnovému Nemecku a Japonsku. Goldman Sachs³⁰⁸ poukazuje aj na spoločné neduhy BRIC-u, akými sú politická nestabilita, korupcia a nedostatočne vyvinutý hospodársky a právny systém. Spoločným problémom je aj devastácia prírody. Na základe vymenovaných faktov investičná banka odporúča tieto krajiny pre investície s dlhodobou perspektívou, ktoré by počas štyridsiatich rokov mohli priniesť nadpriemerné zhodnotenie.³⁰⁹

3.1.1. USA

Pred 50-timi rokmi bola hegemonia USA vo svetovom systéme založená na kombinácii výrobnej efektivity, ktorá ďaleko presahovala efektívnosť ktoréhokoľvek súpera, celosvetového politického programu, vrele podporovaného spojencami USA v Európe a Ázii, a vojenskej prevahy. Teraz majú americké podniky, pokiaľ ide o efektívnosť výroby, vo svete množstvo konkurentov, hlavne v krajinách svojich najbližších spojencov. Dôsledkom je, že svetový politický program Spojených štátov sa už nestretáva s tak vreloú podporou a je často otvorene spochybňovaný dokonca i spojencami, obzvlášť v situácii po zániku ZSSR. Spojeným štátom zatiaľ zostáva vojenská nadradenosť.³¹⁰

Spojené štáty sa samy považujú za jedinú supervelmoc svetového systému v 21. storočí. Tento obraz samých seba je založený predovšetkým na vojenskej moci USA, ktorá ďaleko presahuje moc ktorejkoľvek inej krajiny a dokonca i niekoľkých krajín dohromady. To, čo si o Spojených štátoch myslia elity, ktoré v nich rozhodujú určuje priority vlády USA v ekonomickej oblasti. A vlády, bez ohľadu na svoje opačné oficiálne prehlásenia, samozrejme do značnej miery určujú, na čo sa bude klásť dôraz v hospodárskom rozvoji, a to jednak priamo svojou mocou spotrebiteľa, jednak nepriamo svojou daňovou a regulačnou politikou.³¹¹

Supervelmoc, ktorá svoj nárok na svetovú nadvládu opiera výhradne o vojenskú silu, musí a bude klásť dôraz na trvalé investície do vojenskej techniky. Z hľadiska dlhodobého ekonomického vývoja je však vojenská technika vedľajšou cestou. Je nepochybné, že vždy existujú možnosti uplatniť to, čo bolo vyskúmané a vynájdené vo vojenskej oblasti, tiež

³⁰⁸ Pozri tiež: Goldman Sachs: BRICs and Beyond, <http://www2.goldmansachs.com/ideas/brics/book/BRIC-Full.pdf>

³⁰⁹ Horbulák, Z.: BRIC: Akoľko zaväžia dejiny?, Zahraničná politika, 4/2006, str. 5-6

³¹⁰ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 180

³¹¹ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 246

v iných oblastiach. Ale hoci sú tieto vedľajšie prínosy akokoľvek reálne, sú menšie, než keby sa rovnaké peniaze vložili do vytvárania väčšieho množstva dlhodobu produktívnych podnikov.³¹² Jedným zo spôsobov, ktorými sa Spojené štáty snažia udržať svoju vojenskú nadradenosť, je odradzovanie všetkých ostatných od podobných aktivít, hlavne v oblasti špičkových technológií. To platí v neposlednej miere pre západnú Európu a Japonsko. Je však pravda, že ani západná Európa, ani Japonsko nejavia prílišný záujem o to, aby v tejto oblasti Spojeným štátom vážne konkurovali. Naopak majú v úmysle venovať na ozbrojené sily omnoho menšiu časť svojich národných rozpočtov ako v súčasnej dobe, tak v budúcich desaťročiach. Dôsledkom tlaku Spojených štátov a vlastného smerovania západnej Európy a Japonska je, že tieto dve strediská nie sú a nebudú schopné vojensky konkurovať Spojeným štátom, ale chcú a budú si tvrdo konkurovať vo všetkých druhoch prísne ekonomických inovácií. Skutočnosť, že západná Európa a Japonsko prisudzujú omnoho vyššiu prioritu nevojenskému vývoju, sa im pravdepodobne v nasledujúcich 20 až 30 rokoch veľmi vyplatí.³¹³

Máme teda geopolitické štiepenie, v ktorom sa Spojeným štátom bude dariť v nasledujúcich 20 až 30 rokoch podľa všetkého menej dobre. Americká vojenská sila bude stále nevhodnejším nástrojom na dosiahnutie zvratu týchto hlbších ekonomických presunov. V tejto situácii sa reálny konkurenčný boj bude odohrávať medzi západnou Európou a Japonskom, pričom každé z týchto stredísk sa bude usilovať o to, aby malo Spojené štáty na svojej strane. Wallerstein si myslí, že ekonomické spojenectvo medzi USA a Japonskom je pravdepodobnejšie než spojenectvo USA a Európy. V každom prípade však nie je pravdepodobné, že by sa USA stali vodcovským partnerom bez ohľadu na to, ako ťažké je dnes pre Američanov predstaviť si takýto scenár.³¹⁴

Čo znamená výhra Demokratickej strany v kongresových voľbách v Spojených štátoch v roku 2006? Nielen pre samotné vnútropolitické dianie v 51 štátoch USA, ale aj vo vzťahu k Európe, Strednému východu a tzv. krajinám „osi zla“. Demokrati získali väčšinu v oboch komorách prvý krát od roku 1995. Podľa prieskumov občania – voliči očakávajú, že „nové tváre“ navrátia Spojené štáty tzv. americkým hodnotám, kultúre a symbolom. Politiku Spojených štátov posledných šesť rokov ovplyvňovala neokonzervatívna ideológia a jej realizátori na vysokých postoch vo vláde až po samotného prezidenta. Neokonzervatívni intelektuáli nechcú, aby sa USA stali „primus inter pares“ – prvý medzi rovnými, ale chcú

³¹² Pozri tiež: Bobiš, M.: Po Iraku: hegemonia alebo multipolarita?, Slovo 13/2003, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=494&cislo=13/2003>

³¹³ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 247

³¹⁴ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 249

vytvoriť americké storočie, tzv. Pax Americana. Inými slovami, neokonzervatívci vidia stabilitu medzinárodného systému v neobmedzovaní suverenity USA záväzkami k ostatným krajinám. Súčasná štruktúra medzinárodných vzťahov núti USA správať sa istým spôsobom. A to aj napriek tomu, že strategické agendy USA a EÚ sa v najdôležitejších bodoch takmer úplne zhodujú. Cieľom oboch mocností je mier, bezpečnosť, stabilita a prosperita celej zemegule. Ako aj boj proti terorizmu, zastavenie šírenia zbraní hromadného ničenia a rozšírenie zóny demokracie a dobrého vládnutia a ochrany životného prostredia. Najpodstatnejší rozdiel je v chápaní prostriedkov a legitímnych postupov na ceste k splneniu týchto cieľov a ich použitie.³¹⁵

Pre Spojené štáty je členstvo v medzinárodných organizáciách sekundárnym nástrojom zahraničnej politiky. Disponujú veľkým individuálnym, politickým, hospodárskym a vojenským potenciálom, ktorý im umožňuje hrať hlavnú úlohu nielen v týchto organizáciách, ale aj na poli medzinárodných vzťahov. Internacionalizmus „à la carte“ a neochota viazať sa medzinárodnými dohodami, či logika preventívnych akcií je toho dôkazom. Patrí sem i nechť Ameriky prijať záväzné obmedzenia svojej suverenity v rámci multilaterálnych inštitúcií. Ide napríklad o zavrhnutie Medzinárodného trestného tribunálu³¹⁶ či Kjótskeho protokolu³¹⁷, globálneho zákazu nášľapných mín, verifikačných opatrení Konvencie o biologických zbraniach a pod. Inak povedané, politiku USA v prvej rovine tvorí vyššie spomínaný potenciál (byrokratický systém, ekonomické zázemie a pod.) a v druhej

³¹⁵ Figulová, A.: Čo sa stalo v Amerike?, Zahraničná politika, 5/2006, str. 7

³¹⁶ Medzinárodný trestný tribunál (ICC) sídli v holandskom Haagu a podľa Rímskej zmluvy z roku 1998 bol ustanovený ako stály trestný súd pre stíhanie páchatel'ov zločinov proti ľudskosti, genocídy, vojenských zločinov a agresie. Tieto zločiny upravuje medzinárodné právo v súbore medzinárodných zmlúv, ako je *Kódex zločinov proti mieru*, ktoré vychádzajú z Charty OSN. Administratíva G. W. Busha odstúpila v máji 2002 od ratifikácie tejto zmluvy, zároveň pomocou bilaterálnych dohôd sa snažila zaviazat' partnerov k nevydávaní amerických občanov Medzinárodnému trestnému tribunálu. ICC je v Spojených štátoch veľmi málo známou otázkou. Nie je mnoho občanov, ktorí by vedeli, čo je jeho poslaním. Existujú však rôzne skupiny, ktorých úlohou je vysvetliť jeho podstatu a výhody, nevýhody a spôsob fungovania, keďže je odlišný od právneho systému USA. Tému radi otvárajú demokrati a podľa výskumov verejnej mienky je podpora pre členstvo v ICC jednoznačne väčšia v kruhoch demokratických voličov. Súvisí to aj s problémom väznice v Guantanáme. K tejto otázke zatiaľ nepadlo žiadne oficiálne vyjadrenie, je však mnoho prednostných problémov, ktorými sa budú členovia 110. Kongresu zaoberať. A treba brať do úvahy aj principiálny názor prezidenta, ktorý je jednoznačne proti a ktorý bude mať ešte takmer ďalšie dva roky právo veta na akúkoľvek snahu demokratov tento status quo meniť.

³¹⁷ Kjótsky protokol je medzinárodná dohoda proti globálnemu otepľovaniu, ktorá bola schválená v roku 1997. Kladie si za úlohu dosiahnuť zníženie emisií oxidu uhličitého a ďalších plynov, ktoré spôsobujú skleníkový efekt, a to o 5,2% oproti úrovni v roku 1990 (55 ratifikačných podpisov). Vo februári 2005 vstúpil do platnosti bez podpisu Spojených štátov, čo podľa niektorých kritikov znamená neefektivitu tejto dohody. USA tento dokument neratifikovali, pretože sa obávajú, že nespĺnia 55% hranice, vzhľadom na vysoký podiel na objeme týchto emisií, čo by malo dosah na ekonomiku. Noví demokratickí kongresmani už naznačili, že by chceli prijať legislatívu limitujúcu emisie škodlivých látok a efektívny systém povinných limitov na emisie skleníkových plynov. Aj preto, že sa dostali do čela všetkých významných výborov, ako aj senátneho výboru pre životné prostredia a verejné práce. Tak isto, Najvyšší súd by mal čoskoro rozhodnúť, či je povinnosťou vlády regulovať znečisťujúce emisie, čo bude pomáhať energetickej lobby v novom Kongrese postupovať v tomto smere. Je teda možné očakávať isté kroky, ale je otázne, ako ďaleko a či vôbec niekam povedú.

hlavné zahraničnopolitické myšlienkové prúdy v Spojených štátoch, čoho výsledok je dnes najdiskutovanejší problém Iraku.³¹⁸

V priebehu 15 rokov sa očakáva rast antiamerikanizmu (ako dôsledok snáh USA o rast svojho vplyvu), ktorý môže vyústiť do odmietania záujmov USA v multinacionálnych inštitúciách, odmietanie spolupráce s USA až po asymetrické rozloženie vojenských síl. Rovnako sa však predpokladá, že i napriek rastúcemu anti-amerikanizmu mnohé krajiny a v niektorých medzinárodných otázkach budú voči USA zaujímať oportunistický postoj a v otázke ako napr. vojna proti terorizmu budú postupovať spoločne s USA.³¹⁹

Tak ako sa mení imidž Ameriky, mení sa aj úloha verejnej mienky v USA a inde vo svete. V debatách o medzinárodnej politike v rozličných krajinách sveta sa prisudzuje názorom a postojom obyčajných ľudí zachyteným v prieskumoch verejnej mienky taká dôležitosť ako ešte nikdy predtým. Globálna verejná mienka obmedzila politické možnosti Bushovej administratívy a sťažila jej úsilie o plnenie vedúcej úlohy Spojených štátov vo svete. Preto sa administratíva pokúsila zmeniť imidž, ktorý má USA vo svetovej verejnosti. Po 11. septembri sa na to po celé roky vynakladali milióny dolárov, prostredníctvom zahraničného vysielania sa šírili nové reklamné produkty a na poste šéfa verejnej diplomacie na ministerstve zahraničných vecí sa postupne vystriedali tri osobnosti, ktoré mali za úlohu oslabiť antiamerikanizmus vo svete. Američanov a ostatné národy od seba oddeľuje predovšetkým svet vyznávaných hodnôt. Existujú hlboké rozdiely v tom, ako Američania a ostatné národy – predovšetkým v EÚ – vnímajú seba a svoje vlády. Američania sú v porovnaní s Európanmi a ďalšími národmi aktívnejší, správajú sa ako väčší individualisti a väčšmi odmietajú zásahy vlády. Najzriedkavejšie sa hlásia k princípu súcitu.³²⁰

Aj keď populárny koncept globalizácie je pomerne nový, negatívna reakcia na globálny dosah USA je viditeľná už minimálne dve desaťročia. Podľa Gallupovho výskumu z roku 1983, ktorý sa konal vo Francúzsku, západnom Nemecku, Veľkej Británii, Japonsku, Brazílii a Mexiku, väčšina obyvateľov 4 z uvedených 6 krajín negatívne hodnotila priveľký vplyv Ameriky na svoju ľudovú kultúru, filmy a televíziu a väčšina obyvateľov piatich zo šiestich krajín sa sťažovala na priveľký americký vplyv na podnikanie. Pri spätnom pohľade je zrejmé, že tieto zistenia boli predzvesťou dnešného kultúrneho antiamerikanizmu.³²¹

³¹⁸ Figulová, A.: Čo sa stalo v Amerike?, Zahraničná politika, 5/2006, str. 7

³¹⁹ Domanická, A.: Zmeny geopolitického horizontu v dôsledku rastu vplyvu nových mocností, Zborník príspevkov z 5. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov, Vydavateľstvo Ekonóm, 2006, str. 113

³²⁰ Kohut, A., Stokes, B.: Amerika proti svetu, v čom je iná a prečo ju nemajú radi., Slovart, 2006, str. 21-23 a 34-35

³²¹ Kohut, A., Stokes, B.: Amerika proti svetu, v čom je iná a prečo ju nemajú radi., Slovart, 2006, str. 38-39

Dnes sa svet neznepokojuje americkým izolacionizmom. Spojené štáty vidia ostatní vo svete ako priveľmi internacionalistické v tom zmysle, že konajú unilaterálne a sledujú iba svoj vlastný úzky záujem. Takéto vnímanie amerického unilateralizmu v medzinárodných otázkach sa stalo významným zdrojom antiamerikanizmu, ktorý sa za posledných päť rokov vynoril takmer všade na svete.³²² Globalizácia tak razantne rozšírila dosah Ameriky, že americké hodnoty a presvedčenia sú nebývalo viditeľné a vydané napospas kritike.

Väčšina Neameričanov pokladá globalizáciu a amerikanizáciu za jedno a to isté, čím možno vysvetliť, prečo sa mnohé antiglobalistické demonštrácie takmer nedajú odlíšiť od protiamerických protestov. Podľa jordánskeho profesora Ahmada Y. Majdoubaha globalizácia nie je nič iné ako amerikanizácia. Odporcovia alebo tí, čo majú na ňu skeptický názor, ju vnímajú ako nanútenú, a preto neprirodzenú ideológiu alebo ako prostriedok (vojenský, politický a ekonomický), za pomoci ktorého bohatý či veľký ovláda a manipuluje slabého či malého. Ukázalo sa, že argumenty antiglobalistov sú absolútne správne. Na druhej strane, podľa výskumu Pew Centra z roku 2002 až 79% amerických respondentov pokladalo za dobré, že americké idey a zvyky sa šíria po svete. Zároveň bolo 57% respondentov presvedčených, že takáto amerikanizácia bude na úžitok skôr ľuďom v iných častiach sveta než samotným Američanom. Ľudia v iných krajinách s tým nesúhlasia. Príťažlivosť americkej kultúry kombinovaná s jej schopnosťou ničiť tradičné spôsoby života v menších krajinách vyvoláva kognitívnu disonanciu vo vnímaní globalizácie a amerikanizácie. Za pomoci tohto konceptu možno najlepšie vysvetliť, ako svet posudzuje globálny dosah Ameriky. Často sa stáva, že rozpor medzi základným presvedčením ľudí a ich skutočným spôsobom života má za následok ich silnejší antiamerikanizmus, lebo ich navzájom si protirečiacie postoje sa externalizujú a projektujú sa do zdroja ich konfúzie – a tým sú Spojené štáty.³²³

Odpor voči Spojeným štátom vo svete vyvoláva samotná americká moc, ako aj americká politika. Svetová verejnosť je presvedčená, že Spojené štáty nerobia dosť pre to, aby vyriešili problémy sveta, ale, naopak, podporujú či dokonca presadzujú politiku, ktorá zväčšuje priepasť medzi bohatými a chudobnými krajinami. V 21. storočí výnimočné hodnoty a základné postoje americkej verejnosti prispeli k odsudzovaniu Spojených štátov a k protiamerickým náladám. Američania po 11. septembri nadobudli dovedy s ničím neporovnateľný pocit zraniteľnosti a podporili zahraničnú politiku, ktorú väčšina sveta odsudzovala ako unilaterálnu. Boli ochotní použiť vojenskú silu (v Afganistane i v Iraku), čím vzbudili obavy v Európanoch a najmä v moslimskom svete z dlhodobých zámerov

³²² Kohut, A., Stokes, B.: Amerika proti svetu, v čom je iná a prečo ju nemajú radi., Slovart, 2006, str. 168

³²³ Kohut, A., Stokes, B.: Amerika proti svetu, v čom je iná a prečo ju nemajú radi., Slovart, 2006, str. 144-145

Washingtonu. Základné americké predispozície, ktoré sa najprv premietli do podpory týchto vojenských akcií, ale potom sa premenili na ambivalentný postoj, sa sotva zmenia.³²⁴

Počiatky americkej hegemonie

Počiatky americkej hegemonie spadajú do obdobia dvoch svetových vojen. Američania upúšťajú od politiky izolacionizmu³²⁵ a postupne prechádzajú k ovplyvňovaniu svetového ekonomického a politického diania. Zároveň zaujímajú dominantné postavenie vo svete s vojnou takmer nedotknutým hospodárstvom, čo prakticky pretrváva až dodnes. Počas celej druhej svetovej vojny Spojené štáty uvažovali o povojnovom ekonomickom usporiadaní, pri ktorom by mohli preniknúť na trhy, ktoré boli predtým pre ne uzavreté a tiež aby sa utvorili príležitosti na zahraničné investície amerických korporácií odstránením reštrikcií v medzinárodnom pohybe kapitálu. Atlantická charta podpísaná v auguste 1941 americkým prezidentom F.D. Rooseveltom a britským premiérom Winstonom Churchilom bola predchodcom Brettonwoodskej zmluvy. Tak ako 14 bodov Woodrowa Wilsona načrtlo americké ciele po prvej svetovej vojne, Atlantická charta stanovila náročné ciele pre povojnové usporiadanie sveta ešte skôr ako USA vstúpili do druhej svetovej vojny.

Výsledkom druhej svetovej vojny bola obrovská deštrukcia infraštruktúry a obyvateľstva v celej Eurázii, od Atlantiku až k Tichému oceánu, ktorá sa nevyhla skoro žiadnej krajine. Jedinou významnou priemyselnou mocnosťou sveta, ktorá vyšla z vojny nedotknutá – z ekonomického hľadiska dokonca veľmi posilnená – boli Spojené štáty, ktoré urýchlene začali upevňovať svoju pozíciu.³²⁶

V jedinečnej chvíli v histórii po 2. svetovej vojne sa Spojené štáty objavili s nebyvalou silou, aby vytvorili pravidlá a organizácie – medzinárodné režimy – ktoré načrtli globálny rámec pre medzinárodné vzťahy s ohľadom na ochranu amerických ekonomických a bezpečnostných záujmov. Prevažne na základe amerického nadšenia sa zrodili také medzinárodné režimy ako OSN, Medzinárodný menový fond (MMF), Svetová banka,

³²⁴ Kohut, A., Stokes, B.: Amerika proti svetu, v čom je iná a prečo ju nemajú radi., Slovart, 2006, str. 51 a 216

³²⁵ Najvšeobecnejšie a zároveň najčastejšie vymedzenie izolacionizmu predpokladá, že štát, ktorý uskutočňuje takúto zahraničnú politiku sa odtrhol od medzinárodného diania a sústreďuje sa na domáce problémy. V prípade Spojených štátov to tak nikdy nebolo a ani nemohlo byť. Za klasické vyjadrenie politiky izolacionizmu je pokladaný prejav na rozlúčku, ktorý v septembri 1796 predniesol prvý americký prezident G. Washington. V tomto prejave bola okrem iného obsiahnutá myšlienka, že pravidlom amerického správania sa voči ostatným štátom je rozširovať obchodné styky, ale zároveň mať s nimi čo najmenej politických stykov.

³²⁶ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 18

Všeobecná dohoda o clách a obchode (GATT). Počas prepuknutia inštitucionálnej kreativity publicisti hovorili o vstupe do „amerického storočia“.³²⁷

Hlavným pilierom americkej vízie povojnového sveta bol obchod bez bariér. Medzinárodné ekonomické spoločenstvo sa spoliehalo na dominantnú silu, ktorá by riadila celý systém. Sústreďenie moci vyžadovalo také riadenie, ktoré by obmedzilo počet aktérov, ktorých súhlas by bol potrebný na stanovenie pravidiel, postupov, metód a založenie inštitúcií v rámci systému. Takýmto vodcom boli práve Spojené štáty americké. A ako najväčšia ekonomická a politická mocnosť, boli pripravené prijať zodpovednosť za vedúce postavenie. Spojené štáty sa vynorili z druhej svetovej vojny ako najsilnejšia ekonomika sveta, s rýchlym ekonomickým rastom a akumuláciou kapitálu.

V roku 1945 mali Spojené štáty dva veľké problémy. Potrebovali relatívne stabilný svetový poriadok, v ktorom by mohli ťažiť zo svojich hospodárskych výhod. Vo zvyšku sveta potrebovali znovu oživiť efektívny dopyt, pokiaľ chceli mať zákazníkov pre svoje výrobné podniky. V období 1945 – 1955 dokázali zvládnuť oba tieto problémy bez veľkých problémov. Riešenie problému svetového poriadku bolo rozdelené na dve časti. Na jednej strane vznikol súbor medzištátnych inštitúcií – bola to hlavne OSN, Medzinárodný menový fond a Svetová banka, ktoré boli Spojené štáty schopné politicky kontrolovať a ktoré zabezpečovali formálny rámec poriadku. Na druhej strane, čo bolo dôležitejšie, Spojené štáty dospeli k dohode s jedinou zostávajúcou vojenskou mocnosťou povojnového sveta, ktorú bolo potrebné brať vážne, so Sovietskym zväzom. Svet bol de facto rozdelený na zónu USA (tvoriacu väčšinu) a sovietsku zónu (zahŕňajúcu jeho zvyšok), pričom deliaca čiara mala byť daná rozmiestnením vojsk oboch strán v okamihu skončenia 2. svetovej vojny.³²⁸

V rokoch 1947 – 1958 Spojené štáty zámerne podporovali úbytok peňazí zo štátneho rozpočtu. Tie boli použité na rôzne programy pomoci:

- pomoc pre proamerické grécke a turecké režimy (Trumanova doktrína³²⁹)
- pomoc pre rôzne proamerické režimy v krajinách Tretieho sveta a
- najdôležitejší Marshallov plán.³³⁰

³²⁷ Keohane, R. O., Nye, J. S.: Power and Interdependence, Harper Collins Publishers, 1989, str. 268

³²⁸ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 46-47

³²⁹ Zadržovanie komunizmu, ku ktorému sa Spojené štáty verejne prihlásili v Trumanovej doktríne bolo kľúčovou zahranično-politickou koncepciou USA v období studenej vojny.

³³⁰ V 50-tych rokoch 20. storočia vytvorený Marshallov plán – Európsky program obnovy – poskytoval americké financie na znovu vybudovanie Európy prevažne prostredníctvom grantov a pôžičiek. Marshallov plán bol program masívnej ekonomickej pomoci poskytovanej Spojenými štátmi spriatelenej krajinám západnej Európy za účelom obnovenia kapitalizmu. Jeho autor, John Marshall, sformuloval vo svojom krátkom prejave princípy novej americkej politiky týkajúcej sa ekonomickej pomoci povojnovej Európe. V prvom rade kládol

Ľavicoví revizionisti majú sklon vyhlasovať, že takzvaná hrozba komunizmu bol strašiak vytvorený vládou USA a svetovou pravicou jednak k tomu, aby zaistil celosvetovú hegemoniu Spojených štátov, a aby potlačil (alebo aspoň obmedzil) silu ľavicových a robotníckych hnutí v západných liberálnych štátoch. Spojené štáty potrebovali vytvoriť celosvetový efektívny dopyt, nemali však pre tento účel k dispozícii neobmedzené množstvo peňazí. Pri alokovaní svojich zdrojov dali Spojené štáty prednosť západnej Európe a to ako z hospodárskych, tak i politických dôvodov. Výsledkom bol Marshallov plán.³³¹

Dohody formálne uzatvorené na Jalte neboli tak dôležité ako neformálne, nevyslovené dohody, ktoré možno posudzovať jedine podľa toho, ako sa správali Spojené štáty a Sovietsky zväz počas nasledujúcich rokov. Politicky bola teda Jalta dohodou o *status quo*, v ktorom Sovietsky zväz ovládal asi jednu tretinu sveta a Spojené štáty zvyšok. Do roku 1991 koexistovali Spojené štáty a Sovietsky zväz v „rovnováhe strachu“ studenej vojny. Tento *status quo* bol podrobený vážnej skúške len tri krát: počas berlínskej blokády v rokoch 1948-1949, počas kórejskej vojny od roku 1950 do roku 1953 a počas kubánskej raketovej krízy v roku 1962. Vo všetkých týchto prípadoch bolo výsledkom obnovenie *status quo*. Za povšimnutie stojí tiež, že vždy, keď Sovietsky zväz musel čeliť politickej kríze vo svojich satelitných režimoch – vo východnom Nemecku v roku 1953, v Maďarsku v roku 1956, v Československu v roku 1968 a v Poľsku v roku 1981 – nepodnikli Spojené štáty nič viac ako len propagandistické cvičenie, a tým umožnili Sovietskemu zväzu, aby postupoval viac menej tak, ako považoval za vhodné.³³²

Táto pasivita sa samozrejme netýkala ekonomickej oblasti. Spojené štáty využili atmosféru studenej vojny k masívnym programom ekonomickej rekonštrukcie najskôr v západnej Európe a potom v Japonsku, rovnako aj v Južnej Kórei a na Tchaj-wane. Rekonštrukcia hospodárstva navyše pomáhala vytvárať v krajinách prijímajúcich pomoc do USA klientske vzťahy. Z tohto pocitu zaviazanosti sa rodila ochota vstupovať do vojenských aliancií a (čo bolo ešte dôležitejšie) podrobovať sa politicky. Napokon nemožno podceňovať ideologickú a kultúrnu zložku hegemonie USA. V období bezprostredne po roku 1945 možno dosiahla historický vrchol svojej popularity komunistická ideológia. Spojené štáty na to odpovedali masívnou antikomunistickou ideologickou ofenzívou. Pri spätnom pohľade sa táto iniciatíva javí z veľkej časti ako úspech: Washington sa oháňal svojou úlohou vodcu

dôraz na ekonomickú pomoc a v druhom naznačil akceptáciu idey európskej integrácie a kooperácie pre riešenie všeobecných problémov.

³³¹ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 35 a 37

³³² Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 18-19

„slobodného sveta“ prinajmenšom rovnako účinne ako Sovietsky zväz svojim postavením vodcu „pokrokového“ a „antiimperialistického“ tábora.³³³

Zatiaľ čo sa Spojené štáty nepozerali, rúcal sa Sovietsky zväz.³³⁴ Spojené štáty boli týmto náhlým kolapsom ohrozené a neboli si isté, čo si počať s jeho následkami. Zrútenie komunizmu v skutočnosti znamenalo zrútenie liberalizmu, pretože tým stratilo svoj zmysel jediné ideologické zdôvodnenie hegemonie USA.³³⁵

Počas rokov 1989-1991 sa členovia NATO tesnejšie zomkli kvôli ochrane pred nejasnou, ale prenikavou neistotou, ktorú priniesol pád berlínskeho múru. NATO predstavovalo neobyčajnú stálosť a prispôsobivosť. Koncom roku 1991, keď sa rozpadol Sovietsky zväz na súbor suverénnych republík, z ktorých niekoľko bolo vybavených nukleárnymi zbraňami, naďalej zvyšovali pocit neistoty a strachu z chaosu, čím sa NATO stávalo nutným ako poistná politika voči ohrozeniu.³³⁶

Spojené štáty sledovali stratégiu inštitucionálnej spolupráce voči Európe. Americká politika podporovala európsku unifikáciu a hľadala využitie svojho vplyvu v NATO na zväčšenie svojho dosahu na európske udalosti vo všeobecnosti. Spojeným štátom, viac ako ktorémukol'vek inému štátu, sa podarilo udržať alternatívy otvorené: vplyv na a v rámci Európy je možný, vyváženie voči Európe je nevyhnutné. Kolaps Sovietskeho zväzu umlčal tých, ktorí si mysleli, že Európa sa môže ľahko zbaviť americkej politickej a vojenskej podpory, hoci dlhodobá budúcnosť NATO bola pochybná, v krátkodobom horizonte bolo málo otázok o európskom pripojení k nemu.³³⁷

V marci 1991 Spojené štáty deklarovali úspešnú implementáciu „nového svetového poriadku“, ktorý bol na jar 1990 navrhnutý poradcom pre národnú bezpečnosť Brentom Scowcroftom.³³⁸ Navrhli bezpečnostné opatrenia, kontrolu šírenia zbraní hromadného ničenia, podporu ekonomického rozvoja a trhovej ekonomiky, za účelom pomoci etablovať

³³³ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 19-20

³³⁴ Je síce pravda, že Ronald Reagan nazval Sovietsky zväz „ríšou zla“ a s bombastickou rétorikou volal po zničení berlínskeho múru, ale v skutočnosti to Spojené štáty nemysleli vážne a pád Sovietskeho zväzu v žiadnom prípade nespôsobili. Sovietsky zväz so svojou imperiálnou zónou vo východnej Európe sa zrútil preto, že obyvateľstvo stratilo ilúzie o starej ľavici a tiež v dôsledku snáh sovietskeho vodcu Michala Gorbačova o záchranu svojho režimu likvidáciou Jalty a nastolením vnútornej liberalizácie (perestrojka a glasnosť). S likvidáciou Jalty Gorbačov uspel, so záchranou Sovietskeho zväzu nie.

³³⁵ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 23

³³⁶ Keohane, R.O., Nye, J.S., Hoffmann, S.: After the Cold War, Harvard University Press, 1993, str. 384

³³⁷ Keohane, R.O., Nye, J.S., Hoffmann, S.: After the Cold War, Harvard University Press, 1993, str. 392 a 403

³³⁸ Riemer, A. K., Korkisch, F. W.: A Triangle of Tensions: US – Europe – Turkey, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2003, str. 71

demokraciu, podporiť ľudské práva, lepšiu spoluprácu s americkými spojencami a potrestať agresorské štáty.³³⁹

S presadzovaním svojej politiky začali USA už na zasadnutí NATO v Ríme v jeseni 1991. Varšavská zmluva bola rozpustená, ale Severoatlantická aliancia ostala. Plánovalo sa jej ďalšie rozšírenie. To sa odrazilo v prehlásení zo zasadnutia v Ríme, v novom strategickom koncepte NATO. USA začali pracovať na rozšírení NATO do krajín strednej Európy a pobaltských krajín. Tým chceli rozšíriť hegemoniu USA v strednej Európe. I keď studená vojna bola minulosťou, v myslení prezidenta Busha zostával „obraz nepriateľa“, napriek tomu, že pre Ameriku už žiadny taký reálny nepriateľ neexistoval. Jeľcin svojou politikou význam Ruska vo svete ešte viac oslabil a tak okrem USA už žiadny iný militaristický gigant vo svete neexistoval.³⁴⁰

Koniec hegemonie Spojených štátov?

Spojené štáty v úpadku? Takému tvrdeniu bude dnes veriť len málokto. V USA sa ho odvažujú vysloviť len jastrabi volajúci po politických opatreniach, ktoré by mohli tento úpadok zvrátiť. Presvedčenie, že začal koniec hegemonie USA nie je vyvolané vedomím zraniteľnosti, ktorá sa stala zrejmou všetkým ľuďom 11. septembra 2001. Spojené štáty v skutočnosti pohasínajú ako globálna mocnosť od 70-tych rokov 20. storočia a reakcie USA na teroristický útok tento úpadok len urýchlujú. Aby sme pochopili, prečo je tzv. Pax Americana na ústupe, musíme sa bližšie pozrieť na geopolitiku 20. storočia, hlavne jeho posledných troch desaťročí. Dôjdeme k prostému a nevyhnutnému záveru: tie isté ekonomické, politické a vojenské faktory, ktoré kedysi prispievali k hegemonii USA, dnes nezadržiateľne vedú Spojené štáty k úpadku.

Povojnový úspech Spojených štátov ako hegemoniekej mocnosti súčasne vytvoril podmienky pre stratu tejto ich hegemonie. Tento proces vyjadrujú štyri symbolické udalosti: vojna vo Vietname, udalosti v roku 1968, pád berlínskeho múru v roku 1989 a teroristické útoky v septembri 2001. Každý zo symbolov staval na predchádzajúcom, až tento proces vyvrcholil v súčasnej situácii, keď sa Spojené štáty nachádzajú v postavení osamelej supervelmoci, ktorej chýba skutočná moc, svetového vodcu, ktorého nikto nenasleduje

³³⁹ Avšak takého cieľa už boli navrhované mnohými americkými prezidentmi od Woodrowa Wilsona alebo Franklin Delano Roosevelta. Je to politika, ktorá pod rôznym označením ako napr. „Robiť svet bezpečnejším pre demokraciu“ (Wilson), „Trumanova doktrína“, „Marshallov plán“, „Nixonova doktrína“, „Reaganova doktrína“ atď., mala v úmysle dosiahnuť tie isté ciele a navrhnúť svet podľa amerických zámerov.

³⁴⁰ Soukup, J.: Quo vadis, Putine? Nové Rusko v dejinných souvislostech, RIOPRESS PRAHA, 2003, str. 339-340

a málokto má v úcte, krajinu nebezpečne unášanú prúdom uprostred globálneho chaosu, ktorý nedokáže mať pod kontrolou.³⁴¹

Bez ohľadu na to, čo raz budú hovoriť historici, útoky 11. septembra 2001 boli závažnou výzvou americkej moci. Ľudia zodpovední za útok nepredstavovali vážnejšiu vojenskú silu. Boli členmi neštátneho komanda s vysokou úrovňou odhodlanosti, trochu peňazí, s množstvom oddaných prívržencov a silnou základňou v jednom slabom štáte. V skratke povedané, vojensky neznamenal nič. Podaril sa im ale smelý útok na pôde USA. George W. Bush prišiel k moci s veľmi ostrou kritikou spôsobu, akým konala Clintonova administratíva vo svetových záležitostiach. Po teroristických útokoch Bush zmenil kurz: vyhlásil vojnu terorizmu, pričom uistil americký ľud, že „výsledok je istý“ a svetu oznámil, že „buď ste s nami, alebo proti nám“.

Potom, čo boli jastrabi dlhé roky frustrovaní aj tou najkonzervatívnejšou administratívou USA, konečne ovládli americkú politiku. Ich pozícia je jasná: Spojené štáty disponujú zdrvivou vojenskou silou. Množstvo vodcov iných krajín si síce myslí, že Washington nekoná múdro, keď predvádza svoje vojenské svaly, ale pokiaľ Spojené štáty jednoducho vnútia svoju vôľu ostatným, títo vodcovia nemôžu nič urobiť a taktiež nič neurobia.³⁴² Jastrabi si myslia, že Spojené štáty majú jednať ako imperiálna mocnosť z dvoch dôvodov: po prvé preto, že im to prejde a po druhé preto, že pokiaľ Washington neuplatní svoju silu, budú Spojené štáty viac marginalizované.³⁴³

Immanuel Wallerstein je presvedčený, že interpretácia, s ktorou prišli jastrabi je celkom nesprávna a že bude pri spätnom pohľade hodnotená ako významný faktor urýchlenia úpadku Spojených štátov, ktorý sa z pozvoľného procesu zmení na proces oveľa prudší a búrlivejší. To nemusí priniesť nikomu nič dobré, pretože nás to môže všetkých zatiahnuť do jadrových násilností. Sú tri druhy dôvodov, prečo jastrabia politika nebude fungovať: vojenské, ekonomické a ideologické.

Bez pochybností je, že vojenská oblasť je silnou kartou Spojených štátov. V skutočnosti je to ich jediná karta. Dnes majú Spojené štáty zďaleka najsilnejší vojenský potenciál na svete. USA tiež tvrdia, že počas posledných desiatich rokov získali nové a celkom unikátne technológie, vďaka ktorým je ich vojenská prevaha nad ostatnými ešte omnoho väčšia, ako tomu bolo v 90-tych rokoch. Potom je tu ekonomická oblasť. V 80-tych

³⁴¹ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 17 a 20

³⁴² Jastrabi pri hodnotení posledného obdobia zdôrazňujú skutočnosť, že Spojeným štátom to zatiaľ prechádza v tom zmysle, že odpor, i keď je vážny, sa väčšinou obmedzuje len na slová. Západnej Európe ani Rusku, Číne alebo Saudskej Arábii sa zrejme nechce výraznejšie obmedziť vzťahy so Spojenými štátmi.

³⁴³ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 25

rokoch vyvolal v USA masovú hystériu japonský hospodársky zázrak. Keď v 90-tych rokoch postihli Japonsko finančné problémy, USA sa upokojili. Pokiaľ v 80-tych rokoch americké úrady tempo rozvoja Japonska preceňovali, dnes sa zdá, že podľahli sebauspokojeniu v istote, že Japonsko zostalo ďaleko vzadu. V analýze New York Times z apríla 2002 sa konštatuje, že tieto dve krajiny majú „protikladné vedecké a technologické priority“. Dominantná mocnosť sa sústreďuje na vojenskú oblasť, kandidát na nástupcu sa zameriava na ekonomiku. Tento druhý prístup sa vždy vyplatí, a to značne. Napokon je tu ideologická sféra. Práve v tomto okamihu nie je americká ekonomika práve silná a jastrabia politika je ekonomicky veľmi nákladná. USA sú viac-menej politicky izolované. Prakticky nikto (okrem izraelských jastrabov) si nemyslí, že má jastrabia politika zmysel alebo, že stojí za podporu.³⁴⁴

3.1.2. Európska únia

Mnohí Európania si kladú otázku, čo je to Európa a kto do nej vlastne patrí? Odmietajú hegemoniu USA. V tomto smere už tradične vedie Francúzsko. Prvý krok urobil generál de Gaulle, keď v rokoch 1965 až 1966 vystúpil proti vojne vo Vietname a odvolal francúzskych zástupcov z NATO. Jeho nástupca, G. Pompidou, sa tejto línie držal a po roku 1995 prezident Chirac rovnako nič neurobil pre to, aby sa vzťah Francúzska k USA a NATO zlepšil.³⁴⁵ Od členov NATO požaduje naopak lojalitu k Francúzsku a Nemecku ako k jadru Európskej únie. V Nemecku vládne tiež istý antiamerikanizmus. Transatlantické vzťahy sú narušené a princípom EÚ má byť suverenita spoločenstva, bez závislosti na Amerike.³⁴⁶

Európska únia je zvláštnym aktérom medzinárodných vzťahov, nie je štátom ani medzinárodnou organizáciou a z toho dôvodu je ťažké použiť tradičné metódy komparácie štátov pri zisťovaní jej relatívne silného, resp. slabého postavenia vo svete. Dôvod, pre ktorý vznikla, nespočíval v získaní dominantného postavenia v medzinárodných vzťahoch. Jej hlavným zámerom bolo po druhej svetovej vojne priviesť k sebe znepriatelené národy Európy a vytvoriť podmienky pre trvalý mier na európskom kontinente. Vyrástla na základe kombinovanej vôle jednotlivých národov, ktoré tvoria túto entitu od jej počiatkov. Charakteristika EÚ ako šíriteľa a podporovateľa mieru je určujúca, a je zakotvená v Zmluvách

³⁴⁴ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 26-28

³⁴⁵ Po zvolení prezidenta Sarkozyho však došlo k určitému zmierneniu odmietavého postoja voči USA, rovnako ako v novej nemeckej a talianskej vláde.

³⁴⁶ Soukup, J.: Quo vadis, Putine? Nové Rusko v dejinných souvislostech, RIOPRESS PRAHA, 2003, str. 432

o EÚ v jednotlivých zneniach³⁴⁷. EÚ má významný dopad na vývoj medzinárodných vzťahov s ohľadom na to, že jej členské štáty dokázali inštitucionalizovať Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku až v roku 1993 po prijatí a ratifikovaní Zmluvy o EÚ z Maastrichtu. Inštitucionalizácia zahraničnej politiky, právna záväznosť a zároveň povinnosti vyplývajúce z európskych právnych noriem posilňujú akčnú schopnosť EÚ. Narastanie inštitucionalizácie môže viesť k zvyšovaniu významu EÚ v medzinárodných vzťahoch čiže k efektu želanému alebo neželanému. Pozícia EÚ a jej vyjednávacía sila je často porovnávaná so Spojenými štátmi americkými a vo väčšine prípadov silno kritizovaná za jej zvláštny status v medzinárodných vzťahoch, príp. neschopnosť presadiť sa a hľadať a vytvoriť skutočne spoločnú zahraničnú politiku. Potom je EÚ často považovaná nie za aktéra, ale skôr za platcu³⁴⁸, čo vyplýva z jej výraznej podpory donátorskej politiky pre krízové regióny a rozvojové štáty. EÚ je limitovaná vo svojich rozhodovacích právomociach zmluvami zakladajúcimi ES a EÚ.³⁴⁹

V reálnom živote sa potenciál zahraničnej politiky EÚ podceňuje a nevyužíva. Preto sa od zahraničnej politiky EÚ nemôžu očakávať rovnaké výstupy ako pri národných zahraničných politikách, ale skôr formovanie určitého nadštátneho alebo spoločného základu, ktorý sa nemusí zhodovať, ak sa vôbec bude v budúcnosti zhodovať s národnými záujmami. Tento spoločný európsky základ sa často definuje ako najmenší spoločný menovateľ, na ktorom sa dokážu jednotlivé členské štáty dohodnúť.

Špecifickosť politík EÚ môže spočívať v jej potenciáli prijať iné formy ako tie, ktoré využívajú jednotlivé členské štáty vo svojej zahraničnej politike. Na základe výskumu v oblasti vonkajších vzťahov sa ukazuje, že EÚ postupne vytvorila “štruktúrnú zahraničnú politiku”, ktorá prestupuje rôzne piliere EÚ.³⁵⁰ Európska únia už len na základe svojho hospodárskeho, obchodného a finančného významu zohráva na svetovej scéne dôležitú úlohu. Sieť bilaterálnych a multilaterálnych dohôd Únie pokrýva väčšinu krajín a regiónov sveta. EÚ ako najväčší obchodný blok disponujúci druhou najvýznamnejšou svetovou menou mesačne vynakladá takmer 600 miliónov eur na projekty pomoci na všetkých piatich kontinentoch.

³⁴⁷ napr. čl. 11 hlavy V Zmluvy o EÚ o SZBP stanovuje päť hlavných princípov a medzi nimi aj zachovať mier a posilniť medzinárodnú bezpečnosť, podporovať medzinárodnú spoluprácu a rozvíjať demokraciu a právo zákona vrátane ľudských práv.

³⁴⁸ “description of the European Union as a 'payer' and not a 'player'.” Tento slovný zvrät použil vo svojej prednáške Asselborn, J.: The European Union as an External Actor. Prednáška v Interdisciplinary Herzliya Center, Izrael, 20.1.2005.

³⁴⁹ Hošková, J.: Nová úloha EÚ v medzinárodných vzťahoch, Zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov, Vydavateľstvo Ekonóm, 2005, str. 241-242

³⁵⁰ Keukeleire, S.: The EU as a Diplomatic Actor: Internal, Traditional, and Structural Diplomacy, Diplomacy & Statecraft, Vol. 14, 3/2003, Frank Cass, Londýn, str. 31-56

Udržiavanie vonkajších vzťahov Únie predstavuje doslova celosvetovú zodpovednosť. S cieľom rozšíriť a prehĺbiť vzťahy s inými krajinami a regiónmi, EÚ pravidelne organizuje schôdzky na najvyššej úrovni so svojimi hlavnými partnermi, ako sú USA, Japonsko, Kanada, či v poslednej dobe Rusko, India a Čína, a nadväzuje regionálny dialóg s krajinami Stredomoria, Stredného východu, Ázie a Latinskej Ameriky. Hoci sa tieto vzťahy na začiatku sústreďovali najmä na obchodné záležitosti, v priebehu rokov sa rozšírili a zahŕňajú investície, hospodársku spoluprácu, financie, energetiku, vedu a techniku, ochranu životného prostredia, či politické záležitosti, ako je globálny boj proti terorizmu, medzinárodnému zločinu a obchodovaniu s drogami alebo boj za ľudské práva.³⁵¹

EÚ sa môže považovať za globálneho hráča, i keď nie za veľmoc v tradičnom chápaní teórie medzinárodných vzťahov. Argumentom môže byť v tomto prípade práve „štruktúrna zahraničná politika“ odlišujúca sa od tradičnej zahraničnej politiky a tradičnej diplomacie, ktorá je založená na rôznych stratégiách a partnerstvách, ktoré má EÚ s inými regiónmi vo svete a ktorá je zameraná na podporu štrukturálnych dlhodobých zmien v týchto regiónoch.³⁵² To, čo aspoň čiastočne definuje úlohu Európskej únie ako svetového aktéra, sú jej rozsiahle programy vonkajšej pomoci. V rámci nich EÚ a jej členské štáty poskytujú približne polovicu celkovej medzinárodnej oficiálnej rozvojovej pomoci. Európska komisia každoročne vynaloží na pomoc 7 miliárd eur. Putujú príjemcom na všetkých kontinentoch a nevyužívajú sa len na ekonomické rozvojové projekty, ale aj na pomoc pri budovaní demokratických inštitúcií, vykonávaní rekonštrukčných prác, tvorbe makroekonomických programov a pri presadzovaní ľudských práv.³⁵³

EÚ pri svojom vzniku mala plniť iné úlohy, ktoré vyplývali z jej pozície ako teraz. EÚ bola koncipovaná za účelom posilnenia vzájomnej dôvery medzi jej členskými štátmi prostredníctvom rozvíjania vzájomného obchodu a spolupráce vo viacerých oblastiach, ktoré sa začali formovať ako komunitárne politiky. EÚ sa koncentrovala viac na vnútornú integráciu a zachovanie vlastnej existencie. EÚ sa však v súčasnom období stáva významným aktérom medzinárodných vzťahov a jej pozícia musí byť redefinovaná. Rozširuje svoje pole pôsobnosti a zvyšuje intenzitu svojich vzťahov s relevantnými partnermi. Vytvára spoločné fóra s USA, Japonskom, Kanadou, rovnako s Ruskou federáciou, Čínou a Indiou. Kladie dôraz na regionálny dialóg s krajinami Stredozemného mora, Blízkeho východu, Ázie, Afriky a Latinskej Ameriky. Napriek tomu, že tieto vzťahy boli pôvodne obmedzené na otázky

³⁵¹ Vonkajšie vzťahy EÚ http://europa.eu/pol/ext/overview_sk.htm

³⁵² Keukeleire, S.: The EU as a Diplomatic Actor: Internal, Traditional, and Structural Diplomacy, Diplomacy & Statecraft, Vol. 14, 3/2003, Frank Cass, Londýn, str. 32.

³⁵³ Vonkajšie vzťahy EÚ http://europa.eu/pol/ext/overview_sk.htm

vzájomného obchodu, postupne sa rozvíjali a zahrnuli v sebe otázky investícií, hospodárskej spolupráce, financií, energie, vedy a technológií a environmentálnej ochrany³⁵⁴. Neskôr bola EÚ schopná v dohodách s tretími krajinami presadiť zmluvné články, ktoré zaväzovali tieto štáty, aby dodržiavali základné ľudské práva na svojom území. Jej postavenie sa dynamicky mení, EÚ sa angažuje v politických otázkach, otázkach boja proti terorizmu, proti obchodu s drogami.³⁵⁵

Narastajúca spolupráca jednotlivých členských štátov a koordinácia ich zahraničných politík vedie k posilňovaniu úlohy EÚ v medzinárodných vzťahoch. Samotný proces integrácie posunul vzťahy medzi členskými štátmi EÚ do inej dimenzie. Na jednej strane sa štáty zriekajú časti svojej suverenity, o niektorých otázkach začínajú rozhodovať spoločne vytvorené orgány, ale na strane druhej formuje sa mechanizmus vplyvu a kontroly iných štátov a ich správania a politík. Zároveň tento mechanizmus umožňuje postihnúť s vysokou predvídateľnosťou správanie iných členských štátov. Rozhodnutie vytvoriť z EÚ priestor spravodlivosti, bezpečnosti a demokracie a jeho potvrdenie v Tampere 1999 má pre EÚ veľký význam. Dosiahnuť tento cieľ môže EÚ jedine v spolupráci s ostatnými susednými krajinami a svojimi partnermi. EÚ významne ovplyvňuje svoje najbližšie okolie, v ktorom sa snaží rozširovať svoje hodnoty a tým zaistiť svoju vlastnú bezpečnosť. Európa stále čelí bezpečnostným hrozbám a výzvam. Väčšina ozbrojených konfliktov po skončení studenej vojny na európskom kontinente boli vnútroštátne a jej obeťami bolo najmä civilné obyvateľstvo³⁵⁶. Preto sa EÚ učí nielen reagovať, ale v prvom rade predchádzať krízovým situáciám, a preto musí byť schopná konať. EÚ preto zohráva novú úlohu v medzinárodných vzťahoch. Má mimoriadny záujem na tom, aby nielen v jej najbližšom okolí, ale v ostatných krajinách boli dodržiavané ľudské práva a základné občianske slobody, ktoré sú zárukou pozitívneho rozvoja spoločností a zasahuje do týchto oblastí.

Ďalšia inštitucionalizácia v SZBP a vnútorná integrácia zahraničných politík, zvyšovanie spoločného najmenšieho menovateľa v SZBP, môže viesť k zvyšovaniu významu EÚ v medzinárodných vzťahoch. EÚ musí byť akcieschopná a svoje prostriedky musí vynakladať efektívne. Finančná podpora niektorých regiónov je predimenzovaná, niektoré

³⁵⁴ Prehľad aktivít Európskej únie. Vonkajšie vzťahy. http://www.europa.eu.int/pol/ext/overview_en.htm

³⁵⁵ Hošková, J.: Nová úloha EÚ v medzinárodných vzťahoch, Zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov, Vydavateľstvo Ekonóm, 2005, str. 244

³⁵⁶ European Security Strategy. A Secure Europe in a Better World. Brussels, 12 December 2003, str. 1

regióny sú opomenuté. EÚ je nevyhnutne globálnym aktérom³⁵⁷, s čím sú spojené oveľa vyššie požiadavky a potreby.³⁵⁸

Západná Európa urobila v 90-tych rokoch podstatný krok smerom k zjednoteniu tým, že zaviedla euro. Dovŕšila tak vytváranie finančnej základne potrebnej k tomu, aby sa vymanila z tesných politických väzieb na Spojené štáty. To v nasledujúcom desaťročí nepochybne povedie k vytvoreniu skutočnej európskej armády a tým i k vojenskému odlúčeniu od USA. Rozpad balkánskej zóny jasne ukázal obmedzenú účinnosť NATO ako politickej sily a ešte viac zvýšil napätie vo vzťahoch medzi USA a západnou Európou.³⁵⁹

Aké je postavenie Európskej únie vo svetovom poriadku? Do akej miery možno považovať EÚ za globálneho aktéra? Odpovedať na otázku, či je Európa globálnym aktérom alebo nie je, je veľmi problematické, pretože neexistuje jasná inštitucionálna predstava o Európe v rámci nej samotnej. Na jednej strane badať silné tendencie vidieť Európu ako federálny štát, na druhej strane existuje predstava Európy ako veľmoci, ale nie superštátu. Európa tak čelí dvom veľkým výzvam, ktoré jej bránia povýšiť svoju doterajšiu rolu regionálneho aktéra na rolu globálneho aktéra: prvou je nedostatok politickej vôle zjednotiť zahraničnú politiku jednotlivých členských štátov do skutočnej spoločnej zahraničnej politiky; tou druhou sú nedostatočné vojenské a bezpečnostné spôsobilosti.

Väčšina európskych expertov sa zhoduje v názore, že aj v súčasnosti je možné Európu považovať za globálneho aktéra v dvoch dimenziách: jednak ponúka celý rad atraktívnych modelov najrôznejších politických, sociálnych a finančných inštitúcií, využitelných aj v iných regiónoch, a navyše jej súčasná ekonomika je na úrovni americkej. Čo je najdôležitejšie, v ekonomických otázkach hovorí EÚ jedným hlasom.³⁶⁰

Únia tak predstavuje mäkkého (soft) globálneho aktéra, avšak k pozícii tvrdého (hard) globálneho aktéra má zatiaľ ešte veľmi ďaleko. Neznamená to, že by EÚ bola bezzubá alebo neschopná projekcie sily, ale chýba jej jasné líderstvo, ktoré by zaručilo schopnosť prijímať spoločné pozície k vznikajúcim krízam a k vytváraniu kontingentov, potrebným ako nástroj ich riešenia. Kríza v transatlantických vzťahoch v roku 2003 potvrdila, že francúzsko-nemecký líderský tandem, úspešný v ekonomickej a finančnej integrácii, nie je dostatočný pre bezpečnostnú oblasť. Zároveň sa ukázalo, že ak chce EÚ zaujať pozíciu globálneho aktéra, musí si najprv vyriešiť vlastné vnútorné problémy. Nevyhnutne musí redefinovať vzťahy

³⁵⁷ European Security Strategy. A Secure Europe in a Better World. Brussels, 12 December 2003, str. 1

³⁵⁸ Hošková, J.: Nová úloha EÚ v medzinárodných vzťahoch, Zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov, Vydavateľstvo Ekonóm, 2005, str. 244-245

³⁵⁹ Wallerstein I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005, str. 54

³⁶⁰ Tarasovič, V.: Je možné považovať Európsku úniu za globálneho aktéra?, Strategické štúdie, 4/2006, str. 5

medzi veľkými a malými štátmi, „atlanticistami“ a „Európanmi“, členmi a nečlenmi NATO. Ďalej je dôležité, aby sa Únia usilovala o jasné rozdelenie úloh medzi NATO a EÚ a definovala rolu EÚ vo vzťahu k USA. V otázke, či je EÚ globálny aktér, existuje medzi európskymi expertmi aj skupina „euroskeptikov“. Pierre Hassner z francúzskeho CERI (Centre d'études et des recherches internationales) tvrdí, že EÚ nikdy globálnym aktérom nebola a asi ani nikdy nebude, a ak, tak možno len v ekonomických otázkach. Atis Lejins z Lotyšského inštitútu medzinárodných vzťahov považuje EÚ za „európskeho aktéra“ zaistovania mieru v Európe. Rovnako ako mnoho ďalších aj on považuje za najväčšiu prekážku na ceste k pozícii Európskej únie ako globálneho aktéra neexistenciu reálnej Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP).³⁶¹

Ak by sme zhrnuli názory vybraných európskych expertov na otázku „EÚ ako globálny aktér – áno, nie“, objavujú sa dve výrazné skupiny názorov. Francúzski a nemeckí experti takmer jednoznačne považujú EÚ za globálneho aktéra, ktorému ku komplexnosti chýbajú len vojenské schopnosti pre vedenie operácií vo vzdialenejších regiónoch. Druhá skupina expertov, prevažne z iných európskych krajín, je podstatne opatrnejšia a oveľa skeptickejšia. Takmer všetci sa však zhodujú v tom, že zahraničná politika EÚ nie je schopná intervenovať vo vážnych medzinárodných krízach, ako bol napr. Irak, kvôli svojej nejednotnosti. Vyzdvihujú však schopnosť EÚ riešiť „mäkké“ bezpečnostné problémy, ktoré tieto krízy v sebe obsahujú a v ktorých môže EÚ hrať vedúcu rolu. Či by takéto delenie pri riešení kríz európskym politikom stačilo k naplneniu ich ambícií či ambícií ich krajín, je otázne. O to viac, že z vyjadrení tejto skupiny európskych expertov explicitne nevyplýva, kto by mal riešiť „tvrdé“ bezpečnostné problémy.

USA majú eminentný záujem o silnú Európu ako efektívneho, avšak proatlantického globálneho aktéra, a to z niekoľkých dôvodov. Prvým sú súčasné globálne výzvy, ktorých riešenie si vyžaduje širokú a efektívnu spoluprácu, druhým dôvodom sú skúsenosti z ostatných rokov, ktoré potvrdili, že súčasné konflikty globálneho charakteru sa nedajú vyriešiť len ad hoc koalíciami. Tretím dôvodom je skutočnosť, že neexistuje žiadna iná časť sveta, s ktorou by USA mali toľko spoločného.³⁶²

Európska únia má už niekoľko rokov ambíciu stať sa globálnym hráčom – pôsobiť nie len na okolitú, resp. budúce členské krajiny, ale aj v medzinárodnej politike ako takej. Zahraničná politika je však typickou oblasťou, v ktorej si udržiavajú svoje kompetencie národné vlády. Kapacity Únie v globálnej politike sú tak obmedzené jednak ochotou členov

³⁶¹ Tarasovič, V.: Je možné považovať Európsku úniu za globálneho aktéra?, Strategické štúdie, 4/2006, str. 5

³⁶² Tarasovič, V.: Je možné považovať Európsku úniu za globálneho aktéra?, Strategické štúdie, 4/2006, str. 6

koordinovať a zjednocovať vlastné zahraničnopolitické záujmy a nástroje používané na ich presadzovanie, ale aj schopnosťou vytvoriť inštitucionálnu štruktúru a rozhodovacie procesy, ktoré by umožňovali efektívne, rýchle reagovanie na vývoj globálnej politiky. V posledných rokoch sme boli nezriedka svedkami toho, že akcieschopnosť EÚ stroskotala na spleťtom systéme rozhodovania vo vnútri spoločenstva.

Napriek tomu EÚ ako taká postupne rozširuje pole svojho vonkajšieho pôsobenia. Podobne ako v prípade zahraničného obchodu si stále viac členských krajín uvedomuje, že v určitých prípadoch je výhodné preniesť časť suverenity na širšiu, európsku úroveň. Jedným z pokusov dobudovať inštitucionálnu štruktúru zabezpečujúcu efektívnejšiu, autonómnejšiu a akcieschopnejšiu zahraničnú politiku EÚ, bol návrh Ústavnej zmluvy, ktorý predpokladal vytvorenie postu európskeho ministra zahraničných vecí. Napriek jeho neúspešnej ratifikácii sa však politici snažia zjednotiť európske zahraničnopolitické nástroje s cieľmi, ako vybudovať vhodnú inštitucionálnu štruktúru, kde nájsť správnu rovnováhu medzi národnými a európskymi kompetenciami.³⁶³

Americkí experti vyzdvihujú snahu EÚ pôsobiť preventívne a stabilizujúco vo svojom okolí v rámci susedskej politiky (Balkán, Stredomorie), alebo aj v Libérii a Kongu (Francúzsko má v tejto oblasti rozmiestnené stabilné sily), avšak hlavným dôvodom, prečo sa Európa sústreďuje hlavne na svoje blízke okolie, je podľa nich jej neschopnosť rozmiestniť a udržať svoje bojové jednotky vo vzdialenejších častiach sveta len vlastnými silami. Americký pohľad na Európu ako globálneho aktéra asi najvýstižnejšie podáva Andrew Moravcsik, podľa ktorého ak chce Európa vystúpiť z regionálnej izolácie a byť obsadená do globálnej roly, musí si buď vybrať medzi vybudovaním európskych vojenských síl alebo rozvojom „civilnej sily“, alebo sa pokúsiť o ich kombináciu.

Podľa neho však má Európa už v súčasnosti päť nástrojov s vplyvom na vojnu a mier, ktoré sú kvalitnejšie než americké. Prvý, politika tranzície, predstavuje politiku EÚ k prístupujúcim krajinám, ktorá je v súčasnosti pravdepodobne najsilnejším politickým nástrojom pre zaistenie mieru a bezpečnosti na celom svete. Druhým nástrojom je rozvojová pomoc – EÚ poskytuje viac než 70% celkovej rozvojovej pomoci, čo je štyrikrát viac než USA. Tretím nástrojom je udržiavanie mieru (peacekeeping) a dohľad/kontrola (policing). Štvrtým nástrojom je podpora medzinárodného monitoringu – medzinárodní inšpektori podporovaní EÚ pomáhajú pri budovaní globálnej dôvery, potrebnej pri riešení vážnych kríz. Piatym veľmi dôležitým prínosom je multilaterálna legitímnosť, ktorá je v súčasnosti

³⁶³ EÚ ako globálny aktér: <http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/europska-unia-ako-globalny-akter>
29.9.2006

základom „mäkkej moci“ – v dotknutých oblastiach kríz často považovaná za dôležitejšiu než „tvrdá moc“. Týchto 5 nástrojov, patriacich do tzv. „mäkkej moci“, považujú Američania za reálne zdroje globálneho vplyvu Európy. Podľa amerických expertov by bolo najefektívnejším naplnením transatlantických vzťahov prerozdelenie síl tak, aby USA používali nástroje „tvrdej moci“ a EÚ používala „mäkkú moc“. Zdôvodňujú to tým, že každá úspešná aliancia musí byť založená na delbe práce podľa komparatívnych predností. Nezodpovedanou otázkou zostáva, ako urobiť takúto špecializáciu dostatočne uspokojujúcou pre každého partnera a efektívnou pre alianciu ako celok. Mnoho Európanov totiž považuje takého rozdelenie za nevýhodné.³⁶⁴

Osem významných expertov z rôznych regiónov (mimo Európy a USA) sa vyjadrilo k otázkam, týkajúcim sa postavenia EÚ ako globálneho aktéra pri udržiavaní medzinárodného mieru a bezpečnosti a k pozícii EÚ v regiónoch zastúpených expertmi. Ich pohľady sa dajú zhrnúť do siedmich bodov:

- *Nová globálna rola EÚ je vítaná*, pretože Európska únia bude aj naďalej rozširovať svoje schopnosti využívať ekonomické, diplomatické a vojenské prostriedky, čo sa v medzinárodných vzťahoch chápe ako vektor stability.
- *Individuálne pozície EÚ a jej členských štátov sú zdrojom zmätku*. Mimoeurópski pozorovatelia ťažko chápu simultánny, no občas vzájomne si odporujúci chórus hlasov prichádzajúcich z Európy. Niektorí autori (Gerit Olivier, Yi Wang) považujú túto nejednotnosť za veľkú slabosť európskej bezpečnostnej politiky. Podľa Oliviera Európska únia má kľúčové postavenie v globálnom prostredí, pretože má na to mnoho náležitých prvkov, avšak chýba jej politické líderstvo a spoločná politická vôľa – bez nich budú Európsku úniu tvarovať udalosti a nie naopak. To by mohlo byť v konečnom dôsledku predzvesťou jej nevyhnutného konca.
- *Globálna rola si vyžaduje viac globálneho zviditeľňovania sa*, čo je podľa mnohých autorov v ich krajinách a regiónoch nedostatočné. Volajú po kvalitnejšej reprezentácii a väčšom investovaní do imidžu EÚ v rozvíjajúcich sa krajinách, napríklad prostredníctvom vysokého školstva alebo verejnej diplomacie.
- *Mimoeurópski pozorovatelia podporujú efektívny multilateralizmus*, v ktorom vidia najlepšiu metódu pre riadenie medzinárodných vzťahov vo svete vzájomných závislostí. K tomuto stanovisku sa objavuje aj kritika Američanmi vedenej

³⁶⁴ Tarasovič, V.: Je možné považovať Európsku úniu za globálneho aktéra?, Strategické štúdie, 4/2006, str. 6

intervencie do Iraku, pretože narobila veľké problémy mnohým krajinám, považovaných za silných spojencov USA, no zároveň s hlbokou dôverou v multilateralizmus OSN.

- *Európske skúsenosti môžu byť modelom pre iné regióny len v limitovanom rozsahu.* Mnoho expertov oceňuje úspech európskeho integračného procesu, ale sú opatrní v takomto chápaní EÚ, pretože každý región má svoje špecifické podmienky.
- *Existuje veľký potenciál pre medziregionálnu spoluprácu pri budovaní bezpečnosti a stability v krízových oblastiach.* Prvým príkladom spolupráce bola účasť Brazílie v operácii Artemis, ktorá sa podieľala na strategickom transporte európskych síl do Afriky a naopak, Európa prispela k operácii na Haiti, kde bola líderskou krajinou Brazília.
- *Európsky príspevok k debate o jadrových programoch:* mnohí experti sa zasadzujú za hlbšie multilaterálne angažovanie sa v jadrovom odzbrojení, pretože podľa nich súčasné trendy diskusie o proliferácii zbraní hromadného ničenia vedú skôr k ignorovaniu dohody jadrových mocností z roku 1968.³⁶⁵

Experti predpokladajú, že EÚ bude aj naďalej prednostne používať ako svoj najdôležitejší mocenský nástroj príťažlivosť alebo „mäkkú moc“, ktorú pre iné štáty predstavuje perspektíva členstva v EÚ. Tým sa Únia líši od USA, ktoré na presadzovanie svojich záujmov uprednostňujú skôr „tvrdú moc“. V tomto ohľade predpokladajú, že EÚ má lepšiu východiskovú pozíciu než USA (a to napriek deficitom v spoločnom konaní a vojenskej oblasti). EÚ sa stáva „veľmocou“ iného typu, tzv. civilnou alebo normatívnou.³⁶⁶

3.1.3. Čína

Ďaleký Východ so svojimi osemnástimi štátmi, rapídne sa rozvíjajúcimi ekonomikami a závažnými politickými, ekonomickými a spoločenskými rozdielmi medzi jednotlivými štátmi sa môže stať miestom, kde sa začiatkom 21. storočia bude realizovať ktorýkoľvek z niekoľkých modelov medzinárodných vzťahov. Je možné si predstaviť, že tu vznikne značne zložitý komplex kooperatívnych a konfliktných vzťahov, na ktorom sa bude podieľať väčšina veľkých a stredných mocností v regióne. Alebo by multipolárny medzinárodný systém mohol vzniknúť tak, že Čína, Japonsko, Spojené štáty, Rusko a možno ešte India by

³⁶⁵ Tarasovič, V.: Je možné považovať Európsku úniu za globálneho aktéra?, Strategické štúdium, 4/2006, str. 6-7

³⁶⁶ Tarasovič, V.: Je možné považovať Európsku úniu za globálneho aktéra?, Strategické štúdium, 4/2006, str. 7

navzájom vyvažovali vplyv toho druhého a v regióne medzi sebou súperili. Ako ďalšia alternatíva sa javí to, že východoázijská politika nadobudne bipolárny ráz a budú spolu súperiť Čína s Japonskom alebo Čína so Spojenými štátmi, pričom ostatné krajiny budú uzatvárať spojenectvo s jednou alebo s druhou stranou, alebo sa stanú neangažovanými. Alebo sa východoázijská politika môže vrátiť ku svojmu tradičnému unipolárnemu modelu a centrum mocenskej hierarchie potom bude v Pekingu. Za predpokladu, že si Čína udrží vysokú mieru hospodárskeho rastu i v 21. storočí, zostane jednotná i v posttengovskej ére a neochromia ju spory o nástupníctvo, potom sa ako najpravdepodobnejší javí posledný uvedený model. Úspech Číny však bude rovnako závisieť od toho, ako budú reagovať ostatní hráči východoázijskej mocenskej hry.³⁶⁷

Čínska história, kultúra, tradícia, rozloha, dynamika ekonomiky i predstava o sebe samej – to všetko ju vedie k tomu, aby v oblasti Ďalekého Východu zaujala pozíciu hegemonu. Tento cieľ je len prirodzeným dôsledkom jej rýchleho hospodárskeho rastu. Aj všetky ostatné veľké mocnosti (Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko, Japonsko, Spojené štáty či Sovietsky zväz) boli účastníkmi vonkajšej expanzie, mali imperialistické ambície a presadzovali svoj vplyv práve v čase, keď prechádzali rapídnu industrializáciou a dosahovali značný ekonomický rast, alebo krátko po tom. Neexistuje žiadny dôvod pre to, aby sme si mysleli, že nadobudnutie ekonomickej a vojenskej moci sa neprejaví porovnateľným účinkom i v Číne, ktorá bola počas dvoch tisícročí východoázijskou mocnosťou. Číňania dnes čoraz silnejšie zdôrazňujú zámer sa znovu zhostiť tejto historickej roly a ukončiť dlhé storočie ponížovania a podriadenosti voči Západu a Japonsku, ktoré začalo podpisom nankingskej zmluvy pod britským nátlakom v roku 1842.³⁶⁸

Vzostup Číny by mal byť najmenej prekvapivý. Už v staroveku patrila táto obrovská a ľudnatá krajina ku kolískam ľudskej civilizácie. Dlhé stáročia kráčala pred ostatným svetom, mala nesporný kultúrny, spoločenský a hospodársky náskok. Bola pôvodcom mnohých objavov, ktorých vývozom obohatila celý svet. Jej relatívne zaostávanie sa začalo až niekedy v 18. storočí a v druhej polovici 19. storočia sa stala obeťou dravých európskych koloniálnych mocností. Tento stav však netrval dlhšie než jedno storočie a niektorí vedci vnímajú súčasný rozmach Číny ako návrat k pôvodnému stavu.³⁶⁹

Na vzostup novej veľmoci môžu ostatné štáty reagovať rôznymi spôsobmi. Prvým možným spôsobom je to, že sa pokúsia, buď sami alebo v koalícii s inými štátmi, zaistiť si

³⁶⁷ Huntington, S. P.: Střet civilizací, RYBKA PUBLISHERS, 2001, str. 274

³⁶⁸ Huntington, S. P.: Střet civilizací, RYBKA PUBLISHERS, 2001, str. 275

³⁶⁹ Horbulák, Z.: BRIC: Nakol'ko zavázia dejiny?, Zahraničná politika, 4/2006, str. 5-6

vlastnú bezpečnosť tak, že sa budú snažiť rovnováhu vychýlenú vznikom novej mocnosti vyvážiť, obmedzia vplyv tejto mocnosti a ak to bude nevyhnutné, vstúpia s ňou do vojnového stavu. Druhou možnosťou je pokúsiť sa s novou mocnosťou uzatvoriť spojenectvo, prispôbiť sa a vo vzájomnom vzťahu zaujať druhotnú, čiže podradnú rolu s očakávaním, že nová mocnosť bude chrániť ich strategické záujmy. Ďalšou možnosťou je to, že sa štáty pokúsia o istú kombináciu vyvažovania a príklonu, hoci tu existuje nebezpečenstvo, že si nastupujúcu mocnosť znepríatelia, bez toho, aby proti nej mali akúkoľvek ochranu.³⁷⁰

Voči supervelmociam mala pekinská stratégia v rôznych časoch rôzne varianty, ktoré obsahovali konfrontáciu a ozbrojený konflikt, čiastočné prispôbenie sa, neformálne zoskupenie a nezainteresovanosť hraničiacu so stiahnutím, niekedy prerušenú prenikavou nahnevanou rétorikou. Pravdaže takáto nejasná stratégia mala často značné politické a vojenské riziká. Doteraz táto stratégia poskytovala značnú dôveryhodnosť čínskej pozícii ako vynárajúcej sa veľmoci. Čína často konala vzdorovito voči prioritám alebo nárokom oboch supervelmocí, inokedy sa správala úplne odlišne ako očakávali ostatní. Napriek svojej zdanlivej zraniteľnosti Čína nedokázala byť poddajná a pružná voči Moskve alebo Washingtonu. Pre všetky tieto dôvody Čína zaujala výnimočnú medzinárodnú pozíciu, aj ako účastník mnohých hlavných politických a vojenských konfliktov v povojnovom období aj ako štát, ktorý odoláva politickej alebo ideologickej kategorizácii. V určitom zmysle Čína musí byť posudzovaná ako kandidát na supervelmoc vo svojom vlastnom nároku – nie ako imitácia alebo rival Ruska alebo USA, ale ako odraz osobitej pozície Peking v globálnej politike.³⁷¹

Pozornosť zahraničia sa sústreďuje najmä na čínsku vojenskú moc – v roku 2007 Čína úspešne odskúšala protisatelitnú raketu a vláda vyhlásila, že vojenské výdavky v roku 2007 vzrastú o 17,8%, teda asi o 35 miliárd eur. Čínske zbrojenie však treba vidieť v správnej perspektíve – vojenské výdavky USA sú v roku 2007 asi 10 krát vyššie (o viac ako 500 miliárd eur), a to v nich ani nie sú zahrnuté operácie v Iraku a Afganistane. Dosah čínskej ozbrojenej moci je teda v lepšom prípade stále regionálny.³⁷²

Čínu však nerobí svetovou mocnosťou armáda, ale ekonomická moc. Dvojciferný hospodársky rast vyvoláva v Európe a USA nejednoznačné pocity – Čína je veľkým potenciálnym trhom, zásobárňou lacnej pracovnej sily, presne z toho dôvodu však ohrozuje prežitie priemyselnej výroby v západných krajinách v stále väčšom počte sektorov. K tomu treba prirátat environmentálne obavy – ak by mali Číňania rovnakú spotrebu ako priemerný

³⁷⁰ Huntington, S. P.: *Střet civilizací*, RYBKA PUBLISHERS, 2001, str. 277

³⁷¹ Kennedy P.: *The Rise and Fall of the Great Powers*, Vintage Books, 1989, str. 457-458

³⁷² Pozri tiež: Kynge, J.: *China Shakes the World: A Titan's Rise and Troubled Future – and the Challenge for America*, Mariner Books Publisher, 2007

Európan, či dokonca Američan, viedlo by to rýchlo ku globálnej environmentálnej katastrofe. V rastúcej čínskej ekonomike môžu „vyspelé krajiny“ ako v zrkadle vidieť neudržateľnosť vlastných vzorcov výroby a spotreby.³⁷³

Na Národnom ľudovom kongrese ohlásil premiér Wen Džibao o niečo pomalší plánovaný rast – 8%. Hovoril však aj o problémoch čínskej ekonomiky – a je zaujímavé, že sa v podstate zhodujú so sociálnymi problémami v kapitalistickom tábore. Čínske vedenie síce deklaruje vernosť komunistickej ideológii, berie ju však značne eklekticky. Čína je úspešným hráčom globálnej ekonomiky a svoj vysoký ekonomický rast a rýchlu modernizáciu stavia na využívaní obrovskej zásoby lacnej a relatívne kvalifikovanej pracovnej sily a environmentálnych zdrojov a politickej moci schopnej (zatiaľ) potlačiť prejavy vnútorného odporu. Cenou sú však rastúce rozdiely medzi regiónmi, prehlbujúca sa priepasť medzi chudobnými a bohatými a hrozba vnútornej destabilizácie. Aj čínska vláda priznala v roku 2006 výbuchy sociálnej nespokojnosti vo viacerých oblastiach. Politické prežitie čínskeho režimu dnes neohrozuje vonkajší nepriateľ, ale vnútorné protirečenie systému, ktorého nevyhnutnú historickú porážku režim ešte pred nedávnom hlásal, a ktorý dnes buduje.³⁷⁴

Will Hutton vo svojej knihe *Writing on the Wall*³⁷⁵ tvrdí, že Čína nie je zázračne rastúcim obrom, ktorý ovládne svet, ale nestabilným kolosom, ktorý zvnútra rozožiera neefektívnosť a korupcia. Upozorňuje, že neuveriteľný rast Číny za posledných 25 rokov – zo zaostalej, rozvojovej krajiny na giganta o sile dvoch biliónov dolárov – spôsobuje silné pokušenie potvrdzovať ním vlastné predsudky. Západ chce vidieť rast Číny ako výsledok faktického prijatia kapitalizmu, trhovej ekonomiky (bez ohľadu na rétoriku čínskeho vedenia). Liberalizácia, privatizácia, trhové slobody a prijatie globalizácie majú byť jedinou cestou k prosperite. Čína zas tvrdí, že za ekonomický úspech vďačí špecifickému ekonomickému modelu, ktorý opisuje ako „socialistickú trhovú ekonomiku“.³⁷⁶

Bližší pohľad ukazuje, že Čína nevytvára žiaden systém, ktorý by mohol byť nazvaný kapitalizmom. Komunistická strana drží kormidlo politickej moci pevne v rukách a ovláda aj ekonomiku, až po úroveň vlastníckych práv a tvorbu podnikateľských stratégií. To nemá nič spoločné so západnou predstavou o kapitalizme, spojenou s autonómnymi vlastníckymi právami a právom podnikat'.

³⁷³ Geist, R.: Kapitalistické problémy Číny, Slovo, 10/2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15040&cislo=10/2007>

³⁷⁴ Geist, R.: Kapitalistické problémy Číny, Slovo, 10/2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15040&cislo=10/2007>

³⁷⁵ Bližšie pozri: Hutton, W.: *The Writing on the Wall: Why We Must Embrace China as a Partner or Face It as an Enemy*, The Free Press, 2007

³⁷⁶ Geist, R.: Moc, korupcia a lži, Slovo, 2/2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=14836&cislo=2/2007>

Čína nie je ani „socialistickou trhovou ekonomikou“. Hutton ju nazýva leninistickým korporativizmom. Leninistickým preto, že sa v ňom dodržiava Leninova zásada vedúcej úlohy strany, jej monopolu v politickom živote a pri kontrole ekonomiky. Korporativizmom zase preto, že rámec ekonomickej aktivity v Číne sa riadi a koordinuje centrálne a z tohto systému sa nemôže vymaniť žiaden ekonomický aktér. Čínsky systém okrem toho nie je žiadnym hospodárskym zázrakom. Je nestabilný, neefektívny, závisí od masového vyvlastňovania príjmov roľníckeho obyvateľstva, spôsobuje kolosálne nerovnosti a v konečnom dôsledku je neudržateľný.³⁷⁷

Hutton svoje tvrdenia ilustruje na čínskom probléme s korupciou. Podľa neho je čínska Komunistická strana jednou z najskorumpovanejších organizácií na svete a kombinácia absolútnej moci a ideológie, ktorá už príliš očividne neodráža realitu, je vírus, ktorý morálne a psychologicky podkopáva režim. Ak padne režim, zrúti sa aj neudržateľná ekonomická štruktúra. Autorita Pekingu padne a Čína sa môže rozpadnúť na relatívne nezávislé provincie, ako na začiatku 20. storočia.³⁷⁸

Západ sleduje Čínu so zmesou obdivu a závidi. Podľa Huttona by sa mal skôr obávať. A mal by sa snažiť predísť katastrofe tým, že pomôže transformovať čínsky ekonomický a politický systém do udržateľnejšej štruktúry.³⁷⁹

Čína sa nesporne stáva jedným z hlavných ekonomických a finančných medzinárodných aktérov. Mohla by tak nadviazať na svoju predkoloniálnu éru a obsadiť pozíciu, ktorú zaujímala pred rokom 1800, kedy reprezentovala jedno z hlavných miest svetovej ekonomiky a prvú manufaktúrnú veľmoc. Toto jej niekdajšie postavenie prezentuje napr. Adam Smith, ktorý v roku 1776 napísal: „Čína je bohatšou krajinou ako všetky krajiny v Európe“. Dnes však rýchly čínsky rast vyvoláva množstvo otázok, hlavne, či bude mať pozitívny dopad na medzinárodné vzťahy a globálnu ekonomiku, alebo naopak prinesie komplikácie.³⁸⁰

Existujú dve základné, protichodné teórie. Americký politológ S.W.Mosher sa vo svojej knihe Hegemon: China's Plan to Dominate Asia and World³⁸¹ prikáňa k tej menej

³⁷⁷ Geist, R.: Moc, korupcia a lži, Slovo, 2/2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=14836&cislo=2/2007>

³⁷⁸ Napriek bombastickým správam o čínskom hospodárstve je výsledkom ekonomická slabosť. Inovačná aktivita je slabá, polovica čínskych patentov pochádza od zahraničných spoločností. Rast závisí od obrovských investícií, ktoré sú v neudržateľnej výške viac ako 40% HDP, a financuje ich vyvlastňovanie príjmov a úspor roľníkov. Okrem toho v Číne klesá hraničná efektívnosť investícií – na dodatočné zvýšenie ekonomických výstupov o 1 dolár potrebuje Čína zvýšiť investície o 5,4 dolára – čo je značne viac než v európskych vyspelých ekonomikách či USA. Pred 20 rokmi to Čína dokázala so 4 dolármi.

³⁷⁹ Geist, R.: Moc, korupcia a lži, Slovo, 2/2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=14836&cislo=2/2007>

³⁸⁰ Mrázek, F.: Čínsky hospodársky zázrak: nádej, či hrozba?, Mezinárodní politika, 10/2007, str. 36-38

³⁸¹ Bližšie pozri: Mosher, S. W.: Hegemon: China's Plan to Dominate Asia and the World, Encounter Books, 2001

optimistickej. Pochybuje, že sa Čína zmení na demokraciu s voľným trhom prostredníctvom obchodu so zahraničím a zvyšovaním vplyvu trhových síl na domácom trhu. Uznáva, že politická sloboda bez ekonomickej dlho nevydrží, ale spochybňuje, že ekonomická sloboda vedie nevyhnutne k politickej slobode. Profesor politických vied na Univerzite v Chicagu J. Mearsheimer dokonca tvrdí, že „čínsky vzostup nemôže prebiehať mierumilovne a vytvára značný potenciál pre vojnu“.

Alternatívu však prinášajú skôr stúpenci možných pozitívnych premien Číny, nehľadiac na skutočnosť, že postupujúca globalizácia stiera doteraz pomerne jasné kontúry jednotlivých systémov. Potvrdil to napríklad prezident Vladimir Putin na 43. mníchovskej konferencii o bezpečnostnej politike.³⁸² Zdôraznil, že silnejúci ekonomický potenciál nových centier moci sa nutne premení na politický kapitál, ktorý „upevní multipolaritu“. Ako príklad uviedol trochu nesúrodé zoskupenie BRIC (Brazília, Ruska, Indie a Čína), možno aj preto, aby nenápadne Spojeným štátom naznačil rastúci vplyv svojej krajiny. Dôležité je, že samotná „Čína víta prítomnosť Američanov vo východnej Ázii ako stabilizujúci faktor“, ako už pred viac ako dvoma rokmi uistil bývalého amerického ministra zahraničných vecí Colina Powela čínsky minister zahraničia Tchang Ťia-súan. Zdrojom konfliktov môže samozrejme byť aj zvyšujúca sa nerovnováha vo svetovom obchode, avšak vzostup čínskeho vplyvu nepredstavuje automaticky pokles americkej moci. Rast ázijskej ekonomiky má a mal by mať aj v budúcnosti priaznivý vplyv na rast svetovej ekonomiky, vrátane západnej, zatiaľ čo jej krach by mohol znamenať potenciálnu hrozbu.³⁸³

Aj keď je dnes Peking omnoho konštruktívnejším náprotivkom Spojených štátov, ako bol bývalý Sovietsky zväz, nemožno vnútornú stabilitu tejto rýchlo sa rozvíjajúcej krajiny považovať za samozrejmosť. Príkladom je nevyhnutnosť spoločného riešenia rastúceho znečisťovania životného prostredia. Čínsky viceminister životného prostredia v roku 2007 pripustil, že sa jeho krajina stane najväčším znečisťovateľom planéty a predstihne aj USA. Obavy medzinárodného spoločenstva vyvoláva predovšetkým skutočnosť, že čínska ekonomika, ktorá je zo 70% závislá na uhlí – zdroji najväčšieho znečisťovania – chce do roku 2020 zoštvornásobiť svoj HDP, čo predstavuje úmernú spotrebu energie. Ak má teda civilizácia v 21. storočí vôbec prežiť, bude musieť prejsť reštrukturalizáciou ekonomiky

³⁸² Bližšie pozri: Putin, V. V.: Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy, 2.10.2007, <http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179>

³⁸³ Mrázek, F.: Čínský hospodársky zázrak: nádej, či hrozba?, Mezinárodní politika, 10/2007, str. 36-38

smerom k obnoviteľnej energii a diverzifikovanému dopravnému systému, čo bez spolupráce s Čínou a ďalšími ázijskými krajinami nie je možné.³⁸⁴

Skutočnosť, že čínska ekonomika sa otvára svetu so sebou prináša istú zmenu hospodárskej stratégie. Peking sa totiž dokáže na svetovom trhu presadzovať vďaka štátnym dotáciám, hlavne pokiaľ ide o suroviny, čo robí z Číny takmer bezkonkurenčného rivala. Platí to napríklad pre Afriku, kde jej rýchlemu prenikaniu dokážu de facto konkurovať už len Spojené štáty. Avšak aj táto veľmoc sa cíti ohrozená. Čína spotrebúva viac surovín ako Spojené štáty, z výnimkou ropy. V tej už od roku 1993 nie je sebestačná a 30% dováža práve z Afriky: Sudánu, Alžírsku, Angolu a Nigériu. Otázka surovín bude kľúčovým problémom nielen medzi oboma veľmocami. Na druhej strane sa Čína snaží Spojeným štátom vyjsť v ústrety výhodnými štátnymi zákazkami a urovnať tak napäté vzťahy.

Čína chce do roku 2020 postaviť asi 30 jadrových reaktorov. V rámci svetového obchodu samotná Čína zaujíma tretie miesto za Európou a USA. V nákupe lietadiel, výstavbe rýchlodráh láme rekordy a do roku 2010 má byť najväčším výrobcom námorných lodí. Obchodná výmena s Čínou dnes predstavuje polovicu svetového objemu námornej dopravy.³⁸⁵

3.1.4. Rusko

Prečo je tu Rusko a nie je už mohutné impérium Sovietsky zväz, militaristický gigant, ktorý ovládal tretinu sveta? Sovietsky zväz určoval chod dejín takmer počas celého dvadsiateho storočia. Bol to prevažne slovanský blok s počtom takmer 300 miliónov obyvateľov. Po prvý krát vo svetových dejinách mali Slovania významné, takmer rozhodujúce slovo.

ZSSR v čase svojho najväčšieho rozmachu „zaberal“ šestinú sveta, jeho hranice boli v dĺžke 60 000 km, zaberal polovicu Európy a tretinu Ázie. Bol to autoritatívny štát, ale stál na poprednom mieste na svete vo vedeckom výskume a technike, mal relatívne usporiadané, i keď nie príliš výkonné hospodárstvo. Už za Chruščova – po roku 1953 – bolo jasné celému svetu, že so Sovietskym zväzom bude nutné počítať, že bude zaujímať popredné postavenie v dejinách.

Studená vojna zapôsobila vlastne opačne. Churchillova nenávisť k Rusku, Trumanova doktrína a militarizácia sveta paradoxne napomáhali ZSSR upevniť svoje postavenie a získať

³⁸⁴ Mrázek, F.: Čínský hospodársky zázrak: nádej, či hrozba?, Mezinárodní politika, 10/2007, str. 36-38

³⁸⁵ Mrázek, F.: Čínský hospodársky zázrak: nádej, či hrozba?, Mezinárodní politika, 10/2007, str. 36-38

hlavne krajiny tretieho sveta. Spojené štáty americké spolu s Veľkou Britániou nedokázali zmeniť svet podľa svojho obrazu – na globálny – v ktorom by sami vládli. Američania nemohli vyhnúť Rusov z Európy, tak ako si v máji 1945 predstavovali. Nedokázali ich „vykázať“ ani z Kuby, a tak studená vojna bola vlastne „pax sovietica“.³⁸⁶

V roku 1989 sa zrútil tzv. blok socialistických krajín. Štáty východnej a strednej Európy, do tej doby držané pod kontrolou pomocou Brežnevovej doktríny a Jaltskej dohody, energicky presadili svoju nezávislosť na Sovietskom zväze a všetky sa pustili do demontáže vlastného leninistického systému. Za dva roky bola rozpustená i samotná Komunistická strana Sovietskeho zväzu a ZSSR sa rozpadol na 15 republík, ktoré ho až do tej doby tvorili. S komunistickými štátmi vo východnej Ázii a na Kube to bolo inak, ale to na dôsledkoch udalostí vo východnej Európe pre geopolitiku svetového systému príliš veľa nezmenilo.³⁸⁷

Zánik ZSSR sa pripisuje hlavne Borisovi Jeľcinovi, pretože k tomuto vývoju prispel svojou politikou. Zrodilo sa nové Rusko. Jeľcin mu otvoril dvere na Západ.³⁸⁸ Ruská federácia ako najväčší štát, ktorý vznikol na území bývalého ZSSR, prevzal jeho veľmocenské atribúty.³⁸⁹ Išlo najmä o postavenie stáleho člena BR OSN s právom veta a o vlastníctvo najväčšej časti vojenského potenciálu ZSSR, v prvom rade rakiet a jadrových zbraní. Ekonomický potenciál RF síce už nemá supervelmocenský charakter, ale krajina vlastní obrovské zásoby nerastných látok a surovín, ktoré vytvárajú predpoklady na jej rozvoj i zohrávanie významnejšej roly v budúcnosti. Pri charakteristike veľmocenského postavenia Ruska sa spravidla poukazuje aj na jeho geografickú polohu a sociálno-demografický potenciál.³⁹⁰

Romantická doba vzťahov medzi Západom a Ruskom pominula. Rusko je nútené rozhodne, ale nie arogantne presadzovať vlastné záujmy, hrať opäť úlohu svetovej veľmoci. Zaväzuje ho k tomu veľkosť krajiny, schopnosti a výsledky vedeckého výskumu a jeho pracovníkov, hospodársky a jadrový potenciál. Spolupráca Ruska a NATO je možná len vtedy, keď dôjde k spoločným súhlasným rozhodnutiam, k spoločnému riešeniu problémov, nie k suchému oznámeniu Moskve, na čom sa západné veľmoci dohodli.

Ropa robí zo štátov, na území ktorých sa nachádza, najbohatšie krajiny na svete. Veľmi bohaté na ropu je i Rusko a preto budí pozornosť a nevraživosť hospodárskeho sveta.

³⁸⁶ Soukup, J.: Quo vadis, Putine? Nové Rusko v dejinných souvislostech, RIOPRESS PRAHA, 2003, str. 5-6

³⁸⁷ Wallerstein, I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha, 2005, str. 68

³⁸⁸ Soukup, J.: Quo vadis, Putine? Nové Rusko v dejinných souvislostech, RIOPRESS PRAHA, 2003, str. 6

³⁸⁹ Pozri tiež: Malik, H.: The Roles of the United States, Russia, and China in the New World Order, Palgrave Macmillan, 1997

³⁹⁰ Škvrnda, F.: Svetová politika I., Medzinárodné vzťahy v Európe na prelome 20. a 21. storočia, Ekonóm, 2004, str. 69

K ťažbe ropy pristupuje i ťažba zemného plynu, ktorého má Rusko rovnako dostatok.³⁹¹ Obe suroviny sú teda nástrojom svetovej politiky. Dokazuje to aj vojnový konflikt v Iraku. Snahy ruských ekonómov a politikov preto smerujú k tomu, aby sa Rusko stalo najväčším vývozcom ropy na svete.³⁹²

Putin, jeho vláda a verejné oznamovacie prostriedky sa usilujú hlavne o vytvorenie imidžu silného Ruska. Predpokladom k tomu je silné národné hospodárstvo. To je základ. Z jeho základu vychádza politická a vojenská sila. Za priaznivých okolností v ťažbe ropy, zemného plynu, diamantov a zlata môže v Rusku dôjsť k rozvoju národného hospodárstva a k hospodárskym prírastom vo výške 5-8 %.³⁹³

Aj keď Rusko nemá niekoľko tisícročnú históriu ako Čína a India, nikto nemôže poprieť jeho bohatú kultúrnu a vedeckú tradíciu a prínos k vŕšľudským hodnotám. Rusko prešlo približne rovnakým vývojom ako ostatné európske krajiny, medzi ktorými nájdeme aj súčasnú svetovú veľmoc. Mnohí ho zaraďujú medzi veľmoci a krajina patrí do skupiny G8. Rusko bolo v priebehu svojich dejín tiež veľmocou. V pozadí jeho svetového prvenstva, keď patrilo medzi najsilnejšie štáty, však neboli ekonomické faktory, ale veľká rozloha krajiny, vojenský potenciál a stámiliónové obyvateľstvo, na ktoré sa však nikdy nebral ohľad. Jeho zaobchádzanie so svojimi zdrojmi necharakterizovala efektivita, ale skôr plytvanie. Aj kultúrne hodnoty veľmi často vznikali nie vďaka podpore, ale napriek zákazu. Na základe makroekonomických ukazovateľov je krajina perspektívna: vysoký rast HDP a prílev zahraničného kapitálu, mena sa posilňuje, burza rastie. Pritom však každý vidí, že demokratizujúci proces sa zastavil, znovu nastúpilo obdobie centralizácie, štát priamo zasahuje do hospodárstva – teda sa opakuje to isté, k čomu v histórii Ruska už nespočetnekrát došlo.³⁹⁴

Súčasný rast pochádza len z petrodolárov, nesprevádzajú ho investície do hospodárstva a vedy. Jeden z markantných fenoménov, ktorý vždy sprevádzal úpadok ľubovoľnej krajiny – nepriaznivý demografický vývoj – je v Rusku tiež prítomný. Stredná vrstva, chrbtová kosť štátu, sa vôbec nevytvorila, solidarita a sociálne cítenie sú na veľmi nízkej úrovni. Navyše krajinu už teraz čiastočne, no v budúcnosti v oveľa väčšej miere budú

³⁹¹ Nemecko dováža z Ruska 35 % svojej spotreby zemného plynu. Rusko má k dispozícii náleziská v hodnote 36 % všetkých svetových zásob.

³⁹² V roku 2001 sa Rusko dostalo v ťažbe ropy a zemného plynu na úroveň Saudskej Arábie a od roku 2002 vo svetovej ťažbe vedie. Ťažba „čierneho zlata“ stále stúpa. Exportné plány ruských koncernov mieria do všetkých častí sveta – do Európy, do Číny a Japonska, v poslednom čase i do USA.

³⁹³ Soukup, J.: Quo vadis, Putine? Nové Rusko v dejinných souvislostech, RIOPRESS PRAHA, 2003, str. 417

³⁹⁴ Horbulák, Z.: BRIC: Nakolko zavázia dejiny?, Zahraničná politika, 4/2006, str. 5-6

sužovať environmentálne problémy. Autonomistické a separatistické tendencie ďalej odčerpávajú energie štátu.

V žiadnom prípade sa nedá vylúčiť, že sa Rusko v budúcnosti nestane jednou z vedúcich hospodárskych krajín sveta, veď v horizonte niekoľko desaťročí môžu nastať ďalekosiahle zmeny. Aj keď Rusko disponuje obrovskými zásobami „hard“ a „soft“ komodít, je otázne, či je schopné túto výhodu využiť. Veď v minulosti sa mu to ešte v plnej miere nepodarilo.³⁹⁵

Rusko je jedným z destabilizujúcich faktorov súčasného sveta. Hlavnou príčinou tejto skutočnosti je jeho prekvapivo rýchla rekonvalescencia. Podľa knihy amerického historika Paula Kennedyho Vzostup a pád veľmocí trvalo sovietskemu Rusku trinásť rokov, kým sa ekonomicky spamätalo z následkov prvej svetovej vojny a občianskej vojny. Po druhej svetovej vojne trvala obnova približne jedno desaťročie. Keby obnova Ruska mala postupovať v podobných časových intervaloch a bez tvrdého centrálného riadenia, malo by sa spamätáť niekedy okolo roku 2015. Lenže Rusko naberať silu omnoho rýchlejšie a svet i ono samo sa s tým zložito vyrovnávajú. Na medzinárodnú scénu dnes vstupuje bohaté Rusko. Podľa údajov Centrálnej banky Ruskej federácie bol v roku 1999, teda pred nástupom Vladimíra Putina do prezidentskej funkcie, prevažne po zdedení od Sovietskeho zväzu vonkajší dlh Ruska 177,7 mld. USD. Podľa toho istého zdroja boli v auguste 2007 zahraničné finančné rezervy Ruska 413,8 mld. USD. Rusko sa z veľkého dlžníka stalo majiteľom tretích najväčších rezerv na svete. Analytik Mak Spelman uvádza, že ročný prírastok HDP je takmer 7 % namiesto štyroch (v prvom štvrtroku 2007 bol medziročný rast HDP 7,9%), inflácia klesla zo 16% na jednociferné číslo, export sa strojnásobil.³⁹⁶

Na tieto zmeny začínajú reagovať aj ústredné orgány úpravou stratégie rozvoja. Podľa rozpočtu Ruskej federácie na roky 2008 až 2010 bol Stabilizačný fond rozdelený na dve časti: Rezervný fond by mal zabezpečiť fungovanie ekonomiky v prípade prudkého poklesu ceny ropy na svetových trhoch.³⁹⁷ Fond národného blahobytu bude slúžiť k zvyšovaniu kvality života a pre rýchlejší rozvoj ekonomiky.³⁹⁸

³⁹⁵ Horbulák, Z.: BRIC: Nakol'ko zavázia dejiny?, Zahraničná politika, 4/2006, str. 5-6

³⁹⁶ Krejčí, O.: Putina epocha, Slovo, č. 40, 2007,

<http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15764&cislo=40/2007>

³⁹⁷ Nový rozpočet predpokladá zníženie závislosti ekonomiky krajiny na konjunkturálnych výkyvoch cien ropy a plynu. Napriek tomu sa o tieto ceny opiera. Podľa Federálnej colnej správy tvorila v roku 2006 hodnota vývozu ropy 32,0 % celkového objemu hodnoty vývozu, v prípade plynu to bolo 14,2 %. Nový rozpočet je založený na odhade, že v roku 2008 bude cena za barel ropy 55 dolárov, avšak do roku 2010 klesne na 50 dolárov. Mnohé naznačuje tomu, že rozpočet je skôr zámerne skeptický ako realistický. Určité úspechy zaznamenalo Rusko aj v sociálnej oblasti: od nástupu Putina do prezidentskej funkcie klesol počet ľudí žijúcich v pásme chudoby na polovicu. Od septembra 2007 stúpila minimálna mzda o 210 %, a to na 2 300 rubľov. Dôkazom toho, že sa sociálnu situáciu stále nepodarilo stabilizovať, sú demografické údaje. Od roku 1991 do mája 2007 klesol počet

Na súvislostiach na poslednú chvíľu medializovaného oceánografického výskumu Arktídy je vidieť, ako kreatívne s Rusko stará o svoju budúcu pozíciu. Moskva už nerieši operatívu, ale rozbieha koncepčnú veľmocenskú stratégiu s príslušným technologickým vybavením. K nej patrí vykolíkované budúcich ložísk ropy a plynu, ktorých majú byť v obrovských hĺbkach večného mrazu pod arktickými morami milióny ton a tiež atómové ľadoborce a podmorský prieskumný modul s ľudskou posádkou. Rusko tým na jednej strane demonštruje, že po rozpade Gorbačovovho Sovietskeho zväzu a alkoholickom Jelcinovom bezvládni 90-tych rokov sa vracia s Putinom vertikálne riadené demokratické Rusko na svetovú scénu s armádou, vedou a sebavedomím globálnej veľmoci, ako krajina, ktorá je schopná zabezpečiť si a obhájiť svoje prirodzené právo diplomatickými i silovými cestami.³⁹⁹

Súťaž o Arktídu, ktorý sa práve začal je rovnako prestížny ako bola súťaž o vesmír. Len cena je konkrétnejšia. Kontrolovateľné územie, kde je možné natiahnuť citlivé uši – obrovské sonary na odpočúvanie ponorkovej dopravy a eliminovať tak nebezpečenstvo napadnutia jadrovými strelami odpaľovanými z ponoriek v Arktíde a zásoby ropy. Bezpečnosť veľmocí tvoria nielen radary alebo rakety, ale tiež technologická sebestačnosť, energetická sebestačnosť a schopnosť obstať v extrémnych situáciách. Globálne politické a vojenské expanzie, ktoré predvádzajú USA na ceste k rope, sú výrazom strachu, že jedného dňa sa USA môžu ocitnúť na suchu. O energetickej sebestačnosti nemôže byť na rozdiel od Ruska ani reči.⁴⁰⁰

Je však zrejmé, že Rusko opäť vstáva z popola. U rodiacich sa mocností možno zaznamenať dva odlišné typy správania:⁴⁰¹ niektoré sa snažia čo najdlhšie držať pri zemi a ťažiť z toho, že ich ostatní podceňujú, iné sa zasa nahlas dožadujú, aby každý uznal ich práva a ambície. Do prvej kategórie možno zaradiť Čínu, Indiu a Kazachstan, do druhej Irán a Rusko. Pravdou je, že Rusko nemalo v posledných mesiacoch veľmi na výber – jeho obkľúčovanie vojenskými základňami štátov NATO, neplnenie zmluvy o obmedzení

obyvateľov Ruska z 148,3 na 142,1 mil. Prognóza OSN dokonca hovorí o tom, že v roku 2050 by malo byť v Rusku len 108 mil. obyvateľov. Nezdá sa, že by po prijatých sociálnych opatreniach mala byť situácia katastrofálna, ale zatiaľ sa darí pokles počtu obyvateľov skôr zmierniť než zastaviť

³⁹⁸ Krejčí, O.: Putinova epocha, Slovo, č. 40, 2007,

<http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15764&cislo=40/2007>

³⁹⁹ Kotrba, Š.: Ruský ponor do veľmocenské hĺbok, Slovo, č. 34/35, 2007,

<http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15622&cislo=34-35/2007>

⁴⁰⁰ Kotrba, Š.: Ruský ponor do veľmocenské hĺbok, Slovo, č. 34/35, 2007,

<http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15622&cislo=34-35/2007>

⁴⁰¹ Krejčí, O.: Putinova epocha, Slovo, č. 40, 2007,

<http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15764&cislo=40/2007>

konvenčných zbraní v Európe zo strany Bruselu, či jednostranné návrhy USA a Európskej únie týkajúce sa Kosova vedú ku slovným prestrelkám a rastu napätia.⁴⁰²

Sociologické výskumy udávajú rast optimizmu ruskej verejnosti. To je po najväčšej geopolitickej katastrofe 20. storočia, teda rozpade Sovietskeho zväzu, výrazná zmena. Ale prečo sa vlastne rozpadol? Rozpad Sovietskeho zväzu nebol vyvolaný zahraničnou politikou USA alebo vyčerpaním ekonomického modelu, ale chybnou reakciou Kremľa na ekonomické a politické problémy. Príchod Borisa Jelčina síce viedol k dramatickej ekonomickej zmene, tá však bola založená predovšetkým na úplnej privatizácii. Odhady ruských ekonómov sa rôznia, avšak dá sa predpokladať, že v jelcinovskom období bolo z Ruska vyvezených 250 až 400 mld. dolárov. Podľa dostupných údajov klesol ruský HDP v porovnaní s rokom 1990 v roku 1992 na tri štvrtiny a v roku 1997 dokonca na polovicu. Podľa slov ministra financií Ruska až v roku 2007 dosiahol HDP na obyvateľa úroveň z roku 1990, avšak tento úspech je spojený s nebezpečnou sociálnou diferenciáciou.⁴⁰³

S nástupom V. Putina do prezidentskej funkcie nastal obrat, ktorý pripomína reformy Teng Siao-pchinga v Číne, ale uskutočňované z druhej strany. Teng púšťal časť ekonomiky do súkromných rúk. Putin sa snaží získať kontrolný balík v často už sprivatizovaných strategických sektoroch a v prirodzených monopoloch. Tento postup sa mnohým politikom i analytikom javí ako koncentrácia politickej moci v rukách Kremľa a nebezpečné obmedzovanie demokracie.⁴⁰⁴

⁴⁰² Tieto zmeny sa dorážajú aj v názoroch obyvateľstva. Podľa správy Všeruského centra výskumu verejnej mienky na jar 2007 len 38 % Rusov súhlasí s myšlienkou, že Rusko je časťou Európy a že v 21. storočí bude mať najužšie vzťahy práve s týmto svetadielom. Takmer polovica opýtaných uviedla, že európske štáty nemajú záujem, aby bolo Rusko silnejšie, pretože si myslia, že predstavuje hrozbu. Zároveň 45% respondentov uviedlo, že Rusko je unikátny eurázijská civilizácia a jej najdôležitejšie záujmy sa presúvajú na východ. Pozoruhodné je, že v tejto atmosfére podnikatelia neberú do úvahy slová o novej studenej vojne. Podľa federálneho štatistického úradu dosiahli zahraničné investície v Rusku v prvom polroku 2007 178,5 mld. USD, čo je medziročný nárast o 39,5 %. Pre investorov je dôležité, že sa v Rusku zlepšuje investičná klíma a rastie kúpyschopnosť obyvateľstva.

⁴⁰³ Krejčí, O.: Putinova epocha, Slovo, č. 40, 2007,

<http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15764&cislo=40/2007>

⁴⁰⁴ Práve obmedzenie prístupu zahraničných nadnárodných monopolov k ruským surovinovým zdrojom je bodom obratu v západnom hodnotení úrovne demokracie v Rusku – napríklad pre americké liberálne pracovisko Freedom House je dnes Rusko nedemokratické, avšak napríklad Afganistan je vraj čiastočne demokratický. Otázkou ostáva, či existuje iná cesta od chaosu k rozvoju než tá, ktorú zvolil Putin. Vytvorenie dominantného postavenia Gazpromu a Rosnefti sú najznámejšie príklady tejto novej politiky Kremľa. Pôvodne súkromné zisky sa stávajú nástrojom štátnej ekonomickej politiky. Avšak koncentrácia neprebíha len v oblasti ropy a plynu. Rozdrobený letecký priemysel, ktorý bol rozbitý nielen privatizáciou, ale aj rozpadom Sovietskeho zväzu, nemal najmenšiu nádej obstáť voči zahraničnej konkurencii. Pod tlakom vlády sa ho podarilo zjednotiť a výsledkom sú nielen nové vojenské, ale aj civilné stroje. K obdobnému vytváraniu holdingu dochádza aj v lodiarstve. O potrebe tejto zmeny svedčí aj skutočnosť, že Rusko ako námorná mocnosť zatiaľ kupuje 90 % svojich nových lodí v zahraničí. Tiež veľkorysé projekty v oblasti jadrovej energetiky alebo nanotechnológií môžu slúžiť ako ďalší z mnohých príkladov toho, ako dnes Moskva postupuje. Je možné tvrdiť, že celkom slobodný trh s rastúcou mocou domácich oligarchov a zahraničných monopolov by časom do Ruska priniesol prosperitu

Putinovmu tímu sa podarilo nielen zastaviť rozpad Ruska, ale tiež naštartovať jeho ekonomický a sociálny rozvoj. Napriek tomu, že doma nie je nikto prorokom, Putin stále zostáva u verejnosti najobľúbenejším politikom.⁴⁰⁵ Podľa údajov z konca augusta 2007, ktoré vyhlásil Fond verejnej mienky, súčasnému prezidentovi verí 65 % Rusov. A čiastočne mu verí ďalších 23 %. Nedôveruje mu len 8 % obyvateľov. Je pozoruhodné, že 55 % opýtaných by Putinovi dalo svoj hlas v budúcich prezidentských voľbách, v ktorých už podľa Ústavy kandidovať nemôže.⁴⁰⁶

3.1.5. India a Brazília

Napriek rastúcej ekonomickej sile oboch krajín sa im v oblasti medzinárodných vzťahov zatiaľ nevenuje taká pozornosť ako Rusku a Číne. Pravdepodobne je to spôsobené aj tým, že sami neprejavujú záujem o vstup do riešenia problémov vo svetovej politike. Vzhľadom k malému množstvu relevantných zdrojov a vplyvu regionálneho charakteru týchto krajín nie sú rozobraté v takom rozsahu ako Rusko a Čína.

India v súčasnosti za Čínou zaostáva v mnohých ekonomických kritériách, ale väčšina ekonómov predpokladá kontinuálny hospodársky rast Indie. India sa v minulosti vo viacerých znakoch podobala Číne. Jej vývoj a následná zaostalosť a podmanenie Európou spadá do rovnakého obdobia. Keďže obidva štáty disponujú tradíciou, ktorá ich v predchádzajúcich etapách ľudskej histórie vyniesla na vysokú civilizačnú úroveň, je dosť pravdepodobné, že múdrou politikou sa im to môže znovu podať. Treba si všimnúť, že India ani Čína nie sú v súčasnosti a ani počas ekonomického zaostávania neboli pozadu z kultúrneho hľadiska v porovnaní s najvyspelejšími krajinami sveta.⁴⁰⁷

Presvedčenie o sile a trvalosti indického úspechu je dnes silné.⁴⁰⁸ Hospodársky úspech lieči sebavedomie poškodzované rokmi koloniálnej závislosti a obdobi, keď bola India synonymom „chudobnej krajiny závislej od vonkajšej pomoci“. Úspech je dôsledkom

a sociálny mier. Všetko ale nasvedčuje tomu, že na konci Jelcinovej vlády stálo Rusko pred ďalšou geopolitickou katastrofou.

⁴⁰⁵ Všetko nasvedčuje tomu, že voľby do Dumy v decembri 2007 a prezidentské voľby v maci 2008 žiadne dramatické zmeny na ruskú politickú scénu neprinesú. Putinov tím si s najväčšou pravdepodobnosťou zachová rozhodujúci vplyv na dianie v Rusku a ruská verejnosť túto skutočnosť vo väčšine víta.

⁴⁰⁶ Krejčí, O.: Putinova epocha, Slovo, č. 40, 2007,

<http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15764&cislo=40/2007>

⁴⁰⁷ Horbulák, Z.: BRIC: Nakoľko zavážia dejiny?, Zahraničná politika, 4/2006, str. 5-6

⁴⁰⁸ V zozname 946 miliardárov planéty je 36 ľudí z Indie. V rokoch 2005 a 2006 narástol počet miliardárov v tejto krajine o takmer 64%, pričom globálne to bolo o niečo viac ako 23%. „Po 20 ročnom panovaní už Japonsko nie je hlavným miestom ázijských miliardárov: India ich má 36, s majetkom 191 miliárd dolárov, po nej nasleduje Japonsko s 24 a kombinovaným majetkom 64 mld. dolárov. V dvadsiatke najbohatších ľudí na svete má India troch zástupcov, viac majú len Spojené štáty“ píše Forbes.

rozhodnutia indickej vlády z prelomu 80. a 90. rokov 20. storočia plne prijať pravidlá hry globalizácie riadenej washingtonským konsenzom. Privatizácia, liberalizácia, otvorenie zahraničnému obchodu a investíciám a ozdravenie verejných rozpočtov modernizovali ekonomiku a urobili z Indie vážneho hospodárskeho hráča. Nadnárodné spoločnosti zakladajú v krajine servisné a IT centrá, využívajúc lacnú, vzdelanú a anglofónnu pracovnú silu, expandujú však aj domáce indické podniky. Podľa správy o odhade chudoby, ktorú pripravila indická Plánovacia komisia, miera chudoby v krajine trvalo klesá. V závislosti od metodiky jej počítania klesla z 36 % (resp. 26,1%) v období 1993-1994 na 27,5% (resp. 21,8%) v rokoch 2004-2005.⁴⁰⁹

Je pravda, že indická ekonomika dokázala naskočiť na globálnu vlnu rozvoja sektora služieb a telekomunikácií. V krajine bohatne vyššia stredná trieda, a tí najbohatší znesú porovnanie s kýmkoľvek z „globálnej elity“. Problémom však je, že 700 miliónov väčšinou chudobných farmárov, chudobní žijúci na uliciach miest, respektíve 300 miliónov ľudí pod úrovňou chudoby, nie sú len prechodným efektom rozvoja, ale pretrvávajúcim následkom jeho súčasnej podoby. Teória, že v prvej fáze prechodu z rurálnej ekonomiky na industriálnu nutne rastú nerovnosti, po niekoľkých desaťročiach však začnú nerovnosti v príjmoch klesať, bola od svojho vzniku v 50. rokoch spochybnená teoreticky i empiricky. Viacero expertov spochybnilo aj metodológiu, ktorú indická vláda používa na meranie chudoby.

Nie je ťažké pochopiť, prečo je India nadšená svojou úspešnou budúcnosťou a prečo sa z nej stala takmer oficiálne šírená ideológia. Indická ekonomika ako celok skutočne prekvitá, krajina sa stáva dôležitým ekonomickým hráčom a jej top podnikatelia sú súčasťou globálnej elity. Rýchly rast vyšších tried vytvára vnútrospoločenské napätie. Rozdiel medzi chudobnými a bohatými v Indii neznamena výsledok vývoja posledného desaťročia. No viditeľné obrovské rozdiely medzi „vítazmi“ a „porazenými“ sú v období indickej nezávislosti nevídané. Dedičstvom Gándhího a Nehrúa bola oficiálna ideológia vlastenectva, v ktorej bol silný rovnostársky akcent. Súčasná India však potrebuje novú paradigmu a pri tejto zmene pomôže povzbudzovať hrdosť na „krajinu na vzostupe“. Hrdosť na softvérové parky, magnátov kupujúcich firmy v Európe a USA, na mrakodrapy z ocele a skla a dobré makroekonomické výsledky pomôže zabúdať na špinavšiu (a omnoho rozsiahlejšiu) stranu ekonomického zázraku.⁴¹⁰

⁴⁰⁹ Geist, R.: India na vzostupe?, Slovo, 14-15/2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15152&cislo=14-15/2007>

⁴¹⁰ Geist, R.: India na vzostupe?, Slovo, 14-15/2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15152&cislo=14-15/2007>

India nie je signatárom Zmluvy o nešírení jadrových zbraní (NPT).⁴¹¹ Dohoda, ktorá vstúpila do platnosti v roku 1968, robí z vlastníctva atómovej bomby privilégium: môže nimi disponovať len päť krajín, ktoré už v tom čase atómové zbrane mali – V. Británia, Francúzsko, USA, ZSSR (neskôr Rusko) a Čína – a ostatní môžu využívať jadrovú energiu len na mierové účely. Potiaľ by to malo byť v poriadku. Zložitejšia je však druhá časť – päť členov jadrového klubu sa zaviazalo na postupné odzbrojenie a to sa podľa kritikov nedeje. India preto vyhlásila tento medzinárodný režim za „nukleárny apartheid“ a odmietla ho rešpektovať.⁴¹²

Prvé testy jadrových zbraní uskutočnilo Dillí už v roku 1974, od 1998 je oficiálnou atómovou mocnosťou. Lenže jadrový program priniesol aj negatívne dôsledky. Bezprostredne po „mierovom jadrovom výbuchu“ v roku 1974 boli na krajinu uvalené globálne sankcie na dovoz štiepneho materiálu i technológie. Napriek tomu technologicky pokročila a vyrobila dostatok plutónia na viac ako 100 hlavíc. Odhaduje sa, že 20 z nich dokáže dopraviť indické letectvo, zvyšok môžu niest rakety Agni a Prithvi.

Embargo však negatívne ovplyvnilo mierové využívanie jadrovej energie. India má v súčasnosti 15 fungujúcich jadrových elektrární, 7 ďalších má byť dokončených v roku 2009. Krajina síce má vlastné zásoby uránu, nie však dostatočné. Embargo neumožňuje Indii kupovať urán na medzinárodných trhoch a to spôsobuje nedostatok paliva. Rýchlo sa rozvíjajúca indická ekonomika s mnohými energeticky náročnými sektormi potrebuje rozvíjať čo najviac alternatívnych zdrojov energie. Dillí tak stálo pred dilemou – buď „národná suverenita“ (definovaná v termínoch kontroly nad jadrovým vojenským potenciálom), alebo „ekonomická bezpečnosť“ (v zmysle zlepšenia možností rozvíjať energetické zdroje).⁴¹³

Cestu z tejto slepej uličky Indii ponúkla dohoda o spolupráci v jadrovej oblasti s USA, ktorej detaily zverejnil prezident Bush počas návštevy Indie ešte na jar 2007. Výmenou za oddelenie civilného a vojenského jadrového výskumu (ktoré, nikdy nemôže byť úplne „nepriepustné“) a medzinárodnú kontrolu nad časťou nukleárných zariadení mali Spojené štáty Indii pomáhať s civilným jadrovým výskumom. A nie len USA. Austrália už oznámila, že Dillí predá urán, ak bude dohoda ratifikovaná. Ďalšími sú Rusko a Francúzsko, ktoré budú

⁴¹¹ Bližšie pozri o NPT: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20060920STO10816+0+DOC+XML+V0//SK> alebo http://www.nato.int/docu/other/sk/handbook/chapitre%206_sk.pdf

⁴¹² Geist, R.: Vstupenka do jadrového klubu, Slovo, č. 34/35, 2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15624&cislo=34-35/2007>

⁴¹³ Geist, R.: Vstupenka do jadrového klubu, Slovo, č. 34/35, 2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15624&cislo=34-35/2007>

radi spolupracovať napríklad na vývoji spracovania tória, unikátnej technológii využívajúcej v Indii široko dostupný zdroj.

India tak dostane omnoho viac ako ktorýkoľvek iný „neuznaný člen nukleárneho klubu“. Pakistan či Izrael by kvôli podobnej pozícii museli stále urobiť to isté, čo sa vyžadovalo od JAR či Brazílie – vzdať sa bezpodmienečne jadrových zbraní. Pominúc kritiku časti indickej ľavice a nacionalistickej pravice, že aj obmedzené medzinárodné inšpekcie znamenajú obetovanie národnej suverenity, je to najzásadnejšia zmena nukleárneho režimu od odsúhlasenia NPT.

Zdá sa, že napriek všetkým hlasom upozorňujúcim na zvrátenú logiku politiky jadrových zbraní, ostáva atómová hlavica symbolom mocenského statusu a teda cieľom mnohých krajín. Prijatie Indie do „jadrového klubu“, pod ktoré dáva indicko-americká dohoda de facto pečať, má byť síce obmedzené na rozvoj mierovej technológie, je však viac ako pravdepodobné, že Dillí vďaka nemu postúpi vpred aj vo vojenskej oblasti. Možno až po úroveň získania termonukleárnej bomby. Nakoniec, India by sa len riadila rovnakou zásadou ako päť jadrových mocností odmietajúcich pristúpiť k skutočnému odzbrojovaniu, ku ktorému ich zaväzuje NPT – Bismarckovým: „Žiadna krajina nie je povinná položiť svoju existenciu na oltár platnosti zmlúv“.⁴¹⁴

Hospodársky vzostup Indie patrí od polovice 90-tych rokov už viac ako celú dekádu k najvýznamnejším javom vo svetovej ekonomike. Stačí si uvedomiť, že politické a hospodársko-sociálne prežitie tohto giganta (cca 1,13 mld. obyvateľov) bolo pokladané za veľmi neisté. V komentároch sa objavoval pejoratívny termín „hinduistická miera rastu“, ktorá bola v siedmej dekáde 3,6%, len o málo viac ako populačný prírastok.

Jeden z pohľadov hovorí, že India dnes ašpiruje na úlohu supervelmoci súperiacej s Čínou, avšak v inom, priaznivejšom spoločensko-ekonomickom prostredí. Je to krajina nachádzajúca sa už dnes na štvrtom mieste svetového rebríčka, čo do absolútneho objemu HDP (v parite kúpnej sily) o dve miesta za Čínou. Dnes aj napriek tomu, že jej rastové výsledky nie sú tak spektakulárne, nie je v tomto súperení bez šancí. Naopak, v strednodobom horizonte sa môžu niektoré diferencie prejaviť ako výhoda.⁴¹⁵

Prípad indického úspechu v poslednej dobe je svojim spôsobom unikátny. Ale aj India sama o sebe je svojím spôsobom už od svojho vzniku v roku 1947 krajinou unikátnou. Malým zázrakom je už samotný fakt, že sa tento kolos nerozpadol. Predsa ide o krajinu zvrchovane

⁴¹⁴ Geist, R.: Vstupenka do jadrového klubu, Slovo, č. 34/35, 2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15624&cislo=34-35/2007>

⁴¹⁵ Foltýn, J.: Indie šedesátiletá: Může koexistovat demokracie a prosperita?, Mezinárodní politika, 9/2007, str. 22-25

heterogénnu jazykovo, nábožensky, etnicky, kastovne a samozrejme (okrem iného) aj nesmierne sociálne, kde nesmierna bieda a nesmierne bohatstvo existujú vedľa seba už stáročia.⁴¹⁶

Desaťtisíce Indov v súčasnosti zakladajú softwarové firmy spolupracujúce s IT gigantmi globálnych rozmerov, posielajú svoje deti študovať do USA a krajín EÚ. Čo je však najväčšie nóvum – títo absolventi sa väčšinou vracajú, zatiaľ čo predtým to bola výnimka. Aj tu zrejme pôsobí efekt víze domáceho ekonomicko-sociálneho úspechu, individuálneho úspechu a možnosť uplatnenia v domácom rozvojovom prostredí. Ich nové konexie potom lákajú nové zahraničné investície. Rozvoj krajiny postavený na službách je svetovou raritou.

Takýmto spôsobom sa mení India na modernú spoločnosť, čo sa v rozvojovom svete javí ako veľká výhoda. Novým ekonomickým kurzom je totiž znevýhodňovaný najmä vidiek a tradičné poľnohospodárstvo, kde sídli väčšina Indov, žijúcich za ekvivalent 2 USD na deň. Je ich stále skoro 800 miliónov. Na druhej strane je v krajine 63 dolárových miliárdárov.

V Indii stále bujnie korupcia, ktorá tu je podľa medzinárodných štatistík horšia ako v notoricky známych enklávach Afriky a Strednej Ameriky. Aj keď tzv. absolútna chudoba je na ústupe, predstavuje stále obrovský problém pre krajinu aj v globálnom kontexte.⁴¹⁷

Brazília patrí medzi vychádzajúce hviezdy, nikdy predtým nebola veľmocou. Do svetového hospodárstva vstúpila v 18. storočí, keď sa na jej území objavili zlaté ložiská a následne týmto drahým kovom zaplavila svet. Brazília sa snaží vstúpiť medzi veľmoci práve v týchto desaťročiach, keď jej na to rýchlo rastúca populácia a ekonomický rozmach otvárajú priestor. To, či sa jej to podarí, z historického kontextu sa nedá predpovedať.⁴¹⁸

Brazílska vláda sa nahlas a vehementne hlási ku svojmu „členstvu“ v nejasne vymedzenom zoskupení štátov Juhu. Jej ambíciou je stať sa vedúcou silou týchto štátov a pri rokovaní vo Svetovej obchodnej organizácii (WTO) už ukázala, že aj vie ako na to. Dlhé desaťročia bola Brazília v podstate uzatvoreným trhom a spoločnosťou, ktorá si v mnohých ohľadoch vystačila sama. Svet bol iný a brazílska hospodárska a politická elita necítila potrebu systematickej spolupráce s inými regiónmi. Prioritou brazílskej zahraničnej politiky je

⁴¹⁶ Na prelome 80-tych a 90-tych rokov bola India v hlbkej hospodárskej kríze. Enormne vysoké zadlženie primälo vládu k množstvu reforiem liberalizačného rázu. Od toho času sa začali pomery pozvoľna lepšiť a od roku 1995 nastúpil rastový boom sprevádzaný štrukturálnymi zmenami. Podľa údajov UNCTAD Trade and Development Report 2005-06 je síce nižší ako v Číne (okolo 7-8% oproti 9-10% v Číne), avšak značne prevyšuje tempo zo 60-tych až 80-tych rokov. Exportu sa vyslovene darí: v posledných 5 rokoch sa priemerný vývoz oproti druhej polovici 90-tych rokov zdvojnásobil (z 8% na 17-18%), krajina má aktívnu obchodnú bilanciu s obdobnými importnými výsledkami (rast z 5% na 17-18%). Počas rokov 1995-2005 vzrástla kúpna sila obyvateľov Indie trojnásobne.

⁴¹⁷ Foltýn, J.: Indie šedesátiletá: Môže koexistovať demokracie a prosperita?, Mezinárodní politika, 9/2007, str. 22-25

⁴¹⁸ Horbulák, Z.: BRIC: Nakoľko zavážia dejiny?, Zahraničná politika, 4/2006, str. 5-6

získanie miesta stáleho člena Bezpečnostnej rady OSN. Tomuto cieľu a vybudovaniu pevnejších a inštitucionalizovaných väzieb so štátmi Juhu je brazílska zahraničná politika podriadená slovami i činmi. Ďalším cieľom je rozšíriť možnosti brazílskeho exportu. Aj keď africké štáty nepatria k najvýznamnejším obchodným partnerom Brazílie, sú to predsa len zaujímavé a hlavne perspektívne trhy. Afrika samozrejme nemá a hneď tak mať nebude potenciál nahradiť vzťahy s Európskou úniou alebo s USA, ale to ani nie je cieľom. Podstatné je diverzifikovať trhy a napríklad využiť africké štáty ako vhodnú „výkladnú skriňu“ pre brazílske technológie v poľnohospodárstve – brazílsky poľnohospodársky a biotechnologický výskum patrí k absolútnej svetovej špičke.⁴¹⁹

Podľa odborníkov medzi výhody, ktorými táto krajina disponuje, patria existencia mnohoovetvovej ekonomiky, silný podnikateľský esprit a národné vlastenectvo. Úspech alebo neúspech Brazílie vo vyvažovaní pro-rastových reforiem s ambicióznym sociálnym programom znižovania chudoby a nerovnomerných príjmov ovplyvní výkonnosť ekonomiky celého regiónu. I naďalej sa predpokladá pokračovanie v kurze zahraničnej politiky smerom k podpore zahraničných investícií a posilňovania regionálnej stability a rovnomernej integrácie (obchodná a ekonomická štruktúra). Zároveň sa očakáva, že Brazília bude prirodzeným partnerom USA a Európy ale aj Číny a Indie. Ďalším faktorom posilňovania jej vplyvu je aj jej pozícia čistého exportéra ropy.⁴²⁰

3.2. Vzťahy medzi súčasnými a potenciálnymi centrami moci na začiatku 21. storočia

V posledných rokoch boli vzťahy medzi USA a EÚ trochu problematické – nehody siahali od Iraku, po Kjótsky protokol, Medzinárodný trestný tribunál a obchodné spory pred WTO. V mnohých iných oblastiach však prebieha intenzívna spolupráca. Korene silných komerčných i vojenských väzieb medzi USA a Európou siahajú do 2. svetovej vojny. Pád Berlínskeho múru v roku 1989 začala nová, komplikovanejšia éra vzájomných vzťahov. Rozpad Sovietskeho zväzu ukončil jeho kontrolu nad strednou a východnou Európou, čo viedlo až k rozšíreniu EÚ v máji 2004. Súčasne sa však stratil dovtedy základný dôvod existencie NATO. Nedostatočná európska samostatná vojenská sila sa prejavila už počas

⁴¹⁹ Hubinger, V.: Brazília v Afrike a Afrika v Brazílii, Mezinárodní politika, 5/2007, str. 14-16

⁴²⁰ Domanická, A.: Zmeny geopolitického horizontu v dôsledku rastu vplyvu nových mocností, 2006, Zborník príspevkov z 5. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov, Vydavateľstvo Ekonóm, 2006, str. 111

vojen na Balkáne v prvej polovici 90. rokov, kedy mohla Európa iba čakať na rozhodnutie americkej administratívy intervenovať pri jej vlastných hraniciach. Vojny na Balkáne nakoniec prispeli k vzniku politickej vôle k nezávislým vojenským kapacitám EÚ, čo sa prejavilo v ochote Británie a Francúzska spolupracovať v bezpečnostných otázkach.⁴²¹

Washington vnímal objavujúce sa obranné ambície EÚ sprvoti so zmiešanými pocitmi. Na jednej strane sa Spojené štáty báli duplikácie vlastných obranných iniciatív a oslabenia NATO. Na strane druhej videl Washington tento trend ako prvý možný krok k tomu, aby európske krajiny vydávali na obranu väčšie množstvo prostriedkov, z čoho by mohlo ťažiť v konečnom dôsledku aj NATO. Zatiaľ čo teroristické útoky z 11. septembra byvolali v Európe vlnu sympatií k USA a posilnili pokračujúcu spoluprácu v boji proti terorizmu, zima 2002-2003 pred začiatkom vojny v Iraku však zničila väčšinu dôvery a spôsobila napätie vo vzťahoch. Konflikt tiež vyvolal napätie v rámci EÚ – medzi štátmi, ktoré podporovali, a ktoré sa postavili proti vojne v Iraku. V obchodnej politike sú všeobecné ciele USA a EÚ rovnaké – podpora liberalizácie svetového obchodu prostredníctvom WTO. Pozornosť médií sa však zameriavala na otázky, v ktorých vstúpili najväčšie obchodné bloky do konfliktu – napríklad geneticky modifikované potraviny, používanie rastových hormónov u hospodárskych zvierat a opatrný prístup Európy s využívaním prekážok importu niektorých produktov ako ochrany spotrebiteľa. Problémy sa objavili aj v otázke subvencií a leteckej dopravy (Boeing – Airbus).⁴²²

Spojené štáty americké a Európska únia podpísali v máji 2007 vo Washingtone transatlantickú dohodu o ekonomickej spolupráci, ktorá má vytvoriť predpoklady pre jednotný trh medzi oboma celkami a začína pokusom harmonizovať regulatívne opatrenia v štyridsiatich oblastiach (napr. právo na duševné vlastníctvo, finančné služby, prevzatie firiem, atď.).⁴²³

Táto iniciatíva je zo strany USA celkom pochopiteľná, keďže stav americkej ekonomiky sa zhoršuje a dolár už dlhodobejšie stráca. Užšia spolupráca so silnou a jednotnou úniou mu môže len pomôcť. Pre národné vlády EÚ to znamená ešte prísnejšie zásahy do autonómnosti monetárnych politík, pretože sa dá očakávať zbližovanie dolára a eura. Hoci na vyrovnanie poklesu dopytu vo svojich krajinách budú môcť európske vlády stále používať dane a verejné výdavky, rozpočtové deficity budú musieť vykrývať skôr požičiavaním ako

⁴²¹ http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/zoznam_liniek/eu-a-usa---transatlanticke-vztahy

⁴²² http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/zoznam_liniek/eu-a-usa---transatlanticke-vztahy

⁴²³ Šebo, M.: Črtá sa jednotný euro-americký trh, Slovo, 21/2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15316&cislo=21/2007>

tlačení ďalších peňazí. V podstate sa iba zintenzívni proces, ktorý jednotný európsky trh naštartoval.

Jednotný euro-americký trh, ku ktorému smeruje transatlantická dohoda o ekonomickej spolupráci, vytvára zároveň predpoklady na zavedenie jednej meny. V podstate by sa tak naplnili predpovede magazínu The Economist, ktorý uvádza, že do tridsiatich rokov by mohli ľudia v USA, EÚ, Japonsku a ostatných bohatých krajinách používať to isté platidlo. Po ukončení národných mien volá aj štúdia Banky pre medzinárodné zúčtovanie (Bank For International Settlements – BIS) so sídlom v Bazileji, ktorá koordinuje spoluprácu medzi centrálnymi bankami.⁴²⁴

Progres medzi Spojenými štátmi a Indiou je pozoruhodný: nová a historická dohoda o civilnom využívaní jadrovej energie, užšia spolupráca na vedeckých a technologických inováciách, prekvitajúci obchod a komerčné väzby, spoločné úsilie stabilizovať južnú Áziu a rastúca americko-indická kampaň na podporu stabilným, dobre riadeným demokraciám po celom svete. Spojené štáty sú len na začiatku realizácie úžitku z tohto vzťahu pre svoje záujmy v južnej a východnej Ázii.

Avšak stále existujú prekážky, ktoré musia USA a India prekonať, kým dospejú ku skutočnému globálnemu partnerstvu. Je nutné pracovať efektívnejšie na boji proti terorizmu, pašovaniu drog a šíreniu jadrových zbraní. Doterajší vývoj ukázal, ako efektívne dokážu spoločne pracovať na vyjasnení si rozdielov v minulosti a zvládnuť budúce výzvy. Ak to bude ustálené, je veľká príležitosť spojiť americké a indické princípy a moc a vytvoriť stabilnejšiu, mierumilovnú a prosperujúcu globálnu komunitu.⁴²⁵

Vzťahy Ruskej federácie a Európskej únie dnes vstupujú do novej fázy. V porovnaní s 90-tymi rokmi 20. storočia, keď boli položené ich právne základy, sú tie dnešné podstatne hlbšie aj intenzívnejšie. Až do súčasnosti sa EÚ riadi princípom, ktorý väčšinou dominuje v jej politike, a ktorý odrážala Dohoda o partnerstve a spolupráci, ako aj niektoré iné oficiálne i neoficiálne dokumenty EÚ. Ide o princíp, ktorý spája pokrok ruských domácich reforiem s istými krokmi k prispôbeniu súčinnosti s EÚ – tzv. podmienený prístup, pričom v skutočnosti je plánom europeizácie Ruska.

Druhý prístup sa uplatňoval od roku 1999, keď Rusko a EÚ začali viesť skutočnú diskusiu o možnostiach tzv. strategického partnerstva. Výsledok prechodu zo štádia deklaratívneho do štádia skutočnej koordinácie aktivít však v praxi nedosahoval rozsah

⁴²⁴ Šebo, M.: Črtá sa jednotný euro-americký trh, Slovo, 21/2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15316&cislo=21/2007>

⁴²⁵ Burns, R. N.: America's Strategic Opportunity With India. The new US – India Partnership, Foreign Affairs, 6/2007, str. 132

a podstatu deklarovaných cieľov. Po pôvodných prehnaných očakávaniach na oboch stranách – predstave EÚ o rýchlej europeizácii Ruska a predstave Ruska o značnej finančnej a ekonomickej podpore od EÚ ruským reformám – nasledovalo uvedomenie si nevyhnutnosti nových dôrazov v koncepte spolupráce a rovnako jeho implementácie.⁴²⁶

Významným rokom v procese vytvárania vzťahov medzi Ruskom a EÚ bol rok 2003. Začiatok vypracovávanie konceptu rozvoja spoločných priestorov Ruska a EÚ v oblasti ekonomiky, slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, vonkajšej bezpečnosti a výskumu, vzdelávania a kultúry (summit Rusko – EÚ v Petrohrade v máji 2003) sa javil ako celkom nový faktor definujúci budúcu spoluprácu a podstatu strategického partnerstva. Obaja partneri sa nechali viesť myšlienkou, že práca by mala byť založená na spoločných akčných plánoch, ktoré budú brať ohľad na vzájomné prístupy a záujmy, nie na jednosmerných stratégiách a konceptoch.⁴²⁷

Keďže práca na rozvoji akčného plánu zameraného na vytvorenie Spoločného ekonomického priestoru Ruska a EÚ⁴²⁸ sa začala skôr ako práca na plánoch ostatných priestorov, tento koncept bol prijatý na rímskom summite v novembri 2003. Plán mal za cieľ podporiť zlepšenie podmienok na ekonomický rast a rozvoj vzájomného obchodu a investičných možností tým, že poskytne podporu ekonomickej integrácii, podporí harmonizáciu právnych regulatívov, zjednoduší obchodné režimy, bude podporovať otvorenie trhov a rozvoj nevyhnutnej infraštruktúry.

Rokovania o priestore spoločnej vonkajšej bezpečnosti prebiehali značne komplikovaným spôsobom. Styčnými bodmi spoločného prístupu k vonkajšej bezpečnosti bolo deklarovanie potreby udržania svetového poriadku na princípe multipolarity a v spolupráci s OSN, OBSE a Radou Európy, hrajúcimi kľúčovú úlohu; a zhoda v hlavných medzinárodnopolitických otázkach ako medzinárodný terorizmus, prevencia šírenia zbraní hromadného ničenia a pokračovanie v politickom dialógu. Napriek zhode v základných otázkach týkajúcich sa svetového usporiadania a bezpečnosti je potenciál konfliktu a rozpor

⁴²⁶ Khotkova, E.: Rusko – EÚ: koncept štyroch spoločných priestorov, Medzinárodné otázky, VC SFPA, 2/2005, str. 6-7

⁴²⁷ Khotkova, E.: Rusko – EÚ: koncept štyroch spoločných priestorov, Medzinárodné otázky, VC SFPA, 2/2005, str. 9-10

⁴²⁸ Spoločný ekonomický priestor má pokrývať také sféry ako obchod, investície, priemyselná spolupráca, politika produkcie, konkurencia, poľnohospodárstvo, ochrana intelektuálnych práv a ochrana životného prostredia. Plán zároveň neobsahuje princíp jednostranného preberania legislatívy EÚ ruským právnym systémom. Za najbližší a najvhodnejší model spolupráce bol vybraný model USA – Mexiko, fungujúci v rámci Severoamerickej dohody o voľnom obchode (NAFTA).

v postojoch viditeľný, pretože únia sa snaží Rusku vnútiť princíp spoločnej zodpovednosti za situáciu v postsovietskom regióne.⁴²⁹

Vážne nezhody medzi Ruskom a Bruselom spôsobili problémy týkajúce sa priestoru domácej bezpečnosti, slobody a spravodlivosti. EÚ totiž chcela všetky aspekty tohto priestoru sústrediť na dodržiavanie ľudských práv v Rusku, kým na druhej strane sa snažila odraziť snahu Moskvy o nastolenie otázky postavenia a práv Rusov v pobaltských krajinách. EÚ bráni realizácii dohody v tejto oblasti a stráni sa skúmania otázky zavedenia bezvízového styku. Naopak, ako protipožiadavku sa pokúša presadiť dohodu o výmene ilegálnych migrantov medzi Ruskom a susedmi. Európska komisia ignoruje fakt, že podpis dohody o výmene ilegálnych migrantov nie je možný, kým Rusko nevybuduje ozbrojené hranice so svojimi susedmi, predovšetkým s južnými. Prípravy na založenie spoločného vedeckého, kultúrneho a vzdelávacieho priestoru prebiehajú v porovnaní s prípravami ostatných priestorov omnoho menej konfliktným spôsobom. Práve v tomto priestore bol dosiahnutý najväčší pokrok. Participácia na Bolonskom procese otvára Rusku širšie možnosti na vstup do európskeho vzdelávacieho priestoru, na účasť na programoch akademickej mobility, neprerušovanom vzdelávaní a vzdelávacích programoch EÚ.

Na úrovni expertov sa poukazuje na to, že priestor vzdelávania a vedy má vyšší integračný potenciál a očividne je nadnárodný, pričom je potrebné brať do úvahy, že Rusko je v tejto oblasti schopné konkurencie a hrá úlohu exportéra. Spolupráca v oblasti kultúry a vzdelávania má potenciál v budúcnosti pôsobiť pozitívne a preniesť tento pozitívny efekt aj na iné aspekty rusko-európskej spolupráce, uľahčujúc prekonanie negatívnych psychologických obrazov a približujúc ľudský potenciál k spolupráci. Rusko tak de facto užíva status špecifického (nie privilegovaného) partnera EÚ. Toto postavenie korešponduje s jeho autoritou vo vzťahoch s úniou v porovnaní s inými krajinami v postsovietskom priestore a zároveň nepriamo podporuje dezintegračný proces v tejto oblasti.⁴³⁰

EÚ nedefinuje kompletne geografické hranice svojho rozširovania. Termíny a podmienky budú podmienené nielen plánom členských krajín únie, ale aj jej vnútornou konsolidáciou a bráním ohľadu na pozíciu USA a Ruska. Existencia súčasných rozdielnych prístupov k súčinnosti aktivít s Ruskom sa stala novým faktorom ovplyvňujúcim koncepciu spolupráce a jej ďalšie napĺňanie. Štáty tvoriace jadro EÚ nástoja na aktivácii spolupráce s Ruskom, kým Poľsko a pobaltské štáty hrajú úlohu blokujúcich prvkov. Do úvahy by sa mal

⁴²⁹ Khotkova, E.: Rusko – EÚ: koncept štyroch spoločných priestorov, Medzinárodné otázky, VC SFPA, 2/2005, str. 11-12

⁴³⁰ Khotkova, E.: Rusko – EÚ: koncept štyroch spoločných priestorov, Medzinárodné otázky, VC SFPA, 2/2005, str. 14-15

zobrať fakt, že rozsah, podstata a charakter vzťahov Ruska s každou členskou krajinou EÚ sa líši. Je preto logické, že Rusko sa snaží formulovať rozhodnutia týkajúce sa otázok rusko-európskej agendy s niektorými krajinami, využívajúc špecifické skúsenosti spolupráce v rôznych sférach. Príkladom je aj dohoda o zjemnení vízového režimu, podpísaná medzi Ruskom a niektorými krajinami EÚ. Toto ilustruje pokrok vo vzťahu Rusko – EÚ ako celku.⁴³¹

Rusko je najväčší sused Európskej únie a každým ďalším rozširovaním sa k nemu únia „približuje“. Zároveň je to sused, ktorý môže mať na budúci vývoj EÚ významný vplyv. Bez Ruska je ťažké si predstaviť európsku ekonomiku, bezpečnosť na európskom kontinente a v konečnom dôsledku i európsku históriu, ktorá viedla k vzniku únie. Rusko je však aj sused, ktorý je pre EÚ problematický. Vnútorne sa nie celkom riadi podľa hodnôt, ktoré únia považuje za kľúčové – liberálna demokracia, ľudské práva, trhovú ekonomiku a právny štát nemajú v Rusku rovnaký obsah ako v EÚ a vývoj posledných rokov nenaznačuje, že by sa vyvíjali tým smerom. Rovnako ani v oblasti zahraničnej politiky nemožno hovoriť o bezproblémovosti. V politike Európskej únie voči Rusku môžeme identifikovať dve rozporenia, ktoré jej do istej miery uberajú z efektivity. Prvá rovina je schizofrénia medzi presadzovaním hodnôt, ktoré sa však deje najmä v deklaratívnej rovine na jednej strane, a presadzovaním pragmatickej „Realpolitik“ na strane druhej. Druhá rovina európskej schizofrénie je konflikt medzi komunitarizmom a bilateralizmom, teda medzi jednotným hlasom EÚ a separátnou politikou jej jednotlivých členov (najmä veľkých).⁴³²

Postavenie Číny v Ázii sa upevňuje nielen kvôli jej veľmi konštruktívnej úlohe v otázke bezpečnosti na Ďalekom východe, ale hlavne v dôsledku jej rýchlo rastúceho hospodárskeho potenciálu, ktorý sa zvyšuje i vďaka výhodnej spolupráci s ostatnými ázijskými krajinami. Vzhľadom k už takmer strategickému partnerstvu s Indiou hovoria niektorí analytici o „Čínoindii“, avšak nemenej významným faktom je, že sa Čína nedávno stala prvým ekonomickým partnerom Japonska pred USA. Čína je dokonca na najlepšej ceste predstihnúť Japonsko aj vo vývoze tovaru, hlavne do USA a zaujať jeho súčasnú prvú pozíciu.⁴³³ Najvýraznejšie sa to dnes prejavuje v medzinárodnom monetárnom systéme,

⁴³¹ Khotkova, E.: Rusko – EÚ: koncept štyroch spoločných priestorov, Medzinárodné otázky, VC SFPA, 2/2005, str. 17

⁴³² Gyárfáš, J.: Dve schizofrénie európskej politiky voči Rusku, Medzinárodné otázky, VC SFPA, 2/2005, str. 21-22

⁴³³ Je síce pravdepodobné, že na toto oslabenie Japonska malo vplyv jeho objavenie Európy ako nového strategického partnera, čo zdroje Japonska rozdvajilo, ale to nič nemení na rastúcom vplyve Číny na úkor Spojených štátov.

ktorému dominujú čínske dolárové rezervy.⁴³⁴ Čínsky parlament prijal v marci 2007 niekoľko významných zákonov, ktoré sa pravdepodobne prejavia – vzhľadom k úlohe Číny vo svetovej ekonomike – nielen v Ríši strediu. V prvom rade je to zákon na ochranu súkromného vlastníctva, ktorý sa bude vzťahovať ako na nových investorov, tak aj doterajších vlastníkov. Vlastníctvo pôdy zostáva aj naďalej bez zmeny v rukách štátu.⁴³⁵

Jednou z popredných priorít Moskvy v zahraničnej politike je vzťah k Číne. Obe veľmoci sa stavajú proti americkej unilaterálnej politike a proti islamskému fundamentalizmu. V Moskve v roku 2001 podpísali rusko-čínsku zmluvu o priateľstve a spolupráci na dobu 20 rokov. Podľa tejto zmluvy vzťahy oboch krajín nemajú mať charakter viazaného spojenectva, ide len o strategické partnerstvo. O rusko-čínskej osi nemožno v tomto prípade hovoriť. Bola dohodnutá línia spoločnej hranice, bez nárokov oboch strán na jej zmenu, keďže rozpory o hranici medzi Čínou a Ruskom na východnom Sibíre boli hlavným dôvodom k nepriateľstvu medzi týmito veľmocami za vlády Mao Ce-tunga. Zmluva o priateľstve z júla 2001 bola hodnotená ako úspešný výsledok rusko-čínskej politiky. Moskva uznáva len jednu Čínu, nie dve, ako to prezentujú vo svojej politike USA.⁴³⁶

Z hľadiska historicko-geografického, ekonomického, ale i politického bola rozhodujúcim fenoménom americkej aj ruskej ázijskej politiky Čína a v tejto súvislosti historicky determinované a ideologickými spormi poznačené vzájomné vzťahy. Dekomunizácia ZSSR a posilňovanie vlády komunistov v Číne zakladali predpoklady odlišného vývoja Ruska a Číny. Možno však konštatovať, že aj keď obe krajiny sa ideologicky rozišli, nebránilo im po rozpade sovietskeho bloku rozvíjať navzájom prospešné vzťahy. Obe krajiny, motivované ekonomickým oživením tichomorskej ekonomiky uprednostňovali utužovanie vzájomných diplomatických kontaktov. Ako tento vzťah výstižne opísal Běloševský, „Rusko a Čína sa podobajú obrom, ktorí sa o seba opierajú chrbtom“.⁴³⁷ Moskva tradične využívala „čínsku kartu“ pri zdôrazňovaní vlastnej geopolitickej dôležitosti. Ak by sme pokračovali v podobnom opise, mohli by sme vzťah Číny a USA prirovnať k obrom, ktorí síce stoja od seba dosť ďaleko, ale sú príliš veľkí na to, aby si neprekážali.

Konfliktnou zónou v „čínskej oblasti“ zostala otázka Tchaj-wanu. Napriek deklarovaniu politiky jednej Číny zo strany všetkých svetových veľmocí, prípadné vojenské

⁴³⁴ V roku 2005 deficit obchodnej bilancie USA činil 805 mld. dolárov, zatiaľ čo úhrn prebytkov Európy, Japonska a Číny bol len 325 mld. USD. U samotnej Číny ide približne o čiastku 130 mld., čo znamená, že jej menové rezervy sa zvyšujú takmer o 30 miliónov za hodinu.

⁴³⁵ Mrázek, F.: Čínský hospodářský zázrak: naděje, či hrozba?, *Mezinárodní politika*, 10/2007, str. 36-38

⁴³⁶ Soukup, J.: Quo vadis, Putine? Nové Rusko v dějinných souvislostech, RIOPRESS PRAHA, 2003, str. 433-434

⁴³⁷ Běloševský, D.: Ruské geopolitické iluze a Čína, *Mezinárodní politika*, 9/2000, str. 15-16

aktivity pevninskej Číny by pravdepodobne nezostali bez odpovede USA. Závazky Spojených štátov voči ostrovnej krajine a pevné ekonomické väzby vytvárajú aj do budúcnosti predpoklad, že Washington by neostal ľahostajný voči nedemokratickému „zjednoteniu“ Číny zo strany Pekingu. Moskva s politikou jednej Číny nemala žiaden „morálny“ problém a v regióne juhovýchodnej Ázie nemala veľmocenské ambície, na druhej strane pozície Spojených štátov v Tichomorí by prípadné zjednotenie pod komunistickou vládou v Pekingu narušilo rovnováhu v oblasti.⁴³⁸

Predtým bipolárna svetová sústava sa mení na multipolárnu, dávajúca viac možností manévrovať tým, ktorým nevyhovuje nadvláda súčasnej supervelmoci USA. Čína ako rodiača sa nová veľmoc, hoci zatiaľ regionálneho formátu, uzatvorila od 90-tych rokov minulého storočia strategické partnerstvá okrem iného aj s Ruskom a so Spojenými štátmi a jej zahraničná politika, vedená predovšetkým ekonomickými prioritami, je zainteresovaná na nekonfliktnom medzinárodnom prostredí a na oslabení americkej nadvlády. Úroveň prudko sa rozvíjajúcich vzťahov ČĽR s EÚ tiež súvisí s dynamikou bilaterálnych kontaktov členských štátov Únie s ČĽR. Z nich sa ako najviditeľnejšie javia od konca 90-tych rokov a po roku 2000 Francúzsko, Veľká Británia, Nemecko, Holandsko, Taliansko, Španielsko, teda krajiny s vysokým obchodným obratom s ČĽR, s medzinárodným vplyvom a s účasťou na množstve rozvojových a vedecko-technických a kultúrnych aktivít v Číne. Nové členské krajiny EÚ z radov bývalého východného bloku zatiaľ svojím významom vo vzťahu k ČĽR zaostávajú, aj keď ich váha vzrastie hlavne v úlohe predsedníckych krajín EÚ a tiež napríklad v postoji k zbrojnému embargu EÚ voči ČĽR.⁴³⁹

Podľa materiálu Európskej komisie rástla čínska ekonomika za posledných 25 rokov v priemere ročným tempom 10%. ČĽR je v súčasnosti už druhým najvýznamnejším obchodným partnerom EÚ po USA. EÚ figuruje v ČĽR na prvom mieste; v roku 2005 dosiahol obrat vzájomnej obchodnej výmeny viac ako 200 mld. eur. O záujme čínskej strany eliminovať americkú hegemoniu vo svete a hlavne v ázijsko-pacifickej oblasti nemožno pochybovať. Čínska akademická i oficiálna vládna rétorika od konca 90-tych rokov zdôrazňuje záujem štátu o posilnenie multipolarity a multilateralizmu vo svete. V takom prostredí, ktoré vyhovuje momentálnym potrebám ekonomicky a mocensky silnejúcej Číny, Peking deklaruje svoje mierumilovné úmysly, vyvracajúce nevyhnutnosť konfliktu, ktorou sa hypoteticky môžu novo presadzujúce sa veľmoci prejavovať. Čínske akademické kruhy

⁴³⁸ Chovanec, F.: Nové prvky ruskej zahraničnej politiky po nástupe Vladimíra Putina, <http://www.mepoforum.sk/regiony/vychodna-europa/rusko/vztahy-usa-a-ruska-na-zaciatku-21-storocia-v/#3>

⁴³⁹ Fürst, R.: Strategické partnerství EU – ČĽR. Příležitost, skutečnost a eufemismus, Mezinárodní vztahy, 1/2007, str. 7 a 9

i politické špičky sa odkazujú na rétoriku „mierového rastu Číny“, ktorej autorstvo je prisudzované politológovi Čeng Pi-t'ienovi, ktorého koncepcia bezkonfliktnej zahraničnej politiky (ale s významnou výnimkou Tchaj-wanu), preferujúca soft power pred hard power, však nebola oficiálne čínskou vládou deklarovaná.⁴⁴⁰

Medzi čínske priority patrí aktívne a asertívne úsilie o zrušenie zbrojného embarga, ktoré bolo na ňu uvalené EÚ, USA a Japonskom v roku 1989 v súvislosti s masakrom neozbrojených demonštrantov v Pekingu. Hlavným zásobovateľom Číny modernými zbraňami je v súčasnej dobe Rusko, ktoré od 90-tych rokov podstatne prispelo k modernizácii jej letectva, námorníctva a raketového vojska. Avšak Rusi neposkytujú Číne najnovšie typy svojich strategicky dôležitých bojových prostriedkov a udržiavajú si pozíciu poskytovateľa servisu a dodávok komponentov. Svetovú špičku okrem nich predstavujú v high-tech odboroch ešte USA a Japonsko, ktoré však na vývoz do Číny udržiavajú reštrikcie. Pozornosť ČĽR sa preto upína k lákavej ponuke krajín EÚ, ktoré svoje moderné zbrane, vrátane high-tech prostriedkov, nechránia tak úzkostlivo a ktoré majú priechodnejšie normy na vývoz techniky a technológií s duálnym (teda civilným i vojenským) využitím.

Prudko rastúca čínska ekonomika má záujem o bohaté európske trhy, vzájomná obchodná výmena graduje. V Pekingu je registrovaný vzrastajúci význam eura ako medzinárodne akceptovanej meny, ktorá popri americkom dolárom môže tvoriť súčasť štátnych rezerv ČĽR. Čína sa tiež usiluje o získanie štatútu trhovej ekonomiky, ktorý by jej uľahčil širší prístup na trh EÚ. Tento status jej nepriznali ani napríklad USA z dôvodu nesplnenia podmienok pre jeho udelenie. Čína je tiež významne motivovaná na účasti vo vedecko-technických projektoch krajín EÚ riešiacich výskumné úlohy, ku ktorým jej USA z bezpečnostných dôvodov neumožňujú prístup. Ide hlavne o výstavbu európskeho navigačného systému Galileo, vznikajúceho paralelne popri americkom GPS (Global Positioning System), ktorý bol prednostne vyvinutý pre americké vojenské účely. ČĽR bola do projektu Galileo prizvaná v roku 2003 a v Pekingu vzniklo prvé európsko-čínske centrum pre satelitnú navigáciu. Čínska finančná (200 miliónov eur) a personálna účasť na projekte umožňuje získanie patričných technických prostriedkov a dát, ktoré môžu byť využité na výstavbu navigačného systému ČĽR pre civilné i vojenské účely. S Čínou boli v roku 2003

⁴⁴⁰ Fürst, R.: Strategické partnerství EU – ČĽR. Příležitost, skutečnost a eufemismus, Mezinárodní vztahy, 1/2007, str. 10-11

začaté rokovania o účasti na medzinárodnom projekte vývoja termonukleárneho reaktoru ITER (International Thermonuclear Experimental Reactor) vo Francúzsku.⁴⁴¹

Politický záujem vedie ČĽR k získaniu európskej podpory pre svoj postup voči Tchajwanu (tzv. „politiky jednej Číny“) a Tibetu. Nie náhodou tieto dve požiadavky figurujú na druhom a štvrtom mieste „policy paperu“ čínskej vlády (2003) v časti venovanej spoločným politickým prioritám, pričom na prvom mieste je uvedené posilnenie dialógu na najvyššej úrovni medzi EÚ a Čínou. Európa sa voči ČĽR počas posledných rokov javí ústretovejšia vo svojej vízovej politike ako stále viac podozrievavé úrady USA. EÚ postupne uvoľňuje dostupnosť víz pre skupinovú turistiku do oblasti schengenskej zóny. Nemožno podceňovať ani rastúci intelektuálny záujem Číňanov o európske vysoké školy, prekonávajúci predtým dosť stereotypnú fascináciu americkým akademickým prostredím. Napríklad na univerzitách vo Veľkej Británii tvoria Číňania najpočetnejšiu skupinu zo všetkých zahraničných študentov.⁴⁴²

Útok islamských teroristov 11.9.2001 znamenal okamžitú zmenu vzťahov medzi USA a Ruskom. Američania videli v nových vzťahoch s Ruskom úplne iné možnosti. V deň útoku zvolal prezident Putin prezidentovi Bushovi ml. do Bieleho domu a ubezpečil ho o solidarite a pomoci z ruskej strany. Výsledkom bolo, že Rusko bolo začlenené do NATO ako dvadsiaty člen bez práva veta. Amerika odrazu v Rusku videla najvýznamnejšieho člena koalície v boji proti svetovému terorizmu. Napriek tomu, čo sa písalo v tlači, vládne v ruskom ľude nedôvera k Američanom. Od dôb rozpadu ZSSR antiamerikanizmus dokonca zosilnel. Spôsobila to vojna v Iraku a stále mohutnejšia prítomnosť Američanov v strednej Ázii. USA má svoje jednotky v Gruzínsku a vybudovali v decembri 2002 silnú leteckú základňu v Kirgizsku. Umiestnili tu aj špeciálne bojové jednotky. V poslednej dobe vzrástol záujem USA o niektoré štáty zlúčené do SNŠ. Dokonca považujú túto oblasť za sféru svojho vplyvu. Vyzerá to, ako keby USA obkľúčili Rusko. Na západe sú jednotky NATO v Poľsku, na juhu v Gruzínsku a na východe je obrovský priestor strednej Ázie – priestor medzi Ruskom a Čínou, ktorý je veľmi nepokojný a presadzujú sa v ňom USA. V Paríži v roku 2003 bolo podpísané spoločné nemecko-francúzsko-ruské komuniké. Podľa Putina je to prvý krok k vytvoreniu multipolárneho sveta. Putin je popredným propagátorom multipolárneho sveta. Ruská tlač označila schôdzku za základ k vytvoreniu novej osi Moskva-Berlín-Paríž. Tieto asociácie sú

⁴⁴¹ Fürst, R.: Strategické partnerství EU – ČĽR. Příležitost, skutečnost a eufemismus, Mezinárodní vztahy, 1/2007, str. 12-13

⁴⁴² Fürst, R.: Strategické partnerství EU – ČĽR. Příležitost, skutečnost a eufemismus, Mezinárodní vztahy, 1/2007, str. 13

však trochu prehnané. Putin odmietol hovoriť o vzniku nejakého nového bloku. Povedal, že spoločné komuniké nie je odpoveďou ani akciou proti politike Washingtonu.⁴⁴³

3.3. Možné scenáre vývoja v najbližšom desaťročí

Medzinárodné vzťahy po skončení studenej vojny umožnili diskusie o viacerých možných modeloch ich usporiadania. Za najpravdepodobnejšie varianty nového usporiadania medzinárodných vzťahov sa z teoretického hľadiska podľa J. S. Nyea na začiatku 90. rokov považovali:

1. Návrat bipolarity. Predstavy, ktoré boli založené na úvahe o možnosti vytvorenia centralizovaného a jednotne pôsobiaceho subjektu v medzinárodných vzťahoch v priestore bývalého ZSSR
2. Multipolarita. Hlavnými mocnosťami sa mali stať USA, Rusko, Čína, zjednotená Európa a Japonsko.
3. Tri hospodárske bloky. Prvý blok sa nachádza na západnej pologuli a je zoskupený okolo dolára, druhý sa združuje okolo jenu a skladá sa z ázijských a tichomorských štátov a tretí sa vytvára okolo eura v západnej Európe.
4. Unilaterálna hegemonia. Stúpenci tejto predstavy sú vyznávačmi Pax Americana. Tvrdia, že z hospodárskeho hľadiska bude svet trojpólový, ale zo strategického hľadiska bude prakticky unilaterálny – s hegemonickým postavením USA.
5. Mnohoúrovňová závislosť. Podľa tejto predstavy sa usporiadanie medzinárodných vzťahov bude vytvárať na viacerých úrovniach, z ktorých sú najvýznamnejšie: vojenská (ktorá bude unilaterálna, lebo vojensky žiadny štát nemá možnosti dosiahnuť vojenský potenciál USA), ekonomická (ktorá bude ešte najmenej 20 rokov trojpolárna) a politická (ktorá bude najrozmanitejšia).⁴⁴⁴

Samuel Huntington vo svojej knihe Stret civilizácií tvrdí, že s koncom studenej vojny sa objavilo niekoľko paradigiem svetovej politiky:

1. Jeden svet: eufória a harmónia – paradigma sa zakladala na predpoklade, že koniec studenej vojny znamená v globálnej politike koniec významných konfliktov

⁴⁴³ Soukup, J.: Quo vadis, Putine? Nové Rusko v dejinných souvislostech, RIOPRESS PRAHA, 2003, str. 436-437

⁴⁴⁴ Nye, J. S., jr.: What the New World Order, Foreign Affairs, 1992, str. 86-88

a dosiahnutie pomerne harmonického usporiadania sveta.⁴⁴⁵ Ilúzie sa však zakrátko rozplynuli. Príčinou bolo množstvo etnických konfliktov a etnických čistiek, zrútenie poriadku a práva, vznik nových typov spojenectva i konfliktov medzi štátmi, vzkriesenie neokomunistických a neofašistických hnutí, zosilnenie náboženského fundamentalizmu, koniec „diplomacie úsmevov“ a „politiky pritakávania“ vo vzťahoch medzi Ruskom a Západom, neschopnosť OSN a Spojených štátov potlačiť krvavé lokálne konflikty a rastúca asertivita expandujúcej Číny. Paradigma jednotného harmonického sveta je očividne príliš vzdialená realite na to, aby mohla byť užitočným sprievodcom svetom po studenej vojne.

2. Dva svety: my a oni – Americkí vedci po studenej vojne delili svet na „zónu mieru“ a „zónu zmätku“. Do prvej zahrnuli Západ a Japonsko s približne 15% svetovej populácie a do druhej zvyšok sveta.⁴⁴⁶ Obraz takto rozdeleného sveta sa môže do istej miery zhodovať so skutočnosťou, podľa toho, ako tieto dve časti definujeme. Najbežnejšie rozdelenie, s ktorým sa stretávame pod rôznymi názvami, je rozdelenie na krajiny bohaté (moderné, rozvinuté) a krajiny chudobné (tradičné, nerozvinuté, alebo sa ešte len rozvíjajúce). S týmto ekonomickým rozdelením historicky súvisí kultúrne rozdelenie na Západ a Východ, v ktorom sa skôr než na rozdiely v hospodárskom blahobyte kladie dôraz na rozdiely v základných filozofických východiskách, hodnotách a spôsobe života. Bohaté štáty spolu môžu viesť obchodné vojny, chudobné krajiny vojny plné násilia, ale medzinárodný triedny boj medzi chudobným Juhom a bohatým Severom je vzdialený realite rovnako ako harmonický svet. Ešte menej prínosné je bipolárne kultúrne rozdelenie sveta na Východ a Západ. Vo väčšine pohľadov je svet príliš zložitý, aby sa dal jednoducho ekonomicky rozdeľovať na Sever a Juh, alebo kultúrne na Východ a Západ.
3. Viac-menej 184 štátov – takéto usporiadanie sveta po studenej vojne sa odvodzuje z teórie medzinárodných vzťahov, ktorá sa označuje ako „realistická“. Podľa tejto teórie sú primárnymi (a fakticky jedinými dôležitými) činiteľmi svetového diania štáty. Vo vzťahoch medzi nimi panuje anarchia, a teda, ak si chcú zabezpečiť prežitie a bezpečnosť, snažia sa bez výnimky zvyšovať svoju moc. Pokiaľ jeden štát vidí, že druhý zvyšuje svoju moc, čím sa pre neho stáva potenciálnou hrozbou, snaží sa chrániť svoju vlastnú bezpečnosť buď posilňovaním svojej vlastnej moci, alebo

⁴⁴⁵ Pozri tiež: Fukuyama, F.: The End of History, The National Interest, č. 16, 1989, str. 4 a 18

⁴⁴⁶ Pozri tiež: Singer, M., Wildavsky, A.: The Real World Order: Zones of Peace, Zones of Turmoil, Chatam House, 1993

uzatváraním spojenectva s ostatnými štátmi. Na základe týchto predpokladov možno predpovedať záujmy viac menej všetkých krajín, ktoré vo svete po studenej vojne existujú.⁴⁴⁷ Štáty sú (a aj zostanú) dominantnými entitami svetového diania.

4. Úplný chaos – oslabenie štátov ako takých a rozpad niektorých z nich vedie ku štvrtému obrazu, ktorým je svet, v ktorom vládne anarchia. Táto paradigma kladie dôraz na tieto fenomény: rozpad autority vlád, rozbitie štátov, zosilnenie etnických, kmeňových a náboženských konfliktov, vznik medzinárodných zločineckých organizácií, rastúce množstvo utečencov dosahujúce desiatok miliónov, šírenie jadrových zbraní a iných zbraní hromadného ničenia, rozmach terorizmu, početnosť masakrov a etnických čistiek.⁴⁴⁸ Obraz univerzálnej a nediferencovanej anarchie poskytuje len veľmi málo vodidiel pre pochopenie sveta, pre triedenie jednotlivých udalostí, zhodnotenie ich významu, predvídanie trendov v rámci anarchie, pre rozlíšenie typov chaosu a rozpoznanie ich rôznych príčin a dôsledkov.⁴⁴⁹

Na začiatku 21. storočia sa svet nachádza v období silných turbulencií a očividných zmien, ktoré sa vyznačuje vysokým stupňom neistoty ako sa bude svet ďalej vyvíjať. Vynárajú sa dve otázky, ktoré môžu pomôcť vytvoriť obrysy alternatívnych scenárov, týkajúce sa typov organizácií, vzťahov, štruktúr a interakcií, ktoré poskytnú súdržnosť a budú riadiť budúcnosť: Budú najefektívnejšie zdroje vedenia, inovácií a zmien predovšetkým centralizované a „zhora dole“ alebo decentralizované a „zdola hore“? Budú akceptované centralizované sociálne, organizačné a vládne modely, charakteristické centralizovaným plánovaním, obrovskými hierarchickými inštitúciami a koordináciou a reguláciou „zhora dole“? Alebo bude budúcnosť v rukách premenlivých a decentralizovaných aliancií, vynárajúcich sa sietí a integrácií „zdola hore“?⁴⁵⁰

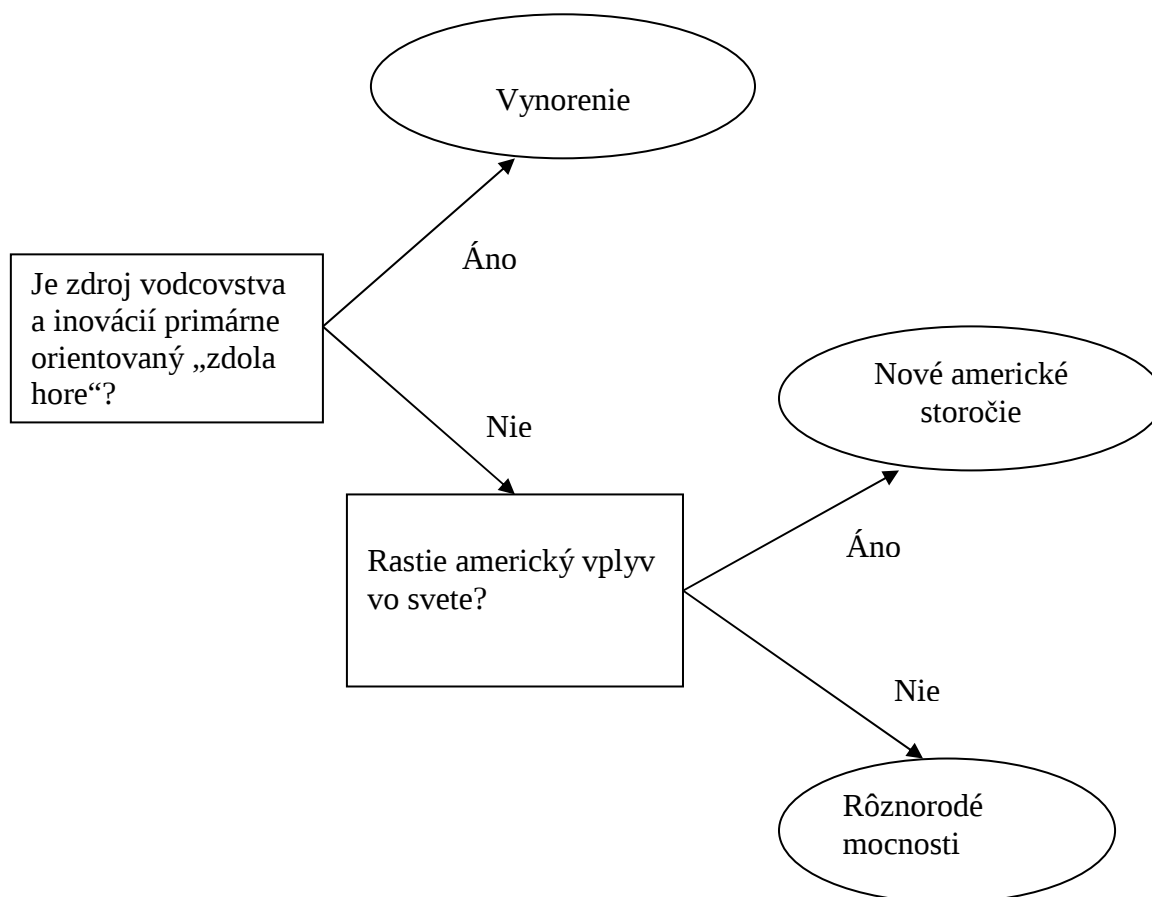
⁴⁴⁷ Pozri tiež: Mearsheimer, J.J.: Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War, *International Security*, č. 15, 1990, str. 5-56

⁴⁴⁸ Pozri tiež: Brzezinski, Z.: Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the Twentyfirst Century, Scribner, New York, 1993 alebo Kaplan R. D.: Přicházející anarchie. Zborcení snů – svět po studené válce., Pavel Mervart, 2003

⁴⁴⁹ Huntington, S. P.: Sřet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu., RYBKA PUBLISHERS, 2001, str. 19-25

⁴⁵⁰ Kelly, E.: Powerful Times: Rising to the Challenge of our Uncertain World, Wharton School Publishing, 2005

Tri scenáre pre nasledujúce desaťročie⁴⁵¹

Obr. č. 4

Skôr ako sa pozrieme na podstatu každého scenára, ich rôzne a hlboké dlhodobé dôsledky, je potrebné podčiarknuť dva body. Po prvé, každý z týchto scenárov obsahuje elementy ostatných dvoch. V skutočnosti, všetky tri budú v hre, ale v inom rozmere. Kritická neistota bude určite dominantná. Žiadny scenár však nemá exkluzívne právo na budúcnosť. To znamená, že sa musíme snažiť pripraviť na každý z nich. Po druhé, každý scenár predstavuje radikálny odklon od sveta, aký sme doteraz poznali. Dokonca *Nové americké storočie* (*New American Century*), ktoré je povrchne najznámejšie, reprezentuje transformáciu globálneho poriadku rovnako ako *Vynorenie* (*Emergence*) a *Rôznorodé mocnosti* (*Patchwork Powers*). Tieto tri scenáre nemôžu samozrejme obsahovať kompletný rozsah možností

⁴⁵¹ Kelly, E.: *Powerful Times: Rising to the Challenge of our Uncertain World*, Wharton School Publishing, 2005

týkajúcich sa budúceho svetového poriadku. Ale predstavujú možné a dôležité možnosti a sú hodné nášho záujmu.⁴⁵²

Nové americké storočie – toto je budúcnosť, v ktorej Spojené štáty získajú jedinečné vodcovstvo vo svetových záležitostiach, posilnia svoj vplyv a v podstate vytvoria jadro hodnôt a pravidiel – ekonomických, politických a kultúrnych – podľa ktorých sa bude celý svet správať niekoľko generácií. Dôjde k tomu, že americká administratíva využije príležitosť usporiadať svet podľa amerického obrazu a bude vedená hlbokým presvedčením, že to neslúži iba dlhodobým záujmom USA, ale je to správne pre celý svet. Spojené štáty preto využijú kombináciu diplomacie, vojenskej sily a trhovo orientované stimuly na transformáciu svetového poriadku. Americké poňatie demokracie a slobôd je atraktívne a čoraz viac oceňované vo svete túžiacom po geopolitickej stabilite a bezpečnosti.

Rôznorodé mocnosti – toto je scenár budúcnosti, v ktorom geopolitická a ekonomická sila a vplyv budú distribuované a zdieľané mnohými rôznymi medzinárodnými orgánmi, geografickými regiónmi a národnými štátmi a kde vplyv bude predpokladaný prostredníctvom komplexnej a niekedy mätkúcej zlátaniny aliancií a paktov. Toto bude svet v neporiadku a zamotaný, zahŕňajúci početných aktérov vykonávajúcich rôzne agendy, ktoré nie sú vždy bezchybne usporiadané, ale viac alebo menej fungujú. Čína sa vynára ako oveľa silnejší strategický hráč vo svete, riadiaci (spolu s Indiou) ázijský región a stáva sa dominantným zdrojom globálnych inovácií a rastu. Posilňuje svoj nárok stať sa najdôležitejšou ekonomikou sveta. Taktiež rozvinula značnú politickú moc, čiastočne kvôli rastu svojej vojenskej moci počas obdobia, keď sa americká armáda považovala za nedostatočnú.⁴⁵³

Vynorenie – v tejto alternatíve budúcnosti platné, tradičné modely moci a vodcovstva sa preukážu zväčša ako nehodiace sa pre výzvy sveta, v ktorom značne narastá vzájomná závislosť, zložitosť, neistota a rozmanitosť. Namiesto toho, zmena a súdržnosť prichádzajú zdola hore keďže centralizované a hierarchické vlády, medzinárodné inštitúcie a mnohé veľké korporácie sa ukazujú ako pomalé na prispôsobenie sa novým výzvam a príležitostiam. Vplyv sa presúva postupne, ale neomylné na vysoko prepojené a rýchle siete malých, úzko zameraných aktérov. Čoraz viac vplyvné a súdržné mestské regióny súperia o vplyv s národnými vládami a do úvahy sa berie zvláštny koncept národných štátov, ako dominantná úroveň a forma riadenia. Podnikatelia, malé firmy a „otvorené zdroje“ výrobných sietí sa ukazujú ako flexibilnejšie a často efektívnejšie ako väčšie, konvenčne štruktúrované

⁴⁵² Kelly, E.: *Powerful Times: Rising to the Challenge of our Uncertain World*, Wharton School Publishing, 2005

⁴⁵³ Kelly, E.: *Powerful Times: Rising to the Challenge of our Uncertain World*, Wharton School Publishing, 2005

korporácie. Úzko zamerané mimovládne organizácie sledujú svoje ciele rýchlejšie a s väčšou globálnou orientáciou ako medzinárodné inštitúcie.⁴⁵⁴

Porovnanie troch scenárov z hľadiska globálnej politiky a vzťahov⁴⁵⁵

Nové americké storočie	Rôznorodé mocnosti	Vynorenie
Čína ostane strategicky pokojná	Multipolarita; mnoho samitov a potriasanie si rúk	Krízy dôvery v národné vlády
Vplyvná globálna morálna väčšina s dominantným nedotknutelným pohľadom na svet	Ázijské národy vplyvnejšie v globálnych dohodách	Účelové politické aliancie
EÚ presunie viac moci na východné európske národy; plány na pristúpenie Turecka	Stredný východ, Rusko sa stanú strategickými bojiskami	Mestské štáty získajú moc nad národnými štátmi
Liberalizácia štátov Stredného východu	Relatívna harmónia v globálnych problémoch	Darvinovský prístup vytvorí skutočné úspechy a neúspechy; Singapury a Somálska
Základný, slabý odpor voči americkej sile	Nejednoznačnosť, nešportové chovanie a otázky dôvery	Väčší vplyv občianskej spoločnosti a mimovládnych organizácií
		Vlády menej kontrolujúce, viac umožňujúce

Tab. č. 3

Na úsvite 21. storočia je americká moc vo všetkých ohľadoch nevídaná. Amerika má globálnu vojenskú silu, zdravie jej ekonomiky zásadne ovplyvňuje dobré fungovanie ekonomiky sveta, z amerického technologického pokroku vychádza väčšina inovácií a po celom svete pôsobí mnohotvárná, hoci často nekvalitná americká masová kultúra. Či už to je dobre, alebo zle, Spojené štáty v globálnom merite určujú krok a na dohľad nie je nikto, kto by im mohol konkurovať. Podľa Zbigniewa Brzezinskeho by Európa snád' mohla stačiť ekonomicky, ale ešte potrvá, kým bude natoľko jednotná, aby dokázala súperiť so Spojenými štátmi aj v politickej rovine. Japonsko, o ktorom sa kedysi hovorilo, že vytvorí nový superštát, je mimo hry a Čína napriek svojmu ekonomickému pokroku zostane pomerne chudobná prinajmenšom nasledujúce dve generácie, pričom sa môže mať vážne politické problémy. Rusko už nestačí. V krátkosti povedané, Spojené štáty na globálnej úrovni nemajú a dlho nebudú mať seba rovného.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ Kelly, E.: *Powerful Times: Rising to the Challenge of our Uncertain World*, Wharton School Publishing, 2005

⁴⁵⁵ Kelly, E.: *Powerful Times: Rising to the Challenge of our Uncertain World*, Wharton School Publishing, 2005

⁴⁵⁶ Brzezinski, Z.: *Volba: Globální nadvláda nebo globální vedení*, Mladá fronta, 2004, str. 7-8

Ústredným problémom, s ktorým sa musí americká politika vysporiadať, je: „Hegemónia za akým účelom?“ V hre je otázka, či bude Amerika vytvárať nový globálny systém založený na spoločnom záujme, alebo svoju suverénnu globálnu moc vynaloží predovšetkým na posilnenie svojej vlastnej bezpečnosti. Dejiny sú záznamom zmien, pripomienkou, že nič netrvá večne. Môžu nám však pripomenúť tiež to, že niektoré veci vydržia dlho a keď zmiznú, predchádzajúci status quo sa už nevráti. Rovnako to je aj so súčasnou americkou globálnou prevahou. Ona tiež v určitom okamihu padne, najskôr neskôr, ako si niektorí prajú, a skôr, ako predpokladá väčšina Američanov. Kľúčová otázka znie: čo ju nahradí? Náhlý koniec americkej hegemonie by nepochybne uvrhol svet do globálneho chaosu, v ktorom by medzinárodnú anarchiu prerušovali výbuchy skutočne hromadnej deštrukcie. Neriadený postupný úpadok by viedol k podobnému výsledku, len by to trvalo dlhšiu dobu. Avšak postupné a riadené odovzdávanie moci by mohlo smerovať ku stále pevnejšiemu globálnemu spoločenstvu zdieľaného záujmu, v ktorom by nadnárodné inštitúcie postupne preberali niektoré špecifické bezpečnostné úlohy tradičných národných štátov. Prípadný koniec americkej hegemonie by rozhodne neznamenal obnovenie multipolarity medzi dobre známymi hlavnými mocnosťami, ktoré vládli svetu posledné dve storočia. Ani by nezrodil iného dominantného hegemóna, ktorý by zaujal miesto Spojených štátov a prisvojil si podobnú politickú, vojenskú, ekonomickú, technologickú a socio-kultúrnu globálnu prevahu. Mocnosti minulého storočia⁴⁵⁷ sú príliš vyčerpané alebo príliš slabé, aby mohli prijať rolu, ktorú dnes hrajú Spojené štáty.⁴⁵⁸

Predchádzajúce vodcovské mocnosti Veľká Británia, Nemecko a Francúzsko sú príliš slabé, aby znovu zaujali svoje miesto. Je celkom nepravdepodobné, že by sa v budúcnosti dvoch desaťročiach Európska únia politicky zjednotila natoľko, aby si osvojila všeobecnú vôľu súperiť so Spojenými štátmi na politicko-vojenskom poli. Rusko už nie je imperiálna sila a musí sa sústrediť predovšetkým na socioekonomické ozdravenie, aby nemuselo odstúpiť svoje územia na Ďalekom Východe Číne. Japonské obyvateľstvo starne a japonská ekonomika sa spomaľuje. Všeobecná mienka 80-tych rokov, že sa Japonsko stane budúcim „superštátom“, dnes znie ako irónia dejín. Čína, i keby sa jej podarilo udržať vysoké tempo ekonomického rastu a vnútornú politickú stabilitu (oboje vôbec nie je isté), bude v najlepšom

⁴⁵⁷ Stojí za pozornosť, že od roku 1880 sa pri porovnávaní svetových mocností (založenom na súhrne ekonomickej sily, armádnych rozpočtoch, príjmoch, populácii a pod.) na prvých piatich miestach objavovalo v po sebe nasledujúcich 20 ročných intervaloch len sedem štátov: Spojené štáty, Veľká Británia, Nemecko, Francúzsko, Rusko, Japonsko a Čína. Ale jedine Spojené štáty si vždy zaslúžili jednu z najvyšších priečok a medzera medzi prvými Spojenými štátmi a zvyškom sveta bola v roku 2000 omnoho väčšia ako kedykoľvek predtým.

⁴⁵⁸ Brzezinski, Z.: Volba: Globální nadvláda nebo globální vedení, Mladá fronta, 2004, str. 10 a 14-15

prípade regionálnou silou a naďalej obmedzovanou chudobným obyvateľstvom, zastaranou infraštruktúrou a nízkou príťažlivosťou pre okolitý svet. To isté platí o Indii, ktorá sa najviac zaoberá problémom neistej národnej jednoty.

Dokonce i koalícia vyššie uvedených štátov, ktorá je nanajvýš nepravdepodobná, ak vezmeme do úvahy ich historické konflikty a krížiac sa teritoriálne záujmy, by chýbala súdržnosť, sila a energia potrebná ako k zosadeniu Ameriky z jej piedestálu, tak k zabezpečeniu globálnej stability. Niektoré popredné štáty by v každom prípade stály po boku USA, keby sa objavili podobné tlaky. Akýkoľvek zreteľný úpadok Ameriky by pravdepodobne vzbudil úsilie posilniť jej vedúce postavenie. A čo je najdôležitejšie, spoločný odpor voči americkej hegemonii by vôbec nezmiernil stret záujmov medzi štátmi. Prudšie spory – v prípade amerického úpadku – by mohli zapáliť plameň regionálneho násilia, ktoré by bolo nebezpečnejšie kvôli všeobecnému rozšíreniu zbraní hromadného ničenia.⁴⁵⁹

Rozhodujúce sú dve veci: v budúcich dvoch desaťročiach bude pre globálnu stabilitu nevyhnutný spevňujúci vplyv americkej moci, pričom principiálny výpad voči americkej moci môže vyjsť jedine z vnútra: buď zrieknutím sa moci samotnou americkou demokraciou, alebo tým, že USA budú globálne využívať svoju vlastnú moc nesprávne. Americká spoločnosť, hoci je vo svojich intelektuálnych a kultúrnych záujmoch skôr provinčná, sa sústavne angažovala v celosvetovom boji proti hrozbám totalitného komunizmu a v súčasnej dobe mobilizuje proti medzinárodnému terorizmu. Dokiaľ v tomto boji vytrvá, vydrží tiež úloha USA ako globálneho stabilizátora. Pokiaľ sa Amerika prestane angažovať (či už preto, že terorizmus stratil svoju silu, alebo preto, že ochabne alebo úplne vymizne americký zmysel pre všeobecné dobro), americká globálna rola rýchlo zanikne. Táto rola USA môže byť podlomená a môže stratiť svoju legitimitu tiež pre zneužívanie americkej moci. Správanie Spojených štátov, ktoré svet vníma ako svojvoľné, môže viesť k ich postupnej izolácii. Nejde o to, že by Amerika strácala moc brániť samu seba, ale skôr o jej schopnosť využívať túto moc, aby si získala ostatných za účelom spoločného budovania bezpečnejšieho medzinárodného prostredia.⁴⁶⁰

Amerika má na výber v niekoľkých otázkach: akým spôsobom využívať svoju hegemonickú moc, ako a s kým ju zdieľať a o aké ciele sa usilovať. Zásadná otázka však znie, aký hlavný cieľ bude sledovať nevídaná globálna moc Spojených štátov. Až odpoveď na túto otázku rozhodne o tom, či americké vodcovské postavenie legitimizuje a podoprie medzinárodný konsenzus, alebo sa americký primát oprie o dôraznú nadvládu založenú na

⁴⁵⁹ Brzezinski, Z.: Volba: Globální nadvláda nebo globální vedení, Mladá fronta, 2004, str. 16

⁴⁶⁰ Brzezinski, Z.: Volba: Globální nadvláda nebo globální vedení, Mladá fronta, 2004, str. 16-17

národnej moci. Konsenzuálne vedenie by zväčšilo americkú autoritu vo svetových otázkach a získaná legitimita by zlepšila americký štatút ako jedinej svetovej supervelmoci; nadvláda by vyžadovala väčšiu spotrebu moci, aby si Amerika udržala svoju svetovú prevahu.⁴⁶¹

Spojené štáty sú stále hegemonom. Majú najmohutnejšiu ekonomiku, sú najdôležitejším ohniskom inovácií. Zároveň sa USA so 46% podieľajú na svetových vojenských výdavkoch. Pre porovnanie: v prípade Číny ide približne o 4% podiel, u Ruska je to ešte o 1% menej. Na rok 2008 počíta rozpočet USA so 75,1 mld. dolármi na výskum, vývoj, testy a hodnotenie nových zbraňových systémov. To je čiastka, ktorú podľa SIPRI nedosahuje celý vojenský rozpočet žiadneho štátu okrem USA. Navyše Spojené štáty majú približne 830 vojenských základní po celom svete, čo rádovo prekračuje počty zahraničných základní iných štátov. Politika prezidenta Busha je v oficiálnej doktríne USA spojená s ideou preventívnej vojny voči hrozbám, ktoré sa ešte nestali reálnymi. To, plus akcie ako bombardovanie Juhoslávie, či invázia do Iraku, vedie k zjednocovaniu štátov, ktoré nie sú Washingtonu zmluvne zaviazané. Najvýraznejšie sa to prejavuje na vzniku Šanghajskej organizácie spolupráce a raste aktivity Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti. Obrovské zbrojné výdavky Spojených štátov, ktoré nie sú vyvolané vecnou politickou potrebou, ale záujmami určitých skupín, vedú k ďalšiemu zadlžovaniu USA – a dnes celkový vnútorný dlh prevyšuje 9 biliónov dolárov. Klesá hodnota doláru a jeho význam ako svetového platidla a rezervy. V moslimskom svete narastá odpor voči USA geometrickým radom. Intervencia v Iraku ukazuje, že napriek všetkým vynikajúcim analytickým centram, ktorými sa môžu Spojené štáty pochváliť, Biely dom často rieši problémy tak, že z nich vyrába problémy väčšie. Napriek tomu Spojené štáty zostávajú hegemonom, ale chyby republikánskej administratívy vážne oslabujú ich postavenie.⁴⁶²

Podľa významného českého politológa Oskara Krejčího ďalší vývoj americkocentralistického svetového politického systému si možno predstaviť dvojakým spôsobom:⁴⁶³

- USA využijú svoje výnimočné postavenie k upevňovaniu hegemonie, asymetrie vo svetovom politickom systéme a rentiérsky charakter americkej spoločnosti. Pri riešení konfliktov bude používaná vojenská sila. Pretože toto je ekonomicky, politicky a intelektuálne príliš náročný cieľ, vznikne svet, ktorý bude podľa H.

⁴⁶¹ Brzezinski, Z.: Volba: Globální nadvláda nebo globální vedení, Mladá fronta, 2004, str. 250

⁴⁶² Krejčí, O.: Jestli se Rusko otočí východním směrem, bude to naše prohra, ne prohra Moskvy, <http://www.blisty.cz/2008/1/23/art38509.html>

⁴⁶³ Krejčí, O.: Geopolitics of the Central European Region. The view from Prague and Bratislava., VEDA, 2005, str. 118

Kissingera charakterizovaný možno piatimi až šiestimi významnými mocnosťami a množstvom menších štátov. Medzi nimi potom bude musieť vzniknúť poriadok do značnej miery rovnako ako v uplynulých storočiach: zo zmierovania a vyvažovania súperiacich národných záujmov.

- USA využijú svoje výnimočné postavenie vo svete k posilňovaniu úlohy medzinárodného práva, k vytváraniu fungujúceho kondomínia mocností. Základom riešenia prípadných konfliktov sa stane tzv. mäkká moc, čiže nevojenské prvky moci štátu, predovšetkým ekonomická prevaha. Rastúca vzájomná závislosť by nahradila osvietený egoizmus tradične chápaného národného záujmu a ekonomická globalizácia sa tak stane základňou pre vytváranie infraštruktúry svetového štátu.

Súčasný proces globalizácie by sa za určitých podmienok mohol zmeniť na základ jednotného svetového štátu. Tejto vízii sa však naďalej vzpiera existencia globálnej kapitalistickej „svetoeconomiky“ (I.Wallerstein) a všadeprítomných zvrchovaných štátov s ich partikulárnymi záujmami a sebeckým konaním. Napriek tomu tu stále zostáva ako morálne maximum Herderova osvietenecká predstava globálnej jednoty ľudí: ľudia sa líšia svojou národnou kultúrou, ktorá je zdrojom prirodzenej správnej suverenity, avšak ľudia nie sú takto vzniknutými hranicami rozdelení, ale spojení. Svetový štát s regiónmi samosprávne starajúcimi sa o národné kultúrne tradície je vrcholom humánosti, ktorú si možno vo vývoji svetovej politiky predstaviť.⁴⁶⁴

Samuel Huntington tvrdí, že Spojené štáty si musia v prospech celého sveta udržať „medzinárodný primát“, pretože ako jediná zo všetkých krajín „definujú svoju národnú identitu súborom univerzálnych politických a ekonomických hodnôt“, čiže „slobody, demokracie, rovnosti, súkromného vlastníctva a trhov“ a preto „podpora demokracie, ľudských práv a trhov sú pre americkú politiku omnoho kľúčovejšími ako pre politiku akejkoľvek inej krajiny“.⁴⁶⁵

V súčasnej historickej fáze existujú tri základné modely vzťahu Ameriky ku zvyšku sveta. Američania môžu vyjsť svetú v ústrety, čiže otvoriť svoju krajinu iným národom a kultúram, alebo sa môžu pokúsiť prispôbiť tieto iné národy a kultúry americkým hodnotám, alebo môžu svoju spoločnosť a kultúru izolovať od vplyvu spoločenského a kultúrneho života iných národov. Podľa Huntingtona bude úloha Ameriky vo svete buď

⁴⁶⁴ Krejčí, O.: Geopolitics of the Central European Region. The view from Prague and Bratislava., VEDA, 2005, str. 118

⁴⁶⁵ Chomsky, N.: Perspektivy moci, KAROLINUM, Praha 1998, str. 140

kozmpolitná, imperiálna alebo nacionalistická. Kozmpolitná alternatíva by prakticky znamenala obnovenie situácie, ktorá existovala v Spojených štátoch pred 11. septembrom 2001. Amerika sa dokorán otvorí svetu, jeho ideálom, tovarom a predovšetkým jeho ľuďom. Amerika by mala byť multietnickou, multirasovou a multikultúrnou krajinou. Diverzita je prioritnou hodnotou. Život amerického národa bude v číms ďalej v menšej miere regulovaný federálnymi a štátnymi orgánmi a v číms ďalej väčšej miere ovplyvňovaný výnosmi a rozhodnutiami Spojených národov, Svetovej obchodnej organizácie, Svetového súdneho dvora a ďalších medzinárodných organizácií, ako aj zásadami medzinárodného zvykového práva alebo medzinárodnými dohodami a režimami.⁴⁶⁶

V imperiálnom modeli je to naopak Amerika, ktorá pretvára svet. Koniec studenej vojny eliminoval komunizmus ako primárny faktor ovplyvňujúci globálne postavenie Spojených štátov. Podľa univerzalistického svetonázoru vyznávajú ľudia ostatných národov prakticky rovnaké hodnoty ako Američania, a pokiaľ to tak nie je, túžia po nich, a pokiaľ po nich netúžia, nemajú jasno v tom, čo je pre ich krajinu najlepšie, a Američania majú povinnosť doviesť ich k tomu, aby pochopili univerzálnu platnosť hodnôt vyznávaných Amerikou. Poňatie Ameriky ako zvrchovanej globálnej moci, ani poňatie vychádzajúce z jej univerzalistického poslania však neodráža verne geopolitickú situáciu na počiatku 21. storočia. Kozmpolitizmus a imperialismus sa usilujú o redukciu alebo elimináciu sociálnych, politických a kultúrnych rozdielov medzi Amerikou a zvyškom sveta. Nacionalistický prístup naopak stavia na tom, čím sa americká spoločnosť od iných odlišuje. Amerika sa nemôže stať svetom a zostať Amerikou. Iné národy sa nemôžu stať Američanmi a zostať sami sebou. Amerika je iná a príčinou tejto inakosti je do značnej miery jej anglosaská protestantská kultúra a jej religiozita. Alternatívou ku kozmpolitizmu a imperialismu je nacionalizmus zasvätený zachovaniu a rozvoju tých hodnôt, ktoré definovali Ameriku od jej počiatkov.⁴⁶⁷

Americký politológ Paul Kennedy si myslí, že na začiatku 21. storočia sa bude priepasť medzi bohatstvom a chudobou stále zväčšovať a povedie nielen k sociálnym nepokojom v rozvinutých krajinách, ale aj k rastúcemu napätiu medzi Severom a Juhom, masovej migrácii a ekologickým škodám. Aj krajiny, ktoré sú z hľadiska moderných technológií dobre pripravené na budúcnosť musia čeliť určitým silám, ktoré prinesú zmeny: pokles miery pôrodnosti, nerovnomernú vekovú štruktúru populácie, globálne oteplenie, rozkolísanosť v oblasti financií a potrebu nahradiť pokles pracovných miest v pôdohospodárskom sektore. Dostatok finančných prostriedkov na rekvalifikáciu pracujúcich

⁴⁶⁶ Huntington, S.P.: Kam kráčiš, Ameriko?, RYBKA PUBLISHERS, Praha, 2005, str. 363

⁴⁶⁷ Huntington, S.P.: Kam kráčiš, Ameriko?, RYBKA PUBLISHERS, Praha, 2005, str. 364-365

a na ochranu životného prostredia sú veľkou výhodou, peniaze však pravdepodobne nevyriešia všetky problémy. Napriek tomu je zrejmé, že spoločnosti, ktoré majú k dispozícii modernú techniku a vzdelanie, dostatok finančných prostriedkov a kultúrnu solidaritu sú z hľadiska pripravenosti na život v 21. storočí v omnoho lepšej pozícii ako spoločnosti, ktoré takého zdroje nemajú.⁴⁶⁸

Podľa slovenských politológov neistota dáva nadchádzajúcej dekáde príchut' osudovosti. Príde na presvedčenie obyvateľov najmä Južnej a Východnej Ázie, že 21. storočie patrí Ázii? Ich sebaistota sa opiera o dynamický hospodársky rast Číny, Indie a krajín juhovýchodnej Ázie. Nádeje im dodáva plánovaná integrácia Združenia krajín Juhovýchodnej Ázie s Čínou, Indiou a Japonskom. Zvyšovanie hospodárskej výkonnosti aktérov a celého regiónu oslabuje politickú a vojenskú váhu Západu. Nie však priamoúmerne ani kvalitatívne. Podiel hrubého domáceho produktu USA na celosvetovom produkte klesá rýchlejšie ako vojenská sila Spojených štátov v teoretickom súperení s ostatným svetom. V niektorých podstatných kritériách vývoja a aplikácie najvyspelejších technológií dokonca náskok USA stúpa.⁴⁶⁹

Pravdepodobnosť ďalšieho dobiehania hospodárskej výkonnosti USA Ruskom, Čínou, Indiou či EÚ je vysoká a vedie ich vlády k hľadaniu stratégií na úpravu vzťahov medzi sebou a k USA. V kritériu „medzi sebou“ bude odrážať nastávajúca dekáda črty multipolárnosti, aké tu dosiaľ neboli. Po sebavedomých šiestich rokoch jednostrannosti Washingtonu a razenia takzvaného Nového svetového poriadku Pax Americana si Biely dom v roku 2007 začal uvedomovať nezvratnosť multipolárnosti. Rivalita pri zabezpečovaní energetických a surovinových zdrojov sa tak stupňuje bez alikvotného zmierňovania politického napätia. Neaktualizujú sa dostatočne ani medzinárodné mechanizmy na zvládanie nových výziev. Čína, Rusko, India, ale ani Južná Amerika a EÚ neprijímajú vodcovstvo USA z ostatných šiestich dekád a intenzívne hľadajú alternatívy.

Z doterajšieho vývoja globalizácie profitovala najmä Čína. Jej vedenie predložilo v roku 2007 predstavu vývoja na najbližšiu päťročnicu. Predpokladá zníženie každoročných 10% skokov HDP v záujme zabránenia prehriatia ekonomiky a stlmenia hladu po zdrojoch energie a surovín. Makroekonomickú kvantitu chce transformovať v ekologickú kvalitu. Pri nezniženom raste by bola totiž mohla spanikáriť, respektíve by jej museli partneri ako USA, EÚ, Japonsko a India dobrovoľne ustupovať na energetických a surovinových trhoch, aby predišli vojenskej konfrontácii.

⁴⁶⁸ Kennedy, P.: Svět v 21. století, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1996, str. 340-341

⁴⁶⁹ Pressburg, A. P.: Ktoré veľmoci budú na koni? Geopolitika o desať rokov., Profit 25-26/2007, str. 24-25

S vyhliadkou relatívnej stagnácie eufemizovanej do frázy „udržateľného rozvoja“ by sa mohli politicky zmieriť vyspelí, ekologicky citiaci Európania, Japonci a viac-menej i Severoameričania. Čo však nové rýchlo rastúce ekonomiky Ázie, Latinskej Ameriky a Afriky? Niektoré africké štáty prekonávajú v makroekonomickom raste i Čínu, ktorá v nich usilovne investuje. Budú ochotné prispôbiť svoje napredovanie čínskej ekonomike? Jazýčkom na váhach môže byť Rusko. Podľa Kremľa súčasný 26% podiel zahraničných korporácií na ťažbe energetických zdrojov v Rusku plne postačuje a nemal by sa zvyšovať. Vyspelý Západ sa s tým možno zmieri, ale či aj Čína, na to sa Kremel' spoliehať nemôže. Politicko-vojenské rusko-čínske zbližovanie v rámci Šanghajskej organizácie Rusko pred Čínou dlhodobo neochráni. S populačnou i hospodárskou prevahou Číny Moskva sotva odolá tlaku Pekingu na nasmerovanie nových a vari aj presmerovanie existujúcich potrubných trás smerom na juh a juhovýchod.⁴⁷⁰

Japonsku a Európskej únii bude prisúdené posilňovať politické partnerstvo a spolupracovať pri hľadaní alternatívnych zdrojov energie a maximalizovaní surovinovej úspornosti. Starý kontinent sa však nemusí nutne premeniť na recyklačný veľkosklad. Francúzi a Briti predostreli koncom roku 2007 pomerne podobné projekty hospodárskeho zbližovania EÚ „so širším susedstvom“ na východe a juhu. V prípade úspechu projektu naviaže únia na svoje integrované hospodárstvo energetické zdroje z Blízkeho východu i energetickú a surovinovú zásobáreň v sibírskych diaľavách. EÚ by sa stala pre Rusko i Blízky východ vítaným partnerom na vyváženie nájostlivého dopytu z Číny, USA a Indie.⁴⁷¹

Protirečivo vyznievajú predpoklady analytikov RAND, ktorí si myslia, že rozklad ruskej spoločnosti bude pokračovať a je veľká pravdepodobnosť, že v roku 2015 v Rusku nastane „fyzická alebo ekonomická izolácia rôznych častí krajiny“ – Rusko sa skrátka rozpadne. Obraz budúcnosti, ktorý ponúka oficiálna Moskva, však vyzerá inak, ako ho vykresľuje RAND a ruskí komunisti. Napriek tomu, že v oblasti analýzy mnohých sociálnych, ale aj regionálnych problémov hovorí aj Kremel' takmer katastrofickým jazykom (to platí napríklad o demografickej kríze, kde i oficiálne údaje hovoria o tom, že do roku 2050 môže klesnúť počet obyvateľov Ruska takmer o jednu tretinu), v makroekonomických prognózach ostáva optimizmus.⁴⁷²

Rozmach Číny bude nepochybne jedným z hlavných udalostí 21. storočia. Čínsky výnimočný ekonomický rast a aktívna diplomacia už transformujú východnú Áziu

⁴⁷⁰ Pressburg, A. P.: Ktoré veľmoci budú na koni? Geopolitika o desať rokov., Profit 25-26/2007, str. 24-25

⁴⁷¹ Pressburg, A. P.: Ktoré veľmoci budú na koni? Geopolitika o desať rokov., Profit 25-26/2007, str. 24-25

⁴⁷² Krejčí, O.: Politika Ruskej federácie. Revitalizácia moci., Slovo, č. 30/31, 2003, http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=990&cislo=30_31/2003

a v budúcich desaťročiach uvidíme ešte omnoho väčší rast čínskej sily a vplyvu. Ale ako presne sa budú tieto udalosti odohrávať je zatiaľ otvorenou otázkou. Zvrhne Čína existujúci poriadok, alebo sa stane jeho súčasťou? A čo, ak vôbec, môžu Spojené štáty urobiť pre udržanie si svojej pozície keď Čína zmohutnie? Niektorí pozorovatelia sú presvedčení, že americká éra sa končí a západne orientovaný svetový poriadok je nahrádzaný čoraz viac dominujúcim poriadkom z Východu. Historik Niall Ferguson uvádza, že krvavé 20. storočie svedčí o „poklese Západu“ a „preorientovaní sa sveta“ na Východ. Realisti poznamenávajú, že Čína sa stáva vplyvnejšou a pozícia Spojených štátov eroduje a pravdepodobne sa môžu udiť dve veci: 1. Čína sa pokúsi využiť svoj rastúci vplyv na pretvorenie pravidiel a inštitúcií medzinárodného systému, aby lepšie slúžili jej záujmom a 2. iné štáty v systéme (obzvlášť hegemon na úpadku) budú vidieť Čínu ako rastúce ohrozenie bezpečnosti. Predpokladajú, že výsledkom tohto vývoja bude pnutie, nedôvera a konflikt, typické črty zmeny moci. Z tohto pohľadu dráma rastúcej Číny načrtne obraz čoraz viac vplyvnej Číny a upadajúcich Spojených štátov v impozantnom boji o pravidlá a vodcovstvo v medzinárodnom systéme. A ako najväčšia krajina sveta sa objaví nie z vnútra, ale z vonku platného povojnového medzinárodného poriadku, čo je dráma, na konci ktorej je veľká nadvláda Číny a počiatok svetového poriadku so stredom v Ázii (Asian-centered world order).⁴⁷³

Podľa predstaviteľa realistickej školy Johna Mearsheimera, ak bude Čína pokračovať vo svojom pôsobivom ekonomickom raste počas nasledujúcich niekoľko desaťročí, Spojené štáty a Čína sa pravdepodobne zapoja do intenzívnej súťaže v obrane so značným potenciálom na vojnu. Avšak nie každá zmena moci plodí vojnu alebo zvrhnutie starého poriadku. Existujú rôzne typy prechodu moci. Niektoré štáty mali prudký ekonomický a geopolitický rast moci a napriek tomu sa prispôbili existujúcemu poriadku. Iné sa snažili ho zmeniť. Niektoré prechody moci viedli k rozpadu starého poriadku a ustanoveniu novej medzinárodnej hierarchie. Iné spôsobili len obmedzené úpravy v regionálnom a globálnom systéme.⁴⁷⁴

⁴⁷³ Ikenberry, G.J.: The Rise of China and the Future of the West. Can Liberal System Survive?, Foreign Affairs, 1/2008, str. 23-24

⁴⁷⁴ Ikenberry, G.J.: The Rise of China and the Future of the West. Can Liberal System Survive?, Foreign Affairs, 1/2008, str. 27

Záver

Na základe preskúmanej problematiky by sme radi zvýraznili hlavné závery, ku ktorým sme dospeli. Ide predovšetkým o potrebu skúmať moc ako systémový fenomén. Ide o mnohostranný a zložitý proces, ktorý má dynamický charakter a neustále sa vyvíja v súvislosti so stále sa meniacimi podmienkami v spoločnosti.

V rámci rastúceho záujmu o skúmanú tému dochádza k podrobnému štúdiu, vymedzeniu a spresňovaniu pojmov, k vzniku nových koncepcií moci, v ktorých odborníci preferujú rôzne faktory, aspekty, prístupy a pod. Skutočnosťou je, že v niektorých prípadoch sa doplňujú, v iných si vzájomne odporujú.

Zároveň vzniká rad otázok, ktorými je potrebné sa zaoberať, pretože nie sú zatiaľ dostatočne rozpracované. Pri ďalšom skúmaní (hlavne v sociologicko-filozofickej rovine) sme položili dôraz na aspekty, ktoré sa týkajú centier moci, hlavne na špecifické črty, ktorými sa vyznačujú.

V druhej polovici 20. storočia vzniklo viacero kvalitatívne nových sociálnych, politických, ekonomických, kultúrnych a iných procesov, ktoré výrazným spôsobom zmenili podobu sveta. Mimoriadne dynamicky sa začal ich vplyv a dôsledky prejavovať v 90. rokoch po páde socializmu v strednej a východnej Európe a v nasledujúcom zániku bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov. Táto situácia sa premietla aj do stavu a tendencií vývoja medzinárodných vzťahov a priniesla množstvo nových otázok a podnetov na ich teoretické skúmanie, ktoré sú umocnené aj tým, že po ukončení bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov sa podľa prevažujúceho názoru teoretikov začala ich nová etapa.

Cieľom doktorandskej dizertačnej práce na tému *Centrá moci vo svetovej politike na začiatku 21. storočia*, ktorý sa čiastočne podarilo naplniť, bolo preskúmať usporiadanie svetového systému, vytvorenie nového svetového poriadku v 21. storočí, poukázať na možné riešenia budúceho vývoja s dôrazom na centrá svetovej moci, z ktorých vychádzajú možnosti a spôsoby riešenia svetových problémov v rámci politických, sociálno-ekonomických, kultúrnych vzťahov medzi krajinami s poukázaním na záujmy, vnútornú štruktúru a napätie v systéme. K úplnému naplneniu cieľa, ktorý sme si v úvode stanovili sa nám nepodarilo dospieť, vzhľadom k tomu, že prezentovaná téma je veľmi rozsiahla a s pribúdajúcim množstvom preštudovanej literatúry sa vynárali ďalšie pohľady, koncepcie, problémy, názory, predpoklady, čím sa otvárali ďalšie otázky, na ktoré by bolo potrebné odpovedať. Preto ostala predkladaná práca skôr vo všeobecnej rovine, aby sme vystihli podstatné problémy a zároveň neprekročili rozsah dizertačnej práce.

Na základe stanovených hypotéz sme po spracovaní dizertačnej práce prišli k nasledujúcim záverom. Moc predstavuje ústredný problém v teórii medzinárodných vzťahov a k nemu sa viaže správanie sa aktérov medzinárodných vzťahov. Snaha o získanie čo najväčšej moci je skutočne prirodzeným úsilím aktérov medzinárodných vzťahov. Otázkou moci a jej získavania sa zaoberajú vedci od obdobia antiky až po súčasnosť. Venujú sa jej filozofovia, sociológovia, politológovia i historici. V rámci preskúmaných teoretických koncepcií je boj o moc aktérom medzinárodných vzťahov vlastný, či už má podobu ovplyvňovania, získavania bohatstva, zastrasovania, vojenského násilia, nátlaku, autoritárskeho správania, nerovného postavenia štátov alebo úrovne poznania.

Po skončení studenej vojny a nečakanom rozpade Sovietskeho zväzu sa medzinárodný systém tiež rozpadol. Ostalo jedno centrum moci – Spojené štáty, ktoré sa tým, že ZSSR nenahradil žiadny iný rovnako silný súper, dostali do špecifickej pozície hegemonu. V čase studenej vojny sa oba póly navzájom rešpektovali a nezasahovali si do svojich sfér vplyvu. Avšak pre Spojené štáty po nečakanom konci Sovietskeho zväzu nastala situácia, na ktorú neboli pripravené. Neboli pripravené postaviť sa na čelo medzinárodného systému v pozícii hegemonu a riešiť vzniknutú situáciu. Vzhľadom k tomu sa začali objavovať vojnové konflikty regionálneho charakteru (napr. Juhoslávia, Afganistan, Irak), revolúcie v bývalých sovietskych satelitoch, Spojené štáty začali vojnu proti terorizmu (os zla) a výrazne zvýšili svoje výdavky na zbrojenie a budovanie protiraketového obranného štítu. Prejavila sa polarizácia medzi bohatým Severom a chudobným Juhom a vznikli odlišné predstavy o budúcom svetovom systéme (Davos vs. Porto Alegre). V zmysle druhej hypotézy stanovenej v úvode môžeme konštatovať, že medzinárodné vzťahy na začiatku 21. storočia sú neprehľadné a spojené s nerovnováhou a nestabilitou, pričom usporiadanie svetového politického systému sa ešte len formuje.

Značná nejednotnosť panuje v názoroch odborníkov na budúci vývoj medzinárodných vzťahov a vytvorenie mocenskej rovnováhy. V rámci preštudovaných rôznych scenárov a variantov vývoja predpokladáme, že na základe vojenskej moci budú Spojené štáty dominovať prvému desaťročiu 21. storočia. Neskôr sa do popredia pri rozhodovaní o medzinárodných otázkach na základe rastúcej ekonomickej moci budú dostávať Čína a Európska únia. Otázkou však ostáva ako sa perspektívne Čína postaví k riešeniu problémov. Preberie čiastočne výrazne západné vzory správania, alebo vytvorí niečo podstatne, či úplne iné z hľadiska moci a bohatstva? Rusko sa pod vedením V. Putina dostalo z najväčšej krízy a politika vládneho kabinetu smeruje k získaniu bývalej pozície vo svetovom systéme, na základe čoho usudzujeme, že v najbližšom období bude zohrávať dôležitejšiu úlohu

v medzinárodnej politike. Väčšina odborníkov vidí značný potenciál ovplyvňovať a rozhodovať o svetových otázkach, ktoré pramení najmä v ich ekonomickej sile, v Indii a Brazílii, avšak až po vyriešení si ich vlastných vnútorných problémov. Na základe stanovenej tretej hypotézy si dovoľujeme konštatovať, že 21. storočiu budú dominovať Spojené štáty, Európska únia, Čína, Rusko a unipolárny systém môže byť nahradený novým, globálne rozloženým svetovým poriadkom vo forme multipolarity.

Summary

The dissertation thesis *Centers of power in the world politics in the early 21st century* deals with problems of power, creation of the new world order after decline bipolar world order and eventual ordering the centers of power in the early 21st century. Examined theme represents cross-disciplinary problem, which has dynamic character.

The goal of the thesis, which was partially fulfilled, was to scrutinize the ordering of the world system, creation of the new world order in the 21st century, to point at possible scenarios next evolution laying stress upon the centers of the world power, from which appear possibilities and ways of solving the world problems in frame political, social-economic, cultural relationships among countries to observe the interests, inner structure and straining in the system.

Power and power relations penetrate into all society spheres and can be found in all levels. The process of order after the end of the Cold War is considered as a fundamental problem of the present world politics. The question of the new world order which is still discussed presents forefront theme.

The new period in world politics evolution could be pointed out because the position of the Great Powers is changing. There is discussed position of the EU, China and Russia in the world politics, in relation to USA and the all world, as well and solving their current problems. There also are considered other actors which could act in the world politics in group BRIC.

We can set following conclusions after working up the dissertation thesis according to the settled hypothesis in preface. First, the power is an important problem in the theory of the international relations and it is binded to the players behaviour in the international relations. Upon to the second hypothesis settled in the introduction we can state that the international relations in the beginning of the 21st century are unclear, connected with imbalance and instability, whereby the world political system ordering has just been forming. According to the third hypothesis we can state that the United States, European Union, China and Russia will probably dominate in the 21st century and the unipolar system could be replaced by new, global spread world order in the form of the multipolarity.

Zoznam použitej literatúry:

- Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.: Politologický slovník, vyd. C.H. Beck, 2001
- Arendt, H.: Přednášky o Kantově politické filosofii, Oikymenh, Praha, 2002
- Barša, P.: Mezi anarchií a hierarchií. Republikánský koncept světového řádu a jeho neokonzervativní alternativa, Mezinárodní vztahy, 4/2007
- Barša, P.: Hodina impéria. Zdroje současné zahraniční politiky USA, Masarykov univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Brno, 2003
- Bauman, Z.: Globalizácia – Dôsledky pre ľudstvo, Kaligram, 2000
- Beck, U.: Čo je globalizácia, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2004
- Bedrnová, E., Nový, I.: Moc, vplyv, autorita., Management press, Praha, 2001
- Běloševský, D.: Ruské geopolitické iluze a Čína, Mezinárodní politika, 9/2000, str. 15-16
- Blackburn, S.: Platónova ústava, Beta, Praha, 2007
- Bredow von, W.: Turbulente Weltordnung. Internationale Politik am Ende des 20. Jahrhunderts., Kohlhammer, 1994
- Brugger, W.: Filosofický slovník, Nakl. Naše vojsko, Praha, 1994
- Brzezinski, Z.: Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha., Mladá fronta, 1999
- Brzezinski, Z.: Volba: Globální nadvláda nebo globální vedení, Mladá fronta, 2004
- Brzezinski, Z.: Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the Twentyfirst Century, Scribner, New York, 1993
- Buraj, I.: Foucault a moc, Univerzita Komenského, 2000
- Burns, R. N.: America's Strategic Opportunity With India. The new US – India Partnership, Foreign Affairs, 6/2007
- Cihelková, E. a kol.: Vnější ekonomické vztahy Evropské unie, C.H.Beck, Praha, 2003
- Cihelková, E. a kol.: Světová ekonomika – základní rysy a tendence vývoje, VŠE, 2004
- Delfová, H., Georg-Lauerová, J., Hackeneschová, Ch., Lemckeová, M.: Lexikón filozofie, Vydavateľstvo OBZOR, 1993
- Deutsch, K. W., Singer, D. J.: Multipolar Power Systems and International Stability, International Politics and Foreign Policy., Free Press and Collier-Macmillan, London, 1969
- Dlouhá, J., Dlouhý, J., Mezřický, V.: Globalizace a globální problémy, Univerzita Karlova, Praha, 2006
- Domanická, A.: Zmeny geopolitického horizontu v dôsledku rastu vplyvu nových mocností, Zborník príspevkov z 5. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov, Vydavateľstvo Ekonóm, 2006
- Drezner, D.W.: The New New World Order, Foreign Affairs, 2/2007
- Drulák, P.: Teorie mezinárodních vztahů, Portál, 2003
- Echaudemaison, C.D. a kol.: Slovník ekonomie a sociálních věd, EWA EDITION, Praha, 1995

- European Security Strategy. A Secure Europe in a Better World. Brussels, 12 December 2003
- Figulová A.: Čo sa stalo v Amerike?, *Zahraničná politika*, 5/2006
- Foltýn, J.: Indie šedesátiletá: Může koexistovat demokracie a prosperita?, *Mezinárodní politika*, 9/2007
- Foucault, M.: *Subjekt a moc, Myšlení vnějšku*, Herrmann & synové, Praha, 1996.
- Fryk, V.: N.Machiavelli, I.Kant: Dva pohľady na politiku, *Filozofický zborník Kant a súčasnosť*, Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, Prešov, 2004
- Fukuyama, F.: *The End of History, The National Interest*, č. 16, 1989
- Fůrst, R.: Strategické partnerství EU – ČLR. Příležitost, skutečnost a eufemismus, *Mezinárodní vztahy*, 1/2007
- Geist, B.: *Sociologický slovník*, VICTORIA PUBLISHING, 1992
- Gilpin, R.: *The Political Economy of International Relations*, Princeton, 1987
- Goldstein, J.: *International Relations*, Longman, New York, 2004
- Griffiths, M., O'Callaghan, T., Roach, S. C.: *International Relations*, 2008
- Guevara, E., CH.: *Partyzánská válka, Naše vojsko*, 1961
- Gyárfáš, J.: Dve schizofrénie európskej politiky voči Rusku, *Medzinárodné otázky*, VC SFPA, 2/2005
- Holsti, K.J.: *International Politics. A Framework for analysis.*, Prentice hall: New Jersey, 1992
- Horbulák Z.: BRIC: Nakoľko zaväžia dejiny?, *Zahraničná politika*, 4/2006
- Hošková, J.: Nová úloha EÚ v medzinárodných vzťahoch, *Zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov*, Vydavateľstvo Ekonóm, 2005
- Hubinger, V.: Brazília v Afrike a Afrika v Brazílii, *Mezinárodní politika*, 5/2007
- Huntington, S. P.: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu.*, RYBKA PUBLISHERS, 2001
- Huntington, S.P.: *Kam kráčíš, Ameriko?*, RYBKA PUBLISHERS, Praha, 2005
- Hume, D.: *The Philosophical Works. Of the Balance of Power.*, Den Totowa, London, 1975
- Hutton, W.: *The Writing on the Wall: Why We Must Embrace China as a Partner or Face It as an Enemy*, The Free Press, 2007
- Charta Organizácie Spojených národov, 26.6.1945, San Francisco
- Chomsky, N.: *Perspektivy moci*, KAROLINUM, Praha 1998
- Ikenberry, G.J.: The Rise of China and the Future of the West. Can Liberal System Survive?, *Foreign Affairs*, 1/2008
- Jackson, R., Sorensen, G.: *Introduction to International Relations. Theories and approaches.*, Oxford Universtiy Press, 2007
- Jandourek, J.: *Sociologický slovník*, Portál, Praha, 2001
- Kamiński, A. Z.: *World Order: The Mechanics of Threats (Central European Perspective)*, *The Polish Quarterly of International Affairs*, 1/2007

- Kant, I.: K večnému mieru, Archa, 1996
- Kaplan, M.: System and Process in International Politics, John Wiley, New York, 1957
- Kaplan R. D.: Přicházející anarchie. Zborcení snů – svět po studené válce., Pavel Mervart, 2003
- Karásek, T.: Budoucnost transatlantických bezpečnostních vztahů: čtyři scénáře, Mezinárodní vztahy, 2/2004
- Keller, J.: Dějiny klasické sociologie, Praha, SLON, 2005
- Kelly, E.: Powerful Times: Rising to the Challenge of our Uncertain World, Wharton School Publishing, 2005
- Kennedy, P.: Svět v 21. století, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1996
- Kennedy P.: The Rise and Fall of the Great Powers, Vintage Books, 1989
- Keohane, R. O., Nye, J. S.: Power and Interdependence, Harper Collins Publishers, 1989
- Keohane, R.O., Nye, J.S., Hoffmann, S.: After the Cold War, Harvard University Press, 1993
- Keukeleire, S.: The EU as a Diplomatic Actor: Internal, Traditional, and Structural Diplomacy, Diplomacy & Statecraft, Vol. 14, 3/2003, Frank Cass, Londýn
- Khanna, P.: The Second World: Empires and Influence in the New Global Order, Kindle Book, 2008
- Khotkova, E.: Rusko – EÚ: koncept štyroch spoločných priestorov, Medzinárodné otázky, VC SFPA, 2/2005
- Kissinger, H. A.: Diplomacy, New York, Simon & Schuster, 1994
- Knutsen, T. L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, 2005
- Kohut, A., Stokes, B.: Amerika proti světu, v čom je iná a prečo ju nemajú radi., Slovart, 2006
- Kolektív autorov: Filozofický slovník, Nakladatel'stvo Pravda, 1988
- Kolektív autorov: Politológia, ENIGMA, 2003
- Kolektív autorov: Vel'ký sociologický slovník, KAROLINUM, Praha, 1996
- Kratochvíl, P.: Multipolarita jako teoretický problém, Mezinárodní vztahy, 4/2002
- Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001
- Krejčí, O.: USA a mocenská rovnováha, Nakladatelství SVOBODA, 1989
- Krejčí, O.: Geopolitics of the Central European Region. The view from Prague and Bratislava., VEDA, 2005
- Krieger, J.: Oxfordský slovník světové politiky, OTTOVO nakladatelství, Praha, 2000
- Křížkovský, L., Adamová, K.: Základy politologie, Nakladatelství SVOBODA, Praha, 1992
- Kynge, J.: China Shakes the World: A Titan's Rise and Troubled Future – and the Challenge for America, Mariner Books Publisher, 2007
- Lebow, R. N., Risse-Kappen, T.: International Relations Theory and the End of the Cold War, Columbia University Press, New York, 1995
- Leško, V., Mihina, F. a kolektív: Dejiny filozofie, IRIS, Bratislava, 1999

- Lid'ák, J., Koganová, V.: Politológia pre ekonómov, SOFA, 2000
- Lid'ák, J., Koganová, V.: Politológia, SOFA, 2004
- Loś-Nowak, T.: Stosunki miedzynarodowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego, Wroclaw, 2000
- Machiavelli, N.: Vladár. Úvahy o prvej dekáde Tita Lívia, Vojenské umenie, Bratislava, 1992
- Malik, H.: The Roles of the United States, Russia, and China in the New World Order, Palgrave Macmillan, 1997
- Marci, Ľ.: Autonómia osobnosti a problémy moci v názoroch N.Machiavelliho a M. de Montaigne, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Nitra, 1999
- Marx, K., Engels, F.: Manifest Komunistickej strany, Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska, 2003
- Mearsheimer, J.J.: Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War, International Security, č. 15, 1990, str. 5-56
- Mezřický, V.: Globalizace, Portál, 2003
- Mikuš, J. A.: Čo po zastrašovaní. Od politiky moci ku svetovému verejnému poriadku., Štúdio F, 2002
- Miller, D., Colemanová, J., Connolly, W., Ryan, A.: Blackwellova encyklopedie politického myšlení, Barrister&Principal, Brno, 1991
- Mills, C.W.: Mocenská elita, Orbis, Praha, 1966
- Mosher, S. W.: Hegemon: China's Plan to Dominate Asia and the World, Encounter Books, 2001
- Mrázek, F.: Čínský hospodářský zázrak: naděje, či hrozba?, Mezinárodní politika, 10/2007
- Niebuhr, R.: Plans for World Reorganization, Christianity and Crisis, 1942
- Niebuhr, R.: The Structure of Nations and Empires, Scribner's Sons, New York, 1959
- Novotný, A.: Slovník mezinárodních vzt'ahov, MAGNET PRESS SLOVAKIA, 2004
- Nye, J. S., jr.: What the New World Order, Foreign Affairs, 1992
- OECD Employment Outlook, 2007 Edition
- Ort, A.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Praha, VŠE, 1994
- Pearson, F.S., Rochester, J.M.: Mezinárodní vzt'ahy, IRIS, 1992
- Phua, K.L.: Chcete získat moc a vliv?, Moderní řízení, 12/2003
- Plechanovová, B.: Úvod do mezinárodních vztahů, Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2003
- Pressburg, A. P.: Ktoré veľmoci budú na koni? Geopolitika o desať rokov., Profit 25-26/2007
- Riemer, A. K., Korkisch, F. W.: A Triangle of Tensions: US – Europe – Turkey, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2003
- Riemer, A. K.: Semiperiphery States during the Post-cold war Era, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002
- Rischar, J. F.: High Noon 20 Global Problems, 20 Years to Solve Them, Basic Books, New York, 2002

- Rosecrance, R. N.: Bipolarity, Multipolarity, and the Future, International Politics and Foreign Policy, Free Press and Collier-Macmillan, London, 1969
- Rousseau, J.-J.: O spoločenské smlouvě, neboli o zásadách státního práva, Dobrá voda, 2002
- Schubert, K., Brandeck-Müller-Bocquet, G.: Die Europäische Union als Akteur in der Weltpolitik, Opladen: Leske + Budrich, 2000
- Singer, M., Wildavsky, A.: The Real World Order: Zones of Peace, Zones of Turmoil, Chatam House, 1993
- Soukup, J.: Quo vadis, Putine?, Nové Rusko v dějinných souvislostech, RIOPRESS PRAHA, 2003
- Stiglitz, J.E.: Jiná cesta k trhu. Hledání alternativy k současné podobě globalizace, Prostor, 2003
- Škvrnda, F.: Svetová politika I, Medzinárodné vzťahy v Európe na prelome 20. a 21. storočia, EKONÓM, 2004
- Škvrnda, F.: Svetová politika, EKONÓM, 2005
- Šlosiar, J.: Od klasickej filozofie k postmoderne, Metodické centrum, Banská Bystrica, 1993
- Tarasovič, V.: Je možné považovať Európsku úniu za globálneho aktéra?, Strategické štúdie, 4/2006, str. 5-7
- Thompson, K.: Klíčové citace v sociologii. Hlavní myslitelé, pojmy a témata., Barrister&Principal, Brno, 2001
- Tocqueville, A.: Demokracie v Americe, Zv. 1 – 2, Lidové noviny, Praha, 1992
- Tvrdoň, M.: Evropská unie ve světové ekonomice na prahu 21. století, Zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov, Vydavateľstvo Ekonóm, 2005
- Viotti, P. R., Kauppi, M. V.: International Relations and World Politics, Pearson Education, 2007
- Volner, Š.: K teoretickým a metodologickým aspektom skúmania geopolitického pôsobenia (2.časť), Medzinárodné vzťahy, 2/2004
- Waisová, Š.: Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích, Portál, 2005
- Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, DOBRÁ VODA, 2002
- Wallerstein, I.: Úpadek americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005
- Wallerstein, I.: The Modern World System, Academic Press, San Diego, 3 Vols.
- Waltz, K. N.: International Structure, National Force and the Balance of World Power. In: International Politics and Foreign Policy. A Reader in Research and Theory., Free Press and Collier-Macmillan, London, 1969
- Zboril: Hledání rovnováhy sil, Mezinárodní politika, 7/2007

Internetové zdroje:

- Bobiš, M.: Po Iraku: hegemonia alebo multipolarita?, Slovo 13/2003,
<http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=494&cislo=13/2003>

EÚ ako globálny aktér: <http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/europska-unia-ako-globalny-akter>

Geist, R.: Vstupenka do jadrového klubu, Slovo, č. 34/35, 2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15624&cislo=34-35/2007>

Geist, R.: India na vzostupe?, Slovo, 14-15/2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15152&cislo=14-15/2007>

Geist, R.: Kapitalistické problémy Číny, Slovo, 10/2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15040&cislo=10/2007>

Geist, R.: Moc, korupcia a lži, Slovo, 2/2007, , <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=14836&cislo=2/2007>

Geist, R.: Vstupenka do jadrového klubu, Slovo, č. 34/35, 2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15624&cislo=34-35/2007>

Globalizácia: <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/slovak/art2.html>

Globalizácia: <http://global-info.szm.sk/index.html>

Goldman Sachs: Analysis of growth in the BRICs economies, <http://www2.goldmansachs.com/ideas/brics/index.html>

Goldman Sachs: BRICs and Beyond, <http://www2.goldmansachs.com/ideas/brics/book/BRIC-Full.pdf>

Charta princípov ustanovená na prvom zasadnutí Svetového sociálneho fóra v Porto Alegre v roku 2001: <http://www.portoalegre2002.org/default.html> alebo http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=4&cd_language=2

Chmelár, E.: Ako sa rodilo Svetové sociálne fórum, Slovo č. 39, 2002, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=3199&cislo=39/2002>

Chovanec, F.: Nové prvky ruskej zahraničnej politiky po nástupe Vladimíra Putina, <http://www.mepoforum.sk/regiony/vychodna-europa/rusko/vztahy-usa-a-ruska-na-zaciatku-21-storocia-v/#3>

Kotrba, Š.: Ruský ponor do velmocenskej hĺbokky, Slovo, č. 34/35, 2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15622&cislo=34-35/2007>

Krejčí, O.: Politika Ruskej federácie. Revitalizácia mocnosti., Slovo, č. 30/31, 2003, http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=990&cislo=30_31/2003

Krejčí, O.: Putinova epocha, Slovo, č. 40, 2007, <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15764&cislo=40/2007>

Medzinárodný menový fond: <http://www.imf.org/external/np/exr/glossary/showTerm.asp#91>

Krejčí, O.: Jestli se Rusko otočí východním směrem, bude to naše prohra, ne prohra Moskvy, <http://www.blisty.cz/2008/1/23/art38509.html>)

PNAC www.newamericancentury.org

Prehľad aktivít Európskej únie. Vonkajšie vzťahy. http://www.europa.eu.int/pol/ext/overview_en.htm

Putin, V. V.: Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy, 2.10.2007, <http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179>

Tokár, Ľ.: Premena globálneho systému – hegemonova dilema, www.blisty.cz, 28.3.2003, <http://www.blisty.cz/2003/3/28/art13506.html>

Svetové sociálne fórum

http://www.forumsocialmundial.org.br/index.php?cd_language=2&id_menu=

Svetové ekonomické fórum <http://www.weforum.org/en/index.htm>

Šebo, M.: Črtá sa jednotný euro-americký trh, Slovo, 21/2007,

<http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15316&cislo=21/2007>

Vonkajšie vzťahy EÚ http://europa.eu/pol/ext/overview_sk.htm

Tokár, Ľ.: Premena globálneho systému – hegemonova dilema, www.blisty.cz, 28.3.2003, <http://www.blisty.cz/2003/3/28/art13506.html>

Transatlantické vzťahy USA – EÚ: http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/zoznam_liniek/eu-a-usa---transatlanticke-vztahy

Zasadnutia Svetového sociálneho fóra:

http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=2&cd_language=2 a http://en.wikipedia.org/wiki/World_Social_Forum

Zmluva o nešírení jadrových zbraní (NPT):

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20060920STO10816+0+DOC+XML+V0//SK> alebo http://www.nato.int/docu/other/sk/handbook/chapitre%206_sk.pdf